MANUAL

DE

ISTORIA ROMÂNĂ

PENTRU

ŞCÓLELE SECUNDARE DE AMBE-SEXE

DE

Gr. G. TOCILESCU

Membru al Academieĭ Române, Profesor la Universitate.

Carte aprobată de Onor. Minister al Instrucţiuneĭ Publice şi Cultelor.

Cu o hartă şi 24 tabele

BUCURESCĬ

LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL

16, STRADA DOAMNEĬ, 16

1894.

TABLA MATERIILOR

II. Istoria Moldoveĭ de la întemeierea principatuluĭ pînă la Aron-Vodă.

PARTEA III.—ISTORIA NOUĂ

I. Istoria Ţĕriĭ-Românescĭ de la Mihaiŭ-Vodă Vitézul pînă la Grigore Ghica.

II. Istoria Moldoveĭ de la Aron Vodă până la Ion Sturdza.

PARTEA IV. — ISTORIA CEA MAI NOUĂ

De la Grigore Vodă Ghica și Ion Sturdza până în timpul de față.

ISTORIA ROMÂNĂ

INTRODUCERE

Istoria fiind icóna vieţeĭ omuluĭ, în care se desfăşóră cugetele, lucrările şi cuvintele sale, ea nu numaĭ că ne ajută a pricepe starea de astă-ḑi şi ne deschide şi luminéză viitorul, dar din învĕţătura eĭ dobândim credinţa, că în toţĭ timpiĭ şi în tóte locurile omul a năzuit după Bine, Adevĕr şi Frumos, că omenirea are o chemare înaltă în acéstă lume, şi că ea merge mereŭ înainte călăuzită de o mână A-Tot-Puternică, de Dumneḑeŭ.

Dacă însă istoria generală ne face să ĭubim omenirea, istoria naţională ne aprinde scânteia ĭubireĭ de patrie, de ţéra unde ne-am născut, unde odihnesc ósele părinţilor noştri, unde vor trăi copiiĭ şi nepoţiĭ noştri. Acéstă ţéră face mândria nóstră, bucuria nóstră, tot avutul şi speranţa nóstră. Inzestrată de tóte bunurile pămêntuluĭ, scăldată de un fluviu-rege cu sute de rîurĭ, rîuleţe şi pârae, apĕrată de nişte munţĭ măreţĭ, cu păşunĭ şi avuţiĭ metalice, înfrumuseţată cu plaĭurĭ şi vălcele mirositóre, cu câmpiĭ întinse roditóre, trebue s'o ĭubim nu numaĭ pe dênsa, dar şi pe ceĭ carĭ de vécurĭ cu faptul şi cu cugetul aŭ lucrat la fericirea şi întregirea eĭ, aŭ apĕrat-o cu statornicie, aŭ luptat şi murit pentru dênsa, pentru libertatea şi neatârnarea eĭ. „A trăi cu slavă saŭ a muri cu cinste“ este o vorbă din bătrânĭ. „Cel ce pune preţ la cinstea părinţilor sĕĭ, nu va scăpĕta niciĭ o dată“. „Să nu dăm locul, că pămêntul este frământat cu sângele moşilor şi strămoşilor noştri“ maĭ ḑicéŭ bĕtrâniĭ odinióră. Fie-care rând de ómenĭ stă pe umeriĭ străbunilor sĕĭ, priimesc de la aceştia ideĭ, datine şi obiceĭurĭ, o moştenire, la care maĭ adaogă şi eĭ ceva, pentru ca ast-fel crescută să o lase generaţiuneĭ ce'ĭ urméză. Între noĭ de astă-ḑi,

părinţiĭ noştri de erĭ şi copiiĭ noştri de mâĭne, este o legătură ce nimic nu o póte rupe: prin străbunĭ trăim noĭ în trecut, prin urmaşĭ trăim noĭ în viitor.

Să spicuim dar din istoria trecutuluĭ némuluĭ român tot ce este maĭ frumos, maĭ vrednic a se întipări în mintea nóstră; să ne insuflăm cu ĭubirea adevĕrată şi luminată de patrie; să ne ĭubim ţéra din tóte puterile inimeĭ, căcĭ cum ḑice un poet:

„Orĭ-cuĭ e drag locul ce l'a născut,
Eŭ, fraţiĭ meĭ, orĭ unde-oĭ căuta,
Nu maĭ găsesc ca dulcea Românie,
Eŭ sunt român şi-mĭ place ţéra mea."

Să ne înviorăm şi să ne întărim citind isprăvile vitejescĭ ale străbunilor, jertfele lor pentru libertate, dreptate şi neatârnare; să culegem îndreptărĭ din greşelile şi suferinţele lor; ĭar din ispita trecutuluĭ să luăm aminte că, precum omenirea are în lume o sarcină de împlinit, aşa şi fie-care naţiune o are pe a sa, că în împlinirea acesteĭ sarcinĭ naţiunea română s'a arătat tot-d'a-una vrednică şi bărbătéscă; în mijlocul barbarilor de tot soĭul, câţĭ s'aŭ scurs prin valea Dunăreĭ, ea a representat cultura antică şi a servit de element civilisator printre dânşiĭ.

Ast-fel însufleţiţĭ, să punem tótă credinţa în Regele nostru şi dinastia Sa, a căreĭa devisă: „*Nimic fără Dumneḑeŭ*" este învĕţătura însăşĭ a istorieĭ poporuluĭ român, căcĭ sigur este că sub regele Carol I, întemeĭetorul Românieĭ de astă-ḑĭ, naţiunea română va fi condusă cu aripĭ destinse către un viitor mare, vrednic de străbuniĭ Luĭ şi de aĭ noştri!

Istoria română se póte împărţi în patru părţĭ:

1) Istoria *cea maĭ vechiă*, de la cele d'ântâiŭ impurĭ până la întemeĭerea principatelor române: Ţéra-Românéscă (an. 1290 după nascerea luĭ I. Cr.), ti Moldova (an. 1349 după nascerea luĭ I. Cr.), carĭ compun regatul Românieĭ de astă-ḑĭ.

2) Istoria *vechiă*, de la întemeĭerea principatuluĭ Ţĕreĭ-Românescĭ până la Mihaiŭ-Vodă Vitézul (an. 1593 d. Cr.), şi a principatuluĭ Moldoveĭ până la Aron-Vodă (an. 1591 d. Cr.).

3) Istoria *nouă*, de la Mihaiŭ-Vitézul şi Aron Vodă până la Grigorie Ghica şi Ion Sturdza (an. 1593—1822), şi

4) Istoria *cea maĭ nouă*, de la Grigorie Ghica şi Ion Sturdza până în timpul de faţă (an. 1822—1889).

PARTEA I.

ISTORIA CEA MAI VECHIĂ.

De la cele d'ântâiŭ timpurĭ până la întemeierea principatelor române: Ţéra-Românéscă (1290 d. n. luĭ Is. Cr.) şi Moldova 1349).

1. Geţiĭ şi Daciĭ.

(Cam pe la anul 350 înainte de Is. Crist.)

Cam pe la anul 350 înainte de Is. Cristos locuiaŭ în nordul Dunăreĭ douĕ popóre de aceiaşĭ origină: în Transilvania, Banatul Temişianeĭ şi o parte a Ungarieĭ *Daciĭ*; în România, de la Porţile-de-Fer până la rîul Dnistru, *Geţiĭ*. 350 a. Cr.

Geţiĭ eraŭ curagioşĭ şi mândri pênĕ la nesocotinţă, căcĭ la fulgerele şi trăsnetele ceruluĭ eĭ rĕspundeaŭ mânioşĭ cu săgeţĭ. Eĭ locuĭaŭ în sate şi oraşe; casele lor eraŭ făcute

de lemn saŭ de gard, avênd o împrejmuire de parĭ și nuele, în care se adăpostĭaŭ oile și vitele în timpul nopțiĭ. Mâncarea obicĭnuită era: mĭerea, legume, lapte de óie și de ĭapă, mămăliga de meiŭ și de ovĕz; carne prea puțină; beaŭ și vin neamestecat cu apă din cornurĭ marĭ de cerb saŭ de boŭ. Rĕsboĭul și prada eraŭ îndeletnicirile lor obicĭnuite și în același timp un mijloc de traiŭ. Eĭ eraŭ maĭ toțĭ arcașĭ călărĭ; obicĭnuiaŭ să arunce, din fuga calului, săgețĭ înveninate și purtaŭ tot-d'a-una la brîŭ un cuțit. Din țestele inimicilor ucișĭ eĭ obicĭnuiaŭ să facă cupe de bĕut. Femeile nu staŭ să țésă, ci lucraŭ la câmp, măcinaŭ grâŭ și căraŭ apă cu donița pe cap.

Dacii eraŭ și dênșiĭ curagioșĭ, desprețuitorĭ orĭ-căreĭ primejdiĭ, poftitorĭ de mórte și luptătorĭ cu hotărîre. Năravurile lor eraŭ maĭ curate de cât ale Geților, fiind temĕtorĭ de ḍeĭ și ospitalierĭ. Femeile dace sunt lăudate pentru virtuțile lor casnice și pentru legăturile strânse ale căsătorieĭ *Dacii* locuĭaŭ, ca și Gețiĭ, în sate și orașe; pe când însă aceștia eraŭ maĭ mult locuitorĭ câmpenĭ, aceĭa eraŭ maĭ mult locuitorĭ de munte. Se cunosc peste 50 orașe dace. Casele lor eraŭ de lemn, cu coperișĭ de șindrilă saŭ de stuf, cu curte împrejur închisă cu ulucĭ înalte și ascuțite la vîrf, cum se vĕd la noĭ până în ḍiua de astă-ḍĭ. In orașe, casele eraŭ maĭ frumóse, cu maĭ multe odăĭ, semĕnând unor palate. Hrana poporuluĭ de la țéră, care ducea maĭ mult viață de păstorĭ și plugarĭ, era: lapte, brînză, verdețurĭ, grâne și carne. Daciĭ purtaŭ, ca și Gețiĭ, niște nădragĭ largĭ, lungĭ până la glesne, un brîŭ séŭ cingătóre, o haĭnă cu mănecĭ; pe d'asupra o manta séŭ un cojoc și în picĭóre opincĭ. Numaĭ principiĭ, preoțiĭ, ofițeriĭ regescĭ și nobiliĭ avéŭ dreptul de a purta căcĭula, din care causă se și numĭaŭ *piloforĭ* séŭ *pileațĭ*, pe când ómeniĭ din clasa de jos umblaŭ cu capul gol, și se numĭaŭ *comati* séŭ *capillati*. Femeile dace purtaŭ: o haĭnă cu mânecĭ, lungă până la glesne; pe d'asupra, o haĭnă maĭ scurtă de in saŭ cânepă, la gât mărgele, cununĭ de florĭ pe cosițe, podóbe la cap și la mâinĭ, și brățărĭ la umere.

Gețiĭ și *Daciĭ* se închinaŭ luĭ *Zalmolxis*, ca ḍeuluĭ celuĭ maĭ puternic al lor, luĭ *Marte* și la alte ḍeitățĭ maĭ micĭ. Eĭ se închinaŭ și la ape; de aceĭa, înainte de a întreprinde un rĕsboiŭ, eĭ se duceaŭ la malurile Dunăreĭ séŭ ale altor rîurĭ, luaŭ apă din ele, și bênd, juraŭ de a nu

se întórce înapoĭ în patria lor, de cât după ce vor fi ucis pe toțĭ dușmaniĭ. Armata dacă se compunea din pedestrime și călărime, avênd ca arme de atac: sabia încovoĭată ca o secere séŭ ca un ĭatagan, pumnal, lanciă lungă, suliță și arc, iar ca arme de apărare: coĭfurĭ, zale séŭ cămĕșĭ de fer și scuturĭ cu frumóse florĭ pe ele. Stégul armateĭ avé chipul unuĭ balaur mare cu capul de lup și gâtlejul căscat, de i se vedea niște colțĭ marĭ și limba. Capul luĭ era de bronz saŭ de argint, iar corpul era de metal maĭ ușor séŭ de lemn îmbrăcat în pândă. Fiind înfipt într'un lemn tocmaĭ sub gâtlej, el da semnale prin vîjăiturile séle ascuțite. Daciĭ aveaŭ și cetățĭ întărite, cunosceaŭ măestria de înconjurare și de apărarea cetăților, se slujĭaŭ cu mașinĭ și cu berbecĭ de asalt, se aŭ să ridice lagăre întărite și fortărețe după sistema romană, și eraŭ înaintațĭ în meșteșugul rĕsboiuluĭ.

Agricultura și crescerea vitelor eraŭ ocupațiunile de căpeteniă ale Dacilor. Se semĕna: meĭul, ordul, ovĕzul, fasolea și alte legume, diferite soĭurĭ de grâŭ, care se măcina cu rîșnițe séŭ morĭ de mână. Daciĭ întrebuințaŭ plugul de lemn saŭ de metal, secere de bronz și cóse, ce aveaŭ apróре aceiașĭ formă ca cele de acum. Vița era cultivată în Dacia, ca și cânepa și inul. Daciĭ lucraŭ și minele de aur și de argint din munțiĭ Transilvanieĭ, strîngênd aur și din năsipul rîurilor. Eĭ schimbaŭ acest aur cu diferite obiecte și arme, ce li se aduceaŭ prin comerciŭ din alte țĕrĭ. Eĭ aŭ bătut și monedă propriă de argint.

2. Burebista și Deceneŭ.

(A. 50 până la a. 44 înainte de nascerea luĭ Isus Cristos)

1. Daciĭ, fiind împărțițĭ în maĭ multe triburĭ, trăĭaŭ în certurĭ și rĕsbóĭe nesfîrșite între dênșiĭ; eĭ începuse să ducă o vĭață molatică și desfrînată și să se dea maĭ cu sémă la patima bĕuturiĭ. Atuncĭ se ivesc în mijlocul lor douĭ bărbațĭ, carĭ îșĭ pun în gând să mântuĭască poporul de peirea sigură ce'l aștepta: unul este un rege, *Burebista*, cam pe la a. 50 — 40 înainte de nascerea luĭ Is. Cr.; cel-alt este un preot mare, *Deceneŭ*. 50—40 a. Cr.

Anume despre Deceneŭ se povestesce că el se dusese maĭ ântâiŭ în țĕrĭ depărtate, ca să afle acolo înțelepcĭunea și învĕțătura. La întórcere, el porunci ca tóte viile să se stîrpéscă, pentru ca nimenĭ să nu maĭ bea vin. Daciĭ se supuse fără cea maĭ mică împotrivire, fiind că la dênșiĭ preotul trecea de ḑeŭ pământesc.

2. Burebista uni sub stăpânirea sa tóte triburile geto-dace, le deprinse la arme, bătu popórele de prin prejur și dĕrîmă orașele grecescĭ de pe țĕrmul Măreĭ-Negre. Incărcat apoĭ de prăḑĭ și în culmea potereĭ sale, se puse în fruntea uneĭ armate de peste 200,000 de ómenĭ și cutreeră cu foc și sabie țĕrile de peste Dunăre ale Romanilor. Aceștia eraŭ poporul cel maĭ vitéz și maĭ puternic pe atuncĭ în lume. *Caiu Iuliu Cesar*, un mare general al lor, formă planul să bată pre Dacĭ și să coprinḑă țĕrile de la Du-
44 a. Cr. năre; însă când se gătĭa, în anul 44, să vină contra luĭ Burebista, móre ucis mișelesce la *Roma*, tocmaĭ în minutul când la *Sarmizegetusa* (capitala Dacieĭ, aḑĭ Grădiștea în Transilvania) perĭa și Burebista tot de mâna ucigașă a câtor-va nobilĭ nemulțămițĭ.

3. Resboiul luĭ Decebal cu Domițian.

(a. 81—96 după nascerea luĭ Cr.)

1. După mórtea luĭ Burebista regatul Dacilor se desface în patru, maĭ târḑiŭ chiar în cincĭ principate. Daciĭ însă tot nu încetéză prădările lor în țĕrile romane de peste Dunăre. Maĭ cu sémă pe
81—96 d. Cr. timpul împĕrățieĭ luĭ Domițian (la 81—96 după Cr.) Daciĭ deveniră maĭ periculoșĭ de cât orĭ-când. Un rege al lor *Duras*, nesimțindu-se destul de tare, se retrase singur de bună-voĭe de la domnie, pen-

tru ca să facă loc unuĭ bărbat vestit prin înțelepcĭunea și calitățile luĭ rĕsboĭnice. Acesta era *Decebal.* El reuși să reunéscă sub mâna sa tóte triburile dace, ca în timpul luĭ Burebista; întocmi armata după mustra armateĭ romane și o deprinse cu disciplina și armătura romană; ridică lagăre și cetățĭ întărite prin ingineri și meșterĭ romanĭ; și intră în legăturĭ secrete cu popórele dușmane Romanilor, asigurându-se de ajutorul lor. Ast-fel pregătit, în fruntea uneĭ armate tarĭ, trecu Dunărea în anul 82 82
după nascerea luĭ Is. Cristos, și bătu înfricoșat armata romană. Domițian atuncĭ trimise asupra luĭ pe generalul *Cornelius Fuscus.* Acesta trece Dunărea și pătrunde cu curagiŭ în Dacia. Daciĭ îl lasă să înainteze într'o țéră necunoscută, așteptând ca dênsul întâiŭ să-ĭ lovéscă. Fuscus dă bătălia. Armata sa frumósă este făcută bucățĭ; el însușĭ plătesce cu capul pasul sĕŭ îndrăsneț.

2. Domițian îșĭ încercă iarășĭ norocul, însărcinând cu rĕsboiul (a. 88) pe un general renumit 88
prin disciplina sa, pe *Tettius Iulianus.* Acesta redete armateĭ ordinea și curagiul perdut, intră în Dacia, și într'o bătăliă sângerósă la *Tape* (în valea Temișuluĭ, în Banat) repurtă una din victoriile cele maĭ strălucite. Apoĭ se îndreptă ĭute spre Sarmizegetusa, capitala Dacieĭ, ca s'o coprindă. Atuncĭ se dice că Decebal ar fi mântuit capitala sa, punênd să taĭe în jurul eĭ un mare numĕr de arborĭ și să înfigă arme în trunchiĭ tăiațĭ cât statul unuĭ om, așa că Iulianus, credênd că are înaintea sa o armată numerósă cu care să se bată, nu merse maĭ departe. Domițian, încurcat în rĕsboiŭ cu alte popóre, se grăbi a încheia cu Decebal o pace rușinósă, dându-ĭ sume marĭ de banĭ ca despăgubire de rĕsboiŭ, un tribut însemnat pe fie-care an, un numĕr de lucrătorĭ meșterĭ pentru lucrările

de rĕsboiŭ și de pace, și mașine cât de multe. In timp de 12 anĭ, Roma fu silită să îndure acéstă stare umilitóre față cu poporul dac, până ce, cu venirea la tron a luĭ Traian, lucrurile se schimbară cu totul.

4. Resbóiele luĭ Traian cu Decebal.—Supunerea Dacieĭ de Romanĭ.

(De la an. 101—107 după Is. Cr.)

1. *Marcu Ulpiu Traian* se născu în Italica (ce-
52 tate în Spania) la 18 Septemvrie 52 după Is. Cr., dintr'o familie veche. La vêrsta de 16 anĭ el intră în armată, și ca militar îndată se făcu ĭubit tuturor prin curagiul sĕŭ, prin răbdarea cu care suferĭa ostenelile și prin dreptatea ce arăta către soțiĭ sĕĭ de arme și către soldațĭ. Din acéstă causă el fu adoptat de fiŭ și asociat la imperiŭ de către bătrânul împĕrat *Nerva*, urmașul luĭ Domițian.
98 Nerva murind (la 27 Ianuarie an. 98) Traian rĕmase împĕrat în locul luĭ.

Traian era înalt de stat, óches la față, cu ochiĭ marĭ, buzele strînse, și barba désă și de timpuriŭ căruntită. Privirea luĭ, tot-d'a-una blîndă și hotărîtă, impunea respect orĭ și cuĭ. Dormea puțin, mânca maĭ cumpĕtat de cât bea, umbla mult pe jos, îĭ plăcea vênĕtórea, dar maĭ ales rĕsboĭul, care nu'l obosea nicĭ-o dată.

De și fără multă învĕțătură, dar avea minte ageră și judecată sănătósă. Bun, blând, înzestrat cu tóte virtuțile de om și de împĕrat, ĭubĭa poporul, făcênd institute pentru crescerea copiilor săracĭ; dar și poporul îl ĭubea pe dênsul dându-ĭ numele de „cel maĭ bun". Faĭma bunătățiĭ séle a rĕmas vie printre vécurĭ; în ḑiua când pe tron se înălța un noŭ împĕrat, i se ḑicea: „Să fiĭ maĭ fericit de cât August, și maĭ bun de cât Traian". Când era vorba de un om bun, se spunea: *E bun ca împĕratul Traian.*

2. Era învederat, că legăturile dintre Roma și

Dacĭ făcute de Domițian nu puteaŭ să fie pentru mult timp. De aceĭa Decebal, fără a perde un singur minut priincĭos, ajutat de arhitecțiĭ și ingineriĭ militarĭ ce dobândise de la Romanĭ, întări cetățuĭele cele vechĭ, făcu altele din noŭ, aduse mașine de rĕsboiŭ, în scurt puse tótă țéra în stare de apărare. Traian la rêndul sĕŭ, fiind soldat înainte de tóte, nu putea lăsa neștérsă o pată așa de mare pe numele de roman. El își puse dar cu hotărîre nestrămutată în minte supunerea poporuluĭ dac; acésta era dorința luĭ de tóte ḑilele, și orĭ de câte-orĭ făcea un jurămênt sfêrșia cu cuvintele: „când óre voiŭ reduce Dacia în provincie romană?

A. Ântâiul rĕsboiŭ.

3. In primă-vara anuluĭ 101, Traian plecă din Roma, ca să se pună în fruntea armateĭ sale de la Dunăre, care se urca la 40,000—50,000 de ómenĭ. Apoĭ trecu Dunărea, maĭ în sus de Orșova, pe un pod de corăbiĭ împreună cu tótă armata sa, și se îndreptă prin Banatul Temișóreĭ spre Sarmizegetusa, mergênd încet și cu prevedere. Daciĭ, și dênșiĭ pricepuțĭ, nu se arĕtaŭ înaintea lor, așteptând ca Romanií să înainteze maĭ mult, și apoĭ la locul și timpul priincĭos să'ĭ atace fără de veste. Intre acestea, armata romană dete peste Dacĭ, nu departe de *Bersobia* (aḑĭ Jidovin, lângă rîul Berzava). Bătălia începe cu mare furiă din amêndouĕ părțile și se sfîrșesce cu un măcel sângeros. Daciĭ fug. Romaniĭ coprind lagărul inamic, cel fórte întărit cu ziduri înalte, d'asupra cărora se vedeaŭ capete de prinșĭ romanĭ înfipte în prăjinĭ. Decebal pricepu îndată cu ce protivnic avea a face și voi să intre la împăcĭuĭală; însă în loc de a'ĭ trimete persónele cele maĭ însemnate din 101

naţiunea sa, el încredinţă solia la ómenĭ din clasa de jos. Traian nicĭ voi să-ĭ asculte. Timpul cel rĕŭ al ĭerneĭ îl opri însă de a merge maĭ departe.

102 4. Campania anuluĭ următor 102 se deschide cu bătălia sângerósă de la *Tape*, în acelaşĭ loc unde cu 13 anĭ maĭ nainte Tettius Julianus repurtase o victoriă strălucită asupra Dacilor. Şi de astă dată Daciĭ, după lungă împotrivire şi luptă desperată, fură învinşĭ, dar şi Romaniĭ avură perderĭ simţitóre. Numĕrul răniţilor fu aşa de mare în cât, nemaĭ ajungênd cârpe pentru legăturile rănilor, Traian dete doctorilor vestmintele séle chĭar, ca să le facă scamă pentru răniţĭ. De aci armata romană trecu pasul Porţilor-de-fer şi intră în valea Haţeguluĭ, unde susţinu maĭ multe lupte prin pădurĭ. In fine, coprinderea cetăţuĭeĭ în care se afla sora regeluĭ dac, cum şi luarea cu asalt a uneĭ cetăţĭ întărite, hotăresc campania. Traian este la porţile Sarmizegetuseĭ. Decebal, vĕḑêndu-şĭ tóte cetăţile luate, tóte miḑlócele de apărare sleite, nu-ĭ rĕmase de cât să se supună. El trimise o deputaţiune, care încheiă pacea cu următórele condiţiunĭ: Decebal se lipsesce de tributul ce'ĭ plătĭa Romaniĭ până atuncĭ; nu maĭ are dreptul de a face pace saŭ a declara rĕsboiŭ. Fugariĭ, armele, maşinele de rĕsboiŭ, inginerii şi meşteriĭ carĭ i se dedese de Romanĭ, fură înapoĭaţĭ, cetăţile fură parte dărîmate, parte predate trupelor romane. In Sarmizegetusa rĕmase garnizonă romană, ca şi în partea Dacieĭ deja cucerită de Traian. Decebal în persónă trebui să se presinte înaintea împĕratuluĭ şi să facă actul de închinăciune (anul 102 d. Cr.). Traian se întórse la Roma
102
şi luă titlul de *Dacicul*, ĭar poporul sĕrbători învingerea Dacilor prin jocurĭ şi ospeţe.

Partea Dacieĭ cucerită de Traian, adică Banatul Temișóreĭ și o parte din Oltenia, trebuia pusă în comunicațiune neîntreruptă cu malul drept al Dunăreĭ. Cu acest scop Traian, îndată ce sfîrși ântâiul rĕsboiŭ dacic, însărcină pe *Apollodor de la Damasc,* cel maĭ vestit arhitect din acel timp, să construĭască un pod de pétră peste Dunăre Locul se alese între *Fetislan* saŭ *Cladova* și *Turnu-Severinuluĭ,* în vechime *Drubeta,* ca cel maĭ potrivit, pentru că pe acolo albia rîuluĭ este maĭ îngustă. Minunata clădire fu gata până în tómna anuluĭ 104. Podul era așternut 104
pe 20 stâlpĭ de pĭatră împreunațĭ prin bolte de lemn, iar pe d'asupra se întindea podéla cu amêndouĕ parmaclîcurile sale împodobite în răscrucĭ. Impĕratul Adrian, următorul luĭ Traian, de pizmă și póte și de témă, ca nu barbariĭ să găsĭască pe pod o trecĕtóre lesniciósă în sudul Dunăreĭ, puse să rădice bolțile și podéla, lăsând ast-fel numaĭ stâlpiĭ de zidărie, carĭ staŭ până astă-ḑĭ în ființă ascunșĭ sub apă. Numaĭ cele două căpĕtâe stricate ale poduluĭ se vĕd încă în picióre pe amêndouĕ malurile opuse.

B. Al doilea rĕsboiŭ.

5. Dar nu trecu mult după întórcerea luĭ Traian la Roma, și Decebal uĭtă de cele făgăduite: Nu predete Romanilor tóte armele. nicĭ tóte cetățuele; din contră, începu a face provisiunĭ de arme, a ridica alte întărirĭ, a primi fugarĭ romanĭ, ba chĭar începu pe față să atace lagărele romane din Dacia. Atuncĭ Traian, hotărât cum era de a sfârși cu poporul dac și cu regele luĭ, fără alte trăgănirĭ îĭ declară din noŭ rĕsboiŭ, treĭ anĭ după încheĭarea păceĭ, în a. 105. 105

Decebal nu se aștepta la un pas așa de repede din partea Romanilor. Lupta trebuĭa să fie desperată, pe viéță saŭ pe mórte. Regele dac, până a se hotărâ să o încépă, încercă. de astă dată cu vicleșug și cu omor, să scape de neîmpăcatul sĕŭ dușman, de Traian împĕratul. Acesta se afla în iérna anuluĭ 104 105 într'un oraș de peste Du- 104—105
năre. Decebal trămise doĭ fugarĭ romanĭ ca să'l *ucidă.* Planul însă nu reuși. Tot cu vicleșug, Decebal chemă la sine pe un amic fórte bun al împĕratuluĭ, pe *Cassius Lon-*

ginus. Cuvîntul era că voia să trateze cu dînsul despre pace; îi făgăduia prin jurămînt că nu 'i va face nici un rĕŭ. Romanul încredĕtor se duce; regele dac însă, după ce a încercat în deșert ântâiŭ prin daruri, apoi prin ameninţări, să afle de la dênsul planurile lui Traian, însciinţă pe împĕrat, că în mâna lui stă viéța lui Cassius: că daca nu i se va da despăgubire de rĕsboiŭ și dacă nu i se va întórce ţéra ce i se luase până la Dunăre,— atunci îl va omorî. Traian era pus ast-fel în cumpĕnă între a lăsa nepedepsit pe un inimic periculos al patriei sale și între a scăpa de o mórte sigură pe un amic din cei mai buni ai sĕi. Cassius nu'l lăsă să stea mult la îndoială; cu un curagiŭ eroic, vrednic de tótă lauda, se ucise singur sorbind veninul.

105 6. Rĕsboiul începu în primăvara anului 105. Armata romană intră în Dacia prin trei părţi de odată (pe la Porţile-de-fer, prin pasul Vulcan și pe la Turnul-Roșu) și după mai multe încăerări, după silinţe, cari treceaŭ peste puterea omenéscă, ajunse în valea Haţegului. O bătălie crâncenă se încinse înaintea unei cetăţi dace întărite, dar Traian rĕmase învingĕtor. Acum Romanii se găseaŭ sub zidurile uriașe ale Sarmizegetusei. Fiind respinși la primul atac, îl încep din noŭ cu mai mare furie. Decebal, sleind tóte midlócele de apĕrare, trimite un sol la Traian ca să céră pace; împĕratul însă nu îngădui nimic din cerinţele regelui dac. Acesta chiămă atunci pe preoţi și pe cei mai de căpetenie daci, ca să se sfătuiască asupra mĕsurilor de luat; cea mai mare parte dintr'înșii socotiră că ori-ce împotrivire este peste putinţă și pentru a nu cădea vii în mânile învingĕtorului, hotărîră a se ucide singuri. Strînși cu toţii la un ospĕț—cel din urmă ospĕț pămêntesc—împrejurul unui mare cazan, în care ferbea o bĕutură otrăvitóre, sorbiră unul după altul din cupa dătătóre de mórte. Decebal aflând că Traian intră învingĕtor în cetate, poruncesce ca tot

orașul să fie pus în flacărĭ și să sune retragerea; într'un minut marea cetate înfățișa o priveliște înfiorătóre: palatele, castelele, turnurile sale de apĕrare, totul fu prada foculuĭ. Apoĭ urmat de óstea ce 'ĭ maĭ rĕmăsese, Decebal se retrase într'un lagăr bine întărit, de unde eșind, fu bătut și de astă-dată. Atuncĭ, pentru a sfârși cum începuse, ca un vitéz mare și vrednic inimic al Romeĭ, în minutul când era să cadă în mâna Romanilor, se ucise singur cu sabia sa. Capul sĕŭ, tăiat de un soldat, fu adus la Traian pe o tavă, și apoĭ trămis la Roma (a. 107). Un mare nu- 107
mĕr de Dacĭ, cu femeĭ, copiĭ, bĕtrânĭ, cu turmele și cu tot ce avea maĭ prețios, părăsi țara. Rĕsboiul se încheiă în anul 107 cu nimicirea regatuluĭ și a poporuluĭ dac.

Prădile căḑute în mâna Romanilor eraŭ nenumĕrate; chiar comorile luĭ Decebal, pe carĭ acesta le ascunsese într'o boltă făcută sub albia unuĭ rîŭ, se descoperiră și se luară de Traian. Triumful, ce se celebră la Roma, fu din cele maĭ strălucite ce se vĕḑuse vr'odată. Din tóte părțile lumeĭ veniră solĭ ca să felicite pe Traian și 123 de ḑile fără întrerupere ținură jocurile și sĕrbările.

Impĕratul bătu mulțĭ anĭ d'a rêndul banĭ carĭ, prin chipurile pe dênșiĭ săpate, aminteaŭ tuturor din imperiul sĕŭ, chiar celor ce nu sciaŭ să citéscă, strălucitele sale espedițiunĭ dace. El fundă un oraș anume *Nicopolis* (adică *cetatea Victorieĭ* lângă Balcanĭ, ruĭnele cunoscute sub numele de Stari-Nikĭup), în amintirea învingereĭ Dacilor. La
an. 113 d. Cr. poporul roman, ca să onoreze numele luĭ 113
Traian și să glorifice faptele de arme ale luĭ și ale vitezeĭ sale armate, înălță o columnă numită *Columna luĭ Traian*, care stă până astă-ḑĭ în ființă la Roma și este unul din cele maĭ însemnate monumente ale trecutuluĭ. Acest monument vrednic de mirare este înalt de 106 picióre și e compus din 29 bucățĭ marĭ de marmură albă, așeḑate strîns unele de altele și scobite pe dinăuntru spre a face loc uneĭ scărĭ spirale cu 185 trepte. Temelia pătrată este acoperită pe câteșĭ patru ale séle fețe cu să-

pături, ce represintă grămeḍĭ de arme și vestminte ale poporuluĭ cucerit; ïar d'alungul stâlpuluĭ se încolăcesce ca o cordea un brâŭ de săpăturĭ, ce devine din ce în ce maĭ lat, cu cât maĭ mult se ridică în sus. Pe acest brîŭ se înfățișéză în 124 de tabelurĭ tăiate în pétră resbóïele cu Daciĭ; pe dênsele putem învĕța maĭ bine de cât de pe o carte scrisă a cunósce întêmplările rĕsboiuluĭ și pe cele două popóre luate la luptă. Aci vedem pe voïniciĭ și vîrtoșiĭ Dacĭ, cu talia lor de uriașĭ, cu chica lungă tot așa ca și barba și mustățile, cu ochiĭ vioĭ, înfundațĭ, cu privirea mândră și amenințătóre, cu sprincene marĭ și dese, cum îșĭ apără în desperarea lor eroică fie-ce tîrg, fie-ce rîŭ, fie-ce colț din patrie, mĕsurându-se cu o armată vitéză, cuceritórea lumeĭ, măiastră în arta militară și vrednică de căpitanul cel maĭ mare ce a avut împĕrăția romană, de Traian împĕratul. Ba încă, nu vedem pe *Columnă* de cât victoriele Roma ilor asupra Dacilor; învingerile lor însă suferite de la Dacĭ nu le-a scris, nicĭ le-a săpat nimenĭ. Póte că atuncĭ figura luĭ Decebal ni s'ar păré maĭ mare, geniul sĕŭ militar maĭ estraordinar, deși destul de mare este acela, care în timp de 26 de anĭ apără patria sa cu un curagiŭ statornic și nu se lăsă a muri de cât odată cu dênsa.

5. Dacia sub Romanĭ.

A. Starea Dacieĭ.

107—112 1. De la a. 107—112 d. Cr., țéra Dacilor fu prefăcută în provincie romană sub numele de *Dacia*. Ea coprindea țĕrile locuite pênĕ astă-ḍĭ de Românĭ: România, Banatul Temișóreĭ, o parte a Ungarieĭ, Transilvania și Bucovina. Pentru a împopora o țéră așa de întinsă și frumósă, Traian aduse locuitorĭ romanĭ din tóte părțile împĕrățieĭ, așeḍêndu-ĭ prin orașele și tîrgurile cele părăsite ale Dacilor, precum și prin locurile bune de hrană. Populațiunea crescu repede. Maĭ bine de 70 cetățĭ marĭ și micĭ se întemeïază numaĭ în Transilvania, Temișóra și Oltenia. In Oltenia: *Drubeta* (aḍĭ Turnu-Severin), *Romula* (aḍĭ Recĭca,

lângă Caracal), *Amutria* (lângă rîul Motru); în Transilvania: *Apulum* (adĭ Belgrad), *Napoca* (adĭ Clușĭ) și *Porolissum* (adĭ Moĭgrad); în Banatul Temișóreĭ: *Tibiscum* (adĭ Caransebeș), *Tierna* (adĭ Orșova) și *Ad Mediam* (lângă Mehadia). Capitala Dacieĭ era la *Sarmizegetusa*, unde sta guvernatorul împĕrătesc și preotul cel mare al provincieĭ. Aci se ținea în fie-care an adunarea deputaților trimișĭ de cetățĭ, ca să pună la cale trebile comune. Tóte aceste cetățĭ cu templurile, palatele, băile și teatrele lor împodobeaŭ țara, ĭar prin zidurile lor cele tarĭ o apăraŭ. Se făcură și drumurĭ așternute cu pétră, din carĭ unele staŭ în ființă pênĕ astădĭ, cum sunt: drumul de la Turnu-Severin prin Recĭca la Celeiŭ și la Islaz, drumul de la Islaz la Turnu-Roș (calea *Troianuluĭ* pe malul Oltuluĭ), cel de la Flămânda (lângă Dunăre) la Câmpu-Lung, și altele. Prin aceste drumurĭ bine împărțite, ca și prin flotila Dunăriĭ, vĭața și bogăția se rĕspîndéŭ în tóte părțile Dacieĭ, ĭar productele eĭ roditóre se ducéŭ până în țĕrĭ depărtate. O armată ca de 25.000 ómenĭ apăra provincia, care, pe tot lungul granițelor, era acoperită cu un șir de cetățuĭ întărite și cu valurĭ de pămênt.

2. In scurt timp Dacia deveni una din cele maĭ frumóse și maĭ înfloritóre provinciĭ dunărene. Nouiĭ locuitorĭ cu o răbdare de fer deschid locurĭ de hrană, curăță pămêntul de rădĕcinĭ și 'l fac bun pentru cultură și pentru crescerea vitelor. Se deschid mine de aur și de argint în Transilvania; se înființéză școlĭ pentru învĕțătura artelor și sciințelor. Comerciul, industria, agricultura și cultura vieĭ îșĭ iaŭ sbor. Bunul traiŭ se vede pretutindenĭ în orașe: multe familiĭ sărace, găsind aci un pămênt roditor, mijlóce de traiŭ

îndestule, aurul din Transilvania, se înavuţiră în curênd. Cetăţenii se'ntrec care maĭ de care să împodobéscă lăcuinţele lor şi să înfrumuseţeze oraşele. Maĭ cu sémă România-mică saŭ Oltenia s'a împopulat şi a înflorit fórte repede, cu mult maĭ bine de cât în părţile nordice ale Dacieĭ. Ruinele de la Turnu-Severin, Recĭca şi Celeĭ (jud. Romanaţĭ), şoselele romane carĭ staŭ în fiinţă, cele 13 cetăţĭ carĭ se găsĭaŭ numaĭ pe lângă drumurile de la Turnu-Severin pênĕ la Turnu-Roş, dovedesc că romanitatea se întemeĭase aci puternic şi în timp fórte scurt.

B. Istoria Dacieĭ.

(a. 107—255 d. Cr.)

1. Dacia romană se găsĭa încă de la început înconjurată din treĭ părţĭ de popóre barbare, venind numaĭ la sud, prin Dunăre, în atingere cu stăpânirea romană. Din acéstă causă apărarea eĭ cerea multe jertfe din partea Romanilor. Impĕ-
117-138 ratul Adrian (117 — 138 d. Cr.), care urmă în domnie luĭ Traian, voi chiar s'o părăséscă şi s'o lase în prada barbarilor. Décă nu puse în lucrare acest plan, causa a fost numĕrul cel mare de cetăţenĭ, oraşele numeróse carĭ înflorĭaŭ şi civilisaţiunea ce se întemeĭase în Dacia. El însă strică podul de pétră de la Severin, de témă ca să nu trécă barbariĭ în sudul Dunăreĭ.

138-161 2. Sub domnia luĭ Antonin Piul (138 — 161) Dacia se bucură de o lungă pace. Acest timp se póte numi *epoca de aur* a Dacieĭ. Acum se înzestră ea cu drumurĭ aşternute cu pétră şi oraşele se înfrumuseţară cu monumente şi edificie
161-180 mărețe. Dar sub Marcu Aureliŭ (161—180), *Marcomaniĭ* împreună cu alte popóre năvălesc de o

dată ca un potop și acoperă Dacia și țěrile de prin prejur. Cea maĭ mare parte din populațiune a fost dusă în robie, în numěr de peste 200,000 ómenĭ, carĭ, după încheĭerea păceĭ, se întórseră
înapoĭ. Sub Commod (180—192), fiul și urmă- 180—192
torul luĭ Marcu Aureliŭ, *Daciĭ ceĭ liberĭ*, călcând fruntariile Dacieĭ, guvernatorul eĭ întreprinse o espedițiune în contra lor și așeḑâ 12,000 dintr'ênșiĭ în Dacia, în condițiune de *șerbĭ* séŭ *clăcașĭ*.
3. Septimiu Sever (192—211 d. Cr.) merită 192—211
cu tot dreptul a fi numit *reîntemeĭetorul Dacieĭ*, căcĭ el făcu maĭ multe îmbunătățirĭ, aduse o nouă colonie la Drubeta și zidi acolo un castel de apărare, ale căruĭ ruine se věd până astă-ḑĭ. In timpul
luĭ Caracalla (211—217 d. Cr.) *Daciĭ ceĭ liberĭ*, 211—217
începênd din noŭ prădările lor în Dacia, fură pușĭ în respect și îndatorațĭ, în schimbul unuĭ tribut anual, a da trupe Romanilor în cas de rěsboiŭ; drept asigurare și sub cuvênt de alianță li se luară și ostaticĭ. Insă, după uciderea luĭ
Caracalla (an. 217), eĭ își luară înapoĭ aceĭ osta- 217
ticĭ și continuară prădările în Dacia, pênĕ când
împěratul Maximin în a. 237 îĭ bătu desăvêrșit 237
și așeḑâ o parte dintr'ênșiĭ în nord-vestul Dacieĭ.
4. In anul 238 *Goțiĭ* trec pentru ântâia óră 238
Dunărea și se năpustesc asupra cetăților grecescĭ de pe țěrmul Măreĭ-Negre. Impěrațiĭ romanĭ sunt silițĭ să le plătească un tribut anual și să opréscă ast-fel cu ajutóre bănescĭ năvălirile barbarilor în imperiu. De aceĭa, și Dacia se bucură cît-va timp de ródele binefăcĕtóre ale păciĭ; ba încă, din causă că legăturile sale comerciale cu popórele vecine
eraŭ însemnate, dobândi chĭar dreptul (la a. 247) 247
de a bate banĭ de aramă cu numele eĭ propriŭ.
Sub vitézul și energicul *Traian Deciu* (249— 249—251
251), ea ridică acestuĭ împěrat un monument în

care 'l numesce *reîntemeietorul Dacielor*, ĭar dênsa singură îşĭ ḑice pe monetele sale: *Dacia fericită*. Dar nu trecu de cât 5 anĭ şi ea, frumósa ţară a luĭ Traian, este ca şi perdută pentru imperiŭ,
255 fiind copleşită de Marcomanĭ (a. 255). In fine,
271 la anul 271, împĕratul Aurelian e silit a retrage armata peste Dunăre, lăsând ast-fel pe locuitorĭ în voĭa întêmplăriĭ.

5. Acéstă retragere a armateĭ nu trebue înţelésă ca cum Aurelian ar fi dus peste Dunăre tótă populaţiunea romană din Dacia. El nicĭ nu putea smulge pe coloniştĭ din lăcuinţele lor. Numaĭ funcţionariĭ trecură cu oştirea. Partea cea însemnată însă a naţiuneĭ, cetăţeniĭ, poporul agricol, stătură pe loc. Aceştia alcătuĭaŭ un mĭeḑ puternic al romanităţiĭ rĕmas neîntrerupt la stânga Dunăriĭ, în Dacia Traiană, şi din acest mĭeḑ a crescut şi s'a întins némul Românilor, cu tóte greutăţile vremilor prin care el a trecut.

6. Dacia în timpul năvăliriĭ barbarilor.

(a. 255—1250 după Cr.)

1. In timp de 1,000 de anĭ Dacia fu cutreerată de un cîrd de némurĭ, unele maĭ sĕlbatice de cât altele. Ele umblând numaĭ după prăḑĭ, îndată ce nu maĭ găsea ce să ĭa de la locuitorĭ, trecéŭ peste Dunăre, séŭ se ducéŭ spre Apus în ţĕrĭ maĭ bogate. Din acéstă causă nicĭ unul din acele némurĭ nu aŭ întemeĭat un stat, care să dăĭnuĭască, petrecerea în ţĕrile române fiindu-le vremelnică.

300 2. Pe la a. 300 năvălesce din Asia în Europa un popor de rasă mongolică numit *Huniĭ*. Eĭ daŭ la Dnistru peste Goţĭ. Aceştia de spaĭmă fug în numĕr de aprópe un milion cu femeĭ, copiĭ şi robĭ, peste Dunăre. Huniĭ ajung pênĕ în câmpiile dintre

Tisa și Dunăre, și sub un rege saŭ *cagan* al lor *Attila* (a. 433) întemeĭază acolo un regat puternic. 433
Eĭ supun multe popóre, încă și pe Românĭ, carĭ pentru o dare anuală în grâne și pentru ajutor de óste la timp de rĕsboiŭ, îșĭ păstrară în Banat, Oltenia și Transilvania, limba, obiceĭurile și domniĭ lor. Murind Attila, (la a. 453), regatul Hunilor s'a 453
desființat, și în locuințele lor de la Tisa și Dunăre aŭ venit un popor de viță germană *Gepidiĭ*, ĭar pe amêndouĕ cóstele Carpaților și în câmpiile Țĕriĭ Românescĭ, *semințiile slavone.* Dar nicĭ domnia Gepidilor nu ținu mult, pentru că (la a. 567) *Avariĭ* 567
îĭ bat de-ĭ nimicesc. Slaviĭ trec de maĭ multe orĭ Dunărea după pradă, până ce, pe la anul 600, 600
în numĕr de peste 100,000 se revérsă în peninsula balcanică, unde rĕmân pentru tot-d'a-una. Rĕmășițele lor din stînga Dunăreĭ se perd în mijlocul Românilor, carĭ, revĕrsându-se din munțĭ intrară în legăturĭ strânse cu acest popor aședat și dat la lucrarea pămêntuluĭ.

3. După Slavĭ veniră în Dacia *Bulgariĭ* (a. 660), 660
un popor de acelaș ném cu Huniĭ, sub conducerea luĭ *Isperuch.* Acesta nu stă de cât 15 anĭ în *Bugĭac* (între Dnistru, Dunăre și Marea-Négră) și trece cu tot poporul sĕŭ peste Dunăre, supune pe toțĭ Slaviĭ și întemeĭază un regat, care maĭ târdiŭ devine puternic pe amêndouĕ malurile Dunăreĭ, și ține pênĕ la a. 1018. Intre Româniĭ din 1018
stînga Dunăriĭ și Bulgariĭ din drépta se înodară legăturĭ strînse, maĭ ales după ce Bulgariĭ s'aŭ creștinat de către doĭ grecĭ, *Metodiŭ* și *Constantin* (numit și *Ciril*), în timpul regeluĭ bulgăresc *Bogor* séŭ *Boris* (850—884). 850—884

4. După plecarea Bulgarilor din Bugĭac veniră în locu-le *Unguriĭ* séŭ *Maghĭariĭ*, de viță finico-mongolă, sub conducerea luĭ *Arpad.* Eĭ steteră

aci numaĭ câţĭ-va anĭ, fiind-că un alt ném înrudit cu dênşiĭ, *Pecenegiĭ*, îĭ bat şi-ĭ silesc a trece prin pasurile Carpaţilor şi a se aşeḑa la Dunărea de mijloc în ţéra numită după dênşiĭ Ungaria. De aci eĭ încep să prădeze ţĕrile de prin pre-
1080 jur şi vin în luptă şi cu Româniĭ. Pe la 1080 regele Ladislav cel Sfînt supune Transilvania şi aşéḑă spre paḑa eĭ grăniceri numiţĭ unguresce *Szekeli*, adică *Secuĭ*. In fine pe la jumĕtatea secoluluĭ al XI, Pecenegiĭ trec Dunărea în numĕr de 800.000 suflete şi se aşéḑă în Bulgaria. Câmpiile Ţĕriĭ-Românescĭ şi Moldoveĭ încap acum în mâĭnile *Guzilor* séŭ *Cumanilor*. Aceştĭa ajută pe Româniĭ din imperiul româno-bulgar al luĭ Petru şi Asan să bată pe Bizantinĭ; dér Mongoliĭ luĭ Gengishan şi aĭ nepotuluĭ sĕŭ Batu-han îĭ bagă în gróză; uniĭ sub *craĭuḷ Ion* găsesc scăpare peste Dunăre; alţiĭ fug în Transilvania cu rugăciune să fie primiţĭ, căcĭ vor să se creştinéscă; 15,000 dintr'ênşiĭ chĭar se şi botéză, înfiinţându-se cu acéstă ocasiune „episcopatul Cumanieĭ". Alţĭ 40,000 se duc să se aşeḑe în câmpiile Tiseĭ. In fine cu retragerea Mongolilor, pe la jumĕtatea secoluluĭ al XIII, se încheiă epoca năvăliriĭ barbarilor în Dacia.

7. Viaţa Românilor în timpul năvăliriĭ barbarilor.

1. Româniĭ n'aŭ încetat vre-o dată să ocupe în întreg séŭ în părţĭ Dacia Traiană, şi aŭ păstrat în mijlocul sdruncinărilor de tot felul, în munţĭ ca şi în câmpie, limba, datinele şi obiceĭurile moştenite de la Romanĭ. Limba, care este semnul naţionalităţiĭ unuĭ popor, a rĕmas neatinsă în temelia sa, este aceĭaşĭ limbă latină, cum o grăiaŭ în Dacia străbuniĭ noştri pe timpul împĕrăţieĭ romane. Datine, credinţe şi eresurĭ, obiceiurile la nascere, la nuntă şi la înmormîntare, pênĕ şi lécurile şi descîntecele babelor de la ţéră, sunt moştenite şi păstrate de la Romanĭ.

2. După părăsirea Dacieĭ de Aurelian locuitoriĭ oraşelor aŭ trebuit să fugă dinaintea năvălitorilor şi să se adă-

postéscă în munţĭ. Aci îşĭ schimbară felul de viaţă de pênĕ atuncĭ; din *cetăţenĭ* deveniră locuitorĭ de sate; îndeletnicirile şi deprinderile orăşenescĭ cu timpul se uitară, ca şi numele vechilor oraşe; trebuinţele vieţeĭ se împuţinară. Mulţĭ se făcură păstorĭ, dér nu părăsiră cu totul nicĭ lucrarea pămêntuluĭ, precum nu uitară nicĭ deprinderile rĕsboĭnice, nicĭ perdură instituţiunile lor militărescĭ. De aceĭa cea maĭ vechiă pomenire istorică despre dênşiĭ este şi cea maĭ vechiă despre isprăvile lor rĕsboĭnice, cînd pe caĭ ĭuţĭ ca vêntul trag din arcurile lor săgeţĭ otrăvite. Sub *voevoḑĭ* séŭ *ducĭ* şi organisaţĭ milităresce eĭ se arétă în istorie, la stînga ca şi la drépta Dunăriĭ, în Carpaţĭ ca şi în Balcanĭ.

3. O schimbare însemnată avea să aducă în viaţa Românilor *Creştinismul.* Printre locuitoriĭ Dacieĭ aşeḑaţĭ de Traian, printre soldaţĭ şi neguţătorĭ, eraŭ mulţĭ carĭ credéŭ în învĕţăturile Mântuitoruluĭ şi carĭ primise creştinismul chĭar de la Sf. Apostol Pavel. Numĕrul lor crescu cu încetul, cu tóte că Romaniĭ păgânĭ oprĭaŭ rĕspîndirea credinţeĭ creştine. Eĭ creḑênd că imperiul roman datoresce mărirea şi puterea sa ḑeilor lor, socoteaŭ de duşman al imperiuluĭ pe orĭ-ce creştin, care despreţuĭa pe aceĭ ḑeĭ şi nu voia să le aducă jertfe. De aceia împĕraţiĭ romanĭ porunciră şi guvernatorilor Dacieĭ să prigonéscă pe creştinĭ; mulţĭ bărbaţĭ şi femeĭ rĕbdară muncĭ gróznice pentru credinţa cea nouă, şi avură mórte de mucenicĭ. Împĕratul *Constantin cel Mare*, cel care a mutat scaunul împĕrăţieĭ de la Roma la Constantinopole (a. 330) lepădă 330
păgînismul ca religiune de stat, şi primi în locu-ĭ creştinismul, el însuşĭ botezândn-se puţin timp înainte de mórtea sa. Propovĕduirea noŭiĭ credinţe făcêndu-se în limba latină, Româniĭ păstrară neschimbat fondul primitiv latin al creştinismuluĭ, pe care'l primise treptat şi prin legătura cu fraţiĭ lor Românĭ de preste Dunăre, carĭ deja în secol. IV-lea avéŭ biserica întocmită, avéŭ episcopĭ aĭ lor ca: în Silistra pe Auxenţiŭ, în Arcer-Palanca pe Palladiŭ, în Belgrad pe Ursaciŭ. Toţĭ aceştia scriĭaŭ şi propoveduiaŭ în latinesce. Când maĭ târḑiŭ Româniĭ, uniţĭ cu Bulgariĭ. înfiinţară imperiul româno-bulgar prin fraţiĭ Petru şi Asan, maĭ multe cuvinte slavone şi greceştĭ se introduseră în *terminologia bisericéscă.*

8. Statele române înainte de întemeierea principatelor Ţĕreĭ-Românescĭ şi Moldoveĭ.

(450—1300)

1. Românii fiind părăsiţĭ în voĭa întêmplăriĭ cât ţinu năvălirea barbarilor, simţiră de timpuriŭ trebuinţa de a se aduna în micĭ principate sub domniĭ lor naţionalĭ. Incă din secolul al V se vorbesce de ducele *Roman* al *Severinuluĭ*, care vine cu 700 călăreţĭ la nunta luĭ Attila. Asemenea principate existaŭ de sigur la venirea Bulgarilor şi Ungurilor: unul în partea de apus a Transilvanieĭ (în valea Mureşuluĭ) sub voevodul *Geloŭ*; altul în ţéra Severinuluĭ sub ducele *Glad* şi maĭ târḑiŭ *Achtum*; un al treilea în Maramureş sub ducele *Menomorout*.

2. Pe la începutul secoluluĭ al XII în Moldova de mĭaḑă-ḑi, între Prut şi Siret, se afla un principat românesc al Bêrladuluĭ, cu capitala în oraşul Bêrlad, avênd ca oraşe maĭ însemnate *Tecuciul* şi *Galaţiĭ* (numit pe atuncĭ *Galiciu-mic*). In nordul Moldoveĭ se întindea alt principat român până la hotarele Galicieĭ şi până departe în Rusia. In fine pe la 1300 vedem al treilea princi-
1300 pat, cu capitala *Iaşiĭ*. Numele de *Moldova* dat ţĕreĭ (de la rîŭl cu acelaşĭ nume) este cunoscut încă din secolul XIII, iar ca oraşe ale séle în fiinţă putem numĕra: *Hotinul* de pe Dnistru, *Suceva*, *Cernăuţĭ*, *Seret*, *Pétra*, *Baĭa*, *Némţ*, *Cetatea-Albă* şi *Chilia*.

3. *Ţéra* saŭ *Banatul Severinuluĭ* coprindea districtele Mehadia şi Almaşul din Temişiana şi cele cincĭ judeţe ale Oltenieĭ saŭ Românieĭ-Micĭ. Locuitoriĭ, toţĭ Românĭ, trebuiră încă de timpuriŭ să ţină pept vecinilor Ungurĭ, carĭ căutaŭ să pună

mâna pe o țéră așa de frumósă. Câte lupte avură cu dênșiĭ, nimenĭ nu le-a scris. La a. 1240 Mon- 1240
goliĭ, carĭ dusese mórtea și gróza până în inima Ungarieĭ, daŭ pept în țéra Oltuluĭ cu un *Basarab-ban*, adică un ban din familia Basarabilor, domnitóre în Oltenia. Tot pe atuncĭ în Țéra-Românéscă la rĕsărit de Olt se afla un principat român cu capitala în Târgoviște. Preste el domnea voevodul Seneslaŭ din orașe existaŭ: T.-Severin, Craiova, R.-Vâlciĭ, Brăila, Giurgiu, Câmpu-Lung, Argeș, Piteștĭ, Slatina, Cetatea de Flocĭ, Buzĕŭ și Bucurescĭ; ĭar din mănăstirĭ: Govora, Glavacĭoc și Snagov. Țéra era împărțită în județe, avea o administrațiune regulată, o armată bine întocmită, în scurt ea înfățișa chipul în mic al statuluĭ, ce vom vedea că se ridică îndată sub *Radu Negru Vodă*.

PARTEA II.

ISTORIA VECHIĂ

De la întemeierea principatuluĭ Ţĕriĭ-Românescĭ (a. 1290) până la Mihaiŭ-Vitézul (a. 1593), şi a principatuluĭ Moldoveĭ (a. 1349) până la Aron Vodă (a. 1591).

I.

Istoria Ţĕriĭ-Românescĭ de la întemeierea principatuluĭ până la Mihaiŭ Vitézul.

(1290—1593 d. Cr.)

1. Litean-Vodă.

(1272—1280).

1. Pre la începutul seculuĭ al XIII, în Ţéra-Românéscă se afla, deosebit de banatul Severinuluĭ, treĭ voevodate române maĭ însemnate: la stânga Oltuluĭ voevodatul luĭ *Linioiŭ* şi al ţĕriĭ *Lotruluĭ;* la drépta, voevodatul luĭ Seneslaŭ. Asupra acestor principate popórele vecine Unguriĭ, Sĕrbiĭ şi Bulgariĭ începuse de vre-o câţĭ-va anĭ să aibă ochĭ rĕĭ, şi ca uniĭ ce se simţiaŭ maĭ tarĭ gîndeaŭ să le supună. Lucrul acesta se putea uşor întêmpla, dacă Româniĭ aveaŭ să maĭ stea aşa despărţiţĭ, sub căpeteniile lor tot-d'a-una în certurĭ. Simţul primejdieĭ însă îĭ făcură a se strînge de pe unde eraŭ risipiţĭ, şi când cutropitoriĭ voiră să-ĭ înghiţă unul după altul, îĭ aflară pe toţĭ uniţĭ, cu braţele înarmate şi sub un singur stăpânitor.

2. Cel d'ântâiŭ care a încercat să unéscă pe toţĭ Româniĭ din Ţéra-Românéscă fu *Litean Vodă*. El vĕdênd (în 1272) pe tronul Ungarieĭ un copil 1272
numaĭ de 10 anĭ, *Ladislaŭ IV* saŭ Cumanul, coprinse în unire cu fraţiĭ sĕĭ banatul Severinuluĭ, se declară neatârnat de orĭ-ce legăturĭ de supunere către Ungurĭ şi nu maĭ voi să le plătéscă nicĭ o dare. Până ce aceştia să vină cu armele asupră-ĭ se sculară Sêrbiĭ. Litean îĭ bătu în nenumĕrate rêndurĭ, şi aşa de tare, în cât până astă-dĭ eĭ îl pomenesc în cântecele lor ca pe un Vodă vitéz şi rĕsboĭnic. Regele maghĭar trimite atuncĭ contra luĭ o armată. După lupte crâncene Liteanu cade ca un vitéz pe câmpul de bătaiă, frate-sĕŭ *Bărbatu*, se prinde şi se dă pe mâna regeluĭ ca să-şĭ priméscă pedépsa Acesta, după ce-ĭ stórse sume marĭ de banĭ pentru rĕscumpĕrare, şi-ĭ primi jurămêntul de credinţă şi supunere, îl lăsă liber să se ducă a domni la Tîrgovişte.

2. Tugomir Basarab numit în domnie Radu-Negru Vodă.

(1290—1320)

1. Maĭ norocoşĭ de cât Liteanu fură *Tugomir Basarab* (1290—1320) şi fiul sĕŭ *Alexandru* (1320 1290
—1360). Domniele lungĭ a amândorura eraŭ trebuincióse pentru a închĭega un stat până atuncĭ trunchĭat, cutropit de némurĭ străine şi rîvnit de vecinĭ puternicĭ. Lucrarea începută de Tugomir se desĕvîrşesce de fiul sĕŭ, aşa că amêndouĭ se pot numi întemeĭetoriĭ principatuluĭ Ţĕriĭ-Românescĭ.

2. Istoria luĭ Tugomir Basarab ne este prea puţin cunoscută. Atât se póte spune cu óre-care siguranţă că dênsul, după ce a isbutit să cureţe

țéra de rĕmășițele Tătarilor și Cumanilor, carĭ se încuĭbase maĭ cu sémă prin județele de munte, a întemeiat o nouă domnie cu scaunul tot în vechĭa capitală Tîrgoviște, a supus Banatul Severinuluĭ și a rupt orĭ-ce legăturĭ de supunere cu Coróna Ungarieĭ. Acésta, fiind pe atuncĭ sfâșiată de turburările și rĕsbóiele din lăuntru, nu era în stare să facă vre-o împotrivire. Ast-fel Tugomir putu să unéscă pe toțĭ Româniĭ și să'șĭ statornicéscă stăpânirea asupra întreg Principatuluĭ.

Tugomir Basarab, urcându-se pe tron, luă titlu de „*Ion Radu Vodă*, cu mila luĭ Dumnedeŭ voevod și domn al Țĕreĭ-Româneseĭ și ban al Severinuluĭ". El îngriji de întemeĭerea și întogmirea Bisericeĭ ortodoxe: puse scaunul mitropolitan în Curtea
1304 de Argeș și înființă episcopia Rîmniculuĭ (a. 1304) în orașul Rîmnicul-Vâlciĭ, unde maĭ pe urmă se făcu mitropolie; zidi biserica din Câmpu-lung și o înzestră cu moșiĭ și veniturĭ. Asemenea maĭ făcu biserica *Sf. Nicolae domnesc* din Curtea de Argeș, care stă în ființă. Aci, după o domnie glo-
1320 rіósă, Tugomir fu înmormêntat pe la 1320, lăsând tronul fiuluĭ sĕŭ Alexandru Basarab.

3. Alexandru Basarab.

(1320—1360 d. Cr.)

1. Alexandru Basarab a fost un domn vitéz, înțelept și neobosit pentru binele țĕreĭ. In timpul lungeĭ sale domniĭ de 40 de anĭ el a avut să se lupte cu unul dintre ceĭ maĭ însemnațĭ regĭ aĭ Ungarieĭ, cu *Carol Robert* și cu cel maĭ gróznic cuceritor din némul Slavilor, cu țarul sĕrbesc *Ștefan Dușan*.

2. Carol Robert se puse în fruntea uneĭ armate numeróse și fără nicĭ un cuvênt intră (în an. 1330)

în Ţéra Românéscă pre la Orşova şi coprinse Turnu-Severinuluĭ. Alexandru porunci locuitorilor să se retragă la munte, ĭar el cu oştenii sĕĭ aştepta în munţiĭ Gorjuluĭ, să vadă ce vor face Unguriĭ. Aceştĭa înaintéză spre rîul Motru, găsind în drumul lor tóte satele pustiĭ. Nu trecu mult şi lipsa de ale hraneĭ şi nutreţuluĭ începu să se simţă; flămândiră şi regele şi ostaşiĭ şi caiĭ. Româniĭ atuncĭ eşiră din ascundĕtorile munţilor, şi în micĭ lupte, dese-orĭ repetate, bătură cetele ungare, carĭ umblaŭ împrăştiate.

Atuncĭ Carol Robert trimise la Alexandru solĭ de pace. Domnul român se prefăcu că primesce bucuros pacea, şi'ĭ trimise câţĭ-va ómenĭ, ca să-ĭ arate drumul cel maĭ scurt, pe unde putea eşi din ţéră. Regele, mulţămind luĭ Dumneḑeŭ, se credea scăpat de orĭ-ce primejdie. Ómeniĭ luĭ Alexandru însă, după ordinul acestuĭa, duseră pe Ungurĭ prin nişte rîpe şi strâmtorĭ lungĭ şi înguste, înconjurate d'o parte şi de alta cu stâncĭ înalte şi drepte; pe când armata se înfunda din ce în ce maĭ în prăpăstiĭ, écă că în diminéţa ḑileĭ de 10 1330
Noemvrie 1330 Unguriĭ vĕd pe vêrful munţilor pe Românĭ de amândouĕ părţile căiĭ. Atuncĭ o plóiă de săgeţĭ şi de bolovanĭ începe să caḑă asupră-le; stâncĭ marĭ prăvălite din vêrful munţilor strivesc de o dată şirurĭ întregĭ de ostaşĭ. Timp de 4 ḑile, cât ţinu măcelul, Unguriĭ picară ca nisce musce în tóte părţile. Regele, vĕḑênd că e în pericol de mórte, schimbă haĭnele şi armele cu unul din voĭniciĭ, carĭ îl acopereaŭ cu pepturile lor; acesta, fiind luat drept însuşĭ regele, fu omorît, dér Carol Robert scăpă din măcel prin acéstă străvestire. Cu puţiniĭ ce-ĭ maĭ rĕmăsese, şi după ce rătăci multe ḑile prin munţĭ, de abĭa ajunse la Temişóra, lăsând în văile Carpaţilor atâtea miĭ de leşurĭ ne-

îngropate, prinşĭ, arme, scule, vestminte şi banĭ, până şi pecetea regatuluĭ.

După o perdere aşa de mare el nu se maĭ încumetă să ridice armele asupra luĭ Alexandru, care domni neturburat despre partea Ungurilor.

3. Abĭa se sfîrşi rĕsboiul cu Ungurii, şi Alexandru trebui să susţină altul noŭ cu regele Serbieĭ Stefan Duşan. Acesta năvăli în Oltenia (pe
1355 la 1355) fără de veste şi coprinse Craiova. Alexandru îl goni peste Dunăre; maĭ la urmă se încheiă pace între dênşiĭ printr'o încuscrire. *Uroş*, fiul luĭ Duşan, luâ de nevastă pe o fată a domnuluĭ român.

1360 Alexandru móre la 1360, lăsând după el treĭ fiĭ: Vladislav, Nicolae şi Radu. Vladislav, ca cel maĭ mare dintre fraţĭ, moşteni tronul părintesc.

4. Vladislav Basarab.

(1360—1372).

1. Vladislav Basarab fu un bun oştén, un bun organisator şi un bun creştin. El coprinse districtul Făgăraşuluĭ cu pământul aprópe de Sibiŭ (Amlaş), puse în respect pe cel maĭ mare rege al Europeĭ din acel timp, pe Ludovic I, regele Ungarieĭ, şi repurtâ cea maĭ d'ântâiŭ victoriă strălucită asupra Turcilor.

Acest popor asiatic se maĭ numesce şi *Osmanĭ*, de la o căpetenie Osman, care a întemeĭat un principat în Asia-mică. Fiul luĭ Osman, *Orchan*, înfiinţă oştirea de *Ianicerĭ* saŭ pedestraşĭ, compusă numaĭ din copiĭ de creştinĭ, răpiţĭ de la părinţiĭ lor şi crescuţĭ în legea turcéscă (mahomedană); din *Spahiĭ* făcu armată de *călăraşĭ*, şi luă titlu de *Sultan* şi *Padişah*. Lăcuinţa luĭ fiind în cort, de la *pórta* de intrare a cortuluĭ vine numele de *Pórtă* séŭ *Inalta Pórtă*, întrebuinţat în loc de *Turcia*. Orchan fiind chemat în ajutor de Ioan Cantacuzen, care voĭa să ră-

péscă luĭ Ion Paleologul tronul din Constantinopole, trecu în a. 1344 cu 40,000 Turcĭ în Europa; 18 anĭ după aceĭa, fiul 1344
sĕŭ *Murat* începu să facă coprinderĭ de oraşe şi ţĕrĭ în imperiul bizantin; luă Adrianopol, unde 'şĭ puse capitala sa, şi în scurt timp ajunse stăpân preste întrégа ţéră până la Balcanĭ şi până la porţile Constantinopoleĭ.

2. In a. 1365 Sultanul Murat bătu pe Şişman, 1365
ţarul bulgăresc de la Tîrnova, îĭ coprinse ţéra, care se întindea până la Dunăre (cu oraşele Sofia, Silistra şi Nicopoli), şi începu să prade marginile Ţĕriĭ-Românescĭ. Doĭ anĭ maĭ în urmă, (la
a. 1367) în unire cu Şişman, el intră în Bana- 1367
tul unguresc de la Vidin şi în Oltenia. Vladislav respinse însă pe Turcĭ şi pe Bulgarĭ peste Dunăre, trecu pe malul drept, şi ajutat de mica óste ungurécă din Vidin, goni pe păgânĭ pĕnĕ la Balcanĭ. Vidinul însă nu'l maĭ lăsă Ungurilor, ci 'l luâ pe séma sa.

Din acéstă causă regele Ludovic ridică rĕsboiŭ
asupră-ĭ şi hotărî să'l lovéscă din douĕ părţĭ (1369) 1369
de o dată. O oştire avea să se scobóre din Transilvania, o alta să trécă Dunărea despre Vidin, ca amêndouĕ să se întêlnească la Târgovişte. Vladislav îşĭ împărţi şi el óstea în douĕ: un corp îl trimise sub comanda părcălabuluĭ cetăţiĭ Dâmboviţa (Bucurescĭ), vitézul *Dragomir,* ca să apere intrarea despre munţĭ; el însuşĭ cu óstea de căpetenie se întări la Calafat. Unguriĭ trecură Dunărea pe plute saŭ pe şeice cu mare greutate, după ce goniră corăbiile române, ce apĕraŭ malul, şi înfruntară plóia de săgeţĭ ce curgea asupră-le. Vladislav se retrase în regulă la munţĭ, aşteptând minutul priincios să dea bătălia. Intre acestea voevodul Transilvanieĭ Nicolae, scoborînd munţiĭ pe la Predeal cu Secuiĭ, ajunse la Ialomiţa (nu departe de Târgovişte), unde Româniĭ făcuse

multe cetăţuĭ şi întăriturĭ; la început el avu câte-va micĭ isbândĭ contra luĭ Dragomir, dar înaintând fără băgare de sémă, se închise în nişte locurĭ strîmte, mlăştinóse şi neumblate; aci Româniĭ îl înconjurară fără de veste, îl bătură cumplit şi 'l omorîră împreună cu maĭ tótă óstea; câţĭ scăpară cu viaţă, fură prinşĭ; puţinĭ numaĭ se întórseră în patrie, ducênd cu dênşiĭ şi cadavrul voevoduluĭ ucis. In urma uneĭ perderĭ aşa de marĭ, care amintea pe cea suferită de Carol Robert, Ludovic nu maĭ avu curagiŭ să înainteze cu armata şi încheiă pace. Vladislav stăpâni neturburat Amlaşul şi Făgăraşul, pe care 'l împopulă cu nouĭ locuitorĭ.

1372 El muri în tómna anuluĭ 1372, urmându-ĭ la tron frate-sĕŭ maĭ mic Radu.

Sub domnia luĭ Vladislav, Româniĭ se întăriaŭ maĭ mult în credinţa bisericeĭ ortodoxe a Rĕsărituluĭ, se întreceaŭ în fapte pióse, înălţaŭ bisericĭ şi mănăstirĭ, îmbunătăţind şi administrarea bisericéscă. Vladislav înfiinţă
1370 în a. 1370, a doua Mitropolie cu scaunul în Rîmnicul-Vâlciĭ pentru eparhia Olteniei, rĕmânênd Mitropolitul Ungro-Vlachieĭ pentru partea de dincóce de Olt. El înălţă
1362 biserica Sărindaru (la 1362) în Bucurescĭ şi făcu şi o mănăstire la *Vodiţa* (saŭ *Apele* de la Cerneţul de lângă Severin).

5. Radu Vodă Basarab, numit şi Negru-Vodă. — Dan Basarab.

(1372—1386).

1. Radu-Vodă, fiul luĭ Alexandru Basarab, era un om ĭubitor de pace. In tot timpul domnieĭ sale de ḑece anĭ el a îngrijit de lucrările religióse, de întemeierea lăcaşurilor călugărescĭ. Aceste lăcaşurĭ servĭaŭ nu numaĭ de mănăstirĭ, dar şi de spitale pentru bolnavĭ, de şcolĭ pentru învĕţătura cleruluĭ şi a poporuluĭ, şi de cetăţĭ de apărare în

timp de primejdie. La acéstă lucrare piósă el a fost îndemnat și ajutat de soția sa și de un călugĕr sêrb, popa *Nicodim*, care cu ajutorul domnilor românĭ: Vladislav, Radu și fiiĭ acestuia, a început să zidéscă la bisericĭ, schiturĭ și mânăstirĭ, din carĭ maĭ însemnate sunt: Prislopul (în munțiĭ Temișóreĭ), Motru, Vodița și Tismana.

2. Radu murind, lăsă după dênsul douĭ fiĭ: pe Dan și pe Mircea. Cel d'ântâiŭ, ĭubitor maĭ mult de pace de cât de rĕsboiŭ, găsea mulțămire, ca și tatăl sĕŭ, în îngrijirea lucrurilor religióse; cel de al douilea, neastâmpărat și aprins după fapte vitejescĭ, punea mântuirea patrieĭ sale în vîrtutea brațuluĭ sĕŭ rĕsboinic și pe curagiul oștenilor sĕĭ. Din acéstă causă țéra se împărți în două tabere, și o luptă crâncenă începu între frațĭ. Dan cu ajutorul Turcilor fugări pe Mircea
și rĕmase stăpân pe domnie (1385). Acésta însă 1385
numaĭ pentru un an, căcĭ Șișman, țarul bulgăresc, trecu Dunărea și 'l ucise în luptă. Mircea se făcu domn în locul frateluĭ sĕŭ (1386).

6. Mircea cel Bătrân.

(1386—1418).

1. Mircea, suindu-se pe tronul Țĕriĭ-Româneseĭ,
la a. 1386, îșĭ puse în minte douĕ lucrurĭ de că- 1386
petenie: 1) a apăra țéra de cotropirea Turcilor și de îngenuchĭarea Ungurilor, și 2) a'ĭ da o bună administrațiune, întocmirĭ folositóre și a face să înflorescă Biserica. El, după ce 'șĭ întocmi bine armata, trecu Dunărea, luă Vidinul, Șiștovul, Nicopoli, Silistra și tóte cetățuile dunărene până la gura rîuluĭ, goni pe Turcĭ din Dobrogea și coprinse țéra.

2. Aceste isbîndĭ vitejescĭ înflăcărară pe toţĭ cre-
1389 ştiniĭ. La 1389 o armată, compusă din Sêrbĭ, Bosniacĭ, Bulgarĭ, Albanesĭ şi Românĭ, ceştĭ din urmă trimişĭ de Mircea şi de Petru Muşat, domnul Moldoveĭ, peste tot 200,000 ómenĭ, se adună pe şesul de la Cossovo (câmpul *Mierleĭ*, în Serbia). Armata era comandată de bĕtrânul Lazăr, despotul Serbieĭ. In capul oştilor turcescĭ se afla Sultanul Murad. In ḑoriĭ ḑileĭ de bătălie (15 iunie) sêrbul Miloş Obilicĭ ucide pe Sultan în cortul sĕŭ, însuşĭ el pere de o mórte crudă. Fiul luĭ Murad, Baiezit I-iŭ, ĭa comanda. La început norocul părea în partea creştinilor: însă de o dată lucrurile se schimbară. După perderĭ însemnate în amândouĕ părţile, bătălia se sfîrşesce cu nimicirea armateĭ creştine. Lazăr cade în robie împreună cu mulţĭ boerĭ, şi toţĭ sunt decapitaţĭ.

Indată după bătăliă, Baiezit trimise oştĭ să coprindă Ţéra-Românéscă. Mircea le respinge însă victorios; trece Dunărea cu o armată mare, supune ţéra până la Adrianopol, şi începe de aci înainte să se intituleze: „Stăpânitor al ambelor laturĭ ale Dunăriĭ până la Marea-Neagră, Domn al Dobrogeĭ şi cetăţiĭ Silistra şi al *tutulor ţĕrilor şi oraşelor până la hotarele Adrianopoliĭ*".

A. Bătăliele de la Craiova (Rovine) şi de la Muntele Paserea.

(1394—1395)

1394 3. In tómna anuluĭ 1394 gróznicul Baiezit I-iŭ nĕvăli în Oltenia, trecênd Dunărea pe la Severin. Mircea era singur numaĭ cu osteniĭ luĭ, carĭ avéŭ acum să alégă între robie şi libertate. De la isbênda acesteĭ lupte avea să atârne nu numaĭ sórta patrieĭ nóstre, dar şi a creştinătăţiĭ, căcĭ din tóte popórele dunărene, peste care păgâniĭ

trebuĭaŭ să trécă pentru a ajunge să lovéscă Apusul, un singur popor maĭ rĕmăsese în picióre: asupra luĭ acum ochiĭ tutulor eraŭ țintițĭ ; vitejia și puterea luĭ aveaŭ să hotărască, décă barbaria asiatică are să nimicéscă civilisațiunea europénă. Mircea se arătă atuncĭ vrednic de speranțele ce creștinătatea punea în el; și vrednicĭ se arĕtară și ostenii luĭ de dênsul. Domnul român se lovi cu Baiezit lângă Craiova, în niște locurĭ băltóse, și de aceea numite *Rovine*. „Și fu rĕsboiŭ mare, ne spune un vechĭŭ cronicar, cât se întuneca de nu se vedea văzduhul de mulțimea săgételor, și maĭ pierdu Baiezit óstea luĭ cu totul, iară pașiĭ și voevodiĭ periră toțĭ; așa de se vĕrsă sânge mult cât era văile crunte. Decĭ se sperie Baiezit și fugi de trecu Dunărea“.

Baiezit, după o fugă așa de rușinósă, trebui să încheĭe pace și să priméscă condițiunile puse de învingĕtor.

4. In primăvara anuluĭ 1395 Sigismund, re- 1395
gele Ungarieĭ, se întâlni la Brașov cu Mircea și amêndoĭ încheĭară un tractat de apĕrare comună contra Turcilor. După aceea, adunându-șĭ armata în Transilvania, Sigismund porni împreună cu Mircea spre Dunăre, trecu rîul și înconjură Nicopoli-mic (Nicopoli de la Dunăre). Acéstă cetate, întărită bine cu zidurĭ, era apărată în lăuntru de o garnizonă turcéscă. După multe ostenelĭ, cetatea fu luată. Dar sosind oștirea de căpetenie a Turcilor, Sigismund de témă se grăbi a se întórce în Ungaria, lăsând pe Mircea singur în fața armelor luĭ Baiezit. O așa purtare supără fórte mult pe Mircea; de aceea el căută să'ĭ dea cuvenita pedépsă. Pe când regele se întorcea grabnic cu oștirea prin banatul Craĭoveĭ și se credea în tótă siguranța, ajunse prin strîmtorile munte-

luĭ Paserea (judeţul Mehedinţĭ); aci se vĕḑu de odată lovit de o plóie de săgeţĭ otrăvite, de bolovanĭ şi de tot felul de lucrurĭ omorîtóre, asvêrlite de oştenii români, carĭ împănase trecĕtorile. Ungurii pățiră o înfrângere şi un măcel tot aşa de mare, ca în timpul luĭ Carol Robert şi Ludovic. Regele abĭa scăpă cu viéță. Incurcăturile, ce 'l aşteptaŭ a casă, după mórtea soţieĭ luĭ, îl opriră de a încerca măcar să'şĭ rĕsbune pe Mircea, cu care trebui să se împace, avênd de dênsul nevoĭe.

B. Bătălia de la Nicopolĭ de lângă Balcanĭ.

(1396)

1396 5. In tómna anuluĭ 1396 o armată numerósă, în care se afla ceĭ maĭ vitejĭ cavalerĭ aĭ Francieĭ şi aĭ Germanieĭ, între carĭ şi *Frideric de Hohenzollern*, strĕbunul Regeluĭ nostru, se strînse sub conducerea luĭ Sigismund, pentru a porni în contra Turcilor. Óstea de căpetenie ungurésca veni la cetatea Nicopoli-marĭ, (aḑĭ Stari-Nikĭup), de lângă Balcanĭ, unde se împreună cu armata română şi moldovénă, comandată de însuşĭ Mircea. Peste tot eraŭ 130,000 ómenĭ, pe când Baiezit
1396 avé 200,000. In ḑiua de 28 Septemvrie 1396 se hotărî a se da bătaĭa. Bĕtrânul Mircea, care cunoscea maĭ bine de cât toţĭ chipul de luptă al Turcilor, propuse să încépă el atacul, ĭar oştirile ungare şi francese să lovéscă fruntea şi centrul putereĭ inimice. Francesiĭ nu primiră, şi cum eraŭ încălḑiţĭ de vin, se aruncară pe caĭ şi dederă năvală asupra Turcilor, pe care-ĭ puse pe gónă. Déră în îndrăsnéla lor nebunéscă ne băgênd de sémă că s'aŭ depărtat de restul armateĭ, de odată se vĕd înconjurațĭ de 40,000 lăncĭ; atuncĭ îşĭ perd

cumpĕtul și o ĭaŭ la fugă; sosind însă noui escadróne de cavalerie creștină, se pun ĭarăși în șir; sar după caĭ, și cu săbiile în mâĭnĭ se aruncă în mijlocul armateĭ păgâne, sperând că vor sosi aĭ lor ca să-ĭ scape. Dar când un batalion, trimis de Sigismund în ajutor, vĕḑu caiĭ fără călăreţĭ, se întórse și spuse că n'a maĭ rĕmas nicĭ unul. Acéstă veste, respândită ca fulgerul, băgă gróza în oștenĭ. Aripa dréptă și stîngă daŭ înapoĭ; centrul se ţine cât-va timp, respinge chĭar pe ĭenicerĭ, însă în minutul hotărîtor, étă că sosesce din tabăra turcă prinţul Serbieĭ Stefan cu 5000 de ómenĭ próspeţĭ de luptă. Copleșiţĭ de numĕrul cel mare, creștiniĭ iaŭ fuga spre Dunăre, lăsând pe câmpul de luptă 20,000 de cadavre. Cavaleria turcă pe mulţĭ îĭ prinde și-ĭ robesce; mare parte însă se înécă în valurile Dunăreĭ. Sigismund, însoţit de câţĭ-va credincioșĭ aĭ sĕĭ și de Frideric de Hohenzollern, apucă spre gurile Dunăreĭ, se aruncă într'o corabie, și apoĭ pe mare se duse la Constantinopol, ĭar de aci în Dalmaţia. A doŭa ḑi de luptă Baiezit puse de tăiă peste 3000 de creștinĭ înaintea ochilor sĕĭ. Din armata turcéscă 60,000 de morţĭ acopereaŭ câmpul de luptă.

Atât costase pe Baiezit isbânda de la Nicopoli, dar ea deschidea Turcilor drumul spre apusul Europeĭ.

C. Bătălia de la Rovine pe Ialomiţă și tractatul cu Turciĭ.

(1398—1411).

6. In a. 1398, Sultanul Baiezit, în fruntea uneĭ armate, cum nu maĭ avusese încă, trece Dunărea pe la Călărașĭ și începe a pustii și robi ţéra. Mircea duse pe femeĭ, copiĭ și bĕtrânĭ, cu tóte 1398

vitele și trebuinciósele de hrană în munțiĭ Vranceĭ, punênd să arză holdele în urma lor. Apoĭ cu o oaste destul de numerósă el lovesce din pădurile dese, de lângă câmpiile Bărăganuluĭ, trupele singuratice de Turcĭ, carĭ umblaŭ după jafurĭ. Turciĭ fiind mereŭ hărțuițĭ și împuținațĭ, și suferind lipsă de apă și de hrană, încep a se retrage, apucând în învălmășélă spre Dunăre. Mircea îșĭ întocmesce atuncĭ bine óstea, și la o câmpie deschisă și mlăștinósă numită *Rovine* pe Ialomiță, se aruncă fără de veste cu 30,000 de Românĭ asupră-le, îĭ bate înfricoșat și-ĭ pune pe gónă peste Dunăre, luându-le tóte munițiunile de resboiŭ, tóte vitele și prădile.

Acéstă isbândâ făcu pe Mircea ĭarășĭ stăpân peste Dobrogea și cetățile de pe malul drept al Dunăreĭ.

7. Intêmplările din imperiul turcesc dădură prilej luĭ Mircea să se amestice în certurile de acolo pentru tron. El ajută pe Musa, fiul luĭ Baiezit, să se facă Sultan. Musa însă după cât-va timp fu învins și omorît de fratele sĕŭ Mohamed,
1411 cu care Mircea încheiă în a. 1411, următorul tractat :

„Téra-Românéscă îșĭ păstrézâ neatârnarea eĭ, se cârmuĭesce după legile eĭ propriĭ ; domnul are deplina putere de a face rĕsboiŭ cu veciniĭ sĕĭ și de a încheia legăturĭ de amiciție cu dênșiĭ, orĭ și când va voi; este stăpân peste viața și mórtea supușilor sĕĭ; el se alege de către mitropolit și de către boerĭ. Turciĭ nu se pot aședa în țéră, nicĭ pot face geamiĭ; și în schimb pentru sprijinul, ce Sultanul se îndatoresce a da țeriĭ, Turcia are drept în fie-care an la un *peșcheș* adică *dar*, de 3000 banĭ roșiĭ de țéră saŭ 300 leĭ argint banĭ turcescĭ".

Bĕtrênul Mircea, încărcat de anĭ și de mulțimea lucrărilor sale, móre în vara anuluĭ 1418 și se 1418
înmormîntéză la mănăstirea Cozia, cea zidită de dênsul.

Mircea a fost vitéz și neobosit în luptă, pe atât de cuminte cât însetat după fapte marĭ născocitor de planurĭ iscusite și îndeplinitor îndrăzneț al lor.

In timp de 32 de anĭ, cât a stat pe tron, sciu să se strecóre prin tóte greutățile : învinge cu armele pe Turcĭ și Ungurĭ, se leagă cu Poloniĭ pentru a bate pe Ungurĭ, cu Unguriĭ pentru a bate pe Turcĭ, cu Turciĭ contra Turcilor pentru a apĕra și asigura esistența țĕreĭ sale, căreĭa îĭ lărgesce hotarele : spre rĕsărit ajungênd până dincolo de orașul Chilia, peste Dunăre avênd Dobrogea cu orașul Silistra, dincolo de Carpațĭ ducatele Făgărașuluĭ, Amlașuluĭ și Hațegul.

Dacă silințele luĭ n'aŭ izbutit să lase o țéră neatîrnată, așa cum fusese ținta viețeĭ séle, nu este de învinovățit nicĭ el, nicĭ supușiĭ sĕĭ, ci puterea nebiruită a lucrurilor omenescĭ. Și el, și dênșiĭ, aŭ arătat că sciŭ să móră pentru mântuirea patrieĭ, și aŭ înscris în istoria Românilor paginile cele maĭ frumóse ale vitejieĭ și glorieĭ străbune. Ca lucéfĕr al voevodilor românĭ, se cuvine ca istoria să-ĭ dea numele de *Mare*.

7. Vlad Dracul și Iancu Corvin.

(1433—1437)

1. De la mórtea luĭ Mircea cel Bĕtrân și până la suirea pe tron a nepotuluĭ sĕŭ de fiŭ Vlad Țepeș (1455), în timp adică de 37 anĭ, Țéra-Ro- 1455
mânéscă este sfîșiată prin certele dintre fiiĭ și nepoțiĭ luĭ Dan și Mircea. Când uniĭ reușesc a căpăta domnia cu ajutorul Turcilor, alțiĭ vin să 'ĭ rĕstórne cu ajutorul Ungurilor, și când aceștĭa n'aŭ apucat încă bine să domnéscă, sunt rĕsturnațĭ de ceĭ d'ântâiŭ, sprijinițĭ ĭarășĭ de Turcĭ. Așa se întêmplă că strĕiniĭ, din causa pretenden-

ţilor la domnie, se amestecaŭ în trebile ţĕriĭ şi căpĕtaŭ înrîurire, şi că în maĭ puţin de 40 anĭ
1418—1456 (1418—1456) se strecóră la tron şépte domnĭ, din carĭ cel maĭ însemnat este Vlad, fiul luĭ Mircea, poreclit din causa năsdrăvăniilor luĭ, *Dracul* séŭ *Drăculea*.

2. Vlad veni cu óste din Ungaria; respinse pe Turcĭ, carĭ intrase în ţéră ca să pună pe alt Domn, şi prădă de maĭ multe orĭ Bulgaria. Din causa multelor rĕsbóie însă Ţéra-Românéscă se împuţinase de locuitorĭ în aşa chip, că maĭ nu rĕmăsese cine să lucreze pămêntul.

Tot pe atuncĭ în Ungaria trăĭa un mare ge-
1456 neral, Iancu Corvin de Uniad († 1456). Acesta era român de nascere (fiul luĭ Voĭcu Românul şi nepot luĭ Sêrbu) din némul Dănescilor, şi servea pentru regele Ungarieĭ. El bătu într'un singur an
1442 (1442) treĭ oştirĭ marĭ turceştĭ (la Sibiŭ, la Ialomiţa de sus şi la Porţile-de-fer), dér perdu bătă-
1444 lia de la Varna (1444), unde însuşĭ regele unguresc Vladislav rĕmase mort pe câmpul de luptă.
1445 3. In anul următor (1445) Corvin, vrênd să rĕstórne pe Vlad şi să pună în locu-ĭ pe cumnatul sĕŭ Danciul, năvăli în Ţéra-Românéscă cu mare óste, înainte de ce Vlad să fi prins de veste. Vlad fugi peste Dunăre împreună cu fecĭorul sĕŭ maĭ mare, Mircea. Danciul apucă tronul şi omorî tóte rudeniele şi prietenii luĭ Vlad, câţĭ a putut prinde. Vlad, cu óstea ce-ĭ rĕmase credincĭósă şi cu ajutorul Turcilor, îndată ce Corvin se întórse acasă, se aruncă asupra luĭ Danciu, îl puse pe fugă şi îşĭ reluă domnia. Apoĭ prădă Transilvania, de unde aduse mulţĭ prinşĭ de rĕsboiŭ. Danciu cera ajutor de la Stefan, domnul Moldoveĭ
1445 (1445), precum şi de la Corvin. Pre când Stefan intra dintr'o parte în Ţéra-Românéscă, Corvin

dintr'altă parte se scobora prin pasul Bran însoțit de Danciu, ca să apuce pe Vlad între două focurĭ (Iulie 1446). Vlad aștepta dușmaniĭ la Tîr- 1446
goviște; când amândouĕ oștile se găsiră față în față, în minutul de a începe lupta, óstea luĭ Vlad îl părăsesce și trece în partea luĭ Danciu. Vlad fuge, însă este prins de către Danciu și tăĭat în piața orașuluĭ Tîrgoviștei, împreună cu fiul sĕŭ maĭ mare Mircea. El lăsă după sine douĭ fiĭ: pe Vlad Țepeș și pe Radu cel Frumos.

8. Vlad Țepeș.

(1455 — 1462 și 1476)

1. Vlad, fiul luĭ Vlad Dracul, este omul cel maĭ crud din câțĭ aŭ trăit în Țéra-Românéscă. Chĭar dacă pe jumătate ar fi să credem cele ce se spun despre dênsul, și tot ar rămânea să ne spăĭmântăm de faptele luĭ neomenescĭ, de sângele rece și pofta sălbatecă cu care omora, trăgea în țépă, ardea și frigea pe ómenĭ.

El îndată ce se suĭ pe tron (1455) își alese o cétă 1455
de ómenĭ armațĭ cu sulițe, care 'ĭ sta pururea de pază, și începu să facă cruḍimile cele maĭ marĭ: chemă pe boeriĭ, ce i se părea că nu ĭ-ar fi prietinĭ, la o adunare împreună cu femeile și copiiĭ lor, și'ĭ omorî pe toțĭ, chĭar și pe robiĭ lor. Cincĭ sute boerĭ și ispravnicĭ îĭ omorî numaĭ pentru că n'aŭ sciut să spună numĕrul locuitorilor din județele lor. Satele și moșiile boerilor ucișĭ, el le dărui ostașilor sĕĭ de pază, pe care-ĭ făcu boerĭ. Strînse pe toțĭ cerșetoriĭ, leneșiĭ și ómeniĭ făr' de căpătâiŭ din țéră, și după ce le dete să mănânce și să bea bine, îĭ aruncă într'un foc mare. Pedepsi cu țépa orĭ-ce furtișag, și nu maĭ puțin de 6000 hoțĭ îĭ prinse în curênd și'ĭ omorî. In scurt timp făcu așa sigu-

ranță în țéră, în cât neguțătorul cel maĭ bogat putea călători fără nicĭ o grijă, putea lăsa marfa pe uliță, că nimenea nu se atingea de dênsa. In chipul acesta omorî până la 20,000 bărbațĭ, femeĭ și pruncĭ, trăgêndu-ĭ pe ceĭ maĭ mulțĭ în țépă, pentru care lumea ĭ-a pus numele de *Țepeș*. Unul din boerĭ anume Albu cel Mare ridicându-se domn preste capul luĭ Vlad, el ĭ-a eșit cu óste în potrivă, l'a prins și l'a tăiat împreună cu tot némul luĭ După ce șĭ-a asigurat astfel domnia, a năvălit în Ardeal, prădând țéra Bîrseĭ, Făgărașul și Amlașul, și prefăcênd sate și mănăstirĭ în cenușe. Arse și suburbiul Brașovuluĭ, trase în țépă înaintea uneĭ bisericĭ mulțime de Sașĭ, pe când dênsul în liniște îșĭ lua gustarea în mijlocul gemetelor celor înțepațĭ. Apoĭ a trecut în Bulgaria și a pus și pe Turcĭ în spaĭmă, omorînd mulțime de lume. In scurt timp s'a dus vestea prin țĕrĭ depărtate despre crudimile acestuĭ om și s'aŭ tipărit cărțĭ, unde sunt cu amĕnuntul povestite faptele sale.

A. Bătălia de lângă Brăila cu Hamza-pașa.

2. Vlad, după ce orêndui țéra milităresce, se găti a pune în lucrare planul măreț de a scutura jugul turcesc, care în aniĭ din urmă începuse să apese greŭ pe țéră Turciĭ nu se maĭ mulțumeaŭ acum cu tributul, ce țéra se învoise a le da, de pe timpul luĭ Mircea; ci maĭ cereaŭ și câte 500 de copiĭ pe fie-care an, pentru a-ĭ cresce în legea turcéscă și a-ĭ face ĭanicerĭ. Sultanul Mo-
1453 hammed II luase Constantinopole (1453), pusese
1456 la bir și pe Moldovenĭ (1456) și amenința să înghiță amêndouĕ țĕrile române. Vlad, până a nu face ruptóre pe față, trimite în taĭnă la Mateĭ

Corvin, regele Ungarieĭ (fiul luĭ Iancu Uniad), pe a căruĭ rudă de aprópe (póte pe soru-sa) el o ținea în căsătorie, ca să se încheie o legătură de apărare contra Turcilor. Dar încă nu se încheĭase în formă acéstă legătură, și Mohammed era înscìințat prin ómeniĭ sĕĭ, că Vlad a hotărît să ridice armele asupră-ĭ. Mâniat fórte, voi să preîntêmpine totul, și înainte de orĭ-ce, să pună mâna pe îndrăznețul vodă. De aceea el trimise la Vlad pe logofĕtul sĕŭ *Catabolinos*, un grec șiret și prefăcut, ca să-ĭ dică, că Sultanul voesce cu orĭ-ce chip să-l vadă, avênd să-ĭ spună o taĭnă mare, că dacă o veni are să-l priméscă cu cinste împĕrătéscă, și cu tóte darurile din lume are să-l încarce. Vlad înțelese cursa, și cam unde bătea dragostea turcéscă; dise că acum nu póte părăsi țéra, dar maĭ târdiŭ va veni. Grecul maĭ adaose, că Sultanul cere, ca numaĭ de cât să-ĭ triméță 500 copiĭ aleșĭ, pentru slujba împĕrățieĭ, și tributul de 10,000 galbenĭ pentru acel an. Domnul român, supĕrat, rĕspunse că baniĭ îĭ are gata, dar ca să trimiță și 500 copiĭ, nu o va face odată cu capul. Atuncĭ Catabolinos, voind să plece, îl rugă să-l însoțéscă până la Brăila, căcĭ îĭ e frică să nu i se întâmple ceva pe drum. Vlad merse, însă bănuind vre-un vicleșug, luă cu sine ómeniĭ luĭ de pază credincioșĭ și un numĕr îndestul de óste. Când ajunse la locul arătat, écă că de odată Domnul se pomenesce lovit de tóte părțile de o armată turcéscă. Era Hamza-pașa, cu care grecul vorbise, ca la diua și locul hotărît, să vină și să prinză pe Vlad. Se începu o luptă crâncenă, în care Vlad cu ómeniĭ sĕĭ rĕmase învingĕtorĭ; puținĭ Turcĭ luară fuga; restul, împreună cu Hamza și Catabolinos, fură prinșĭ, li se tăiară pe loc mâĭnile și picíórele, și apoĭ într'o

pădure de țepĭ fură trașĭ până la unul. In mijlocul țepilor, rânduite ca la bătălie, se înălța o țépă maĭ mare: într'ênsa sta Hamza pașa cu fesul în cap și cu tuĭul alăturea, ĭar lângă dênsul, grecul cel șiret și pașiĭ maĭ micĭ.

Când Sultanul află de cele întêmplate, atât de mult nu voia să crédă, în cât cu toiagul bătu singur pe tătarul, care-ĭ adusese ântăiŭ vestea, neputênd să-șĭ închipuĭască o așa de mare îndrăznélă.

B. Expedițiunea Sultanuluĭ Mohammed contra luĭ Vlad Țepeș.

1462 3. In primă-vara anuluĭ 1462 o armată turcéscă de 250,000 soldațĭ comandată de însușĭ Sultanul Mohammed, trecu Dunărea pe la Nicopoli. Țepeș trebui să'șĭ împarță óstea în două, pentru că din două părțĭ venea primejdia: Stefan cel Mare, domnul Moldoveĭ, pe care Vlad îl ajutase să capete domnia, găsise tocmaĭ acum minutul priincĭos să coprindă cetatea Chilia (la gura Dunăreĭ), care atuncĭ se stăpânea de domnul Țĕreĭ-Românescĭ; în acest scop el se unise cu Turciĭ, și după ce încercase zadarnic să ĭa cetatea, fiind respins cu perderĭ, se gătea să trécă granițele și să apuce pe Vlad de la spate. Armata însă trimisă de Vlad îl alungă și'l ținu în respect. Asigurat așa dar despre o parte, Vlad cu 10,000 oștenĭ luâ o posițiune sigură și bine apĕrată în niște pădurĭ marĭ, trimițênd numaĭ din când în când cete de călărețĭ, ca să observe mișcările Turcilor. Aceste cete se luaŭ la harță cu Turciĭ, ce umblaŭ după pradă, și-ĭ măcelăreaŭ. Sultanul porunci. ca armata să umble tot-d'auna la un loc și să nu se maĭ împrăștie pentru jaf. Merse ast-fel cale de șépte ḑile, fără să afle nicĭ ómenĭ, nicĭ dobitóce, nicĭ de mâncat, nicĭ de bĕut, îndreptându-se spre capitala țĕriĭ, Tîrgoviște, care

era bine întărită și înconjurată de un lac saŭ baltă.

Vlad căpătă sciințe amănunțite despre starea armateĭ turcescĭ, ba încă, ca să se încredințeze cum este rînduit lagărul turcesc, se îmbrăcă în haĭne de cerșetor și 'l iscodi fórte de aprópe, ba se dice că s'a strecurat chiar printre Turcĭ în lagăr. In fine, când socoti el că este maĭ bine, într'o nópte întunecósă, și la un loc plin de mlaștine, năvăli cu 10,000 călărețĭ, cu hotărîrea, ca să pĕtrundă pênă la cortul Sultanuluĭ, să prindă pe Padișah saŭ să'l omóre. Nimenĭ nu se aștepta la o asemenea năvală; ceĭ maĭ mulțĭ Turcĭ dormeaŭ dușĭ și nu se sculară de cât în țipetele Românilor voĭnicĭ, carĭ, la lumina faclelor, ce țineaŭ în mână, rĕsturnaŭ și ucideaŭ tot. Vlad, cu o cétă de călărețĭ din ceĭ maĭ vitejĭ, se aruncă spre cortul Sultanuluĭ; aci însă greșesce, nemerind în cortul Mareluĭ-Vizir și al unuĭ pașa. Se începe o luptă desperată, bătêndu-se cu voĭnicie din amîndouĕ părțile. Cu revĕrsatul zorilor Vlad e silit a se retrage, lăsând în mâna Turcilor 1000 prinșĭ, pe carĭ Sultanul porunci îndată să-ĭ taĭe. Paguba Turcilor însă se ridica la 100,000.

C. Retragerea luĭ Mohammed. Sórta luĭ Vlad.

4. De aci nainte Turciĭ se făcură maĭ prevĕdĕtorĭ; nu înoptaŭ fără să nu se întăréscă cu șanțurĭ și să îndoĭască veghile. Ajunseră în fine la Tîrgoviște. Aci totul era pustiŭ, porțile deschise, zidurile cetățiĭ fără nicĭ un apărător; tótă lumea era la Poenarĭ (cetate pe un pisc înalt lângă apa Argeșuluĭ). Turciĭ avură témă să intre în lăuntru, bănuind vre-o cursă; apucară decĭ drumul spre Brăila, grăbind retragerea, de témă să nu vină Unguriĭ, unițĭ cu Româniĭ, asupră-le.

In drum suferiră fórte mult de lipsa hraneĭ și a apeĭ, caiĭ crăpară de fóme și sete. In cele din urmă se apropiară de Brăila; când, la o oră departe de oraș, sosiră la un loc cu apă și desfătaț: acolo se vedea o pădure désă de parĭ (peste 20,000) și în fie-care par câte un trup de om; pasĕrile își făcuse cuĭb în coșurile morților. Eraŭ Turciĭ luĭ Hamzà, pe care Țepeș îĭ omorîse; Hamzà încă se maĭ cunoscea după țépa maĭ înaltă și după haĭna luĭ roșie, ce o purta când căḑuse în mâna luĭ Vlad. Cu scîrbă și cu mânie se depărtă Sultanul de la o priveliște așa de gróznică și ḑise: „Cu greŭ se póte lua o țéră din mâna unuĭ om cu întreprinderĭ așa de marĭ, și care îndrăsnesce să facă asemenea lucrurĭ“.

5. Ţéra-Românéscă, de la un capĕt până la altul, este acum cutreerată cu foc și sabiă turcéscă; tot ce maĭ rĕmăsese viŭ este robit; peste 200,000 capete de vite, maĭ cu sémă caĭ și boĭ, fură grămădite la Dunăre, ca să fie duse o-dată cu armata, ce se întorcea pe Marea-Négră. Sultanul lăsă pe Alibeg cu poruncă de a așeḑa în domnie pe Radu cel Frumos, fratele luĭ Țepeș, ĭar el se întórse la Adrianopol, nainte de venirea tómneĭ. Radu luă domnia, pe când Vlad, fiind părăsit de toțĭ credincioșiĭ sĕĭ, se retrase în Transilvania. Mateĭ Corvin, sub cuvînt de protecțiune, îl chemă la sine și'l aruncă în închisóre la Buda. Aci stete vitézul voevod aprópe 12 anĭ, cât timp
1462—1474 domni frate-sĕŭ Radu (1462—1474). Acesta plăti Turcilor un tribut anual de 12,000 galbenĭ, avu rĕsboiŭ (la *Socĭ* și la *Cursul Apeĭ*) cu Ștefan cel mare, domnul Moldoveĭ, și mută Capitala țĕriĭ la Bucurescĭ. După mórtea luĭ, Vlad fu liberat și a-
1476 jutat ca să se facă domn pentru a doua óră (1476).

El însă de astă dată domni numaĭ câte-va lunĭ, căcĭ *Laiot Basarab* veni cu óstea turcéscă, îl prinse și-l omorî (1477). 1477

Asupra întâmplăriĭ morțiĭ luĭ Vlad s'a svonit prin vremea aceĭa, că el ar fi fost omorît, pe când alerga la vênat, de o slugă a luĭ cumpĕrată de Turcĭ, și că Turciĭ, după ce aŭ căpĕtat capul luĭ Vlad, îl purtară într'o țépă prin maĭ multe cetățĭ turcescĭ, pentru ca toțĭ să vadă, că nu maĭ trăesce gróza Turcilor, vitézul Românilor, și să se liniștéscă. Câtă frică băgase Vlad în inima Turcilor se vede și din faptul, că pe când el se găsea închis la Regele Mateĭ Corvin, acesta nicĭ o-dată nu primea vre-o solie de pace de la Sultan, până ce nu trimetea maĭ ântâiŭ pe solĭ să dea ochĭ cu Țepeș; ĭar soliĭ, vĕdênd pe omul, de la care Turciĭ suferise înfrângerĭ așa de marĭ și multe, se înduplecaŭ maĭ lesne, ca să facă pace saŭ să întrerupă rĕsboĭul.

Vitéz în rĕsbóie, crud cu mișeiĭ, Vlad a hrănit în sufletul sĕŭ ideĭa pentru neatârnarea patrieĭ, a arătat că și un popor mic, când este însuflat de ĭubirea patrieĭ și are vîrtute rĕsboĭnică, póte cu isbândă da pept sutelor de miĭ de dușmanĭ, și până și pe un Mohammed, cuceritorul Constantinopoleĭ, îl póte pune în uĭmire. Dacă n'a isbutit în planurile sale, pricina a fost, că în loc de a fi ajutat de Ștefan al Moldoveĭ, și cu puterĭ unite să se lupte contra păgânilor, din potrivă fu apucat între două focurĭ, de boĭerĭ fu părăsit, de frate-sĕŭ fu urgisit și trădat, ĭar de cumnatul sĕŭ Mateĭ Corvin fu închis și reținut o bună parte din vĭața sa, fiindu'ĭ mare témă de dénsul.

9. Domniile religióse ale luĭ Vlad Vodă Călugărul, Radu cel Mare și Négoe Basarab.

(1483—1496. 1496—1508. 1512—1522).

1. După domniile scurte și turburate ale luĭ Laiot Basarab și a fiuluĭ sĕŭ *Basarab cel tînĕr (Țepeluș)* (1478—1483), urmă la tron *Vlad Vodă Călugărul*, (1483—1496) fiul luĭ Vladislav din familia Dănescilor. El fu un domn bun și drept, 1478—1496

trăi în pace cu Turciĭ, fácu dăniĭ cuvióse bisericilor și mănăstirilor din țéră, ca și de la Sf. Munte (Turcia); rezidi și înzestră m-rile Glavacĭocu, Govora şi Snagov și petrecu o vĭață evlaviósă, pentru care i se dete numele de *Călugărul*. In adevĕr s'a și călugărit sub numele de *Pahomie*, ca și muma-sa monachia *Eupraxia* și soția-sa monachia
1496 *Samonida*. El a murit la începutul anuluĭ 1496 și s'a înmormêntat la m-rea Glavacĭoc.

2. Fiul și succesorul sĕŭ Radu fu de asemenea un om înțelept, ĭubitor pentru lucrările păciĭ, cu dragoste și rîvnă către Biserică, și a trăit în legăturĭ de prietenie maĭ cu toțĭ veciniĭ. Fiind-că în Biserică intrase multe neorânduelĭ și obiceĭurĭ rele din pricina învălmășelilor trecute, Radu chemă în țéră pe Patriarhul din Constantinopole, Nifon, și-ĭ dete tóte cele bisericescĭ pe mână, ḑicêndu-ĭ: „Eŭ să domnesc, ĭar tu să ne îndreptedĭ și să ne învețĭ legea luĭ Dumneḑeŭ, și să ne fiĭ tată și păstor". Nifon adună pe toțĭ egumeniĭ de la tóte mănăstirile din țéră și tot clerul bisericesc, și întocmiră slujbele dumneḑeescĭ, m-rele și tóte obiceĭurile pre pravila și pre așeḑămintele Sf. Apostolĭ. Se sfințiră încă douĭ episcopĭ, din carĭ unul pentru eparhia Buzĕuluĭ, se îmbunătăți sórta preoților de mir și se înființară școlĭ în m-rĭ și pe la bisericile din orașe. Dar Nifon, care venise cu mulțĭ călugărĭ grecĭ, începu să-șĭ ĭea prea marĭ drepturĭ, nesocoti așeḑămintele vechĭ ale țĕreĭ și intră în neînțelegere cu boeriĭ și cu Radu. Acesta chemă pe Patriarh și 'ĭ spuse: „Părinte, ĭartă-mĕ sfinția ta, și aĭbĭ și sfinția ta ĭertăcĭune de la noĭ, și-'țĭ dăm avuție cât 'țĭ-va trebui, numaĭ plécă de la noĭ și du-te unde 'țĭ-va plăcea, căcĭ aci stricĭ obiceĭurile nóstre." Patriarhul plecă; eșind însă din Tîrgoviște, șĭ-a scuturat papuciĭ de praf și a afurisit pe Domn.

Nu mult după aceĭa Radu muri (în postul Paştelui 1508), îngropându-se în lăuntru bisericiĭ din 1508
mănăstirea Dealuluĭ de lângă Tîrgovişte (cea zidită de dênsul). Pentru înţelepcĭunea şi faptele cele bune ale séle i s'a dat numele de *Mare*.

3. După Mihnea cel Rĕŭ şi Vlăduţă (1508— 1508—1512
1512), care fu tăiat în Bucurescĭ de Mehemet Beg, urmă Négoe Basarab, fiul luĭ Basarab cel Tînĕr
(1512—1522). Négoe, de şi se urca pe un tron 1512—1522
stropit de sânge şi cu ajutor turcesc, dar reuşi a pune bună orînduĭală şi odihnă între popor şi în biserică. Prieten cu toţĭ vecinii, el n'a purtat nicĭ un rĕsboĭ în tot cursul domnieĭ sale de 9 anĭ şi jumĕtate.

El fiind fórte evlavios, ca fiŭ sufletesc al Patriarhuluĭ Nifon, a petrecut maĭ tot timpul vieţiĭ sale cu îngrijirea de lucrurĭ sfinte, cu înflorirea Bisericeĭ române; aduse în ţéră móştele numituluĭ Patriarh de la Muntele Atos, făcênd multe slujbe şi ceremoniĭ religióse, pentru ca să îmblân-déscă mânia Ceruluĭ asupra ţĕreĭ de atâtea rĕutăţĭ şi sânge vĕrsat între fraţĭ. El mută scaunul Mitropolieĭ de la Curtea de Argeş la Tîrgovişte, sfêrşind Mitropolia din acest oraş, care se începuse de Radu cel Mare. Tipări cărţĭ bisericescĭ, între altele Evanghelia, care este aşa de frumos tipărită, în cât adĭ n'ar putea eşi maĭ bine din téscurile tipografice. El înălţă din temelie biserica măréţă de la Curtea de Argeş, care face mândria monumentelor vechĭ ale ţĕreĭ şi ale întregeĭ creştinătăţĭ de Rĕsărit. El cheltui sume marĭ de banĭ cu înfrumuseţarea şi înzestrarea sfintelor lăcaşurĭ din Ţéra-Românéscă, Moldova, Transilvania şi chiar din împĕraţia turcéscă.

Négoe muri la a. 1521 (septemvrie 25) şi se 1521
înmormêntă înlăuntrul bisericeĭ Curţiĭ de Argeş.

10. Radu de la Afumaţĭ.

(1521—1529).

1. Neagoe, încă în vĭaţă fiind, regulase ca să-ĭ urmeze la tron fiul sĕŭ Teodosie. Acesta fiind numaĭ de 7 anĭ, boeriĭ nu'l primiră, ci ridicară alt domn, pe *Radu Vodă Călugărul* despre partea Buzĕuluĭ. Mehemet-beg, ce venise în ajutorul luĭ Teodosie, (fiind din némul băsărăbesc, dér se turcise), ucide pe Radu, însă în loc de a da tronul părintesc luĭ Teodosie, îl opresce pe sémă, ĭar pe Teodosie îl trimite împreună cu mama sa, cu avuţiile luĭ Neagoe şi cu 31 tunurĭ, la Nicopoli.

2. Ţéra se găsia atuncĭ sfâşiată în maĭ multe tabere, fie-care hrăpea şi prăda bunurile altuia; cete de turcĭ şi românĭ jăfuiaŭ bisericĭ şi mănăstirĭ, ne maĭ respectând nimic. Mehemet se întórse la Nicopoli, şi de aci ceru de la Sultan, să-ĭ dea domnia Ţĕreĭ-Românescĭ, ḑicênd că-l poftesce ţéra să fie el domn. Teodosie tocmaĭ atuncĭ murise la Constantinopole. Sultanul se învoi la cererea luĭ Mehemet; dar boeriĭ, însciinţaţĭ la vreme, uitară în minutul primejdieĭ tóte urele dintre eĭ şi aleseră într'un glas domn pe Radu-Vodă din satul Afumaţĭ de preste Olt, nepot luĭ Radu Vodă
1521 cel mare şi ginere al luĭ Neagoe Basarab (1521). El bătu în 6 rêndurĭ pe Mehemet, dér şi dênsul e biruit lângă rîul Argeşel. Atuncĭ el fuge împreună cu boeriĭ în Transilvania. Mehemet se aşéḑă în scaun, face ţéra paşalîc, întocmindu-o după legile turcescĭ, şi în capul judeţelor, oraşelor, tîrgurilor şi satelor pune dregĕtorĭ numiţĭ *şubaşĭ*, ca în ţéra turcéscă. După aceea se duce peste Dunăre. Radu nu lăsă să trécă multă vreme şi intră ĭar în ţéră cu óstea sa şi cu alte cete din

Transilvania; trimite ómenĭ aleşĭ, carĭ taĭe capetele tuturor subaşilor de prin sate şi oraşe, şi ocupă iarăşĭ scaunul. Mehemet vine cu puterĭ şi maĭ marĭ, dar după maĭ multe înfrângerĭ e silit să ĭa fuga peste Dunăre, unde Radu îl urmăresce, bătându-l înfricoşat la Nicopoli şi la Şiştov.

3. După aceea boeriĭ se sfătuiră ce este de făcut, ca să scóţă ţéra de sub ĭataganul turcesc; şi hotărîră, ca însuşĭ domnul să se ducă la Sultan, pentru a se plânge de faptele luĭ Mehemet, şi a cere să-l recunóscă pe el de domn, după vechile legăturĭ cu Pórta. Radu se duse la Constantinopole, şi după ce căpătă recunóscerea, domni încă patru anĭ.

Dér o sémă de boerĭ ridıcară óste în ascuns pe capul luĭ şi'l găsiră nepregătit de rĕsboiŭ. Radu fugi împreună cu fiul sĕŭ la Pîrvu, banul Craĭoveĭ, însă fiind gonit de pe urmă, fu ajuns la Râmnicul-Vâlciĭ. Aci el se închise în Capela Cetăţuia de lângă oraş, credênd că duşmaniĭ luĭ, creştinĭ ca şi dênsul, nu o să'l ucidă chĭar în biserică; sĕlbatica lor mânie pîngări însă altarul sfînt, stropind cu sângele domnuluĭ şi al copiluluĭ sĕŭ, sfîntul pristol.

Radu fu înmormêntat în biserica Curţiĭ de Argeş, alăturea cu socrul sĕŭ Négoe Basarab (la 4 ianuarie 1529), unde i se vede mormêntul. Pe pétra mormêntală el este arĕtat călare cu buzduganul în mână şi cu mantia suflată de vînt, în minutul când se luptă în fruntea oştireĭ sale.

Radu se cuvine a fi pus între eroiĭ ceĭ marĭ aĭ némuluĭ român, pentru că a câştigat 20 de bătăliĭ numaĭ în douĭ anĭ, a desfăşurat o stăruinţă vitejéscă în apĕrarea drepturilor ţĕreĭ, în minutele de cea maĭ grea primejdie, şi a oprit cu braţul sĕŭ de fer, ca ţéra să nu se facă paşalîc turcesc.

Bărbat înţelept pe cît şi viteaz, el a hrănit planurĭ pentru neatîrnarea patrieĭ, şi n'a uĭtat, cu tóte vremurile

turburate prin care a trecut, să îngrijască și de lăcașurile sfinte, zugrăvind și săvîrșind minunata zidire de la Curtea de Argeș.

Cu el se încheiă lunga periódă de vitejie, începută cu Radu Negru și sfîrșită acum, la a doŭa decime a secoluluĭ al XVI,—pentru a reînvia cu cea din urmă decime a aceluĭaș véc, prin sabia luĭ Mihaiŭ Vodă Vitézul (1593).

11. Istoria Țĕreĭ-Românescĭ de la mórtea luĭ Radu de la Afumațĭ până la Mihaĭ Vitézul.

(1529—1593).

1. In curgere de 64 de anĭ, de la mórtea luĭ Radu de la Afumațĭ până la suirea pe tron a luĭ Mihaiŭ Vitézul, Téra-Românéscă îșĭ schimbă de 19 orĭ domniĭ. Ceĭ maĭ mulțĭ din aceștia sunt trimișĭ de Pórtă, nicĭ unul nu e fără învoirea Porțiĭ. Téra, de și prin legăturile scrise cu Turciĭ avea dreptul să'șĭ alégă singură domniĭ eĭ dintre pămêntenĭ, însă acest drept devenise o formă gólă. Boeriĭ numĭaŭ pe cine vreaŭ, îl sufereaŭ cât le plăcea, și apoĭ când li se ura cu dênsul, ridica pe altul. Fiind-că voĭaŭ maĭ mulțĭ o dată să se facă domnĭ, téra era împărțită în maĭ multe tabere; se încingea lupte crîncene între ele, și cine biruĭa apuca tronul, pentru un an, chĭar pentru câte-va lunĭ saŭ săptămânĭ, și plătea orĭ cu capul, orĭ cu fuga timpul scurt de domnie. Pórta vedea cu mulțumire cum Româniĭ se sfîșie între dênșiĭ, pentru că'ĭ dedea dreptul să se amestece cât maĭ mult în administrațiunea internă a țĕreĭ, să pue asupră-ĭ cât maĭ multe sarcinĭ și angarale, și drepturile națiuneĭ să le calce cât maĭ ușor și fără grijă.

Domniĭ, venind la tron, nu se îngrijaŭ cum să domnéscă maĭ bine, să îmbunătățéscă traĭul supușilor, să facă ca toțĭ să se bucure de siguranța persóneĭ și a proprietățeĭ lor. Din potrivă, eĭ n'aŭ de cât un singur gînd, cum să se țină pe tron, o singură temere: să nu fie omorîțĭ; de aceia pe boeriĭ, carĭ îĭ bănuesc că ar voi să'ĭ rĕstórne, îĭ ucid; cațĭ din boerĭ scapă, fug în Ardeal saŭ în Turcia, și cu ajutóre de acolo năvălesc asupra domnuluĭ ucigaș, îl omóră și pun pe sprijinitul lor. Acesta la rîndul sĕŭ, temĕtor să nu'șĭ pĭardă vĭața, omóră din boeriĭ carĭ susținuse pe predecesorul luĭ, și așa, temĕtorĭ uniĭ de alțiĭ, se ucid între dênșiĭ, se varsă șiróe de sînge frățesc; po-

porul capătă deprinderi rele de pradă și hoții, boerii se deprind cu viclenia și silnicia, spiritul națiunei întregi se strică; ţéra întrégă e pe drumul peirii.

2. Din cei 19 domni, numai doui mor în scaun de mórte bună: Mircea-Vodă după ce se schimbase de 2 ori în domnie, și fiul sĕŭ Alexandru. Ceĭ-l'alţĭ aŭ sfîrşiturĭ rele; Moïse Vodă e tăiat de Vlad Vodă; Vlad se înécă în Dâmboviţă; următorul sĕŭ Vintilă este ucis de boeri la vînătóre, în malul Jiuluĭ; Radu Călugărul de la Argeş móre în surghiun, fiind gonit de Turcĭ; fiul sĕŭ Pĕtrașcu e înveninat de Vornicul sĕŭ Socol; Petru Schĭopul, Petru Cercel, Mihnea turcitul, Ştefan Surdul, Alexandru Bogdan sunt scoşĭ de Pórtă. In ḑece locurĭ se încrucişéză armele acelorașĭ fiĭ aĭ patrieĭ, pentru a se alege care dintre ceĭ rĕĭ are să domnéscă maĭ rĕŭ; la Viişóra, Moïse Vodă se bate cu Vlad Vodă; la Fântîna Ţiganuluĭ, Radu Vodă Călugărul cu Laiot Basarab; la Periş, Româneşcĭ şi Şerpăteşcĭ, Mircea Vodă saŭ boeriĭ luĭ cu boeriĭ pribegĭ; la Măneşcĭ, Mircea Vodă cu Radu Iliaş; la Boĭanĭ, Petru Schĭopul cu pribegiĭ; la Craiova, Mihnea cu boeriĭ Mehedinţuluĭ, şi în alte locurĭ.

Singur Pĕtraşcu-Vodă (1554—1557), fiul luĭ Radu-Vodă 1554—1557
Călugărul, se arată un om blând, înţelept, ĭubitor de dreptate, şi sub domnia luĭ începură timpurĭ maĭ bune pentru sĕrmaniĭ locuitorĭ. De aceĭa poporul ĭ-a dat numele de *cel bun.* Maĭ toţĭ ceĭ-lalţĭ domnĭ se întrec care maĭ de care în cruḑimĭ, jafurĭ şi rĕutăţĭ; Moïse Vodă, Vintilă, Mircea Ciobanul, Alexandru Vodă, Petru Cercel şi Mihnea *Turcitul* omóră pe boerĭ în tot felul de chipurĭ. Maĭ cu sémă Mircea Cĭobanul a fost cĭuma boerilor şi bicĭul poporuluĭ; în prima sa domnie (1546—1552) el 1546—1552
a tăiat peste 1600 boerĭ de frunte; în a doua domnie (1557—1560) a strîns în *adunarea obştéscă a ţĕriĭ* mul- 1557—1560
ţime de boerĭ, episcopĭ, egumenĭ şi călugărĭ, şi ĭ-a măcelărit pênĕ la unul.—Birurile crescură mereŭ: sub Petru Schĭopul (1560—1568), sub frate-sĕŭ Alexandru (1568— 1560—1568
1577), care scóse birul *óe-sécă*, sub fiuĭ acestuĭa Mihnea 1568—1577
(1577—1583; 1585—1590), care scóse *găléta de pâne,* 1577—1590
goscina de oerit şi *năpastea,* precum şi sub următoriĭ luĭ Mihnea: *Stefan Surdul* (1591—1592) şi *Alexandru Bog-* 1591—
dan (1592—1593), când birul unuĭ ţĕran se ridicase la 1593
645 aspri de argint într'un an. Locuitoriĭ ajunşĭ în sapă de lemn, apăsaţĭ de dăjdiĭ şi angarale, pribegise prin ţéra

turcéscă și prin Ardél; ceĭ rĕmașĭ nu putéŭ sătura lăcomia Sultanuluĭ, a vizirilor și a pașilor, a domnuluĭ și a creditorilor luĭ, carĭ toțĭ socoteaŭ Téra-Românéscă de comóră saŭ de izvor nescurs de banĭ. Creditoriĭ maĭ ales veniaŭ în țéră, împuterniciți ca să scóță nu numaĭ dobênda, dar și capitalul îndoit; eĭ eraŭ ajutațĭ în hrăpirile lor de ĭanicerĭ, adușĭ de domnĭ, ca să le asigure vĭața și să înspăĭmânteze maĭ mult pe bieţiĭ supușĭ.

In acéstă stare ajunse Téra-Românéscă la sfârșitul véculuĭ al XVI, din causa împărecherilor lăuntrice cășunate pentru domnie. Vitejĭ și credincioșĭ domnuluĭ lor, boeriĭ luptase în tot vécul al XIV și al XV cu o bărbăție rară alăturea de oștenii lor, împotriva Ungurilor și Turcilor, pentru causa sfântă a neatîrnăriĭ. Când zîzăniile intrară în inimile lor, și pofta domnieĭ iĭ împărți în tabere, atuncĭ brațele lor, în loc de a se întrarma contra străinilor asupritorĭ, se încrucișară între dênsele; domniĭ se fac călăiĭ boerilor și asupritoriĭ noroduluĭ; boeriĭ, călăiĭ domnilor, ĭar norodul unélta unora și altora; toțĭ aŭ perdut simțul primejdieĭ comune, și numaĭ ursita acesteĭ țĕrĭ a voit, ca în minutele cele maĭ grele pentru dênsa, să se arate și mântuitorul eĭ. Acesta este Mihaĭ Vodă Vitézul, mîndria Românilor și spaĭma Turcilor.

II.

Istoria Moldoveĭ de la întemeierea principatuluĭ până la Aron Vodă.

(1349— 1591 d. Cr.)

1. Dragoș-Vodă.

(1342)

1. O poveste din bătrânĭ ne spune că (pe la
1342 an. 1342) trăĭa la Româniĭ din Maramureș un om înțelept și vitéz, de ném domnesc, anume Dragoș. Intr'una din ḑile mergênd el cu céta sa de vênătorĭ prin plaiurile munților după fiare sĕlbatice, dete peste urmă de zimbru; se luă după fiară prin desișul codrilor și prin pescerile stîncilor, și tot mergênd pre locurĭ necunoscute,

trecu, fără să simță, piscurile înalte ale muntelui spre țéra Moldoveĭ. Aci îĭ veni gând de la Dumneḑeŭ, ca să'șĭ alégă locul acela de locuință și să se așeḑe acolo. El spuse cetașilor dorința luĭ, și toțĭ îl încuviințară, maĭ ales că scăpaŭ de locurile sterpe de prin gîturile munților și se ducéŭ la locurĭ maĭ ușóre pentru traiŭ, la luncĭ și câmpiĭ roditóre, într'o țéră ce rĕmăsese pe alocurea pustie, în urma góneĭ Tătarilor din părțile Mă-reĭ-Negre de către Ludovic, regele Ungarieĭ.

2. Dragoș ceru voĭă de la acest rege, ca să se strămute din Maramureș în Moldova. Craĭul încuviință cererea, și Dragoș plecă cu tótă curtea sa, cu toțĭ ómeniĭ și cu femeĭ și copiĭ, descălecă ceĭ d'ântâiŭ loc la rîul Moldova; apoĭ la Baia și alte locurĭ, pe rîurĭ și pe isvóre; și de pe capul fĭareĭ năsîlnice el îșĭ făcu pecetea țĕriĭ, care este și până în ḑiua de astă-ḑĭ.

Ast-fel Dragoș întemeiă un mic principat într'o parte din țéra de sus a vecheĭ Moldove (în Bucovina). El făcu o biserică de lemn la Volovĕț (lângă *Rădăuțĭ*), unde după o domnie de douĭ anĭ fu înmormêntat, lăsând tronul fiuluĭ sĕŭ Sas.

2. Bogdan-Vodă cel d'ântâiŭ domn peste tótă Moldova.

(1349—1359).

1. Pe când Sas domnea în principatul tătăluĭ sĕŭ, un alt voevod al Românilor din Maramureș, Bogdan, pe la an 1349, adunând în taĭnă mul- 1349
țime de norod, trecu fără de veste în Moldova cu hotărîrea de a întemeĭa acolo țéră nouă și neatârnată de stăpânirea maghĭară. Folosindu-se de timpul când regele se afla încurcat într'un lung rĕsboiŭ, el se puse în înțelegere cu ceĭ-lalțĭ voe-

vodĭ românĭ din Maramureş, îndemnându-ĭ să părăséscă ţéra şi să-l ajute în întreprindere.

Apoĭ trecu munţiĭ şi bătu pe Sas, care muri în luptă. Fiul acestuia Balc cerênd ajutor de la regele Ludovic, acesta întreprinde maĭ multe expediţiunĭ contra luĭ Bogdan, însă rĕmâne în tóte bătut; fraţiĭ luĭ Balc sunt prinşĭ de Bogdan şi ucişĭ tirănesce, iar Balc e silit să trécă în Maramureş, lăsând în mâna luĭ Bogdan tronul, averile şi moşiile sale.

2. In Moldova, afară de principatul luĭ Dragoş, se afla un *principat al Iaşuluĭ*, care trăia în legăturĭ de prieteşug şi supunere cu domniĭ Ţĕriĭ-Românescĭ. Aceştia stăpânéŭ pe atuncĭ Moldova de jos şi Basarabia. Bogdan coprinde ţéra luĭ Dragoş, desfiinţéză principatul Iaşian şi alungă rĕmăşiţele tătărescĭ şi cumane. Populaţiunea cresce pe fie care ḑi cu Româniĭ pribegiţĭ din Ungaria din pricina prigonirilor. Bogdan întemeĭază statul Moldovenesc în întinderea sa de maĭ târḑiŭ; el este cel *d'ântâiŭ domn peste tótă Moldova*.

1359 El muri la 1359 şi se înmormântă în biserica din oraşul Rădăuţĭ, unde zidi cea d'ântâiŭ mănăstire a Moldoveĭ. Fiul sĕŭ Teodor Laţco-Vodă,
1365—1373 după o domnie de 8 anĭ (1365—1373) muri, nelăsând urmaş de parte bărbătéscă, ci numaĭ o fată Anastasia, care se căsătoresce cu Roman-Vodă şi face pe Alexandru cel Bun.

3. Iuga saŭ George Koriatovicĭ. — Muşătesciĭ.

(1374—1375.—1375—1401).

1. Luĭ Laţco Vodă nerĕmânêndu-ĭ urmaşĭ, boeriĭ aduseră la tron un principe litvan de prin
1374 Podolia, *Iuga* saŭ *George Koriatovicĭ* (1374), vestit pentru vitejia luĭ. El se arătă om fórte vred-

nic; înființă Mitropolia Moldoveĭ de sine stătătóre; descălecă orașe prin tótă țéra tot la locurĭ bune, și maĭ ales sate, făcêndu-le ocóle prin prejur; dărui moșiĭ de ale Statuluĭ la voĭnicĭ, ce făceaŭ vitejiĭ la oștĭ, bătu în maĭ multe rêndurĭ pe Tătarĭ și întinse hotarul Moldoveĭ până la Marea-Négră.

2. O parte din boerĭ, nemulțumițĭ de dênsul, îl goniră (1375) și chemară la tron pe un ném 1375
al *Mușătescilor*, înrudit cu Basarabiĭ din Țéra Românéscă. Cel d'ântâiŭ domn Mușătesc fu *Costea-Vodă*, a căruia scurtă domnie a făcut loc fiuluĭ
sĕŭ *Petru-Vodă* (1379—1389). Acesta vĕdênd slă- 1379—1389
biciunea Ungarieĭ și crescerea primejdieĭ despre
Turcĭ, se închină regeluĭ Polonieĭ (1387), depu- 1387
nênd jurămênt de credință și supunere împreună cu boeriĭ sĕĭ ceĭ marĭ. El se căsătoresce cu sora regeluĭ polon Vladislav Iagello, pe care'l împrumută cu 4000 ruble de argint pe termen de 3 anĭ, și spre asigurarea împrumutuluĭ, iea în stăpânire ținutul Halicĭ până la plata datorieĭ. Petru izbutesce a trage în partea Polonieĭ și pe Mircea-Vodă cel Bĕtrân, făcênd cu regele polon o legătură întreită, maĭ cu sémă contra Ungarieĭ. Murind, urméză pe tron fratele sĕŭ Stefan, care domnesce în două rêndurĭ.

3. Stefan în ântâia domnie (1390—1392, nu- 1390—1392
mit și Stețcu) avu să lupte cu regele Ungarieĭ
Sigismund. Acesta (la 1390) voind să pedepséscă 1390
Moldova, pentru că se închinase Polonieĭ, pornesce cu o armată numerósă, în care era și mulțĭ Secuĭ. Stefan închise strîmtorile și drumurile de prin munțĭ, pe unde avea să trécă Ungurĭĭ, și le împănâ cu arcașĭ, ce staŭ ascunșĭ la pândă. Când regele începe să trécă vîrful Carpaților, nebănuind vre-o cursă, se pomenesce înconjurat de o dată

și lovit de numerósa cétă a arcașilor moldovenĭ, care cu plóĭa de săgețĭ silesc pe Ungurĭ a descăleca și a se apĕra cu sabia. După perderĭ însemnate, Sigismund ajunge la capitala țĕriĭ Suceva, unde Stefan e silit a se închina regeluĭ, jurându-ĭ credință și supunere. Acésta supĕră mult pe Polonĭ, carĭ ajutară pe *Roman*, fratele maĭ mic al luĭ Stefan, să iea tronul printr'o rĕscólă. Stefan e aruncat în temniță, și maĭ pe urmă liberat. Roman domnesce în douĕ rîndurĭ; ântâia óră e rĕsturnat de frate-sĕŭ Stefan, iar în a doua, de Iuga Coriatovicĭ, care apucă tronul pentru a doŭa óră.

Roman întemeĭază orașul Roman la vĕrsarea Moldoveĭ în Siret; ĭar Stefan zidesce o biserică de pétră în mănăstirea Némț, care se întemeĭase pe atuncĭ de treĭ călugărĭ venițĭ de peste Dunăre.

4. Alexandru-Vodă cel Bun și Betrân.

(1401—1433).

1. Alexandru-Vodă este numit cu drept cuvînt cel *Bun* și cel *Bĕtrân* (adică înțelept), pentru că într'o domnie lungă de 32 de anĭ a înzestrat Moldova cu aședĕminte folositóre și a statornicit liniștea în Biserică și în țéră.

1401 2. El se urcă pe tron (la a. 1401) cu ajutorul luĭ Mircea cel Bĕtrân, care bătu pe Iuga și 'l închise într'o mânăstire de lîngă Bêrlad, unde și muri. Alexandru reînoi legăturile încheĭate cu Polonia de moșul sĕŭ Petru și le ținu cu credință maĭ tot timpul viețeĭ sale; dar în acelaș timp sciu să facă și pe regele polon Vladislav a nu călca drepturile țĕreĭ. El ajută pe rege cu óste în rĕsboiul ce avea cu Călăriĭ teutonĭ; îl imprumută cu o mie ruble de argint, ca să pótă în-

destula cheltuĭelile rĕsboiuluĭ, și drept chezășuire de plată a sumeĭ împrumutate, ĭ se dete în stăpânire tótă Pocuția. Alexandru se căsători cu *Ringala*, sora luĭ Vladislav, (în a. 1421), dându-ĭ pentru întreținerea eĭ orașele *Siretul* și *Rădăuțiĭ*. 1421

3. In a. 1422 avênd Polonia rĕsboiŭ cu Călăriĭ 1422
teutonĭ la cetatea *Marienburg* de lângă marea Baltică, Alexandru îĭ trimise și el un ajutor de 500 călărĭ sub conducerea spătaruluĭ Coman. Acéstă mică oaste arătâ o deosebită vitejie, căcĭ pe când ea înconjura cetatea, eșĭ din lăuntru un numĕr însemnat de teutonĭ și copleși de tóte părțile pe Românĭ. Aceştia îșĭ deschiseră drum prin mulțimea inimicilor, și lăsându-le în mână bagajele, se prefăcură că fug. Eĭ se retraseră într'o pădure din apropiere, săriră după caĭ și se puseră în apărare între copaciĭ ceĭ deșĭ. Teutoniĭ credeaŭ că aŭ puțin de lucru, și că nu le maĭ rĕmâne, de cât să lege cu frânghiile pe Românĭ în ascundĕtorile lor; se pomenesc însă de o dată acoperițĭ de o plóĭe de săgețĭ, urmată de loviturĭ cu sulița și sabia; eĭ apucă fuga. Céta vitéză a luĭ Coman încălecând, se ĭa după dênșiĭ, pe mulțĭ îĭ ucide și 'ĭ prinde, apoĭ s'aruncă asupra corpuluĭ celuĭ mare al Călărilor, pe care 'ĭ bate înfricoșat și 'ĭ sileşte să se închidă cu rușine în cetate. Prădĭ însemnate, un mare numĕr de prinșĭ de rĕsboiŭ, între carĭ maĭ mulțĭ generalĭ, picară în mânile Românilor.

4. Pe la sfîrșitul domnieĭ, Alexandru-vodă avu să pórte rĕsboiŭ cu regele Vladislav, pentru că acesta voia să'l scótă din domnie și să împarță Moldova cu regele Ungarieĭ. Alexandru intră cu armele în Polonia, dar fu bătut și silit a face pace. El muri la 1433, și se înmormêntâ la mă- 1433
năstirea Bistrița, cea făcută de dênsul.

Alexandru cel Bun se póte numi *părintele Moldovei*. Grija luĭ de căpetenie a fost de a înbunătăţi sórta locuitorilor, a pune rânduĭală în administraţiune, în biserică, a face aşedăminte religióse şi de învĕţătură, a înflori comerciul. Chipul sĕŭ bun de guvernare atrăgea în ţéră locuitorĭ în numĕr mare de prin ţĕrile vecine, din Polonia, Ungaria şi Ţéra-Românéscă. El aşedă sate întregĭ tătărescĭ, dăruindu-le pe la mănăstirĭ; primi 3000 familiĭ armenescĭ gonite din Asia, şi le dete voĭe să se statornicéscă în Sucéva, Botoşanĭ, Dorohoĭŭ, Hotin, Iaşĭ, Vasluĭ şi Galaţĭ. Ingădui şi Ţiganilor a veni în ţéră, însă cu deosebire el sprijini aşedarea Saşilor şi Secuilor în oraşe şi sate. Saşiĭ fură descălecaţĭ pe lângă rîul Moldova; Secuiĭ (Ciangăiĭ), pe lângă Trotuş, Siret şi Prut.

Alexandru aşedă scaunul Mitropolieĭ la Sucéva. care era şi capitala ţĕriĭ, făcu şi episcopiele Roman şi Rădăuţĭ; zidi mănăstirile Moldoviţa (Bucovina) şi Bistriţa (jud. Némţu), pe care le înzestră cu sate, robĭ, veniturĭ şi odóre; aduse la Sucéva móştele Sf. Ión cel noŭ, carĭ se păstréză acolo până astă-dĭ. Puse să se scrie prin mănăstirĭ cărţile trebuincióse pentru slujba bisericeĭ, în scurt întemeiă Biserica Moldoveĭ, care a fost şi este mărirea némuluĭ Român. El întocmi şi dregătoriile Statuluĭ, din care unele, de şi fiinţaŭ înainte de dênsul, însă nu era hotărâtă trépta fie-căreia. Infiinţă şcolĭ pentru formarea ómenilor cărturarĭ, pentru trebuinţele Bisericeĭ şi ale Statuluĭ. In Sucéva întemeiă chiar şcóla, unde se tâlcuĭaŭ legile împĕrătescĭ din Bizanţiŭ şi se învĕţa şi religiunea. In sfîrşit el îngriji şi pentru înflorirea comerciuluĭ şi bătu monede de argint şi de aramă.

5. Urmaşiĭ luĭ Alexandru cel Bun.

(1433—1457).

De la mórtea luĭ Alexandru cel Bun până la suirea pe tron a luĭ Ştefan cel Mare, în timp de 24 anĭ, Moldova este frămîntată de certurĭ şi lupte sângerose între fiiĭ şi nepoţiĭ din diferite căsătoriĭ aĭ luĭ Alexandru, carĭ alergaŭ, când la Ungurĭ, când la Polonĭ, când la Muntenĭ, să
1438—1447 le potoléscă setea după domnie. Numaĭ de la 1433—1447 Iliaş şi Stefan (fiiĭ luĭ Alexandru), domnesc în două rîndurĭ
1448—1457 împreună; Stefan de două orĭ singur. De la 1448 pênĕ la

1457, în curs de 9 anĭ, urméză treĭ-spre-zece schimbărĭ la tron, Petru suind și scoborînd treptele domnieĭ în 5 rîndurĭ, Alexandru în 3 rîndurĭ, Roman domnind numaĭ două lunĭ, un venetic ungur Ciupor (Ciubăr), câte-va ḑile. Iliaș, ca să recapete tronul părintesc de la frate-sĕŭ, se bate de 5 orĭ în curs de 2 anĭ; ca să se scape de Ringala, muma sa vitregă, o înécă; dar și luĭ îĭ scoate ochiĭ frate-sĕŭ Stefan, care pentru acésta este ucis de Roman, fiul luĭ Iliaș; Roman și frate-sĕŭ Alexandru mor otrăvițĭ; Bogdan, fiul luĭ Alexandru cel Bun pĭere tăiat de frate-sĕŭ Petru. Ucigașĭ pe tron, și până să se urce la tron; fără nicĭ o simțire pentru primejdia la care împingeaŭ țéra; din causa acestor turburărĭ și nelegiuirĭ, Moldova ajunsese la o slăbăciune aprópe de peire, în cât Petru Vodă se vĕḑuse silit să închine țéra nu numaĭ la Polonĭ, dar și la Turcĭ, cărora se îndatori a plăti tribut 2000 de galbenĭ ungurescĭ pe an (1456). Ea s'ar fi înghițit de 1456
vecinii cotropitorĭ, și maĭ cu sémă de Turcĭ, dacă Providența, care a avut tot-d'a-una ochiĭ bine-voitorĭ asupra némuluĭ român, n'ar fi trimis pe omul, care s'o scape de rușine și de peire. Acesta este *Stefan cel Mare*, fiul luĭ Bogdan și nepot luĭ Alexandru cel Bun.

6. Stefan Vodă cel Mare și Bun.

(1457—1504).

1. Stefan Vodă s'a născut pe la a. 1436 în 1436
satul Borzesciĭ (jud. Bacăŭ) din tatăl sĕŭ Bogdan, fiul maĭ mic al luĭ Alexandru cel Bun, și din mama sa Maria. Vitéz pe câmpul de luptă, întreg la minte și înțelept la sfat, bun și cucernic creștin, el în curs de o jumătate de véc ține în mână ursitele Moldoveĭ, făcênd pe Sultan și pe regĭ să păléscă înainte-ĭ, pe Papĭ și curțile regescĭ să'l respecte, pe popor să'l iubéscă și să i se închine ca la un *sfînt*.

2. Bogdan fiind omorît tîlhăresce în satul Răușenĭ (lângă Sucéva), la o petrecere, de către frate-sĕŭ Petru, tînĕrul Stefan, ajutat de Vlad Țe-

peş, bătu pe Petru în două rênduri (la Joldeştĭ în jud. Botoşanĭ, şi la Orbic în jud. Némţ) şi ocupă tronul părintesc. El fiind cu sufletul aprins spre fapte vitejescĭ, nicĭ cércă să aşeḑe ţéra, ci se gătesce îndată de resbóe; rânduesce óstea în cete de câte o sută, dând fie-cărei cete câte un stég, întocmesce şi glótele saŭ ţĕrănimea, împărţindu-le săbiĭ şi puscĭ, pe lângă arcele, ghiógele şi fuştele ce aveaŭ. In scurt, pune ţéra întrégă pe picior de rĕsboiŭ.

3. După ce se asigură de o bună armată, vrea să'şĭ asigure şi tronul şi liniştea din lăuntrul ţĕriĭ. Petru fugise în Polonia şi întrebuinţa felurĭ de mijlóce, ca să rĕstórne pe Stefan şi să'l omóre, cum făcuse şi tatăluĭ sĕŭ. Stefan cere în maĭ multe rêndurĭ de la regele Casimir pe Petru, dér regele nu voesce să i-l dea; atuncĭ domnul român pustii cu foc şi sabiă Pocuţia, până ce Petru fu silit de Polonĭ a trece în Transilvania. Stefan, ca să constrîngă pe Voevodul acesteĭ ţĕrĭ să i'l dea în mână, prădă ţara Secuéscă, fără a-ĭ sta cine-va împotrivă. Petru găsi atuncĭ adăpost la Vlad Ţepeş, din care causă Stefan se supără mult pe acesta şi căuta să'şĭ rĕzbune. Ocasiunea i se
1462 înfăţişă îndată, pentru că (în 1462) Sultanul Mohammed venind cu armată numerósă în Ţéra-Românéscă asupra luĭ Vlad, Stefan se uni cu Turciĭ, şi pe când aceştia loviaŭ pe apă cetatea Chilia. care era a Ţĕriĭ-Românescĭ, Stefan o înconjură pe uscat. Chilia însă, fiind ajutată la timp de Vlad, nu fu luată. Mohammed o lăsă în stăpânirea luĭ Radu cel Frumos, următorul luĭ Vlad. Treĭ anĭ după aceĭa, domnul Moldoveĭ veni cu tótă puterea sa înaintea aceleiaşĭ cetăţĭ, şi o cuprinse.

A. Bătălia de la Baia.

(1467).

4. Regele Ungarieĭ Mateiŭ Corvin hotărî să'şĭ rĕzbune asupra luĭ Stefan pentru prădarea Scaunelor Secuescĭ şi pentru înţelegerile luĭ cu Saşiĭ resvrătitorĭ din Transilvania. El, de şi era ĭarnă, trecu munţiĭ în Moldova (noemvre 1467) prin pa- 1467
surile Ghimiş şi Oĭtuz, avênd cu sine pe ceĭ maĭ bunĭ generalĭ aĭ regatuluĭ. Stefan închide trecătorile cu trunchĭurĭ de copacĭ şi mărăcinĭ şi le întăresce cu un mic numĕr de soldaţĭ; ĭar el cu armata de căpetenie aştéptă la Sucéva să dea pept cu duşmanul. Unguriĭ ajung, fără nicĭ o luptă, la Trotuş, de acolo la Roman, prădând şi jăfuind. Stefan, ca să-ĭ zăbovéscă, trimite solĭ sub cuvênt de pace. Mateiŭ îĭ primesce, dar maĭ pe urmă se încredinţéză că cererea nu e seriósă; el arde tîrgul Roman, şi apoĭ apucă drumul spre Sucéva. A treia ḑi se opresce la Baia, şi cum nu se îngrija de nicĭ-o parte, lăsă óstea fără nicĭ o pază, să se dea la bĕuturĭ şi la jafurĭ.

Stefan, aflând despre acésta chiar de la soliĭ, ce trimisese acolo cu nouĭ propunerĭ de supunere, hotărasce să-ĭ lovéscă într'o nópte. In adevĕr, pe când regele voĭa să se pună la masă cu generaliĭ sĕĭ, i se aduce înainte un Secuiŭ, care'ĭ spune că: 12,000 Românĭ aŭ să dea năvală asupră-le în acea nópte. Mateiŭ aşéḑă pedestrimea în piaţa têrguluĭ; călărimea o împrăştie pre uliţe, avangarda o pune afară din oraş, întărind şi străjile, ĭar el cu 200 din ceĭ maĭ bunĭ soldaţĭ şi cu generalul Nicolae Banfi, rĕmâne în aşteptare. După mĭeḑul nopţiĭ Româniĭ, venind prin locurĭ ascunse, fără nicĭ un sgomot, şi ajutaţĭ de

întunerec, se asvîrlă asupra avangardeĭ, o taie în bucățĭ, aprind tîrgul din treĭ părțĭ de o dată, și la lumina flacărilor pĕtrund până în piața tîrguluĭ. Aci se începe o luptă desperată; pedestrașiĭ Ungurĭ, apucațĭ pe neașteptate, sunt înconjurațĭ de osteniĭ luĭ Stefan în așa chip, că nu pot primi nicĭ un ajutor de la călarimea de pe ulițe, pe care plóĭa de săgețĭ a Românilor o prăpădesce. Nu le rĕmâne de cât mórtea. Insușĭ Mateiŭ se aruncă în mijlocul bătăiĭ; săgețile omorîtóre asvêrlite asupră-ĭ se primesc de generalul sĕŭ Banfi, dar și el căpătă treĭ rănĭ în spate; o săgétă i se înfige d'acurmezișul în șira spinăriĭ. Vestea că regele e rănit bagă spaima morțeĭ în sînul ostenilor Ungurĭ; apucă cu toțiĭ fuga, care în cotro putea. Eĭ nesciind drumurile și fiind încă nópte, rătăceaŭ prin munțĭ și prin zăvóie, pe unde-ĭ vînaŭ țĕraniĭ, așa că peste 12,000 rĕmaseră morțĭ, mulțĭ rănițĭ, fórte mulțĭ prinșĭ, pe lîngă prădĭ bogate și un numĕr mare de stégurĭ. Mateiŭ Corvin însușĭ, dus pe targă, abia putu scăpa cu pu-
1467 țini ostașĭ prin potecĭ în Ardeal (decemvrie 1467).

„Așa norocesce Dumnedeŭ, dice cronicarul Urechiă, pe ceĭ mîndri și falnicĭ, pentru ca să arate lucrurile ominescĭ cât sunt de fragide și neadevĕrate; că Dumnedeŭ nu în mulțĭ, ci în puținĭ arată puterea sa, ca nimenĭ să nu se nădăjduiască în puterea sa, ce întru Dumnedeŭ să-ĭ fie nădejdea, nicĭ fără cale rĕsbóie să facă, că Dumnedeŭ celor mîndri se pune în potrivă".

B. Predarea din noŭ a Ardealuluĭ. — Invingerea Tătarilor. — Luptele luĭ Ștefan în Téra-Românéscă.

(1469—1472).

5. După acéstă izbîndă Stefan intră, în primăvara
1469 a. 1469, în Transilvania, prădă țéra Secuĭască și prinse în curse pe dușmanul sĕŭ Petru-Vodă,

căruia îĭ tăiă capul. Mulțămit că a scăpat de acest om primejdios și că a rĕsbunat mórtea tatăluĭ sĕŭ, Stefan se împacă acum cu regele Ungarieĭ, care-ĭ dete să stăpînéscă în Ardeal două cetățĭ: *Balta* și *Cicelul*.

Tot în acest an hordele tătare conduse de hanul Maniak năvălind în Moldova, Stefan le eși înainte la Lipințĭ (aprópe de Dnistru), îĭ bătu cumplit și 'ĭ împrăștiă, luând și un mare numĕr de prisonierĭ și tóte prădile. Intre ceĭ prinșĭ fu chĭar fiul luĭ Maniak. Hanul înfuriat trimise atuncĭ o sută de solĭ la Stefan, să-ĭ spună ca să dea drumul fiuluĭ sĕŭ, dacă el nu voesce ca tótă Moldova să fie pîrjol și o baltă de sânge. Domnul român îĭ dete rĕspunsul ce i se cuvenea,— maĭ cu sémă în acele timpurĭ,— pentru că chemă îndată pe fiul prisonier, și în fața solilor îl despică în patru bucățĭ; apoĭ trase în țépă 99 solĭ, iar celuĭ de al o sutelea îĭ tăĭă nasul și urechile, și 'l trimise înapoĭ, ca să spună Hanuluĭ cele ce vĕduse.

6. Pornit cum era spre rĕsbóie, și hotarele Moldoveĭ părêndu-ĭ micĭ pentru un vitéz ca dênsul, Stefan țintise ochiĭ asupra Țĕreĭ-Românescĭ. El voia s'o coprindă, ca maĭ cu izbândă să pótă purta rĕsboiul cel mare, ce plănuise în potriva Turcilor. In a. 1471 el prĕdă marginea și arse Brăila. Radu cel Frumos, ca să'șĭ rĕsbune de acéstă strâmbătate, îl întâmpină la *Soci*, unde se dete o bătălie crâncenă (7 martie 1471), între frațĭ de același sînge. Radu perdu resboiul cu multă pagubă de aĭ seĭ și se găti din noŭ de luptă; la *Cursul* saŭ *Isvorul apeĭ*, (jud. R.-Sărat), se împreună cu Stefan-Vodă (18 noemb. 1471); aci se bat vitejește din amândouĕ părțile treĭ dile întregĭ, de diminéță până séră; a treĭa nópte Radu, 1471

scârbit și în desnădejde, lasă tóte în tabără și fuge cu óstea la scaunul sĕŭ în Bucurescĭ. Stefan, ațîțat de Laiotă Basarab, care voia să capete tronul Țĕreĭ-Românescĭ, pornesce după Radu și îĭ înconjóră cetățuia de pe délurile maluluĭ nordic al Dâmboviţeĭ, care apăra Bucurescii (cetatea Dâmboviţeĭ). Domnul e silit să fugă la Turcĭ, iar marele Stefan, după o ḑi de batere a cetățeĭ, o coprinde. După treĭ ḑile el se întórce la Sucéva, luând cu sine pe Dómna luĭ Radu cu fica eĭ Maria, și lăsând în Bucurescĭ domn pe Laiotă. Radu, cu oștile române și cu 15,000 de Turcĭ, goni pe Laiotă, năvăli în Moldova și o predă în lung și în lat. Stefan caută în anul următor cu ajutor polon să se despăgubéscă de aceste perderĭ, luând și arḑênd cetatea Teléjneĭ (lîngă Ploescĭ), și alte stricăciunĭ făcênd în Țéra-Românéscă.

Dar aceste lupte fără nicĭ un plan nu avură alt resultat, de cât să slăbéscă puterile Românilor din cele două principate, și să aducă maĭ curînd pe Turcĭ în Moldova.

C. Luptele luĭ Stefan cu Turciĭ.

a). Bătălia de la Podul Inalt (1475).

1474 7. Chiar în tómna anuluĭ 1474 Soliman-pașa intră în Moldova în fruntea uneĭ armate de 120,000 Turcĭ. Ștefan nu avea de cât 40,000—50,000 ómenĭ, călărĭ și pedeștri, în carĭ intraŭ și glótele țĕrănescĭ, precum și 5,000 Secuĭ și 2,000 Polonĭ. Cu acest numĕr de oștenĭ Ștefan câștigă cea maĭ strălucită victorie din cele 34 ale sale, și una din cele ce fac mîndria tutulor Românilor.

El, în loc de a lovi pe Turcĭ la câmp deschis, unde eĭ ar fi putut desfășura tóte puterile și maĭ ales călărimea, îĭ atrase spre locurĭ strimte și mlă-

ştinóse, unde călărimea turcă, care era toĭul armateĭ, nu putea nimica folosi. Ca să-ĭ prăpădéscă înainte chĭar de a-ĭ lovi, puse să se ardă satele, semĕnăturile şi ĭerburile uscate ale tómneĭ de prin tóte locurile, unde avea eĭ să trécă, închise tóte intrările şi ieşirile ţĕreĭ, aşa că în puţine ḑile flămînḑiră şi ómenĭ şi dobitóce. Turciĭ înaintase până în dreptul Vasluiuluĭ, când Stefan găsi minutul şi locul priincĭos să le dea bătaiă. El îşĭ strînsese oştirea pe şesul, unde se întîlnesc treĭ pîrîurĭ: Racovĕţul, Bêrladul şi Vaslueţul; strejile puse pe dél îl vestiră că Turciĭ se grămădesc în lunca strîmtă şi hlisósă a Bêrladuluĭ, care cu cât eĭ mergéŭ maĭ înainte cu atât se îngusta şi devenea maĭ băltósă. Stefan îşĭ ĭa posiţiunea la locul cel maĭ strîmt, lînga *Podul Înalt,* care se vede şi astă-ḑĭ în satul Cânţălăreştĭ (jud. Vasluiŭ). El era apărat de mlaştinile lunceĭ; în fundul eĭ se vedea de partea dréptă a Bêrladuluĭ o pădurice. Turciĭ, osteniţĭ de drum, se opriră ceva maĭ departe, aşeḑênd cu multă greutate cele 100 şi maĭ bine de tunurĭ grele, carĭ se înfundaŭ adînc în pămêntul mocirlos.

8. Era în diminéţa ḑileĭ de marţĭ, 10 ianuarie 1475, o negură mare, de nu se vedea om cu om; 1475
óstea moldoveană sta aşa de bine ascunsă, în cât Turciĭ nu sciaŭ în cotro se găsesce. Stefan aşeḑase de cu nópte despre lunca Bêrladuluĭ, pe partea dréptă a rîuluĭ, câţĭ-va ómenĭ cu buciume pitulaţĭ în crîng. La revĕrsatul ḑorilor, pe când oştirea turcéscă încă dormita, se aude de o dată despre partea crânguluĭ sunete tarĭ de buciume şi trîmbiţe, semnul de rĕsboiŭ. Turciĭ cred că acolo este Stefan cu Moldoveniĭ; se reped cu furie, dând uniĭ peste alţiĭ, ca să trécă maĭ ĭute apa şi lunca şi s'ajungă la pădurice; călărimea

sprintenă abia eșise din mocirlă; tunurile nămolite, abia se îndreptase spre locul de unde venea glasul buciumelor; pedestrașii tăiaŭ něprasnic copacii, ca să deschidă drumul. Când écă că Stefan cu óstea întocmită cade ca un trăsnet asupră-le și-i lovesce de la spate; tunurile așeḍate pe délurĭ vérsă foc cumplit; Turciĭ staŭ înmărmurițĭ; creḍênd că sunt de tóte părțile înconjurațĭ de inimicĭ, nu sciŭ încotro să apuce; locul fiind strîmt, nu'șĭ pot nicĭ întocmi óstea, nicĭ îndrepta tunurile. Se începe un măcel îngrozitor; din cauza negureĭ și amețeleĭ, Turciĭ se taĭă în de-sine; ómeniĭ și caiĭ, uniĭ peste alțiĭ, rĕmân înomolițĭ în mlaștinĭ. Româniĭ, de și luptă douĕ ḍile și douĕ nopțĭ cu o vitejiă rară, nu pot însă mișca din loc oștile turcescĭ, din causa numĕruluĭ celuĭ mare. In sfârșit, în ḍoriĭ ḍileĭ de joui (12 ianuarie), Stefan, adunându-șĭ tótă oștirea, hotărasce a da cel din urmă atac; bătălia este din cele maĭ crâncene, și isbânda rĕmâne mult timp îndoĭósă. Ceĭ 5,000 Secuĭ, pușĭ în frunte, cad morțĭ până la unul; dar și Turcĭ mulțime pĭer de lăncile și săgețile Românilor. In minutul hotărîtor, vitézul Stefan, cu sabia în mână, urmat de o cétă alésă, se aruncă singur în focul lupteĭ; osteniĭ se însuflețesc; Turciĭ vĕḍênd că nu maĭ e chip de împotrivire, apucă fuga; Româniĭ se iaŭ după eĭ și-ĭ gonesc până dincolo de Siret. La Dunăre Vlad Țepeș, care fusese liberat de regele Mateiŭ, se aruncă asupra rĕmășițelor ósteĭ luĭ Soliman, și le înécă în valurile Dunăriĭ.

Ast-fel aprópe întréga armată de 120,000 Turcĭ fu nimicită prin meșteșugul și eroismul luĭ Stefan, și prin vitejia armateĭ séle.

Stefan, după o victorie așa de strălucită, ordonă prin mitropolitul Teoctist, ca tótă lumea să postéscă patru ḍile

d'a rîndul numaĭ cu pâĭne și cu apă. El rĕsplăti vitejia oștenilor din glótă (milițienĭ), dându-le pământurĭ de hrană și făcêndu-ĭ rezeșĭ (moșnenĭ), ĭar din rezeșĭ, pe aceĭa carĭ se deosebise maĭ mult în lupte, ĭ-a înălțat la trépta de boerinașĭ (boerĭ micĭ), trecêndu-ĭ în armata călărașilor nobilĭ. După aceĭa puse de se adună trupurile celor morțĭ în lunca Bârladuluĭ, și făcêndu-le movile le dete foc, căcĭ se temea să nu să întinză maĭ mult cĭuma, care se încinsese încă maĭ dinainte. Din prinșiĭ de rĕsboiŭ, o bună parte fu trasă în țépă; patru pașale, maĭ mulțĭ robĭ, 36 stégurĭ (din cele 100 ce luase) și multe arme, le trimise regeluĭ polon; asemenea împărtăși și pe regele Ungarieĭ și pe Papa Sixtu IV din prădile și prinșiĭ luațĭ. Ba trimise chĭar și Sultanuluĭ Mohammed printr'un sol al sĕŭ darurĭ prețióse, plângêndu-i-se, cum că niște tâlharĭ și haimanale din Turcia a îndrăznit să năvălésca în Moldova, de sigur fără scirea Sultanuluĭ; că el, ca un credincios păzitor al grădineĭ Padișahuluĭ, ĭ-aŭ trimes pe toțĭ pe lumea cea-laltă; și dacă cum-va s'ar fi întâmplat să scape vre unul preste Dunăre, apoĭ el l'ar fi cerut de la dênsul chiar, ca să i'l dea în mână, pentru a primi și acela pedépsa cuvenită. Sultanul, mâniat de atâta semeție, puse în închisóre pe solul român, ținêndu-l o bucată de timp.

b) Bătălia de la Pîrîul Alb saŭ de la Valea Albă (1476).

9. Infrîngerea suferită de Soliman-pașa la *Podul Înalt* era cea maĭ crâncenă din câte pățise până atuncĭ Turciĭ. Mohammed hotărî să vină în persónă asupra luĭ Stefan. Decĭ în fruntea a 150,000 ómenĭ trecu Dunărea (1476). Stefan, ne avênd 1476 de cât 10,000 călărețĭ, căcĭ milițieniĭ fusese trimișĭ pe acasă, hotărî să urmeze acelaș plan din anul trecut, care isbutise așa de bine. El dete foc la tóte semĕnăturile și ĭerburile, aprinḍênd chĭar munțiĭ și satele; pe locuitorĭ îĭ retrase la munțĭ împreună cu dobitócele; iar el cu 10,000 călărețĭ se duse într'o pădure désă de lângă orașul Vasluiŭ. Turciĭ începură a se împrăștia în cete după pradă, ajutațĭ fiind și de armata luĭ Laiotă

Basarab. Moldovenii, la timpul priincios eșind din păduri, se aruncaŭ asupra acelor cete, şi pe carĭ din Turcĭ îĭ prindeaŭ, îĭ înțepaŭ, saŭ îĭ jupuiaŭ de viĭ. După 3 ḑile de odihnă, oştile turcescĭ înaintară în lăuntrul Moldoveĭ; Stefan lăsă pădurea, unde se ascunsese, arse Vasluiul și tóte orașele, pe unde ar fi putut veni Turciĭ, precum Iașiĭ, Bacăul, Romanul și Baĭa. Apoĭ se retrase în timpul nopțiĭ cu fiul sĕŭ Alexandru și cu óstea sa cea maĭ alésă, într'un mic codru, departe o jumătate de ḑi de Baia, la locul numit *Pîrîul Alb* saŭ *Valea Albă* (jud. Neamțu). Aci el se întări ca într'o cetate. Alegêndu-șĭ o poiană în mijlocul crânguluĭ, se închise de tóte părțile cu un val saŭ șanț adînc, apărat de un gard viŭ făcut de copacĭ uriașĭ, tăiațĭ și grămădițĭ uniĭ peste alțiĭ; peste copacĭ aruncase pămênt, crăcĭ și mărăcinĭ, iar tunurile le rînduise pe înălțimĭ. Sultanul în zadar cerca și căuta în tóte părțile pe Stefan. Fómea începuse să créscă din ce în ce maĭ mult în óstea sa; mulțĭ se bolnăvise, la mulțĭ li se umflase ochiĭ de praf; ostenéla și desgustul îl coprinsese și pe dênsul. Se întîmplă că într'o ḑi călăuza, care ducea armata turcéscă, greșise drumul și apucase pe altul pĭeziș. Mohammed, turbat de mînie, poruncesce să-l taie; când era să-șĭ priméscă osînda morțiĭ, iacă că se aduce înaintea Sultanuluĭ un om, care-ĭ spune unde este ascuns Stefan cu Moldoveniĭ. Mohammed trimite un corp de óste alésă, ca să recunóscă acel loc, și apoĭ merse și el acolo cu tótă oștirea. A doŭa ḑi din ḑorĭ armata turcéscă înconjură pólele codruluĭ și începu cu tunurile și cu săgețile. Româniĭ, vĕḑênd asaltul, deteră și eĭ foc tunurilor, făcênd să se cutremure pămêntul. Turciĭ lovĭaŭ însă în deșert, pentru că aĭ

noştri staŭ pitiţĭ după şanţul şi gardul uriaş, şi d'acolo dedeaŭ în Turcĭ numaĭ în carne vie. Chĭar ienicerii, carĭ obicĭnuesc a primi în faţă ghiulelele şi glónţele, ne maĭ putênd susţine fulgerile tunurilor moldovene, căḍură cu faţa la pămênt. Nimenĭ nu îndrăznea să înainteze, intrarea codruluĭ fiind închisă. Atuncĭ Sultanul, mustrând pe Aga ienicerilor, luă în mînă buzduganul cel cu şése aripĭ, şi dând pintenĭ caluluĭ, înaintă până sub tabăra inimică. Soldaţiĭ Turcĭ se însufleţiră, şi după perderĭ însemnate ajunseră în fine până între căruţele artilerieĭ moldovene. Aci lupta fu desperată. Românii desfăşurară o vitejie vrednică de a-ĭ pune în rîndul celor maĭ marĭ eroĭ aĭ lumeĭ! Un pumn de ómenĭ în faţa a o sută şi cincĭ-zecĭ de miĭ de duşmanĭ, susţinură o luptă încordată de diminéţă până séră. Eĭ nu se retraseră de cât cu cea din urmă picătură de sânge, nefiind învinşĭ de arme, ci copleşiţĭ de mulţimea Turcilor. Pădurea era o mare adîncă de sînge, 30,000 Turcĭ periră morţĭ, afară de mulţimea de răniţĭ. Stefan perdu numaĭ 200 ómenĭ; el, în focul bătălieĭ, căḍu de pe cal jos, dar din norocire nu păţi nimic. Vĕḍênd că totul e perdut, fu silit să fugă printr'o ascunḍĕtură a pădurii, urmat de 15 saŭ 20 călăreţĭ aleşĭ (1476). 1476

10. Acum Moldova este lăsată pradă ordiilor musulmane. Nu rĕmâne nepustiit nicĭ un colţ de ţéră. Mohammed pornesce la Sucéva cu 200.000 Turcĭ ca s'o coprinḍă, şi înconjóră şi Hotinul; dar e silit a lăsa cu marĭ perderĭ amêndouă cetăţile şi a se retrage cât maĭ repede peste Dunăre, din causa cĭumeĭ şi fómeteĭ, carĭ îĭ seceraŭ cumplit óstea.

Marele Stefan, pe care tótă lumea îl socotea de perdut, îşĭ adună sfărămăturile oştiĭ sale, strînge

păstoriĭ de prin munțĭ și argațiĭ de prin curțile boerescĭ, și cu dênșiĭ pune în gónă cetele dușmane, sfărămînd într'o singură bătaĭă un corp de 13,000 Turcĭ. Apoĭ, ajutat de Stefan Batori și de Vlad Țepeș, carĭ venise din Transilvania cu 60,000 ómenĭ, urmăresce cea-l'altă óste unde era Sultanul; ajungêndu-o în minutul când voĭa să trécă Dunărea, o lovesce fără de veste așa de tare și o pune în grózǎ, că mulțĭ Turcĭ se înécă în valurile rîuluĭ, toțĭ fug lăsând în mânile Românilor nu numaĭ prădile ce adunase, dar și tóte carele, caiĭ, cămilele, munițiunile și mașinele de rĕsboiŭ.

Locul unde s'a ținut bătălia luĭ Stefan cu Turciĭ, lângă *Pîrîul Alb* séŭ *Valea Albă,* se numi *Rĕsboienĭ,* adică „locul lupteĭ" (jud. Némț). Stefan, îndată ce a curățit țéra de Turcĭ, a pus de a strâns trupurile celor morțĭ în acea bătălie, că era așa de mulțĭ în cât se nălbise poĭana de ele, și le-a îngropat într'o mare movilă, lângă care, 19 anĭ maĭ pe urmă, a înălțat în pomenirea acelor suflete o biserică, care se află până astă-ḑĭ.

D. Bătălia luĭ Stefan cu Poloniĭ în codrul Cosminuluĭ.— Stefan coprinde Pocuția.—Mórtea sa.

11. Dar abĭa se potolise țéra de Turcĭ, carĭ luară Chilia și Cetatea-Albă, și alțĭ dușmanĭ se arătară maĭ rĕĭ de cât Turciĭ. Aceștĭa eraŭ Po-
1492 loniĭ. Regele Casimir murind (în 1492), îĭ urmase
1497 *Ion Albert.* Acesta, în anul 1497, în fruntea uneĭ armate numeróse, maĭ mult de 80.000, intră fără de veste în Moldova, sub cuvînt de a o apĕra contra barbarieĭ turcescĭ și a libera cetățile Chilia și Cetatea-Albă de jugul Otoman, pe când scopul adevĕrat era să cuceréscă întréga țéră până la Marea-Négră. El după ce înconjură cetatea Sucéva și o bătu zadarnic treĭ sĕptămânĭ, este silit

de timpul rece, de lipsă și fómete, de bóla ce-ĭ secera armata, a cere pace. Stefan ĭ-o acordă cu condițiune: a se întórce tot pe unde venise. Armata polonă, apucând însă calea spre codrul Cosminuluĭ, îșĭ află aci desĕvêrșită peire (26 octomvre 1497); copaciĭ tăiațĭ de Moldovenĭ, de abĭa 1497
ținêndu-se la rădĕcină, se nĕruesc asupră-ĭ și o strivesc. Stefan-Vodă cu aĭ sĕĭ lovesce pe Polonĭ din tóte părțile. Puținĭ maĭ scăpară cu viață. De atuncĭ a rĕmas la Polonĭ până astă-ḑĭ trista amintire: „In ḑilele Craĭuluĭ Albert șlahta (nobilimea) a perit“.

12. In vara a. 1503 Stefan-Vodă intră cu óste 1503
în Pocuția, o coprinse și o alipi la Moldova, de la care, ḑicea el, că fără cale o smulsese Poloniĭ. Dar fu silit în curînd s'o părăséscă (1504), pentru că o armată polonă fusese trimisă să prade Moldova, iar el suferea greŭ de bóla de podagră, care ĭ-a și pricinuit mórte.

In 2 iulie 1504, într'o ḑi de Marțĭ, în césul 1504
al 4-lea din ḑi, Stefan-Vodă părăsi cu mare jale priveliștea lumeĭ aceștĭa, surpat prin rĕsbóie, vîrstă și podagră, după o domnie gloriósă de 47 anĭ și 3 lunĭ. El fu înmormîntat în m-rea Putna, cea zidită de dênsul. Fiind pe patul morțiĭ el chemă pe fiul sĕŭ Bogdan, pe Mitropolit, archiereĭ și toțĭ boeriĭ, și le dete învĕțătură: *să nu pună reazăm pe nicĭ unul din némurile vecine, pentru că Unguriĭ și Tătariĭ sunt aprópe înghițițĭ de Turcĭ, Téra-Românéscă e închinată Sultanuluĭ, Polonia are regĭ schimbăcioșĭ și nesigurĭ, iar Germania e sfășiată prin certurĭ din lăuntru. Ci este maĭ bine să închine țéra celuĭ maĭ puternic și maĭ înțelept dintr'ênșiĭ, Turculuĭ; dar prin acéstă închinare Moldova să nu'șĭ jertféscă nimic din neatîrnarea, drepturile și libertățile eĭ, ci în schimbul unuĭ tri-*

but să și le asigure pe tóte. Dacă însă Turcul va cere alte condițiunĭ maĭ grele, atuncĭ toțĭ să ridice armele și să se jertféscă pentru libertatea și religiunea părinților lor, precum s'a jertfit și s'a luptat el 47 de anĭ. Și cu aceste cuvinte a și trecut în lăcașul cel vecĭnic.

In timp de aprópe o jumĕtate secol Stefan luptă cu tot soĭul de dușmanĭ: pe regele Matiaș îl bătu înfricoșat, silindu-l să fugă peste munțĭ cu 3 rănĭ în spate pe targă în timp de ĭarnă; pe Regele Albert asemenea îl alungă; pe gróznicul cuceritor Mohammed II îl puse în uĭmire, sfărămêndu-ĭ două oștĭ din cele maĭ puternice, una de 120,000, alta de 200,000 ostașĭ, pe când el avea numaĭ un pumn de ómenĭ. In Tătarĭ băgase gróza, pe Româniĭ din Țéra-Românéscă iĭ făcuse să cunóscă în el, pe vrednicul și vitézul lor domn. Mărirea curagĭuluĭ luĭ ridicase pe al oștenilor sĕĭ, carĭ se oțelise în lupte, crescuse în isbîndĭ și prin isbândă.

Vitejĭ mulțĭ aŭ avut Româniĭ, dar numaĭ douĭ aŭ întrunit, pe lângă calitățĭ marĭ resboĭnice, agerimea politică și înțelepciunea; numaĭ douĭ aŭ isbutit să învingă tóte greutățile și să se susțină timp îndelungat, pe un tron tot-d'a-una neașeḑat și nesigur. Aceștia sunt: Mircea cel Bĕtrîn în Țéra-Românéscă, și Stefan cel Mare în Moldova; amêndouĭ sunt pârghiile, pe carĭ avea să se ridice o dată o Românie una și nedespărțită, sub un Rege înțelept și mărinimos; amêndouĭ ómenĭ marĭ, înzestrațĭ cu tóte însușirile spirituluĭ și caracteruluĭ, carĭ fac pe un singur om să conducă și să stăpânéscă destinele unuĭ întreg popor, în epocele cele maĭ critice ale istorieĭ sale.

Stefan a întrodus îmbunătățirĭ în armată, în administrațiune, în Biserică. A înlesnit și sprijinit așeḑarea de sate cu populațiune română, ruténă și tătară; a înfrumusețat Vasluĭul, Hârlăul și Hușiĭ cu palate și bisericĭ domnescĭ. In Sucéva, Iașĭ și Piatra a înălțat bisericĭ; a zidit din temelie mănăstirile Putna și Voroneț (Bucovina), Chipriana (Basarabia), Dobrovĕțul (jud. Vasluĭ), Rĕsboeniĭ și Tazlăul (jud. Némțu), înzestrându-le cu moșiĭ și odóre; a făcut biserica din satul Borzescĭĭ (jud. Bacăŭ), locul nascereĭ și copilărieĭ luĭ, „pentru sănătatea și pomenirea strămoșilor și părinților luĭ“; asemenea, biserica din satul

Rĕusenĭ (lângă Sucéva), pe locul unde fusese tăiat tatăl sĕŭ de către Petru-Vodă; biserica cea mare din mănăstirea Probota (județul Sucéva), biserica cea mare din mănăstirea Némțu, biserica din satul Bădăuțĭ, (Bucovina), cu hramul Sf. Procopie, în amintirea isbîndeĭ asupra luĭ Țepeluș-Vodă (1481); clopotnița cu biserica din întrul de la 1481
mănăstirea Bistrița; a rezidit mănăstirea Zograf din Sf. Munte, făcênd acolo și un turn pentru corăbiĭ, precum și case, a renoit petrele mormêntale ale strĕbunilor sĕĭ din mănăstirile Rădăuțĭ, Bistrița și Némțu; preste tot a făcut 44 de mănăstirĭ și bisericĭ, și n'a lăsat mănăstire saŭ biserică din țéră și din Sfîntul Munte, să nu le facă darurĭ în banĭ moșiĭ saŭ în odóre. Religiunea fiind pentru Românĭ temelia, pe care se rezema existența națională, Stefan nu le-a despărțit una de alta, ci rezemat pe religiune, pe credința tare și nestrămutată în A-Tot-Puternicul, învingea prin Domnul și tot prin El era învins. De aceea tóte bisericile și mănăstirile sale sunt înălțate în urma isbêndilor câștigate asupra vrăjmașilor, ca semn de mulțumire către Dumnedeŭ.

Vitéz fără sémăn, drept, părinte al poporuluĭ, ocrotitor al Bisericeĭ, apărătorul creștinătățeĭ, mórtea luĭ a fost plânsă de toțĭ locuitoriĭ țăreĭ, „cât plângea toțĭ, ne spune un cronicar, ca după un părinte al lor, că cunoștea toțĭ că s'aŭ scăpat de mult bine și apĕrare. Ce după mórtea luĭ, îĭ dicea *sfîntul Stefan Vodă*, pentru lucrurile sale cele vitejeștĭ, carele nimenea din domnĭ, nicĭ maĭ nainte, nicĭ după aceia, nu l'aŭ ajuns".

„Era acest Stefan Vodă om nu mare la stat, mânios; întreg la minte, nelenevos, și lucrul sĕŭ scia să'l acopere; și unde nu cugetaĭ, acolo îl aflaĭ. La lucrurĭ de rĕsbóe meșter; unde era nevoe însușĭ se vârea, ca vĕdêndu-l aĭ sĕĭ, să nu îndărăpteze (să nu dea înapoĭ). Și pentru aceea rar rĕsboiŭ de nu biruĭa. Așijderea unde 'l biruĭa alțiĭ, nu perdea nădejdea; că știindu-se cădut jos se rădica deasupra biruitorilor".

Amintirea luĭ Stefan a rĕmas adânc întipărită în inimile Românilor. Rĕmășitele luĭ pământescĭ odihnesc în lăuntrul bisericeĭ din mănăstirea Putna.

7. Bogdan Vodă.

(*1504—1517*)

1. Bogdan, fiul luĭ Stefan cel mare și al Marieĭ, fiica luĭ Radu cel frumos, semăna la fire cu tatăl sĕŭ în privința lucrurilor vitejescĭ. El îndată ce stătu domn trimise soliĭ sĕĭ la Alexandru, regele polon, ca să facă deplină pace, întorcându'ĭ două târgurĭ, ce le oprise Stefan de la Polonĭ, și cerênd în căsătorie pe Elisafta, sora regeluĭ. Dar atât muma, cât și fata, nu voiaŭ pe Bogdan, fiind că era prea grozav la față (adică urât), se uĭta chĭorîș, și audise de el, că ar fi om aspru, crud, și cu totul închinat bisericeĭ ortodoxe.

Regele, de témă ca prin acéstă împrejurare să nu'șĭ facă dintr'un amic un dușman, mulțămi solilor pentru întórcerea târgurilor, iar cât pentru logodnă o amână pe altă dată. Se întâmplă însă că muma feteĭ muri îndată, și fiind-că Bogdan înțelesese că dênsa îĭ stătuse maĭ mult în potrivă la căsătoria plănuită, trimise îndată altă solie, care primi acelașĭŭ rĕspuns. Atuncĭ el, supărat fórte, intră în Polonia cu óste puternică, înconjóră și arde maĭ multe cetățĭ, și apoĭ se întórce nevătămat la scaunul sĕŭ în Sucéva; mulțime de țĕranĭ și boerĭ robițĭ, îĭ împarte în țéră
1509 în condițiune de robĭ (1509). Din acéstă causă Poloniĭ pustiesc țéra de sus a Moldoveĭ și înconjóră Sucéva, dar neputênd-o lua, și isprăvind provisiunile de hrană, fură silițĭ a se retrage. Bogdan, cu o sémă de óste strênsă în grabă, se aruncă nebunesce asupră-le la trecătórea Nistruluĭ; și fiind că aceștia eraŭ cu mult maĭ numerojĭ, româniĭ fură învinșĭ; Bogdan fugi rănit. Acest rĕsboĭŭ sângeros luâ capăt prin încheĭerea unuĭ tractat de pace vecĭnică între Moldova și Polonia

(1509) prin care Bogdan se légă între altele a 1509
nu maĭ stărui în căsătorie cu Elisafta.

2. Dar abĭa se potolise focul dinspre Polonia, şi un altul maĭ gróznic venea dinspre Nistru asupra Moldoveĭ. Tătariĭ Hanuluĭ Mengli Gherai
(în 1511) în numĕr de 60,000, predară ţéra de 1511
la Orheiŭ până la Dorohoiŭ, şi pe Prut în sus, şi răpiră 74.000 suflete. Bogdan ceru grabnic ajutóre de la Sigismund, regele polon, şi de la ducele Moscovieĭ; acestea până să soséscă, Tătariĭ se retraseră.

Bogdan trimite din noŭ solĭ la Sigismund, arătând primejdia ce ameninţă ţéra, de óre-ce Mengli-Gherai voia să coprindă Moldova. Sigismund îĭ trimise 4,000 ostaşĭ aleşĭ. Cu acéstă trupă, cu oştile sale şi cu 1,300 Ungurĭ, Bogdan eşi înaintea celor 40,000 de Tătarĭ călărĭ, carĭ se găteaŭ
a trece Nistrul (în 1511), şi îĭ puse pe fugă, lu- 1511
ându-le mulţime de robĭ.

3. Cu acéstă isbîndă Moldova nu era asigurată de primejdie, nicĭ Tătariĭ nu eraŭ astîmpăraţĭ. Bogdan fu silit să facă pace cu dênşiĭ; şi în acelaş timp aducându-şĭ aminte de sfatul înţeleptuluĭ sĕŭ tată, şi fiind încredinţat de nestatornicia Polonieĭ în legăturile sale, închină ţéra Mol-
doveĭ (a. 1511) Sultanuluĭ Selim I, aprópe în a- 1511
celeaşĭ condiţiunĭ, ca cele din tractatul luĭ Mircea cel Bĕtrân cu Pórta.

Condiţiunile tractatuluĭ sunt: 1) Pórta recunósce Moldova de ţéră liberă şi nesupusă; 2) Moldova va fi stăpânită şi cîrmuită după legile şi aşeḑămintele eĭ, fără nicĭ un amestec al Porţiĭ; 3) Domniĭ vor fi aleşĭ de popor şi întăriţĭ de Pórtă, vor fi deplinĭ stăpânitorĭ preste supuşiĭ lor, şi vor avea armata lor; 4) In vreme de rĕsboiŭ domnul va ajuta Pórta cu oştile sale; 5) Pórta se obligă a respecta religiunea creştină şi a apĕra întregimea teritoriuluĭ Moldoveĭ; 6) Turciĭ nu vor putea cumpĕra, nicĭ stăpîni pămînturĭ în Moldova, nicĭ vor putea să se aşeḑe într'ênsa saŭ să aibă geamiĭ; în fine 7) Moldova va da Porţiĭ sub nume de peşcheş saŭ dar pe fie-care an 4000 galbenĭ turcescĭ, 20 şoĭmĭ şi 40 epe cu prăsilă.

4. La 1513, tocmaĭ când Bogdan sĕrbătorea nunta sa cu Roxandra, Tătariĭ pustiiră ĭarăşĭ Moldova; în anul urmĕtor el avu să lupte cu un Trifăilă, care se ḑicea fecĭor de domn, şi care năvăli fără de veste cu óste din ţéra Unguréscă, în timpul ierneĭ, când oşteniĭ se aflaŭ pe la casele lor. Cu puţiniĭ ce se putu aduna în grabă, Bogdan bătu pe Trifăilă la pod din jos de Vasluiŭ, ĭĭ nimici tótă óstea, îl prinse chiar pre el viŭ şi-ĭ tăiă capul.

1517 Bogdan muri la 20 Aprilie 1517, în tîrgul Huşĭ, fiind în vîrstă numaĭ de 37 anĭ, şi se înmormîntă la m-rea Putna.

8. Stefan Vodă cel tînăr.

(1517—1527

După mórtea luĭ Bogdan se alese domn fiul sĕŭ maĭ mare Stefan, numit *Stefăniţă* saŭ *cel Tînăr*. Fiind numaĭ de 11 anĭ la urcarea sa pe tron, grija domnieĭ o ducea dascălul sĕŭ, *Luca Arbore*. Când ajunse la vêrsta de 17 anĭ, Stefăniţă luă în mână treburile domnieĭ şi începu a ameninţa pe Polonĭ cu Turciĭ. Bătrânul Arbore îl ţinu de rĕŭ pentru acésta; dér Stefăniţă, luându-se după linguşitoriĭ de pe lêngă dênsul, îl omorî pe el şi pe doĭ fiĭ aĭ luĭ, fără măcar să'ĭ judece. O asemenea faptă băgă gróză în toţĭ boeriĭ. Eĭ se ridicară ca să rĕsbune mórtea celor nevinovaţĭ, dar fură prinşĭ şi tăiaţĭ; ceĭ maĭ mulţĭ pribegiră în Polonia.

1527 Stefăniţă muri în a. 1527 (ianuarie 14) la Hotin, otrăvit de soţia sa.

9. Petru Vodă Rareş.

(1527—1538, 1541—1546).

1. După mórtea luĭ Stefăniţă-Vodă, boeriĭ pribegĭ, în înţelegere cu ceĭ din ţéră, fură la un gând

să dea tronul unuĭ copil al luĭ Stefan cel Mare anume Petru, poreclit *Rareș*, după numele mameĭ sale, Maria Rareș din Hîrlăŭ. Petru îndată ce se sui pe tron (1527) se apucă de rĕsbóie. 1527

2. Ungaria, după bătălia nenorocită de la Mohacĭ (1526) și mórtea regeluĭ eĭ Ludovic II, devenise o țéră tributară a Porțiĭ. Turciĭ puseră rege pe Ion Zapolia, domnul Transilvanieĭ. Germaniĭ însă îl bătură și 'l alungară în Polonia. Armatele germane intrând în Transilvania, sileaŭ orașele să se închine împăratuluĭ Ferdinand. Petru voi să se foloséscă de turburările din această țéră, și făcu planul ca s'o coprindă. Decĭ sub cuvênt că 'șĭ apără cele două cetățĭ, ce domniĭ Moldoveĭ stăpâneaŭ peste munțĭ, Ciceul și Cetatea de Baltă, năvăli (în a. 1528) cu óste mare, și după ce supuse Săcuimea, se întórse înapoĭ fără nicĭ o perdere. După aceea (a. 1529) intră a doua óră în Ardeal și bătu cu desăvêrșire armata archiduceluĭ Austrieĭ Ferdinand la *Feldióra* (din sus de Brașov), luând lagărul și tóte tunurile inimiculuĭ. In al treilea rênd (octomvre 1529), înconjură Brașovul în timp de treĭ sĕptămânĭ, sili cu foc și sabie Bistrița să se supună, și coprinse Rodna cu bogatele séle mine de argint. In cele din urmă, de témă să nu vină încurcăturĭ maĭ marĭ, el se întórse în țéră încărcat de prădĭ și de un mare numĕr de vite.

(margin: 1526 beside "Mohacĭ (1526)"; 1528 beside "(în a. 1528)"; 1529 beside "(a. 1529)")

3. Intre Polonia și Moldova era tot-d'auna cértă pentru pămêntul dintre Dnistru și Prut, cunoscut sub numele de Pocuția, pe care domniĭ românĭ o reclamaŭ ca o bucată ruptă din țéra Moldoveĭ. Petru Vodă, cu scop de a hotărî acéstă cértă cu sabia, ocupă Pocuția (în a. 1531). Regele polon trimise o armată, ca să gonéscă oștile luĭ Petru lăsate prin orașele din Pocuția pentru apărare. In 12 locurĭ 1531

se încăerară Polonii cu Moldovenii, pînă ce aceștia, vĕḑêndu-se strîmtorațĭ, cerură ajutóre. Petru alergă cu 22,000 oșteni și cu artilerie minunată spre castelul *Obertin*, unde tăbărîse armata polonă. El fiind încredințat că Polonii aŭ să fugă, și voind ca să nu'ĭ scape din mână nicĭ unul, îșĭ împrăștie óstea în cete în prejurul tabereĭ, și porunci să dea asaltul. Cincĭ óre d'arêndul ținu lupta în bubuitul grózniceĭ artileriĭ moldovene; întăririle inimicilor sunt deja spulberate, însă cînd isbânda era în mâna Moldovenilor, eĭ sunt apucațĭ la mijloc din treĭ părțĭ și espușĭ la focul artilerieĭ polone. Petru-Vodă, care se bătuse ca un adevĕrat eroŭ și sdrobise aprópe cu totul cel d'ântêiŭ corp al călărimeĭ polone, fu rănit și scăpă cu puținĭ vitejĭ aĭ sĕĭ. 4,000 de Moldovenĭ acopereaŭ câmpul de luptă; 40 boerĭ și căpitanĭ se prinseră și fură adușĭ la regele Sigismund împreună cu vr'o 48 tunurĭ austriace, ce Petru dobîndise de la Germanĭ în bătălia de la Feldióra.

4. După aceea Poloniĭ prĕdară în treĭ rîndurĭ Moldova, fură însă respinșĭ cu însemnate perderĭ. Apoĭ Moldoveniĭ, potcovindu'șĭ caiĭ, căcĭ era ĭarnă gólă și ghĭețósă, intrară în Podolia după pradă; la apa Siretuluĭ deteră preste Polonĭ, pe carĭ îĭ bătură, omorînd maĭ mult de 2,000, deosebit de robĭ, de rănițĭ și de ceĭ înecațĭ în Siret.

A. Expedițiunea Sultanuluĭ Soliman în Moldova.

1538.

5. Dar atîtea fapte îndrăznețe ale vitézuluĭ Petru Rareș, plîngerile neprecurmate ale regeluĭ polon contra luĭ la Pórtă, trebuiaŭ să pornéscă asupră-ĭ o gróznică furtună. El nu maĭ voia să plătéscă Turcilor peșcheșul, ḑicênd că și-a rescum-

pěrat neatîrnarea prin arme; omorî pe Ludovic Gritti, ce fusese trimis de Sultan să potoléscă pe Ardelenii resculaţĭ, şi în fine făcu legăturĭ tăĭnuite cu împěratul Germanieĭ şi ducele Moscovieĭ în potriva Turcilor. Sultanul Soliman, de care tremura Europa întrégă, hotărî deci să'l pedepséscă, şi în fruntea uneĭ armate de 150,000 ómenĭ trecu Dunărea (iulie 1538) pe la Brăila, 1538
şi se îndreptă repede spre Iaşĭ. Aci veniră şi Tătariĭ; Munteniĭ, din porunca Sultanuluĭ, intrase dintr'o parte; Poloniĭ, din cea-altă parte, înconjuraŭ Hotinul saŭ staŭ grămădiţĭ la hotare, gata să năvăléscă. Petru se găsea în împrejurărĭ cu mult maĭ grele de cît tatăl sĕŭ Stefan, cînd venise asupră-ĭ Sultanul Mohammed; pentru că Stefan avea sprijinul boerilor, pe cînd Petru se vedea acum părăsit şi de boerĭ şi de ţĕranĭ. De aceĭa el fugi în Transilvania, Sultanul coprinse Sucéva, ĭar domnia o dete luĭ Stefan, poreclit *Lăcustă*, care copilărise la Curtea Otomană. Stefan se îndatoră, ca la fie-care douĭ anĭ să aducă în persónă la Constantinopole haracĭul, să rezidéscă cetatea Chilia, care se dărîmase, şi să întăréscă Cetatea-Albă. După ce alipi la aceste douĕ cetăţĭ întreg pămêntul dintre Nistru, Prut şi Marea-Négră (Basarabia), şi'l făcu sangĭac turcesc, Soliman se întórse cu începutul ierneĭ la Adrianopole.

B. A doua domnie a luĭ Petru Rareş.

(1540—1546

6. Stefan Vodă, poreclit *Lăcustă*, pentru că sub dênsul venise lăcustele în ţéră, în timpul scurteĭ séle domniĭ de douĭ anĭ (1538—1540), puse multe 1538—1540
şi grele dăjdiĭ pe locuitorĭ şi se arătă mare vĕrsător de sânge. Din acéstă causă o sémă de boerĭ

s'aŭ învoit și l'aŭ omorît în patul sĕŭ, într'un foișor la Sucéva, nóptea pe când dormea.

De aci urmară marĭ turburărĭ, pentru că poporul de jos dorea să le vină domn Petru Rareș, care scăpase din Cetatea Ciceul, unde stătuse închis un an și jumĕtate, și acum se afla în Constantinopole; ĭar boĭeriĭ voiaŭ pe orĭ-cine, afară de Petru, pe care 'l uraŭ cumplit. Eĭ aleseră pe un tînăr de ném domnesc anume *Cornea*, și'l așeḑară în scaun sub numele de *Alexandru-Vodă*. Acesta nu domni însă de cât două lunĭ și câteva ḑile, căcĭ Sultanul dete domnia luĭ Petru-Vodă. Petru prinse pe Alexandru și 'ĭ tăĭă capul la Galațĭ, ĭar el se duse la Sucéva în bucuria tutulor; pedepsi cu mórte pe boeriĭ rĕsvrătitorĭ, carĭ omorîse pe Lăcustă, și restatornici liniscea și traiul pacĭnic al bieților locuitorĭ.

7. Dar nu trecu mult și turburările din Ardeal îl siliră să se apuce iarășĭ de întreprinderĭ rĕsboĭnice. In Transilvania Mailat, revoltându-se asupra Turcilor, se uni cu Ferdinand împĕratul Germanieĭ, avênd speranță de a se face domn. Sultanul, ca să'l pedepséscă, însărcină pe Petru-Vodă și pe Radu, domnul Țĕriĭ-Românescĭ, să vină cu armele asupră-ĭ, maĭ trimițând și pe Balibeg, pașa Nicopoleĭ, cu óstea turcéscă. Domniĭ românĭ, după ce prădară Secuimea și țéra Bîrseĭ, tăbărîră la Făgăraș pe malul Oltuluĭ, unde veni și armata turcéscă. Mailat fu chemat de Petru la dênsul; el nu voi să vină, până ce nu i se va da ostaticĭ din boeriĭ ceĭ maĭ însemnațĭ. Petru trimise 4 românĭ și 2 turcĭ, toțĭ soldațĭ de rînd îmbrăcațĭ în uniformă de general. Mailat, asigurat în chipul acesta, se duse în lagărul român. Petru îl primi în cortul sĕŭ și-ĭ ḑise: „Câine, acum eștĭ robul împĕratuluĭ"; după ce'l puse în

obeḑĭ, îl dete luĭ Balibeg, ca să'l trimiță la Constantinopole.

Petru ceru apoĭ de la Ardelenĭ să-ĭ dea îndĕrăt cetățile: Ciceul, Cetatea de Baltă și Bistrița, ce i se luase de Zapolia, căcĭ alt-fel va fi silit să le coprindă cu armele. Necăpĕtând nicĭ o îndestulare, intră din noŭ în Transilvania (către finitul anuluĭ 1542). Secuiĭ alergară sub stégurile 1542
séle și i se închinară; el prădă țéra Bîrseĭ, se îndreptă spre Bistrița, și nu se întórse înapoĭ până ce nu luă cele treĭ cetățĭ pomenite maĭ sus. Intre acestea el móre bĕtrân de ḑile și de bólă grea, la a. 1546 (12 septemvre), și se în- 1546
mormîntéză în mănăstirea Probota.

El a zidit bisericĭ de pétră în Hîrlăŭ și în Baia, m-rea *Cetatea Némțuluĭ* (1530), m-rea Rîșca și biserica din m-rea 1530
Probota (jud. Sucéva 1530); a început clădirea bisericeĭ Episcopale din Roman (1542), care s'a finit de fiul sĕŭ 1542
Ilie (1550), a terminat m-rele Dobrovĕțul și Chipriana, 1550
începute de tatăl sĕŭ Stefan, și alte zidirĭ a făcut la Mitropolia Suceveĭ, la Moldovița, Bistrița, înzestrând lăcașurile sfinte cu odóre, sate și veniturĭ.

Petru Rareș este cel maĭ însemnat domn al Moldoveĭ din secolul al XVI. Prin întinderea și înălțimea planurilor séle, prin curagiul și stăruința cu care le îndeplinesce, prin rĕbdarea de fer cu care înfruntă loviturile sórteĭ, și prin iscusința politiceĭ séle îndoĭóse, el ajunge, décă nu chĭar întrece, pe marele Stefan. „Mare ostaș, ḑice despre dênsul un istoric al timpuluĭ, dér fire rĕsvrătitóre, om vestit prin cruḑime și prin vicleșug, rădicând sabia pe când nicĭ te aștepțĭ și desfătându-se în amestecăturĭ". El izbuti, prin puterea brațuluĭ sĕŭ și prin politica sa dibace, să facă de o dată pe Turcĭ, pe Polonĭ, pe Ungurĭ și pe Germanĭ să se témă de dênsul; pe Turcĭ îĭ uĭmi prin curagiul sĕŭ cel mare; pe Polonĭ, Ungurĭ și Germanĭ, prin izbînḑĭ strălucite cu arme; pe Ungurĭ îĭ băgase în atâta grózĕ, încât chĭar atuncĭ, când el era în mânile lor, gonit din țéră, eĭ nu îndrăzneaŭ să se atingă nicĭ cât de un fir de păr de dênsul séŭ de familia luĭ. De ḑece orĭ intră cu foc și sabiă în Ardeal, și puse Secuimea cu orașele și tîrgurile

eĭ sub stăpânirea sea. In scurt, în timp de 16 anĭ putu, nu numaĭ să apere ţéra sa în întregimea drepturilor şi teritoriuluĭ eĭ, dar chĭar să-ĭ lăţéscă hotarele despre Ardeal şi Polonia, într'un timp când gróznicul Soliman ajunsese cu armele-ĭ învingĕtóre naintea Vieneĭ, Ungaria o făcuse paşalîc, Europa tótă o îngrozîse cu sabia luĭ năprasnică

10. Istoria Moldoveĭ de la moartea luĭ Petru Rareş până la Aron-Vodă.

1546—1591)

1. Istoria Moldoveĭ de la mórtea luĭ Petru Rareş până la Aron Vodă este plină de sfîşierĭ în lăuntru, de cruḑimĭ ale domnilor asupra boerilor, de rĕsturnărĭ făcute de aceştia cu ajutóre streine şi pentru streinĭ. Unspreḑece domnĭ împart rĕstimpul scurt de 40 de anĭ, din carĭ uniĭ vin de 2, chiar de 4 orĭ la tron. Din ceĭ doĭ fiĭ aĭ luĭ Rareş,
1546— unul *Iliaşĭ* după scurtă domnie (1546—1551) se turcesce
1552 la Constantinopole; cel-alt *Stefan* (1551—1552) e omorît
de boerĭ din causa cruḑimelor sale; *Joldea*, ales de o partidă boeréscă, domnesce numaĭ treĭ ḑile, căcĭ Alexandru Lăpuşnénu îl prinde şi 'l trimete la călugărie cu nasul
1552— tăiat. Pe Alexandru (1552—1561) îl rĕstórnă un grec
1563 *Iacob Eraclide* (1561—1563); acesta e omorît de
Stefan Tomşa; Tomşa e fugărit de Alexandru şi tăiat
1564— de Polonĭ la Lemberg (1564); Alexandru *a doua óră*
1568 *domn* (1564—1568) omóră şi ciuntesce lumea; numaĭ la un ospĕţ ucise 47 de boerĭ. Pentru a face pe placul Turcilor, arĕtându-se maĭ turc de cât dênşiĭ, dărîmă tóte cetăţile întărite, afară de Hotin, şi mută capitala ţĕriĭ de la Sucéva la Iaşĭ. In chipul acesta Pórta se asigura maĭ bine de credinţa domnilor şi ridica ţĕriĭ putinţa de a se apĕra singură contra năvălirilor streine.
1568— După mórtea luĭ Alexandru urméză fiul sĕŭ *Bogdan* (1568—
1573 1572), care se ţine numaĭ de glume şi petrecerĭ. Un ar-
1572—
1574 mén, *Ion cel cumplit*, ocupă tronul (1572—1574) şi se
arétă maĭ crud de cât Alexandru, căcĭ îngrópă de viĭ pe boerĭ, episcopĭ şi călugărĭ. Pórta îl mazilesce şi dă domnia luĭ Petru Schĭopul din Ţéra-Românéscă. Ion Vodă bate pe Petru la satul *Jilişte* (jud. Râmnicu-Sărat), coprinde Bucurescĭĭ, arde Brăila, Tighinea şi Cetatea-Albă;
1573 însă la *Cahul* este cumplit bătut de Turcĭ (1573), 20,000

de Moldovenĭ rĕmân morțĭ pe câmpul de luptă; Ion, prins
prin trădare și legat de códele a douĕ cămile, este făcut bu-
cățĭ, (1574). *Petru Schĭopul* (1574—1591), urcă și sco- 1574—
bóră treptele domnieĭ Moldoveĭ în patru rîndurĭ, fiind, 1591
când rĕsturnat de *Ion Potcóva* (1577), când de fratele 1577
acestuia *Alexandru Șerbega* (1578), când de *Iancu Sasu*, 1578
(1579—1582), cel care a scos un bir ne maĭ pomenit pênĕ 1579—
aci, *văcăritul*, și a eșit din țéră cu 40 care încărcate cu 1582
banĭ și 60 pline cu alte averĭ. Dér și Petru, trebuind sĕ urce tributul țĕriĭ la 100,000 galbenĭ pe an, se lăsă de bună voe de domnie și se retrase cu tóte averile în Austria, unde și muri. După fuga luĭ Petru Șchĭopul, Pórta sta în cumpănă de a preface saŭ nu țéra în pașalîc. Scaunul Moldoveĭ însă era pré căutat, pentru ca Sultanul să se lipséscă de niște veniturĭ sigure. Mihnea-Vodă oferea 30,000 galbenĭ, un altul 500,000 talerĭ; un evreŭ Manole 600,000 galbenĭ; în fine *Aron*, făgăduind maĭ bine de un milion galbenĭ, din care jumĕtate îl ridicase cu împrumut de la turcĭ, ovreĭ și grecĭ din Constantinopole, izbuti să capete domnia.

2. Ast-fel, țéra luĭ Stefan cel mare ajunsese acum la mezat; domniĭ amânduror principatelor se socoteaŭ „robiĭ împăratuluĭ turcesc". Averile lor se moșteneaŭ de Sultan, cum în societățile unde robia era consacrată, stăpânul avea dreptul asupra întregeĭ agoniselĭ a robuluĭ sĕŭ. Nu se maĭ scia ce bir aŭ sĕ plătéscă țĕrile, el crescea în fie-care ḑi; și maĭ despuitóre de cât birul eraŭ peșcheșurile, contribuțiunile sub diferite numirĭ și chipurĭ, caĭ, provisiunĭ de hrană, facere de cetățĭ etc. Domniĭ nu eraŭ aĭ țĕriĭ, ci nisce mercenarĭ, pușĭ ca să strîngă dășdiĭ; mercenarĭ, carĭ se rĕstórnă uniĭ pe alțiĭ, pentru a îndestula maĭ bine lăcomia de banĭ a Turculuĭ, care cere câte 200,000 galbenĭ de fie-ce schimbare de scaun.

Datoriile lăsate de un domn, sunt luate asupră-șĭ de urmașul sĕŭ; ale acestuĭa, de cel care-ĭ urméză, grămădindu-se ast-fel milióne de galbenĭ, carĭ se storc din spatele bietuluĭ popor. Domniĭ nu se maĭ slujesc cu óste din țéră, ci cu lefegiĭ streinĭ: turcĭ, albanesĭ, ungurĭ, casacĭ și polonĭ; creditoriĭ domnilor vin cu ianicerĭ, și aceștia se fac strângĕtoriĭ birurilor săraculuĭ și vĕduveĭ, eĭ sunt stăpânĭ prin orașe și prin sate. Țăraniĭ părăsesc principatele, căutându-șĭ hrana prin țĕrile vecine; boeriĭ, uniĭ pribegesc, alțiĭ se fac tovarășĭ cu hrăpitoriĭ beĭ, și rân-

duesc cete la codru, ca să jefuéscă pe neguţătorii streini.

Décă însă la Pórtă se luptă cu bani cei ce vor să capete domnia, în ţéră se luptă cu armele în mâni trupe moldovene cu trupe polonesci séŭ căzăcesci, pentru cine să le fie domn. Sunt domni cari staŭ numai o lună, o sĕptămână, chiar trei ḑile; cei rĕsturnaţi alérgă la Turci şi la Tătari; cei urcaţi pe tron cu ajutorul strein, plătesc cu capetele lăcomia lor de stăpânire Din causa atâtor sfîşieri lăuntrice, a prădărilor cu foc şi sabie de către Tătari, Turci, Cazaci şi Poloni, a ciumei şi a fómetei, Moldova ajunsese aprópe pustiă; miseria era în aşa culme,
1576 că în 1576, când regele polon Stefan Batori călătoresce prin Moldova, Petru Schiopul nu-i póte trimite de cât o pâne de secară, pe care trebui s'o plătéscă fórte scump. Acelaşi rege scria Vizirului, doui ani mai în urmă, că a ajuns nişte tâlhari să alunge şi să facă domni în Moldova după plac; că mai nainte acéstă ţéră, nu de două sute séŭ patru sute de duşmani năvălitori, dér nici de rĕsbóe mari nu se spăimânta, pe când acum ea fuge de umbra ei proprie, şi aştéptă de la Poloni ca s'o păzéscă, de la călăi să-i dea lovitura de graţiă

Écă unde ajunsese Moldova şi Ţéra-Românéscă la încheierea véculuĭ al XVI, după 250 ani de luptă. Écă în ce stare ticăită fură aduşi Românii din causa neînţelegerilor dintre dênşii, a unei ambiţiuni nesocotite şi órbe a câtor-va, a nepăsării tutulor pentru primejdia, în care se afla îngenuchiată ţéra!

Dar, în sufletul némului român era destulă putere încă, destulă virtute şi voinicie, pentru ca să străbată cu isbândă şi prin acéstă vreme cumplită şi amară, ba încă prin altele şi mai rele, — patimile trecutului avênd să-i servéscă de lecţiune şi de înţelepţie, pentru ca în ḑiua, când se va ridica o Românie liberă şi neatârnată, să scie bine dênsul cu câte jertfe se păstréză o naţionalitate, cu câtă priveghere de aprópe, mĕsură şi înţelepciune trebue să-şi conducă paşii sĕi, şi cu ce mare sfinţenie, iubire şi entusiasm cată să ţină morţiş la **Religiunea**, la **Patria** şi la **Regele** sĕŭ!

MICHAEL WAIVODA WALACHIÆ TRANSALPINÆ, VTRAQVE FORTVNA INSIGNIS: ET IN VTRAQ, EADEM VIRTVTE. ÆT. XLIII

cum priul. S.Cæ.M.ᵗⁱˢ

Heliografie din Stabil. Socecŭ & Teclu. — Bucurescĭ.

MIHAIŬ VODĂ CEL VITEAZ.

PARTEA III.

ISTORIA NOUĂ

De la Mihaiŭ Vodă Vitézul și Aron Vodă pênê la Grigorie Ghica și Ión Sturza.

I.

Istoria Țěriĭ-Românescĭ de la Mihaiŭ Vodă Vitézul pênê la Grigorie Ghica.

(1593--1822).

1. Mihaiŭ Vodă Vitézul.

A. Mihaiŭ înainte de a se face domn.

(1557—1593 .

1. Mihaiŭ, fiul luĭ Pětrașcu Vodă cel Bun și al dómneĭ Tudora, s'a născut în Tîrgoviște la anul 1557. Rěmănênd fără de tată încă din prun- 1557
cie, el avu să lupte cu multe greutățĭ în copilăria și tinerețea luĭ. Suferințele însă maĭ mult l'aŭ întărit și l'aŭ pregătit pentru faptele marĭ, ce avea să sěvêrșéscă. La 1583, tîněr numaĭ de 1583
25 anĭ, el se însură cu Stanca, nepóta banuluĭ Craioveĭ Dobromir Crețulescu. Acéstă căsătorie îl ajută mult, pentru că un unchiŭ de pe mumă al Stanchiĭ, Iane Cantacozino, era bogat și cu mare trecere în țéră și la Constantinopole. Iane ajungênd ban al Craïoveĭ, după mórtea luĭ Dobromir, încredință bănia județuluĭ Mehedințĭ nepotuluĭ sěŭ Mihaiŭ, care sciu în scurt timp să

atragă asupră-şĭ iubirea locuitorilor şi chĭar pe a domnuluĭ sĕŭ. Mihnea Vodă îl numi printre sfetnicii sĕĭ de frunte, mare agă şi stolnic, cap adică peste tóte trupele ostăşescĭ din ţéră; ĭar 1590 la 1590, chĭar ban al Craioveĭ, în locul luĭ Iane, care fu trămis capuchehaĭa al ţĕriĭ la Pórta Otomană.

2. Curênd însă renumele mare, ce Mihaiŭ câştigase prin faptele sale cunoscute şi trâmbiţate în tóte părţile ţĕreĭ, deşteptâ negre bănuelĭ în sufletul luĭ Alexandru Bogdan, domnul de atuncĭ 1592 (1592). El trimise armăşeĭ de la puşcărie, să-l prindă şi să-l aducă în Bucurescĭ, séŭ să-l ucigă prin taĭnă. Mihaiŭ, descoperind cursa şi nesimţindu-se sigur în Craiova, plecă în ascuns spre Constantinopole la unchiul sĕŭ Iane. Prins în cale şi adus la Bucurescĭ de ómeniĭ luĭ Alexandru, fu aruncat în puşcărie, chinuit şi osândit la mórte. Infăţişarea luĭ cea mărócă, căutătura-ĭ sĕlbatică şi îngrozitóre în minutul când era să fie omorît, băgară în fior de mórte pe călâŭ, care, trîntind satîrul la pământ, fuge prin mulţime şi se face nevĕdut. Poporul şi boeriĭ, vĕdênd în acésta un semn dumnedeesc, cer şi câştigă iertarea pentru osîndit. Mihaiŭ se duce la Constantinopole, unde, cu ajutorul unchiuluĭ sĕŭ, căpătă chĭar din mâna Sultanuluĭ Amurat III stégul şi sabia, semnele domnieĭ; ĭar către sfîrşitul anuluĭ 1593 1593 intră în Ţéra-Românéscă, în bucuria mare a tuturor locuitorilor, carĭ îl aşteptaŭ ca pe mântuitorul şi rĕsbunătorul lor.

B. Mihaiŭ scapă ţéra de jugul turcesc.

(*1594*).

3. Mihaiŭ Vodă, urcându-se pe tron, găsi ţéra într'o stare vrednică de plîns: lipsită de locuitorĭ,

sleită și împovărată de datorii, tractată de Turci maĭ rĕŭ de cât un pașalîk. Orașele de pe Dunăre eraŭ tóte în stăpînirea turcéscă, și din ele cete armate năvăleaŭ mereŭ jăfuind și omorînd fără témă. De și legăturile cu Pórta opreaŭ petrecerea Turcilor în țéră, eĭ începuse acum a se statornici într'ĕnsa, a'șĭ face chĭar și meceturĭ; uniĭ țineaŭ în arendă dăjdiile județelor, alțiĭ ținéŭ drumurile, ca tîlhariĭ de codru, alțiĭ pîngăréŭ pênĕ și sfintele lăcașurĭ. Nimic nu maĭ rĕmăsese sfînt în țéră pentru aceștĭ păgînĭ, nimic nu maĭ era sigur în casa Românuluĭ. Ba Sultanul începuse acum, ca pe vremea luĭ Vlad Țepeș, să ĭa și dijmă din ómenĭ, tot al dȩcelea fecĭor din fie-care sat, tîrg și oraș, și să-ĭ ducă la Constantinopole, spre a-ĭ turci și a-ĭ pregăti de ianicerĭ.

4. Mihaiŭ nu era omul care să despere de sórta națieĭ sale, și sciind ce póte ea când apără o causă sfîntă, hotărî să ridice sabia asupra Turcilor, și să n'o bage în técă, pînă ce nu 'ĭ va goni din Europa. Pentru aceea el făcu legăturĭ cu Rudolf II, împĕratul Germanieĭ, cu Papa de la Roma, capul creștinătățiĭ din Apus, cu Sigismund Batori, principele Transilvanieĭ și cu Aron, domnul Moldoveĭ, și în ȩiua de 13 Noemvrie 1594 ridică sté- 1594
gul independențiĭ. Toțĭ Turciĭ din Bucurescĭ sunt uciși în acea ȩi, ĭar într'o sĕptămână nu maĭ rĕmâne picĭor de păgîn în țéră. Apoĭ în fruntea oștilor séle (la 15 Noemvrie) arde Giurgĭu și Orașul de Flocĭ, care fu dărâmat la pămênt; și la 1
Ianuarie 1595 pornesce pe Dunărea înghețată 1595
spre Hârșova, oraș pe atuncĭ bogat și bine întărit cu ziduri; 7.000 Turcĭ eșindu-ĭ înainte, se încinse pe ghiață o bătălie sîngerósă, care se sfârși cu nimicirea Turcilor. Româniĭ învingĕtorĭ arseră orașul, și încărcațĭ de prăȩĭ se întórseră înapoĭ

Aceîașî sórtă avu și Silistra, pe care Mihaiŭ, după o înconjurare de maî multe dile, o luă; prădile găsite de oștenii Românî într'ênsa fură așa de multe, în cât, dice un scriitor de pe atuncî, că „eî îșî dobândiră veștminte pentru tótă viéța".

5. Sultanul Amurat, înmărmurit de aceste isbândî repedî ale Românilor, porunci luî Ahmet pașa să trécă cu 16,000 Turcî Dunărea pe la Rusciuc, și să pună în domnie pe Bogdan, fiul luî Iancu Sasul. In acelaș timp 30,000 Tătarî cu hanul lor Ghereî aveaŭ să intre în țéră pe la Vidin și să apuce pe Mihaiŭ pe la spate. Vitézul domn, aflând despre ce i-se pregătesce, trimite pre frațiî Buzescî cu o sémă de oștî, ca să observe mișcările Tătarilor; iar el aștepta în tabăra sa la sat la *Hulubescî* (jud. Vlașca), să vadă ce fac Turciî. Buzesciî bat pe Tătarî la *Putineiŭ* și *Stănescî*, unde însușî nepotul Hanuluî pîere în luptă. Maî mult de 7,000 creștinî scapă cu acéstă ocasie din robie. Intre acestea Mihaiŭ luând scire, că oștile luî Ahmet Pașa și Gherei s'aŭ împreunat la *Șerpătescî*, pornesce asupră-le; avangarda română, comandată de Banul Manta, dând peste a vrășmașuluî, o isbesce cu semeție și o ia în gónă până la Șerpătescî. Aci gróza morțiî apucă pe toțî Turciî și Tătariî: în întunerecul nopțiî eî cred, că ghîaurul Mihaiŭ însușî este printre dênșiî cu sabia-î năprasnică; Tătariî fug într'o parte, apucând calea pustiilor lor de la Marea-Négră; Turciî, în altă parte, fiind goniți și tăiațî de Manta, până ce'î trece Dunărea la Rusciuc. Dar Mihaiŭ nicî aci nu le dă pace, căcî a treia dî, 25 Ianuarie, cu 10,000 ostașî vine pe ghîață, și până să n'apuce Turciî să iasă din cetate, se și aruncă maî repede ca gândul, cu frunte și inimă de leŭ, asupră-le și'î bate înfricoșat; 8.000 cad morțî,

restul până la 25,000 sunt în fugă ucișĭ saŭ prinșĭ. Insușĭ Ahmet e omorât de o lancie. Numaĭ domnișorul Bogdan rĕmâne cu 4 Turcĭ, ca să ducă Sultanuluĭ știrea despre isprăvile séle și ale pașiĭ.

6. Puțin după aceea Mihaiŭ, ca să se foloséscă de isbândile câștigate, și pênĕ ce Dunărea încă era înghețată. împarte oștile sale în maĭ multe corpurĭ; coprinde, pustiesce și dărâmă orașele și tîrgurile de pe amêndouĕ malurile Dunăreĭ pênĕ la Marea Négră, și apoĭ cu iuțime neaudită cutreieră maĭ tótă Bulgaria, ducênd foc și sabie pênĕ dincolo de Adrianopole.

Ast-fel Mihaiŭ cu oștile séle, ajutat încă de trupe transilvane și moldovene, se luptă patru lunĭ d'a rândul în asprimea ierneĭ, repurtă 10 victoriĭ însemnate, coprinse 25 orașe marĭ și puternice, predă miĭ de sate și ajunse victorios până la porțile Constantinopoleluĭ, făcênd o întrégă împărăție să tremure la numele unuĭ singur om!

C. Expedițiunea luĭ Sinan pașa contra luĭ Mihaiŭ.

(August pênă la Decemvrie 1595).

a) Bătălia de la Vadul Călugărenilor.

7. Intre acestea Sultanul Murat III muri (1595) 1595
și-ĭ urmă fiul sĕŭ Mohammet III. El îndată trimise asupra luĭ Mihaiŭ pe cel maĭ vestit din generaliĭ turcĭ, pe marele vizir Sinan pașa. Acesta, în fruntea uneĭ armate de 180,000 ómenĭ, porni spre Rusciuc. Fața de acéstă putere mare, Mihaiŭ se găsea singur, pentru că Sigismund Batori îșĭ petrecea tocmaĭ nunta, ĭar domnul Moldoveĭ Aron, fusese, din îndemnul luĭ Sigismund, rĕsturnat de pe tron și omorît prin venin. Vitézul domn, după ce îșĭ porni familia cu tot avutul la Sibiŭ în Ardél,

strânse în grabă 8,000 de ostașĭ și se duse la Giurgiu, ca să împedice clădirea poduluĭ, ce Turciĭ începuse de maĭ multe lunĭ de ḑile. Dér după o sĕptămână de împotrivire eroică, el fu silit a se retrage, căcĭ o cétă de Turcĭ trecuse Dunărea maĭ sus de Giurgiu și voia să'l apuce pe la spate. El tăbărî cu oștile sale într'o strîmtóre numită *Vadul Călugărenilor* (la jumĕtate drumul dintre Bucurescĭ și Giurgiu), ĭar Sinan pașa sfîrșind podul, se revĕrsă ca un potop pe țĕrmul românesc.

8. Posițiunea alésă de Mihaĭ, ca să dea lupta cu Turciĭ, era dintre cele maĭ potrivite pentru casul, când o armată mică are a se împotrivi alteia cu mult maĭ numerósă. Este o vale îngustă avênd o lărgime numaĭ cât o jumĕtate de cés, acoperită de pădure și crîng, și străbătută de rîulețul Néjlov și de alte pîrae, carĭ adesea-orĭ o înécă și o prefac în mocirlă In acéstă strîmtóre sunt locurĭ, unde abia décă se póte așeḑa în front 12 ómenĭ. Sinan avênd pe aci să trécă, nu era chip să'șĭ desfășóre tótă puterea oștireĭ sale, ast-fel că Româniĭ, carĭ maĭ crescuse cu 8,000 ostașĭ, se puteaŭ cât-va lupta cu brațe de
1595 o potrivă. Intr'o ḑi de Mercurĭ, 13 August 1595, amêndouĕ armatele protivnice se găséŭ față în față. Sinan se minuna de îndrăznéla Românilor și era sigur maĭ din-ainte de victorie. Româniĭ, arḑênd de dorința de a începe cât maĭ iute lupta, chemară de treĭ orĭ sfînt numele luĭ Isus și se aruncară cu furie asupra păgânilor; lupta ține maĭ multe césurĭ, fără a se cunósce unde e izbânda; Româniĭ perd la început 12 tunurĭ și sunt silițĭ a da îndĕrăt; retragerea o fac însă în deplină regulă. Intre acestea voĭnicul Kiraly, generalul luĭ Mihaiŭ, ĭa înapoĭ douĕ tunurĭ și le așéḑă la o bună posițiune. Mihaiŭ, vĕḑênd că Sinan se gă-

tesce a trece podul de pe Néjlov spre a lovi pe aĭ noştri în frunte, se pune cu o cétă de 300 pedestraşĭ Ardelenĭ la capul poduluĭ; pe căpitanul Cocea cu 200 Ungurĭ şi tot atâţea Cazacĭ îl trimite ca să lovéscă pe Turcĭ pe la spate, pe când Kiraly cu cele două tunurĭ avea să apere podul.

9. „Acum, ne spune un scriitor din acel timp, era minutul când se cerea neapărat o mişcare eroică, o faptă măréţă care să cutremure inimile păgânilor şi să înalţe pe ale creştinilor. Atuncĭ mărinimosul domn, cerênd ajutor Mântuitoruluĭ, apucă în mână o secură ostăşéscă, se aruncă singur în şirul duşman, lovesce în pept pe unul din căpitaniĭ Turcĭ, tăiă în bucăţĭ pe altul, şi după o luptă de eroŭ se întórce la aĭ sĕĭ neatins". Româniĭ, la aceste minunĭ de vitejie ale domnuluĭ lor, se însufleţesc şi reîncep lupta cu maĭ mare tărie şi îndrăsnélă. Dér Sinan a ajuns deja şi a trecut podul; de o dată însă Mihaiŭ îl opresce în faţă; Cocea îl isbesce în spate, Kiraly cu tunurile îl fulgeră în cóstă şi-ĭ răresce rêndurile înfricoşat. Incércă bĕtrînul vizir să'şĭ pună din noŭ oştile în rênduială, dar în deşert; isbânda de acum înainte este a Românilor. Eroul Mihaiŭ făcênd o nouă isbire, cetele turcescĭ încep să fugă către baltă, prăvălindu-se uniĭ preste alţiĭ: artilerie, cavalerie, pedestrime, ca să trécă maĭ iute podul; treĭ paşĭ, un vizir, un beĭ, 20 sangiacĭ cu turcĭ mulţime, se nomolesc în mocirlă şi sunt ucişĭ pênă la unul. Sinan chiar, în ameţéla fugeĭ tîrît de aĭ sĕĭ, e călcat în piciórele cailor; se ridică, dar ajungênd pe pod e lovit în frunte de o suliţă şi cade cu cal cu tot în baltă, perḑêndu-şĭ chĭulaful şi feregeaua, cum şi singuriĭ douĭ dinţĭ, ce maĭ avea în gură; calul se ucide sub dênsul; el însuşĭ ar fi

perit d'o mórte sigură, pe când înota în noroiŭ, déca creştiniĭ l'ar fi cunoscut, şi déca un spahiŭ turc nu l'ar fi pus pe alt cal, séŭ (după cum spun alțiĭ) nu l'ar fi dus pe umerĭ în tabără. Dér vestea morțiĭ séle se respîndesce de la un capăt la altul. Acuma să fi vědut învălmăşéla ordiilor turcescĭ, ianicerĭ pedestriĭ şi călărĭ, spahiĭ, tótă cavaleria, făcuțĭ în bucățĭ şi fugărițĭ, acum pe Românĭ înflăcărațĭ de isbîndă, cum, recâştigând cele 11 tunurĭ, varsă foc nimicnitor şi mână cetele vrăjmaşe, ca pe nişte turme de vite pênĕ în tabăra lor! Acum pe Mihaiŭ, ca un Arhanghel, cum alérgă într'o parte şi alta prin tabăra turcéscă, căutând când pe Sinan, când pe paşĭ şi agale, când zărind de departe pe Hasan-Paşa că fuge, vrea să'l ajungă cu paloşul şi-ĭ strigă: să stea pe loc déca e vitéz, şi să poftéscă să se mĕsóre cu dînsul! Hasan însă se ascunde de ruşine într'un crâng de mărăcinĭ, şi de abia a doua ḑi se tîrasce la aĭ sĕĭ. Bătălia ținuse de diminéță şi pênĕ nóptea; trupele luĭ Mihaiŭ se luptase tótă ḑiua maĭ fără minut de odihnă; ele se retrag cu strălucită isbândă şi cu prăḑĭ bogate: tunurĭ, caĭ, cămile, stégurĭ mulțime; pênă chiar şi stégul cel verde al luĭ Mohammet, despre care Turciĭ cred că nimenĭ nu'l póte atinge, căḑuse în mânile Românilor. Treĭ miĭ Turcĭ zăceaŭ morțĭ pe câmpul de luptă; din creştinĭ abia picară câte-va sute, dar apele Néjlovuluĭ se roşise de sânge.

b) Mihaiŭ Vodă gonesce pe Sinan Paşa peste Dunăre.

10. Nóptea Mihaiŭ ținu sfat cu căpitaniĭ sĕĭ, dacă lupta trebuie urmată pe a doua ḑi, şi se hotărî, că e maĭ bine a se trage la munțĭ şi a aştepta acolo pênă să vină Sigismund Batori cu

oștile în ajutor. Deci Mihaiŭ porni la Tîrgoviște, de aci la *Cetatea lui Negru-Vodă* în munți pe malul Dîmboviței, și în fine se duse la un loc bun de retragere mai în adîncul munților, la *Stoienești*, pe apa Dîmboviței. Mai toți locuitorii țěrii fugiră în munți séŭ prin păduri dinaintea săbiei păgâne. Sinan intră în Bucuresci, pe care 'l găsi deșert; puse să se sfărâme crucile și icónele sfintelor biserici, și pe turnurile lor să se înalțe semi-luna; prefăcu biserica Sf. Gheorghe, ce servea de Mitropolie, în geamie, înconjură orașul cu o întăritură de lemn, iar Mănăstirea Radu-Vodă, cu bastióne și fortificații. Apoi de la Bucuresci merse la Tîrgoviște, pe care de asemenea o întări cu un zid de petre și două șanțuri fórte adânci; dar el nu îndrăzni să înainteze mai departe, nici măcar să aștepte acolo pe Mihaiŭ; ci lăsând în cetate o garnizonă de 4,000 soldați, o întinse repede spre București (16 Octomvrie). Insă tocmai în aceiași ḑi Mihaiŭ împreună cu Sigismund Batori și cu Stefan Rězvan, Domnul Moldovei, cari venise în țéră pe la Rucăr, se găteaŭ să lovéscă, cu 60,000 soldați și 75 tunuri, tabăra turcéscă. Mare le fu deci mirarea, când aflară că Marele Vizir a rupt-o d'a fuga; după trei ḑile de bombardare ei luară cetățuia Tîrgoviștei; apoi Mihaiŭ cu óste alésă apucă drumul cel mai drept spre Giurgiu, ca să taie Turcilor trecerea Dunărei. Sinan înțelegênd de acésta, se umplu de grózăși părăsi îndată Bucurescii, după ce-i dede foc de arse cu tóte cele 22 biserici ale séle Retragerea armiei musulmane seměna însă mai mult a fugă prăpăstiósă : în timp de 14 césuri Sinan nu se opri măcar o singură dată, și nu resuflă de cât după ce se věḑu scăpat de *Vadul Călugărenilor;* pênĕ la Giurgiu drumul era presărat

de arme, cămile, bagage și răniți; dér cel puțin Vizirul cu o parte din oștile séle putuse scăpa nevĕtămat preste Dunăre, înainte de ce Mihaiŭ să-l fi ajuns de pe urmă. Când Românii sosiră la Giurgiu, era o învălmășélă grozavă; pe mal ḑecĭ de miĭ de vite, robĭ, Turcĭ, care și tunurĭ așteptaŭ să trécă podul, unde mulțime nespusă de ómenĭ, cămile și caĭ, se împingéŭ și se strivéŭ între care și tunurĭ.

Mihaiŭ se aruncă în spatele Turcilor de pe mal; uniĭ sunt tăiațĭ saŭ prinșĭ, alțiĭ căutând scăpare pe pod se lovesc și se ucid între sine. In timpul acesta, tunurile nóstre, așeḑate pe un delușor, și puscile de pe mal, vérsă plóie de foc asupră-le; până ce în sfârșit podul rupându-se în două părțĭ, toțĭ Turciĭ sunt înghițițĭ în undele rîuluĭ. Dunărea este roșie de sânge turcesc și acoperită de leșurĭ dușmane. Cel puțin 18,000 Turcĭ periră, și 5,000 robĭ creștinĭ fură mântuițĭ, pe lângă 6,000 care încărcate de prăḑĭ, miĭ de vite, bagage și munițiune, ce rĕmaseră în mâna Românilor. Treĭ ḑile după aceea era luat și dĕrîmat pênĕ în temelie și castelul *Sîn-Georgiu* din fața orașuluĭ.

Ast-fel fu sfîrșitul expedițiuneĭ întreprinse de cel maĭ vestit general al împĕrățieĭ Osmane, de „cuceritorul Asieĭ, Africeĭ și Europeĭ", de Sinan cel nebiruit, căruia Mihaiŭ putea cu mândrie acum să-ĭ strige: „Ce te-aĭ făcut, mare vizir: Unde'țĭ sunt voĭniciĭ, pașo cu treĭ tuiurĭ? Véntul împotrivireĭ sfărîmă zăbalile armăsarilor tĕĭ; năvala se trase înapoĭ spăĭmântată de pepturile góle ale vitejilor!"

Spaĭma ce Româniĭ băgase în Turcĭ era așa de mare, în cât se ḑice că pe când aceștia la întórcere treceaŭ prin *Vadul Călugărenilor*, li se părea că în orĭ-ce copac vĕd câte un ostaș de aĭ luĭ Mihaiŭ, seŭ aud tunul „afurisituluĭ și tâlharuluĭ de Mikal-Ogli", cum numĭaŭ eĭ pe vitézul domn român. Acesta trăesce și până astă-ḑĭ în a-

mintirea lor, căcĭ între alte tradițiunĭ ce aŭ despre dênsul, se află și următórea :

„Spun că'n urma lupteĭ, în Asia bogată,
Déca Musulmaniĭ vedeaŭ câte-odată,
Un armăsar ce'n preajma'ĭ cată sforăind,
Coprinșĭ d'adâncă spaĭmă, diceaŭ cu 'nfiorare
Că el a vědut umbra cea îngrozitóre
A luĭ Mihaĭ Vitézul, asupră-le viind".

D. Urmările expedițiuneĭ luĭ Sinan în Téra-Românéscă.— Luptele din noŭ cu Tătariĭ și Turciĭ.

11. După retragerea ordiilor turcescĭ ale luĭ Sinan, téra se afla într'o stare vrednică de plâns. Mihaiŭ, care nu scia numaĭ să se rěsboiască, dér se pricepea și cum să vindece rănile rěsboiuluĭ, se apucă de descălecat téră nouă, rezidi orașe și sate, făcu orașe nouĭ ca Ploesciĭ, chemâ pe locuitoriĭ ascunșĭ séŭ pribegițĭ, ca să se așede la șesurĭ, aduse alțiĭ nouĭ de prin Bulgaria și Serbia, și împărți tuturor cu îmbilșugata sa mână mijlóce de traiŭ : grâne, făină, vin, semînță, vite, tóte cumpěrate cu mare cheltuială din Transilvania.

12. Dér pentru a statornici satele, a asigura proprietarilor de moșiĭ brațele de muncă trebuincióse, iar statuluĭ plata regulată a birurilor, Mihaiŭ făcu un aședěmênt (în 1596) ca, *orĭ pe ce moșie* 1596
domnéscă, boeréscă séŭ mănăstiréscă s'ar fi aflând în timpul acela ómenĭ în condițiune de rumănie séŭ vecinětate (1), *să rěmână acolo clăcașĭ de*

(1) Incă de la întemeĭerea principatuluĭ Těreĭ-Romănescĭ se afla pe moșiile domnescĭ, boerescĭ și mănăstirescĭ o clasă de ómenĭ jumătate-liberĭ saŭ șerbĭ, carĭ eraŭ datorĭ să lucreze pămêntul, dând dijmă proprietarilor din tóte productele. Acéstă clasă a devenit din ce în ce maĭ numerósă, cu cît birurile și cele-alte sarcinĭ, carĭ cădeaŭ asupra moșnenilor séŭ micilor proprietarĭ liberĭ, crescênd mereŭ, aŭ silit pre aceștia din urmă a se vinde împreună cu moșiele lor la domn, la mănăstirĭ séŭ la boerĭ. Prin acéstă vêndare moșneniĭ se făceaŭ *rumânĭ* séŭ *șerbĭ*, din ómenĭ liberĭ și proprietarĭ ce fusese pěně aci. Maĭ cu sémă de pe la jumětatea suteĭ XVI se obicĭnuesce acéstă vêndare a moșnenilor, care la sfîrșitul aceluĭaș véc devine aprópe generală.

baştină aĭ proprietarilor, fără a se maĭ ţine sémă de stăpânii lor de maĭ nainte, şi fără a maĭ putea în viitor să se mute în alte locurĭ. Acest aședĕmânt, cunoscut sub numele de *legătura luĭ Mihaiŭ*, a fost impus de împrejurărĭ, căcĭ domnul avênd să pórte într'una rĕsbóe și să ţină oştĭ cu plată, *rumânii*, carĭ se înprăștiase atuncĭ din causa pustiirilor tatărescĭ și turcescĭ, nu maĭ lucraŭ cîmpurile, nu maĭ plătéŭ dăjdiile, nicĭ împlinéŭ cele-alte angarale, ci umblaŭ răslețĭ spărgênd satele și ţéra.

13. Pe când Mihaiŭ îșĭ dedea tóte silinţele ca să pună ţéra la bună orînduială, o sémă de boerĭ urziră o întinsă conspiraţiune asupra vieţeĭ domnuluĭ; eĭ intrase în înțelegere și cu 6,000 Tătarĭ din Dobrogea și 3,000 Turcĭ, spre a năvăli în minutul dat și a le fi în ajutor pentru nelegiuitele lor planurĭ. Din fericire conspiraţiunea se descoperă, ca prin minune, patru ḑile înainte de a isbucni; cîțĭ-va din aceĭ boerĭ plătesc cu capetele cutezarea lor, iar Tătariĭ și Turciĭ, ce trecuse Dunărea, sunt biruițĭ și pușĭ pe gónă. Potolit acest foc se ridică un altul maĭ înfricoșat! Amăgit de Ieremia Movilă și de Hanul Ghereĭ, că vor mijloci împăcăciunea luĭ cu Turciĭ, Mihaiŭ dete drumul oștilor transilvane, ce avé lăngă sine. Atît aștepta și Hanul. El năvălesce de-o dată în ţéră cu ómeniĭ sĕĭ, arḑênd, pustiind și robind totul de la Buzĕŭ pĕnă la Bucurescĭ, și căutând în tóte unghĭurile a pune mâna pe domn. Acesta cu nădejdea în Dumneḑeŭ și cu 8,000 de ómenĭ adunațĭ în pripă, taie cetele tătărescĭ rĕslățite după prédă, și se aruncă asupra ordieĭ celeĭ marĭ, care se afla la orașul Gherghiţa (jud. Prahova). Tătariĭ apucă fuga, fără de a maĭ da lupta, de și eraŭ de 6 orĭ maĭ

numeroșĭ de cît oștirea luĭ Mihaiŭ. Acesta să ĭa în gónă după dênșiĭ și omóră peste 8,000. După aceia, ca să'șĭ rĕsbune, adună o nouă armată de 12,000 ostașĭ, trece Dunărea pre la Turnu-Măgurele, coprinde și derîmă Nicopoli, pe cînd alte cete de ale séle ĭaŭ Vidinul, Cladova, Plevna și Baba în Búlgaria. Apoĭ se întórce încărcat de prĕḑĭ la Tîrgoviște, aducênd 16,000 creștinĭ pe carĭ îĭ așeḑă în diferite locurĭ de hrană, maĭ cu sémă în noul sĕŭ oraș Ploesciĭ.

E. Tractatul luĭ Mihaiŭ-Vodă cu împĕratul Germanieĭ.

(*1598*)

14. Intre acestea, se ivesc în Transilvania schimbărĭ neașteptate, carĭ avéŭ să vateme causa creștinătățiĭ și să siléscă pe Mihaiŭ a coprinde acea țéră. Luĭ Sigismund intrându-ĭ în cap ideĭa nenorocită de a'șĭ năpusti țéra și domnia, se invoi (în a. 1598) cu împĕratul Rudolf a-ĭ da principatul sĕŭ 1598
în schimbul a douĕ micĭ principate germane (Oppeln și Ratibor în Silesia) și a uneĭ pensiunĭ anuale. El plecă, rĕmânênd ca Ardélul să fie guvernat de o cam dată prin Comisariĭ împĕrăteștĭ, Acéstă retragere a luĭ Sigismund punea pe Mihaiŭ la grea cumpănă, căcĭ în ḑiua când dênsul cu sfatul boerilor sĕĭ ridicase arma, ca să mîntue țéra de jugul Turcilor, pusese temeiŭ statornic pe legăturile încheĭate cu Ardélul și Moldova. Moldova însă se desfăcuse de alianța creștină o dată cu urcarea pe tron a luĭ Ieremia Movilă; maĭ rĕmânea Ardélul, de sprijinul căruĭa Țéra-Românéscă nu putea fi lipsită în lupta începută cu Turciĭ. De aceĭa Mihaiŭ, îndată ce află despre purtarea luĭ Sigismund, trimise solĭ la Comisariĭ împĕrătescĭ să le spună că acea plecare nu puțin îl

pune pe gândurĭ, nesciind ce să facă; armata n'o póte ţine fără léfă, gêndurile împĕratuluĭ şi ale Comisarilor nu le cunósce. Comisariĭ, potrivit instrucţiunilor ce aveaŭ de la împĕrat, se grăbiră
1598 a veni la Tîrgovişte, şi a încheĭa (la 9 Iunie 1598) următorul tractat, în biserica Mănăstireĭ Déluluĭ:

1° Impĕratul se îndatoréză a da léfă la 5,000 soldaţĭ d'aĭ luĭ Mihaiŭ; şi când acesta va avea trebuinţă de un ajutor maĭ mare, i se va trimite oştile Ardéluluĭ şi din alte părţĭ, precum şi tot materialul de rĕsboiŭ: tunurĭ, munițiunĭ şi altele. Mihaiŭ însă să fie dator a respinge mereŭ pe Turcĭ din partea loculuĭ şi de a merge în ajutorul împĕratuluĭ, când nevoĭa va cere;

2° Mihaiŭ şi fiul sĕŭ Pĕtraşcu şi toţĭ urmaşiĭ lor în linie dréptă bărbătéscă, să aibă a stăpâni Ţéra-Românéscă cu tóte veniturile, drepturile şi hotarele eĭ, fără a plăti vre-un tribut împĕratuluĭ; ĭar întêmplându-se ca dênşiĭ să móră fără moştenitorĭ, Impĕratul să aĭbă a întări pe domnul, ce se va alege prin învoirea obştéscă a boerilor şi a ţĕriĭ;

3° Religia şi Biserica Română să fie libere, ocrotite şi neatinse de nimenĭ, şi

4° Comerciul cu Transilvania rĕmâne liber, ca şi în trecut.

15. Abia se încheiase acest tractat, şi în Transilvania lucrurile din noŭ se schimbară. Sigismund, uşurel şi nestatornic cum era din fire, se căi în curênd de fapta ce făcuse, intră fără de veste în ţéră, arestă pe comisariĭ împĕrătescĭ şi începu din noŭ să domnéscă, contra voinţeĭ împĕratuluĭ german; dér nu se aşedase încă bine pe tron, şi-ĭ veniră gândurile cele vechĭ „că omul înţelept află calea şi pe unde n'aŭ umblat, iar décă 'şĭ perde mintea rătăcesce şi pe unde aŭ umblat". El părăsi ĭarăşĭ tronul, însă de astă-dată nu pentru a 'l da împĕratuluĭ Germanieĭ, ci unuĭ vĕr al sĕŭ din Polonia, Cardinaluluĭ Andreiŭ Batori
1599 (29 martie 1599). Acest călugĕr era cu trupul şi cu sufletul închinat Turcilor, Polonilor şi luĭ

Ieremia Movilă, cu carĭ se înțelese ca să dobóre pe Mihaiŭ. Atuncĭ eroul de la Călugărenĭ, cu scirea împĕratuluĭ Rudolf, hotărî să tréсă Carpațiĭ, ca norocul armelor să alégă, décă el vitézul vitejilor și luptătorul creștinătățiĭ, séŭ un popă nevoĭaș și turcit, avea să domnéscă preste frumósa țéră a Ardéluĭuĭ.

F. Mihaiŭ-Vodă coprinde Transilvania.

1599

16. Decĭ Mihaiŭ adună armata la Ploescĭ, o puse să-ĭ jure credință și supunere, și porni cu atîta repediciune, în cît într'o ḑi și o nópte, biruind vîrfurile munților, trecu cu cea maĭ mare parte a oștilor (7 Octomvrie 1599), prin pasul 1599
Buzeŭ, în Transilvania. Oștile județelor de preste Olt, în numĕr de 6,000, cu Radu Buzescu și banul Udrea avéŭ să vină pe la Turnul-Roșu și să se întîlnéscă cu Mihaiŭ în luncile Șibiuluĭ. La Alba Iulia, unde tocmaĭ se deschisese adunarea séŭ dieta, nu se scia nimic despre primejdia acésta. Cardinalul la început nicĭ voĭa să crédă, socotind că este glumă; după ce însă se asigură de adevĕr, trimise solĭ în tóte părțile, ca să pórte, după obiceiŭ, o sabiă încruntată în sânge chemând tot poporul la arme, iar el cu tótă armata, ce putuse să adune, veni la Sibiŭ. Treĭ ḑile după aceia (la 17 Octomvrie) se apropiă de acéstă cetate și Mihaiŭ-Vitézul, cu 30,000 pedestri și călărĭ. Oastea Cardinaluluĭ, de și maĭ mică (între 18—20 miĭ), însă avea artilerie maĭ bună și maĭ numerósă. Locul, ce se alesese de luptă, era câmpia dintre orașul Sibiŭ și tîrgul *Șellenberg*. A doua ḑi Jouĭ, 18 Octomvrie, se dede bătălia, care ținu de diminéță pênă séra. Mihaĭŭ

și de astă dată făcu minunĭ de vitejie, îmbărbătând cu fapta și cu cuvêntul pe osteniĭ sĕĭ; după multă vĕrsare de sânge, vrăjmașiĭ fură pușĭ pe gónă. Gaspar Corniș, generalul-șef peste oștile ardelene, fu prins împreună cu tóte stégurile; Cardinalul luă fuga, lăsând pe câmpul de luptă 3,000 morțĭ și 45 tunurĭ.

17. După aceĭa Mihaiŭ-Vodă intră ca un general triumfător în Alba-Iulia și trase d'a dreptul la palatul domnesc. Cea d'ântêiŭ grijă a luĭ fu de a da un decret, prin care făgăduĭa ertare tutulor, carĭ vor lăsa jos armele și se vor supune. Orașele nu întârziară să i se închine. El puse în ele garnizóne cu căpitanĭ românĭ, pentru că în oștile unguresci nu avea încredere.

Intre acestea Andreiŭ Batori, pe cînd voia să fugă în Moldova, fu omorît de un Secuiŭ, care aduse luĭ Mihaiŭ într'o traistă capul nenorocituluĭ principe, cu speranță de o bună plată. Domnul, părêndu-ĭ fórte rĕŭ de acésta, așeḑă pe masă capul luĭ Andreiŭ și se uită mult timp la dênsul, cufundat în gîndurĭ. Dómna Stanca, ce era de față la astă jalnică priveliște, se umplu de lacrămĭ. Intrebată de Mihaiŭ de ce plânge, ea rĕspunse cu adîncĭ suspine, și ca o profeție: *„Ceea-ce s'a întîmplat luĭ, se póte șĭ ție și acestuĭa* (arătând pe fiul lor Nicolae-Pĕtrașcu) *tot ast-fel să se întîmple“*. Mihaiŭ mișcat de aceste cuvinte și gândind la nestatornicia sórteĭ omenescĭ, îșĭ întórse fața, ca să'șĭ ascunḑă lacrimile, strigând: *O sĕracul popă! sĕracul popă!* După aceĭa de grab trimise să se caute și să se aducă și trupul, și punênd capul la trup într'un cosciug de argint, Cardinalul fu îngropat cu mare pompă regéscă; ĭar ucigașul se omorî, luându-șĭ rĕsplata după faptă, precum spune Sf. Scriptură „că cu ce mĕsură veĭ mĕsura, ți se va mĕsura“.

Puțin după acésta veni veste luĭ Mihaiŭ, că maĭ multe cete de Turcĭ aŭ năvălit în Țéra-Românéscă după pradă, și că un pașă cu alțĭ 10,000 Turcĭ staŭ la Dunăre gata ca să trécă. El trimi-

se îndată contra lor pe fiul sěŭ Nicolae-Pětrașcu cu o sémă de oștĭ ardelenescĭ, la apropierea cărora Turciĭ se traseră cu rușine și pagubă. Pětrașcu rěmase să cârmuiască ţéra în locul tatăluĭ sěŭ, sub numele de *Nicolae-Vodă*. Spre paza ţěriĭ i se dete oștĭ ardelenescĭ, cea ce era prea cuminte din partea luĭ Mihaĭ, Ardélul păzindu-l cu Românĭ, ĭar Ţéra-Românéscă cu Ungurĭ.

Ast-fel se așeḑară domnĭ fiul și tatăl în două ţěrĭ, crescênd în mărire și putere.

Isbânda de la Șellenberg fu salutată de tótă creștinătatea, ca întêmplarea cea maĭ norocită din acel timp. In tóte bisericele din Viena se cântă pentru dênsa un *Te-Deum*; Rudolf o vesti întregeĭ séle împěrăţiĭ, la toţĭ principiĭ și ómeniĭ însemnaţĭ din Europa, precum și Papeĭ, aducênd luĭ Mihaiŭ cele maĭ marĭ laude.

Némurile creștine, carĭ gemeaŭ sub jugul păgân, începuse acum să se mișce la numele eroului: Bulgariĭ, Sêrbiĭ, Bosniaciĭ, Albanesiĭ vedéŭ într'ênsul pe ângerul lor mântuitor, pre *Craĭul* și *Steaua lor de la Rěsărit*, pe *Macedonul* lor, și așteptaŭ să'l védă trecênd Dunărea, pentru ca eĭ să se ridice din tóte părţile cu armele și să'l ajute a înfrunta Constantinopolea.

6. Mihaiŭ-Vodă coprinde Moldova.

(1600)

18. Pe când Mihaiŭ se silea să 'șĭ statornicéscă stăpânirea asupra Ardéluluĭ, Sigismund Batori și Ieremia Movilă, din îndemnul și cu ajutorul Turcilor și Polonilor, voĭaŭ să'l scótă nu numaĭ din Ardél, dér și din Ţéra-Românéscă. Eĭ făcuse legăturĭ și cu Zamoisky, generalul polon, și adunaŭ mereŭ oștĭ, ca să pună în lucrare planul acesta.

Mihaiŭ, gata cum era tot-d'a-una de rěsbóie, nu le dete timp, ci lăsând în Ardél cu conducerea treburilor pe Mihalcea banul, dênsul în fruntea uneĭ armiĭ de preste 50,000 ostașĭ pogóră din Ardél în

Moldova pe la Trotuș, prin stîncĭ și strîmtórĭ, prin prĕpăstiĭ și locurĭ sĕlbatice, în cât soldațiĭ luĭ fură siliți treĭ ḑile să se hrănéscă numaĭ cu foĭ de copacĭ. Repejunea mersuluĭ sĕŭ fu așa de mare, că el sosi la Tîrgul Trotuș înainte chĭar de a veni vestea pornireĭ séle din Ardél. Sigismund Batori și Ieremia-Vodă, carĭ tocmaĭ atuncĭ petrecéŭ la o nuntă în acel târg, fiind lovițĭ ca de trăsnet, se împrăștiară, care în cotro putea; Sigismund abia scăpă pe o feréstră. Ieremia cu tóte oștile séle Polone și Moldovene apucă fuga spre cetatea Sucéva, unde Mihaiŭ l'ajunse și'l sili să dea lupta. In minutul de a începe focurile, armia Moldovénă, în numĕr de 15,000 oștenĭ, puindu-șĭ cușmele în vêrful sulițelor, trecu în strigăte de bucurie, în tabăra luĭ Mihaiŭ. Ieremia cu Poloniĭ sĕĭ este cumplit bătut, și abĭa scapă spre *Hotin*. Mihaiŭ se ĭa în pripă după dênsul, îl bate încă o dată la *Jijia*, și încă și maĭ cumplit lângă Hotin, (18 Maiŭ), unde bătălia ținu de la 10 césurĭ diminéța pênĕ séra; pe câmpul de luptă rĕmase 50,000 morțĭ, din carĭ numaĭ 2,000 din armata luĭ Mihaiŭ. Mulțĭ vrăjmașĭ se 'necară în rîul Nistru; Hotinul fu dat flacărilor, ĭar castelul, unde se 'nchisese Ieremia, fu înconjurat și treĭ ḑile bătut cu ghiulele, fără de a putea fi luat. Ieremia fugi într'o nópte pe ascuns cu boĭeriĭ luĭ în Polonia. De la Hotin Mihaiŭ se întórse la Sucéva, care i se închină de bună-voiă, de acolo la Iașĭ, unde intră cu pompă strălucită și se unse de domn al Moldoveĭ, în bucuria tutulor locuitorilor. Ca să capete dragostea poporuluĭ, el ĭertă birurile, carĭ se urcase de către Ieremia la câte un galben pe lună de fie-care cap, opri și pedepsi cu mare asprime jafurile oștenilor, și după ce statornici în Iașĭ un guvern milităresc, alcătuit din patru generalĭ aĭ sĕĭ, se întórse prin pasul.

Oĭtuzuluĭ în Transilvania. La 1 Iulie 1600 el intră în Alba-Iulia, cu o pompă crăĭască ne maĭ pomenită. și începu să se intituleze *domn al Moldoveĭ, al Ardéluluĭ și al Țěriĭ Românescĭ.*

Acum Mihaiŭ se găsea în culmea glorieĭ și măririeĭ séle. Un vitéz ca dênsul încă nu arătase vécul acela în Europa, căcĭ numaĭ în 11 dile el coprinsese Ardélul, numaĭ în 8 dile supusese Moldova, ĭar la numele sěŭ cetățile cele maĭ tarĭ se supunéŭ, popóre 'ntregĭ se simțéŭ atrase spre dênsul, ca prin minune, așteptându-l cu bucurie să vină la ele, ca să i se închine, saŭ să le cheme la libertate.

Dér stéua sea, ajunsă la punctul cel maĭ înalt după coprinderea Moldoveĭ, în curând începu să apue, și écă și acest eroŭ că începe să cerce nestatornicia lucrurilor omenescĭ; cu cît maĭ repede îĭ fu înălțarea, cu atît și căderea îĭ va fi maĭ adîncă. Căcĭ, cum dice cronicarul moldovenesc: „Nescĭuitóre firea omenéscă de lucrurĭ ce vor să fie pe urmă, că pentru un lucru séŭ două ce i se prilejesc pre voe, bĭetul om purcede desfrînat, și începe lucrurĭ peste puterea sa, și apoĭ acolo găsesce peire„.

H. Rěscóla Ardéluluĭ.—Bătălia de la Mirislăŭ.

(*8 Sept. 1600*)

19. Coprinderea Moldoveĭ, nefiind făcută la un timp potrivit, sdruncină fórte mult posițiunea luĭ Mihaiŭ, și dede prilej dușmanilor sěĭ din afară și din întru să se arunce asupră-ĭ din tóte părțile de o dată: Poloniĭ la nord, Tătariĭ la rěsărit, armiile turcescĭ la sud și vest, nobilimea ungară și săséscă din Ardél cu fostul lor principe Sigismund Batori, chĭar generalul împěrătesc George Basta, toțĭ cu totul se jurară asupra unuĭ singur om, pentru ca să-l zdrobéscă. Semnalul îl dederă Ardeleniĭ. Eĭ ne maĭ voind să recunóscă pe Mihaiŭ de domn al lor, se strânseră în număr de 20 -25,000 ómenĭ armațĭ în lagěrul de la Turda.

George Basta, cu oștile împěrătescĭ, nu întârḑiă a se împreuna cu dênșiĭ; pe cînd ast-fel oștirea vrăjmașă crescea ḑilnic, a nóstră se împuțina mereŭ, căcĭ parte din trupe, nefiind plătite, trecură la dușman Ast-fel nu maĭ rĕmăsese pe lângă Mihaĭ de cît 10,000 pênĕ la 12,000 ómenĭ; banĭ pentru plata oștilor nu avea; generaliĭ sĕĭ ceĭ maĭ bunĭ îl trădase; pênĕ chĭar și vestitul Agă Leka îl vênduse, dând luĭ Basta, în schimbul a treĭ sate ce i se făgăduise, orașul Köwar, una din cheile Ardéluluĭ.

20. In ast-fel de împrejurărĭ sosi ḑiua de $^{6}/_{16}$
1600 Septemvrie 1600, care aflâ la satul *Mirislâŭ* pe Mureș, nu departe de Alba-Julia, două oștĭ creștine tăbărîte față în față și gata a se încăera de luptă, în bucuria vrăjmașilor creștinătățiĭ.

Mihaiŭ îșĭ așeḑase tabăra într'o posiție fórte tare, între Mureș, un pîrîŭ al Mureșuluĭ și munțĭ, de unde cu greŭ ar fi putut fi isbit séŭ constrîns să dea bătaia. Basta vĕḑênd acésta, alergă la vicleșug, ridică fără de veste tabăra sa, și apucă înapoĭ pe unde venise. Mihaiŭ închipuindu-șĭ că Basta fuge, ḑise: „Unde fuge cânele de italian? Aŭ nu scie el, că în tot locul îl voiŭ găsi?“ Și pe dată porni în gónă-ĭ o parte din călărimea sea; iar el însușĭ cu artileria și cele-l-alte oștĭ venia maĭ în urmă, zorind a ajunge maĭ iute pe Basta. Acesta, cînd vĕḑu că Româniĭ aŭ părăsit tabăra lor și că sunt 500 pașĭ dincolo de Mirislăŭ, se opri de o-dată în loc și îșĭ întórse tótă armia spre dênșiĭ. Mihaiŭ abĭa atuncĭ începuse să bănuĭască vicleșugul; el se urcă pe un dél din apropiere, ca să véḑă maĭ bine mișcările protivniculuĭ, și ḑise către generalul sĕŭ Barceai: „Ce gândescĭ că vor dușmaniĭ?“ „Vor să dea bătălia“, rĕspunse generalul. Mihaiŭ, care nu pré avea tragere de inimă a se bate cu armată creștină, îĭ ḑise: „Să facem pace cu dênșiĭ, domnule Barceai.“— „E cam târḑiŭ acum, strălucite dómne, pune'țĭ platoșa, rînduesce soldațiĭ de bătălie și să ne pregătim de luptă“.

21. Bătălia începu pe la amĭaḑĭ în focul gróz-

nic al artileriei nóstre. care, așeḑată pe drumul cel mare ce duce la Alba-Julia, dinaintea liniei de bătaiă, furtună cumplit în óstea dușmană. Până pe la 2 óre sórta zîmbea armelor române, când Basta, după îndemnul unuĭ general al sěŭ, trimise o cétă de 300 pușcașĭ carĭ apucară pe la spate pe artileriștiĭ noștri, iĭ omorîră pênă la unul, și luându-le tunurile le 'ndreptară în potriva nóstră. Acum sórta bătălieĭ este hotărîtă; aripa stîngă a oștilor luĭ Mihaiŭ, după o împotrivire eroică, începe să se reschire, fiind izbită chĭar de tunurile nóstre; aripa dréptă nu întârḑiă să facă același lucru, cu tóte isprăvile vitejescĭ ale luĭ Baba Novac, în fine însușĭ centrul unde se afla Mihaiŭ, vĕḑênd amêndouĕ aripile reschirate, dede dosul. Numaĭ Mihaiŭ nu voia să părăséscă câmpul de luptă, nesciind ce este fuga, pentru un vitéz ca dênsul; ci el sta, în plóia de glónțe și de pucíósă, nemișcat pe calul sěŭ, în mâna dréptă stégul cel mare al armieĭ, în stânga sabia sa plină de sînge, ĭar în juru'ĭ câțĭ-va căpitanĭ rugându-l cu lacrimile în ochĭ a lua fuga, căcĭ dușmanul s'apropie și viéța-ĭ e în primejdie. In fine trebuind a fugi, el scóse stégul de pe lancea de care era atârnat și'l băgă în sîn; tot așa făcură și ofițeriĭ sěĭ cu cele-l-alte stégurĭ; apoĭ eroul trecu în not Mureșul cel lat și plin de sânge și de trupurĭ, pe agerul sěŭ armăsar; calul fiind sleit de puterĭ, Mihaiŭ descălecă după el, și „recunoscĕtor pentru slujba ce-ĭ făcuse, îl mângâiâ, îl trase de cóma frunțiĭ, îl sărutâ și apoĭ iĭ dete drumul să mérgă slobod pe câmpie“.

22. De la Mirislăŭ, unde 10,000 cadavre acoperéŭ câmpul de luptă, din amêndouĕ părțile căḑênd câte jumătate, Mihaiŭ se duse cu grabă la Alba-Julia, apoĭ la Făgăraş; de aci luân-

du-şĭ familia şi ce avea maĭ scump, se îndreptă cu oştenil, ce-ĭ maĭ rĕmăsese, spre Ţéra-Românéscă printre munţĭ. Când se apropie de hotare, află că nu departe Moise Sekeli cu Poloniĭ îl aştepta să-l lovéscă. Pus între douĕ focurĭ, Mihaiŭ se decise a se împăca cu Basta, şi trimise la dênsul patru solĭ, carĭ încheiară pacea cu condiţiune ca : dómna Stanca, fiica-sea Florica şi cu fiul sêŭ Niculae-Vodă să rĕmână ostaticĭ în Ardél, iar Basta să-l ajute cu trupe împotriva Turcilor şi Polonilor, carĭ năvălise în Ţéra-Românéscă.

I. Infrîngerile luĭ Mihaiŭ în Ţéra-Românéscă.—Mihaiŭ la Praga.—Intórcerea luĭ în Ardél şi isbînda de la Goroslâŭ.

(1600—1601

23. Mihaiŭ-Vodă luănd veste, că pe de o parte Zamoisky cu Poloniĭ aŭ ajuns pênĕ la Buzĕŭ, ĭar pe de alta, că Turciĭ sunt deja în Bucurescĭ, scoborî munţiĭ prin pasul Buzĕuluĭ, şi puse tabăra lângă rîul Teléjenuluĭ. Oastea ce avea fiind numaĭ de 7—8,000, el trimise grabnic după ajutóre la Basta, rugându-l a-ĭ da cel puţin 2,000 pedeştri şi 500 călăreţĭ, precum şi muniţiunĭ de rĕsboiŭ. Tóte cererile luĭ rĕmaseră însă zadarnice, alegêndu-se numaĭ cu făgăduelĭ, făcute tocmaĭ ca să'l amăgéscă maĭ bine şi să'l pérdă. Intre acestea Zamoisky cu 30,000 Polonĭ şi Ieremia cu 10,000 Moldovenĭ tăbărîse pe malul cel-alt al Teléjenuluĭ. Mihaiŭ susţinu cu dênşiĭ vitejesce şi cu isbîndă lupta douĕ ḑile (6 şi 7 Octomvrie); dér la 10 Octomvrie Poloniĭ, apucând vadul rîuluĭ, bătură pe Românĭ în pădurea Bucovuluĭ, şi-ĭ siliră a părăsi tótă tabăra cu bagage, artilerie şi 95 stégurĭ. Peste 1,000 de ómenĭ căḑură din amêndouĕ părţile.

Românii însă se retraseră nu de tot în risipă, ci în bună rînduială, tot apărându-se pênă la orașul Tîrșor (adĭ sat pe lângă Ploescĭ). De aci Mihaiŭ se duse la Tîrgoviște, unde lăsă pe ceĭ treĭ frațĭ Buzescĭ cu óstea ce se afla în loc, ĭar dênsul se retrase d'alungul munților spre Craiova.

24. Intre acestea Zamoisky, după ce așeḑase domn în scaun la Bucurescĭ pe Simeon Movilă, fratele luĭ Ieremia, se retrase în Polonia din ordinul regeluĭ sĕŭ, lăsând 4,000 Polonĭ ca să sprijine pe Simeon; la Sucéva el așeḑâ domn pe Ieremia Movilă. Dar Mihaiŭ, deși părăsit și amărît de toțĭ, isbutise a strînge o nouă oștire, cu care, ajutat și de banul Craioveĭ, bătu pe pașiĭ Vidinuluĭ și Nicopoleĭ, carĭ intrase în țéră; amêndoĭ pașiĭ fură ucișĭ, prĕḑĭ și multe stégurĭ căḑură în mâna luĭ Mihaĭ. După aceĭa el porni asupra luĭ Simeon-Vodă, trimițênd înainte pe banul Udrea cu 4,000 de óste să fie de strajă la Curtea de Argeș; însă aci Udrea fu bătut de óstea polonă a luĭ Simeon. Ceĭ-alțĭ oștenĭ aĭ luĭ Mihaiŭ, aflând acésta, se împrăștiară, Udrea se închină luĭ Simeon.

25. Eroul acum singur, părăsit de toțĭ, pus între focurile Turculuĭ, Polonuluĭ și Ungurilor, strĕin și vêndut chĭar în țéra luĭ, pentru care luptase cu primejdie de viață 7 anĭ întregĭ, despărțit de familia luĭ dragă, care sta în robie neavênd nicĭ pânea de tóte ḑilele, — rĕtăcea cu puținiĭ credincioșĭ, ce-ĭ maĭ rĕmăsese, prin scorborele munților, ca cel din urmă fugar; el, care câte-va ḑile maĭ 'nainte ținuse în mână sceptrul a treĭ țĕrĭ, și comandase ḑecĭ de miĭ de voinicĭ, acum n'avea nicĭ unde să 'șĭ plece capul, pe care neîmblânzițiĭ sĕĭ dușmanĭ pusese preț, ca pentru un ucigaș! Nu-ĭ rĕmase alt, de cât să alerge la

1600 mila împĕratuluĭ Rudolf, și la 25 Decemvrie 1600 cu 70 inșĭ călărĭ ajunse împreună cu Mihalcea Banul la Viena, după ce în tot drumul pênĕ aci avu să sufere mulțime de nenorocirĭ și nedreptățĭ din partea Ardelenilor. După treĭ lunĭ de așteptare la Viena el căpătâ voiă de la împĕratul să vină la curtea din Praga, unde fu primit cu
1601 cele maĭ marĭ onorurĭ (23 Martiŭ 1601) Mihaiŭ sciu cu măĭestrie și căldură să se apere de învinovățirile, ce i se adusese, și să robéscă inima împĕratuluĭ; acesta îl numi guvernator al Transilvanieĭ și-ĭ dede 100,000 galbenĭ, ca în unire cu Basta, să pórte rĕsboiŭ, pentru a goni pe Sigismund Batori din Ardél, și a aduce țéra ĭarășĭ la ascultare.

1601 26. In 24 Iulie / 8 August 1601 Mihaiŭ Vitézul și George Basta, carĭ se împrietenise ca Irod cu Pilat, în fruntea a 10,000 pedestri și 8,000 călărĭ, dederă strălucita bătălie de la *Goroslăŭ;* armata luĭ Batori, ce se ridica la 35,000 ómenĭ, fu desăvîrșit sfărâmată; tótă tabăra coprinsă, împreună cu 54 tunurĭ și 130 stégurĭ. Mihaiŭ fu brațul și inima acesteĭ victoriĭ. El desfășură aci minunatele-ĭ talente militărescĭ și o bărbăție vrednică de faĭma numeluĭ sĕŭ. Sórta cea nestatornică începuse acum ĭarășĭ să-ĭ surîdă și să-ĭ dea speranțele cele maĭ bune: în Țéra-Românéscă frațiĭ Buzescĭ, ne maĭ putênd răbda pe Simeon Movilă la tron, îl gonise în douĕ rêndurĭ, ĭar pentru a treĭa óră chĭar în ḑiua, când Mihaiŭ izbândea la Goroslâŭ. Moldova gemea de cruḑimele și nelegĭuirile oștilor polone, și de tirania luĭ Ieremia, așteptând pe vitézul domn să vină, ca s'o mântuiască. Ardélul, săturat de atâtea amestecăturĭ, se vedea silit a primi din noŭ domnia luĭ Mihaiŭ. Rĕmânea numaĭ zavistiosul Basta, care vîna de mult peirea dom-

nuluĭ român; el nu putea să uĭte, că în două rêndurĭ pênĕ acum impĕratul Rudolf numise pe Mihaiŭ, ĭar nu pe dênsul, guvernator al Ardélului. El vedea bine, că de astă-dată Mihaiŭ, înțeleptit prin cele pățite, n'are să maĭ lase din mână acéstă țéră; că el strânge mereŭ la oștĭ și se gătesce de rĕsboiŭ, și că trimisese poruncă la Alba-Julia să-ĭ gătéscă palatul crăiesc, unde avea în curênd să vie și să se așeze ĭarășĭ în scaun.

J. Omorîrea luĭ Mihaiŭ Vodă.

(8 August 1601).

27. Ast-fel vrajba cea vechie dintre Basta și Mihaiŭ se reaprinse: Basta ceru de la Mihaiŭ să-ĭ predea tóte tunurile și stégurile luate în bătălie; acesta rĕspunse că tunurile îĭ sunt de lipsă, ĭar stégurile voesce singur să le trimiță luĭ Rudolf, ceea-ce a și făcut. Basta pretindea că el are comanda supremă a oștilor; Mihaiŭ susținea din contra, că fiind el guvernatorul Ardéluluĭ, este și căpetenia tutulor trupelor; maĭ adause că: întâĭa dată a coprins singur Ardélul, și acum tot el a ajutat să se coprindă a doua óră; că vĕrsându-șĭ de treĭ orĭ până acum sângele pentru astă țéră, el are maĭ mult drept asupră-ĭ de cât Basta și de cât chĭar Impĕratul Acestea și altele de acest fel, dér maĭ ales speranța, că după peirea luĭ Mihaiŭ, Ardélul i se va da luĭ, îl făcură pe Basta să grăbească perderea acestuĭ om. Rĕmânea numaĭ de găsit chipul, timpul și locul, unde să sĕvêrșéscă crima. Amêndouĕ oștile fiind tăbărîte în câmpia Turdeĭ, cortul luĭ Basta era departe de al luĭ Mihaiŭ cât o aruncătură de săgétă. Mihaiŭ se pregătea tocmaĭ ca să pornească asupra cetățiĭ Făgărașuluĭ, unde Unguriĭ ținéŭ încă în robie familia sea; pentru acésta el trimisese pe

căpitaniĭ sĕĭ George Raţ şi Mărzea cu o parte din oştĭ înainte, ĭar el avea de gând să-'ĭ urmeze a doua ḑi (8 August) cu alte trupe, ce-ĭ făgăduise Basta. Cu o séră maĭ nainte generalul împĕrătesc pofti pe Mihaiŭ la consiliul de rĕsboiŭ, care dupĕ obiceiŭ se ţinea în cortul luĭ Basta. El presimţind vre-o cursă nu se duse, dér a douaḑi dis-de-diminéţă trimise pe secretarul sĕŭ la Basta, să-ĭ céră iertăciune de nevenire şi să-ĭ vestéscă tot de o dată plecarea. Pe când secretarul vorbea în cort, Basta chemâ la o parte pe Jacob de Beauri, şi pe alţĭ căpitanĭ aĭ pedestrimeĭ valone, şi le porunci, ca pe dată cu 200 puşcaşĭ aĭ lor şi câţĭ-va cu alebarde să mérgă la cortul luĭ Mihaiŭ, să'l prinḑă şi să i-l aducă; ĭar décă nu se va supune, să'l omóre. Căpitaniĭ îndepliniră ordinul întocmaĭ; şi cât maĭ în ascuns şi fără sgomot ajunseră la cortul luĭ Mihaiŭ, făcură cu cuţitele maĭ multe găurĭ şi intrară în cort prin maĭ multe părţĭ de o dată. Mihaiŭ sta în picióre vorbind cu generalul călărimeĭ, Ungurul Racotzi, când se vede înconjurat de céta ucigaşilor. Cel d'ântâiŭ, ce s'apropie de persóna sa, fu un locotenent, care îĭ ḑise: „Eştĭ prins!“ — „Prins eŭ?!“ răcni Mihaiŭ, scoţênd sabia şi dându-ĭ o lovitură gróznică; când însă voi să ridice a doua óră braţul stâng, căcĭ era stângacĭ, unul din valonĭ ĭ-apucâ mânerul săbieĭ, îĭ smulse cu dinţiĭ arma din mână, şi într'o clipă îĭ tăiâ cu dênsa capul, pe când alţiĭ cu suliţa îl pătrunse drept în inimă. Ast-fel frumosul sĕŭ trup căḑu ca un copaciŭ rostogolindu se la pământ (8 Au-
1601 gust 1601). Trădătorul Racotzi, care asista cu sânge rece la acéstă privelişte, fu din nebăgare de sémă rănit la obraz.

28. Când în lagăr se rĕspîndi vestea omoruluĭ

luĭ Mihaiŭ, soldații sĕĭ luară armele ca să'l rĕsbune. Dér George Basta cu amerințările séle sciu să-ĭ potoléscă. Banul Mihalcea, bĕtrân de peste 80 anĭ, fu prins, căsnit și strîns de gât în închisóre; alțĭ 300 boerĭ periră o dată cu dênsul; ceĭ-lalțĭ scăpară cu fuga, ĭar rĕmășițele oștilor române se întórseră în țéră. Corpul trunchĭat al erouluĭ stete treĭ ḑile aruncat în țĕrînă, despuĭat și tăvălit în sânge; ba, spre maĭ mare ocară, fu pus pe un hoĭt de cal, pênĕ ce se făcu milă unuĭ creștin și'l îngropă într'un loc în cîmpie. Capul, după ce fu plimbat pe un măgar prin sate și tîrgurĭ, se îmbălsămâ și se trimise în țéră, ca să se încredințeze toțĭ că Mihaiŭ nu maĭ trăesce. Radu Buzescu și soția sa Preda (fiica luĭ Mihalcea Banul) îl înmormêntară în lăuntrul bisericeĭ din M-rea Déluluĭ, la piciórele Pĕtrașculuĭ-Vodă, unde se păstréză și se póte vedea pênĕ astă ḑĭ.

Ast-fel peri de mână ucigașă, în vêrstă numaĭ de 43 anĭ, voevodul cel maĭ vestit, cel maĭ minunat și cel maĭ vitéz al Românilor; în timp de opt anĭ, cît a fost pe tron, el n'a avut un minut de odihnă, stând pururea în rĕsbóe pentru o singură mare idee: liberarea patrieĭ de jugul păgîn și mărirea eĭ. Aceste ideĭ el a jertfit totul: viața sea, familia sea, însășĭ țéra sea, despre care scria luĭ Rudolf, cu puține ḑile înainte de a muri, că n'a maĭ rĕmas în ea de cît munțiĭ și apele. Din ḑiua și césul, în care de bună voia luĭ a intrat în confederațiunea creștină și a jurat mórte Turculuĭ, și pênĕ în clipa când a închis ochiĭ, el a rĕmas statornic și credincĭos causeĭ creștine și împĕratuluĭ Rudolf. Rĕsplata acesteĭ credințe nestrămutate pentru causa creștină și pentru slujba împĕratuluĭ o găsi Mihaiŭ pe câmpia Turdeĭ; ea era barda mercenară a unuĭ căpitan valon, care-ĭ retezâ capul.

Un istoric vestit german ḑice despre Mihaiŭ-Vodă: „Să aruncăm maĭ bine florĭ pe mormêntul unuĭ domn român, care are un interes istoric universal. Și el ajutâ, și ajutâ

puternic, să abată barbaria turcéscă de la cele-l'alte părţĭ ale Europeĭ. Dacă acest bărbat ar fi avut o crescere maĭ îngrijită, dacă nu s'ar fi născut în nişte împrejurărĭ aşa de grele, dacă n'ar fi avut a face cu Basta, cu Sigismund Batori, cu Ieremia Movilă, el ar fi întreprins isprăvĭ minunate. Un român de nascere este o dovadă încă maĭ mult, că Providenţa îşĭ alege uneltele sale dintre tóte naţiunile şi limbele. Domnirea sa, dacă ar fi ţinut maĭ îndelungat, ar fi fost hotărîtóre pentru sórta maĭ bună a ţĕrilor de la Dunărea-de-Jos. Insă în al 43-lea an al vêrsteĭ sale, el fu smuls cu silnicie din cariera sa; urmările întreprinderilor sale se zădărniciră, şi în acelaşĭ timp periră în spaţiul gol al timpilor. Dar este datoria istorieĭ de a ĭ păstra memoria şi de a-ĭ vesti lauda, fără însă de a-ĭ ascunde cum-va greşelile. A eĭ datorie este de a desfăşura înaintea ochilor isprăvile, de a deştepta prevederea, că în aceste ţĕrĭ frumóse va veni un timp maĭ bun pentru omenire".

In adevĕr, mórtea luĭ nimicnicesce planurĭ marĭ şi îndrăzneţe, sguduind rĕŭ trebile Românieĭ; cartea vitejieĭ strĕbune părea chĭar că s'a închis pentru tot-d'a-una, — până în ḑiua când, după trecere de 270 anĭ, vitézul Rege Carol I, punêndu-se în fruntea oştenilor Sĕĭ, trece Dunărea, rĕsbesce oştile musulmane, ĭa Nicopoli, Măgura şi Ghighen, Rahova, Plevna, Smârdan şi Vidin, şi biruitor dă Românieĭ *Independenţa* şi *Regatul*, îndeplinind aĭevea visul de *Mărire Românéscă* al celuĭ maĭ mare şi maĭ vestit domn român: al luĭ Mihaiŭ-Vodă Vitézul!

2. Radu Şerban Basarab.

(1601—1611).

A. Radu Şerban se face domn.—*Bătălia de lângă Braşov.*

1. După mórtea luĭ Mihaĭ Vitézul se născură certurĭ marĭ pentru domnia Ţĕriĭ-Românescĭ. Boeriĭ aleseră domn pe Radu Şerban Basarab. Dar Simeon Movilă împreună cu 160,000 Tătarĭ, afară de Polonĭ şi Moldovenĭ, năvălesce asupra luĭ Radu Şerban. Bătălia se dete în gura Teléjinuluĭ
1602 la satul *Teişanĭ* (14 Septemvrie 1602) şi ţinu

treĭ ḑile. Ea fu hotărîtă prin lupta de faţă a luĭ Stroie Buzescu cu un tătar vestit prin vitejia luĭ, şi care era nepot al Hanuluĭ tătăresc. Stroie, băgându-se între ambele oştĭ, se lovi cu Tătarul, care 'l tăiă în bucăţĭ; dér şi dênsul fu rănit la cap, din care causă peste 3 sĕptĕmênĭ i s'a întîmplat mórtea. Hanul împreună cu Simeon luară fuga, ĭar Radu Şerban rĕmase singur domnitor.

2. Pacea şi liniştea nu ţinură însă mult, din causa amestecăturilor din Transilvania. George Basta, lăsat guvernator al acesteĭ ţĕrĭ după mórtea luĭ Mihaiŭ, se purtâ cu aşa cruḑime, în cât toţĭ locuitoriĭ luară armele. In capul lor se puse fostul general al luĭ Mihaiŭ, Moise Secheli, care fiind ajutat de Turcĭ, supuse tot Ardélul. Basta alergă după ajutor la Radu Şerban. Acesta intră fără de veste în Ardél şi bătu cumplit pe Ungurĭ lângă Braşov. Insuşĭ Secheli fu ucis; din 6,000 Ardelenĭ, abia décă câţĭ-va scăpară cu viéţă (17 Iulie 1603). Pe lângă prăḑĭ bogate se 1603
luară şi multe stégurĭ, din carĭ Radu trimise 32 la împĕratul Rudolf. Acesta îĭ făgădui un ajutor bănesc regulat pe fie-care an, muniţiunĭ şi oştĭ la vreme de trebuinţă.

B. Radu Şerban face pace cu toţĭ veciniĭ.—Năvala luĭ Gabriel Batori.

3. Radu Şerban întorcêndu-se din Transilvania, încă nu apucâ bine să aşeḑe ţéra cu bună pace, şi avu maĭ multe lupte cu TătariĭIi şi cu Turciĭ, pe carĭ îĭ fugări peste Dunăre. Din causa însă a acestor năvălirĭ dese, Ţéra-Românéscă ajunsese maĭ rĕŭ de cât orĭ-când. Domnul român nu scia încotro să apuce; ajutórele făgăduite de Rudolf soseaŭ cu anevoinţă, şi nu la timp potrivit. De aceea el făcu pace cu împĕratul turcesc,

îndatorindu-se a-ĭ da haraciul obicĭnuit; dede şi Hanuluĭ tătăresc 5,000 galbenĭ şi 500 caĭ, numaĭ să înceteze cu prădările în principat, încheiă şi cu Stefan Bocĭcaĭ, domnul Ardéluluĭ (la 5 Aug.
1605 1605) un tractat de alianţă, şi nu rupse legăturile nicĭ cu împĕratul Germanieĭ. Se întîmplâ
1606 că şi în Moldova, murind Ieremia Movilă (1606) şi după un an fratele acestuia Simeon, urmâ la tron fiul luĭ Ieremia, Constantin Movilă, care era bun prieten cu Radu Şerban.

Numaĭ ast-fel avênd pace de tóte părţile, ţéra începuse a se maĭ aşeḍa; locuitoriĭ fugiţĭ de multele nevoĭ peste Dunăre şi în Ardél se 'ntórseră pe la casele şi satele lor. Domnul putu să îngrijéscă de îmbunătăţirea sórteĭ sĕrmanilor locuitorĭ, şi pentru că n'avea temere de nicăirĭ, desfăcu o parte din oştĭ, iar celor-alte le dede drumul pe la casele lor.

4. Intre acestea făcêndu-se domn al Ardéluluĭ Gabriel Batori şi hrănind cugete vrăjmăşescĭ asupra luĭ Radu Şerban, năvăli fără de veste în
1610 ţéră (25 Decemvrie 1610). Radu nefiind gata de rĕsboiŭ, fu silit să fugă la ţéra Moldoveĭ cu toţĭ boeriĭ luĭ; Batori coprinse Têrgoviştea; goni pe Radu pênĕ la satul Pelin, şi de şi nu'l ajunse, dér prinse pe muma luĭ cu tóte comorile séle; apoĭ pustii în timp de 3 lunĭ oraşe, tîrgurĭ şi sate, măcelări vite şi ómenĭ, dărîmă curţĭ, bisericĭ şi mănăstirĭ, şi umplu Ardélul de argintul, aurul, pânea şi vinul Ţĕriĭ-Românescĭ, „cât n'aŭ rĕmas nimic în ţéră, nicĭ altă dată n'aŭ maĭ fost aicea în ţéră răutate şi jaf ca atuncea“. El puse în domnie pe Radu Mihnea şi se 'ntórse înapoĭ la ţéra luĭ (1611).

C. Bătălia de la Petrescĭ, lângă Brașov.—Radu Șerban perde domnia.

5. Dér Radu Șerban nu perdu timpul în zadar. Stînd la orașul Roman, el începu să strîngă oștĭ, se uni cu Constantin Movilă, și amêndouĭ încheiară un tractat de alianță cu Mateiŭ, fratele împĕratuluĭ Rudolf, contra luĭ Gabriel Batori (Febr. 1611); în acelaș timp dede veste boerilor 1611
din Ţéra-Românéscă, Roșiorilor și Dorobanților, să stea gata, căcĭ el va veni să-ĭ rĕsbune de cele pățite de la Ardelén. In fine, când fu bine pregătit, pe la jumĕtatea luĭ Maiŭ 1611, cu 8,000 oștenĭ aleșĭ: Românĭ, Polonĭ și Cazacĭ, merge drept la Tîrgoviște; oștile române îl primesc ca pe rĕsbunătorul lor; Radu Mihnea, părăsit de boerĭ și de popor, fuge peste Dunăre la Turcĭ; Șerban, fără minut de zăbavă, trece cu oștile séle munțiĭ pe la Rucăr. Batori, care nu scia nimic despre acésta, venea spre Brașov cu 32,000 ómenĭ fără nicĭ-o grijă, toțĭ fiind veselĭ, ca și când ar merge la nuntă; eĭ tăbărîră la *Petreștĭ* (Petrisdorf), nu departe de Brașov.

6. Când Radu Șerban prinse veste despre acésta, eși încetișor din munțĭ, și în nóptea de 28
spre 29 Iunie 1611, îșĭ rêndui armata în linie de bă- 1611
taiă, împărțind-o în 32 companiĭ; 2,000 ómenĭ îĭ așeḑă în dosul unor morĭ de hărtie. Batori, vĕḑênd în rĕvĕrsatul zorilor pe Radu că înaintéză asupră-ĭ, trimise să-l întrebe décă vine să petrécă cu el séŭ să se bată. Radu, drept rĕspuns, începu atacul pe la césurile 11 ḑiua (29 Iunie); la început isbînda fu în partea Românilor, dér sosind Ardelenilor nouĭ trupe, pedestrimea română din centru, puțin numerósă, fu silită a da dosul; Batori începu atuncĭ să strige: *a nóstră este biruința*, și ostașiĭ

luĭ se dederă în învălmășélă la prĕdarea morților. Acum însă ceĭ 2,000 Românĭ, ascunșĭ după morile de hârtie, năvălesc asupra Ungurilor; Radu Șerban pe de altă parte cu călărimea sfărâmă centrul luĭ Batori. Atuncĭ Unguriĭ în loc de *victorie* strigaŭ: *fugă, cine póte fugi!* „Insușĭ Batori, ne spune un scriitor din timpul acela, se puse pe fugă, și pênĕ să trécă o apă, maĭ era să se înece; fugea ca cânele cu códa între picióre; îĭ căḑuse cușma din cap, îĭ căḑuse aripele; pentru că purta mulțime de aripĭ pe corpul sĕŭ, aripe la cap, aripe la spinare, aripe la brațe, aripe la picióre, aripe la cal, aripe pretutindenea, fălindu-se cu nerușinare că era înger, și că toțĭ inimiciĭ căuta să péră de frică înaintea luĭ“. El abia scăpă închiḑêndu-se în cetatea Sibiuluĭ.

7. După o expedițiune așa de norocită, Radu Șerban, în loc de a se întórce repede în țéră, ca să 'șĭ apere scaunul, perdu timpul urmărind pe Batori în micĭ lupte fără însemnătate. In vremea acésta Radu Mihnea cu mulțime de Turcĭ și Tătarĭ coprinsese Têrgoviștea și aștepta pe Radu la gura Teléjenuluĭ, să'l lovéscă. Radu Șerban vĕḑêndu-se părăsit de osteniĭ și o parte din boeriĭ sĕĭ, se întórse în țéră pe la Rucăr, și de aci prin munțĭ apucă drumul spre Moldova. Dar în lunca mare de lângă Bacăŭ, Tătariĭ, trimișĭ gonacĭ după dênsul, îl ajunseră și 'l loviră fără de veste (Sep.
1611 1611). „Atuncea Șerban Vodă, ḑice cronica, de abia aŭ scăpat cu o sémă de ómenĭ pênă la Sucéva, că acolo era și dómna-sa. Și de acolo s'aŭ ridicat cu totul de aŭ trecut în țéra leșéscă, și de acolo s'aŭ dus în țéra Nemțéscă la Viena (la
1612 1612), primindu-l Impĕratul cu mare cinste, dându-ĭ banĭ de cheltuĭală, ca să se pótă odihni el și ómeniĭ luĭ cu mare cinste și pace, și acolo aŭ

locuit pênă la mórtea luĭ (în a. 1620) Domnit-aŭ Șerban Vodă anĭ 9“. 1620

Ast-fel Radu Șerban Basarab avu o domnie fórte turburată, dér plină de fapte vitejeștĭ, carĭ fac dintr'ênsul un vrednic urmaș al luĭ Mihaiŭ Vitézul. Maĭ puțin ambițios de cât acesta, nu se lăsă însă maĭ pe jos în istețimea planurilor și în îndrăsnéla cu care le îndeplinea. In tot timpul pribegieĭ séle de 9 anĭ, el nu înceta a cere óste și banĭ de la Impĕratul german, ca să supună Ardélul și Téra-Românéscă. Ca și Mihaiŭ, el s'a arĕtat pururea credincios Impĕraților Rudolf și Mateiŭ, carĭ voiaŭ cu orĭce preț să facă din Téra-Românéscă un zid de apărare în potriva Turcilor; el a supus de două orĭ Ardélul, pentru care, ca și Mihaiŭ, a perdut scaunul sĕŭ strămoșesc, fiind părăsit de protectoriĭ și aliațiĭ sĕĭ, tocmaĭ când avea de dênșiĭ maĭ multă trebuință. Tóte silințile ce a pus pe lângă Rudolf, Mateiŭ și Sultan, ca să 'șĭ recapete tronul, aŭ rĕmas zadarnice, pênă ce în a. 1620 muri în Viena și se 1620
înmormântă în frumósa biserică *Sf. Ștefan* din acel oraș.

3. Istoria Țĕriĭ-Românescĭ de la Radu Mihnea până la Mateiŭ Vodă Basarab.

(*1611—1633*).

1. Cu urcarea pe tron a luĭ Radu Mihnea (1611—1616) 1611—1616
se întórseră ĭarășĭ vremurile nenorocite de dinaintea luĭ Mihaiŭ Vodă asupra Țĕriĭ-Românescĭ. Pórta Otomană începu să socotéscă și să tracteze téra iarășĭ ca o provincie turcéscă, numind și schimbênd domniĭ după plac și după cine da sume maĭ marĭ; haracĭul, dăjdiile și alte angarale crescură și maĭ mult, și nu maĭ avéŭ sfîrșit. Orĭce plîngere a sĕrmanilor locuitorĭ, acum nu maĭ era ascultată la Pórtă; domnul, séŭ să-ĭ dicem maĭ bine, *beiul*, care domnea maĭ tirănesce, care despuiam aĭ bine poporul și făcea să sbóre sub secură maĭ multe capete de boerĭ pământenĭ, acela era maĭ plăcut Sultanuluĭ și Vizirilor, maĭ sigur că va ține în arendă timp îndelungat *grădina Padișahuluĭ;* căcĭ așa se numĭa acum Țéra-Românéscă a luĭ Mihaiŭ Vodă Vitézul!

2. Dar pentru a isbuti să îngenuche pe Românĭ, Pórta Otomană trebuĭa să trimită, ca să-ĭ guverneze, ómenĭ streinĭ de țéră, fără nicĭ o ĭubire pentru dênsa; ĭar ace-

ştia la rêndul lor trebuia să alégă uneltele trebuinciósе tot printre streinĭ, ca streinĭ prin streinĭ să vîneze ca lupul în turma oilor, şi s'o risipéscă. Cel d'ântâiŭ domn de acest soiŭ fu *Radu* fiul luĭ *Mihnea turcitul*, care cînd is-
1612 buti să rĕmână neturburat în scaun (1612), cea d'ântâiŭ grijă a luĭ fu de a pune în dregĕtoriĭ grecĭ mulţime, şi a îndepărta de la ele pe boeriĭ pămênteni, pe carĭ îĭ omóră fără judecată, pentru a le lua averile. Radu Mihnea fiind
1616- mutat în Moldova (1616), în locul sĕŭ sĕ trimise *Alexan-*
1618 *dru Iliaş* (1616—1618), fiul iarăşĭ al unuĭ român turcit, (al luĭ Ilie Rareş), şi tot aşa înstreinat de ţéră, ca şi predecesorul sĕŭ. Trăind în casa Primuluĭ-Vizir, el căpătase tronul dând 35,000 galbenĭ numaĭ socieĭ aceluĭ Vizir, pe lângă alţĭ banĭ împărţiţĭ, ce împrumutase cu camete neaudite de pe la grecĭ şi ovreĭ. Aceştĭ banĭ trebuiaŭ plătiţĭ din spinarea ţĕreĭ, prin mijlocirea boerilor grecĭ, împlinitoriĭ birurilor: „striga poporul de multele nedreptăţĭ, ce i se făcea, şi blestema pe domn, care nu le oprĭa". Boeriĭ şi oşteniĭ, sub conducerea paharniculuĭ *Lupu Mehedinţénul,* goniră pe domn şi omorîră pe toţĭ greciĭ de prin sate şi tîrgurĭ. Pórta trimise domn pe *Gavri-*
1618—1620 *laş*, fiul luĭ Simeon Movilă (1618—1620) care, pentru a perde pe Lupu, îl numi mare spătar (general) şi-l trimise cu óstea la Silistra în ajutorul luĭ Schender paşa. Aces-
1618 ta prinse pe Lupu şi-l trase în ţépă (1618). Gavrilaş mări birurile, dar nu apucă să împlinéscă douĭ anĭ de domnie, şi fiind mazilit, fugi în Ungaria. In locul sĕŭ Pórta mută din Moldova pe Radu Mihnea, care se îndatorase a plăti 40,000 galbenĭ tribut pe an. Acesta, după ce slei şi de astă dată ţéra cu tot felul de angarale, se întórse iarăşĭ la Moldova (1623), isbutind, pentru 35,000 galbenĭ dăruiţĭ vizirilor, ca domnia Ţĕriĭ-Ro-
1623—1627 mânescĭ s'o ia fiul sĕŭ *Alexandru Coconul* (1623—1627). Acesta fiind pré tînăr, numaĭ de 13 anĭ, dregătoriĭ sĕĭ, maĭ toţĭ Grecĭ, făcură multe rĕutăţĭ şi năpăstuirĭ; maĭ ales *ciocoiĭ,* adică slujitoriĭ însărcinaţĭ cu strângerea dărilor, despuiaŭ sĕrăcimea ca ianiceriĭ, din care causă bieţiĭ locuitorĭ îşĭ lăsară căminele şi fugiră prin ţĕrile ve-
1624 cine. Peste aceste nevoĭ maĭ veniră (în 1624) şi Tătariĭ de aŭ robit ţéra pênă în Olt şi aŭ prĕdat-o, fără ca să întêmpine vre-o împotrivire, căcĭ domnul fugise în Ardél. Călăraşiĭ de la Mănescĭ, Gherghiţa, Ploescĭ şi Ruşiĭ-de-Vede se ridicară, ca să gonéscă pe nedestoinicul domn;

MATEIŬ VODĂ BASARAB.

dér la sat la Mănescĭ eĭ sunt bătuțĭ. Preste Olt alțĭ boerĭ, cu un domn ce-ĭ dicea Paisie, se scólă cu armele, însă sunt prinșĭ și omorîțĭ cu domn cu tot. In fine Betlen Gabor predă cu foc și sabiă întréga țară, silind pe domn să fugă. Din causa acestor învălmășelĭ Alexandru e ma-
zilit de Pórtă și înlocuit cu Alexandru Iliaș (1627—1629), 1627—1629
iar acesta cu *Leon Stridie, fiul luĭ Ștefan Vodă* (1629 1629—1632
—1632). In timpul luĭ Leon boeriĭ pămêntenĭ se resculară, pentru a pune capĕt domnieĭ streine a Grecilor și a da tronul unuĭ român de viță, din strălucita familie a Basarabilor, unuĭ bărbat înțelept, vitéz și cu adevĕrată iubire pentru pămêntul strămoșesc, luĭ *Mateiŭ Vodă Basarab.*

4. Mateiŭ-Vodă Basarab.

1632—1654)

A. Mateiŭ se face domn.

1. Mateiŭ Vodă, născut pe la 1580, era fiul 1580.
Vorniculuĭ Dancĭu din satul Brâncovenĭ (jud. Romanațĭ) și al jupâneseĭ Stanca. După tată el se trăgea din némul domnesc al Basarabilor și se bucura de un mare renume printre locuitorĭ, boerĭ și ostenĭ. Toțĭ grăĭaŭ cu cinste și iubire numele sĕŭ, și vedéŭ într'ênsul pe izbăvitorul lor de domnia streină a beilor, trimișĭ de la Constantinopole. Cel din urmă din aceștia, Leon Vodă, grămădise asupra locuitorilor dăjdiĭ și năpăștĭ neaudite. Din acéstă causă județele de peste Olt se sparseră; o parte din boeriĭ pămêntenĭ, cu Mateiŭ în cap, pribegiră în Ardél la principele George Racoți. Aci Mateiŭ adunându-șĭ óste unguréscă și cu mulțĭ Roșiĭ de preste Olt, scoborî munțiĭ pre plaiul Vulcanuluĭ și bătu înfricoșat (la Tîrgu-Jiŭ și la *Ungurenĭ*) oștile luĭ Leon; dar într'o bătă-
liă *de lîngă Bucurescĭ* (1631) el fu învins și silit să 1631
trécă iarășĭ în Transilvania la prietenul sĕŭ Racoți.

2. Intre acestea plîngerile boerilor la Pórtă în potriva luĭ Leon făcură pe Sultan să 'l maziléscă
(Iulie 1632), însă domnia o dede luĭ *Radu*, *fiul* 1632

luĭ Alexandru Iliaş. Atuncĭ boeriĭ se înțeleseră cu Abaza, pașa Nicopoleĭ, și aleseră pe Mateiŭ, care
1632 (în 20 Septemvrie 1632) intră în Bucurescĭ la scaunul domnesc. Radu cu óste numerósă, compusă din Moldovenĭ, Tătarĭ și Turcĭ, veni asupră-ĭ. Bătălia se dede în marginea orașuluĭ, între Dudeștĭ și între mănăstirea Plumbuita, și fu isbînda luĭ Mateiŭ Vodă; ĭar Radu Vodă a dat dosul, fugind cu mare spaĭmă și cu capul gol.

După aceĭa Mateiŭ, lăsând în scaun pe soția sea, dómna Elena, se duse înpreună cu boeriĭ ceĭ maĭ însemnațĭ la Constantinopole (Decemvrie 1632), ca să se plîngă de jafurile și rĕutățile Grecilor, și să céră a fi dênsul recunoscut de domn. El stete de față, în divanul turcesc, cu protivniciĭ sĕĭ Grecĭ și cu boeriĭ pribegĭ, venițĭ de la Moldova din partea luĭ Alexandru Iliaș; dér el sciu așa de bine să 'șĭ întocméscă lucrurile, în cât câștigă în partea sea pe pașĭ și pe vizirĭ Boeriĭ sĕĭ la rêndul lor spuseră, că déca Pórta va urma să trimiță și de aci înainte ca domn al țĕriĭ pe vre un grec din împĕrăția turcéscă, nu numaĭ boeriĭ, dér toțĭ locuitoriĭ vor părăsi țéra și se vor duce orĭ-unde aĭurea, numaĭ să scape de robia grecéscă. Sultanul le împlini voia, dând stég de domnie nouĕ luĭ Mateiŭ, care nu se sfii a se înfățișa la Padișah, cu ale căruĭa oștĭ, câte-va lunĭ maĭ nainte, el se luptase în rĕsboiul avut cu Radu. In fine,
1633 în ḑiua de 10 Martie 1633, Mateiŭ intră în scaun în Bucurescĭ, în strigătele poporuluĭ, care de bucurie îșĭ desbrăca haĭnele și le așternea la pământ, ca să trécă domnul peste ele. „Și aŭ fost mare bucurie și veselie la tótă țéra de la mare pênĕ la mic, și mulțămĭa luĭ Dumneḑeŭ de domn bun și milostiv și creștin, și-'ĭ-aŭ isbăvit de rĕiĭ vrășmașĭ grecĭ".

B. Mateiŭ Vodă așédă și întocmesce ţéra.

3. Mateiŭ Vodă, îndată ce se sui pe tron, se apucă să îndrepteze ţéra în întru și s'o asigure din afară. El micșoră birurile, puse o maĭ bună rînduĭală în strângerea lor, și în scurt timp scăpă ţéra de datoriĭ. Fiind-că satele se spărsese de multele nevoĭ, el trimise cârţĭ prin tóte ţĕrile vecine, ca toţĭ Româniĭ fugiţĭ să se 'ntórcă pe la casele lor, ĭertându-ĭ de orĭ-ce dărĭ. Mulţĭ veniră la chemarea domnuluĭ, și se așeḍară prin satele ce rĕmăsese pustiĭ, apucându-se ĭarășĭ de munca câmpuluĭ, ca maĭ 'nainte.

4. Mănăstirile de asemenea ajunsese la mare stricăciune și derăpănare; ele căḍuse în mâna călugărilor grecĭ, carĭ le vindeaŭ și cârcĭumăréŭ, strîngéŭ veniturile și apoĭ fugéŭ, lăsând lăcașurile sfinte în sărăcie și desĕvîrșită ruină. In zadar Mihaĭ Vitézul hotărîse, ca nicĭ un călugăr strein să nu se maĭ facă egumen, ci fie care mănăstire să 'șĭ alégă egumenul sĕŭ dintre călugăriĭ aflătorĭ într'ênsa. Cu suirea pe tron a luĭ Radu Mihnea, Greciĭ luară nu numaĭ dregătoriile ţĕreĭ, dér și egumeniile mănăstirilor, și prin stăruinţele lor maĭ tóte lăcașurile pămêntene fură închinate, ca metóce dajnice mănăstirilor din Muntele Atos și din alte părţĭ ale Turcieĭ. Mateiŭ Vodă, ca să pună sfîrșit acesteĭ urgiĭ, care înstreinase maĭ mult de jumĕtate ţéra, adună în Bucurescĭ soborul duhovnicesc și mirenesc, compus din Mitropolit, Episcopĭ, archiereĭ, boerĭ marĭ și micĭ, și întocmi chrisovul de desrobirea mănăstirilor (anul 1639), carĭ 1639
rĕmaseră ĭarășĭ pe séma ţĕriĭ, cum aŭ fost de véc.

5. In acelaș timp Mateiŭ ridică d'asupra mănăstirilor dăjdiile și sarcinele; numi după alegerea soboruluĭ, egumenĭ destoĭnicĭ pe viaţă, îna-

poiă mănăstirilor satele, ce în vremea egumeniilor streine fusese cutropite de boeriĭ ceĭ putemicĭ; bisericile şi mănăstirile stricate de cutremure, de foc şi de năvălirile păgâne, el le rezidi, pe unele chĭar din temelie, şi le înzestrâ cu sate şi odóre, veniturĭ de tot felul, fâcêndu-se ctitor a 40 de lăcaşurĭ sfinte.

6. Mateiŭ Vodă îngriji şi de armată, mări cetele dorobanţilor, roşiorilor şi verdişorilor, întocmi corpul *Seĭmenilor,* care era compus din streinĭ: Sêrbĭ, Bulgarĭ, Arbănaşĭ, scutindu-ĭ pe toţĭ de bir şi dându-le lefĭ bune; aduse arme cu foc, tunurĭ şi săcăluşe (tunurĭ micĭ), şi tot materialul trebuincios de rĕsboiŭ, cu care umplu câte-va mănăstirĭ, ca pe nişte cetăţuĭ, şi făcu din noŭ cetatea din Tîrgovişte, care fusese stricată în timpul luĭ Mihaiŭ Vodă. Punênd ast-fel ţéra
1635 pe picior de apărare, Mateiŭ încheiâ (în a. 1635) cu George Racoţi, principele Ardéluluĭ, un tractat de prietenie şi credinţă, făcu legăturĭ secrete cu împĕratul Germanieĭ şi cu regele Polonieĭ, ca la timpul priincĭos să 'l ajute a ridica armele asupra Turcilor. Din nenorocire însă pentru causa creştinĕtăţiĭ, Mateiŭ fu împedicat, în îndeplinirea acestuĭ plan, tocmaĭ de acela, care ar fi trebuit maĭ mult să-l ajute, de Vasilie Lupu, domnul Moldoveĭ. Acesta fu pentru Mateiŭ, cea-ce Ieremia Movilă fusese pentru Mihaiŭ Vitézul, duşman de mórte şi poftitor a-ĭ lua ţéra şi domnia; numaĭ că Mateiŭ fuse maĭ norocit în lupta cu Lupu, şi rĕmase pênĕ la sfîrşit biruitor, de şi isbîndă adevĕrată nu este, în lupta dintre fraţĭ, de cât pentru duşmaniĭ acestora.

C. Luptele luĭ Mateiŭ-Vodă cu Vasilie Lupul domnul Moldoveĭ.

a) Bătălia de la Nănişorĭ (1639).

7. Vasilie Lupul, îndată ce ajunse domn al Moldoveĭ, (în a. 1634), începu să stărue la Pórtă, ca 1634 să scóță pe Mateiŭ și să-ĭ dea luĭ domnia Țeriĭ-Româneščĭ, ĭar fiuluĭ sĕŭ maĭ mare Ion-Vodă, să-ĭ dea Moldova. Pentru acésta el coprinsese cu daruri și cu banĭ pe Viziri, și în a. 1637 căpătă 1637 stég de domnie pentru amêndouĕ țĕrile. Un domn ca Mateiŭ însă, vitéz, înțelept și prevĕḑĕtor, nu se putea scóte așa ușor, și precum cu sabia dânsul luase tronul, tot prin sabiă trebuia să fie silit a'l părăsi.

Deci în acelaș an, tómna târḑiŭ, Vasilie Lupu. în fruntea uneĭ armate de maĭ bine de 30,000 ostașĭ, întră în Țéra-Românéscă și înaintéză cu foc și sabie pênĕ la Buzĕŭ In acelaș timp Mehmet pașa sta la malul Dunăreĭ, gata ca să trécă în contra luĭ Mateiŭ. Acesta, pregătit și ne-adormit cum era, încălecă cu tóte oștile, 28,000 la numĕr și 20 de tunurĭ, împreună și cu 8000 óste ardelénă, comandată de Kemeni Janoș, și gonesce pe Lupu pênă dincolo de Focșanĭ. Mehmet, din ordinul Sultanuluĭ, care era încurcat într'un rĕsboiŭ în Asia, se retrage și trimite în grabă solĭ la domnul muntén, ca să 'l róge a nu maĭ pustii Moldova, nicĭ a urmări pe Lupul spre rușinea împĕratuluĭ turcesc; el se jura prin scrisorĭ pre Dumneḑeŭ și pre Suflet, că dacă Mateiŭ se va întórce înapoĭ, nu numaĭ că nu-i se va întîmpla nicĭ un rĕŭ, nicĭ va perde domnia, dér încă se făgăduĭa, că va stărui pentru mazilirea luĭ Lupul. Racoți, principele Transilvanieĭ, de asemenea poruncise luĭ Kemeni Ianoș să împace pe domniĭ românĭ. Mateiŭ la început nu primi

acésta, dar maĭ pe urmă, sfătuindu-se cu boeriĭ și vĕḑênd greutățile marĭ ale ĭerneĭ, se învoi la
1637 pace (Noemvrie 1637).

8. Acéstă pace însă fusese maĭ mult o amăgélă, pentru că îndată ce lucrurile se liniștiră în Asia, Sultanul, ațîțat de Mehmet pașa, pe care 'l cumpărase Lupu cu banĭ, trimise stégul și buzduganul de domnie a Țĕriĭ-Românescĭ luĭ Lupu, ĭar pentru a Moldoveĭ, fiuluĭ sĕŭ Ion. Lupul începu acum să se întituleze: *domn al Moldoveĭ și al Țĕriĭ-Românescĭ;* el lăsă pe fiul sĕŭ în Moldova, ĭar dênsul cu óste numerósă, între care și 15,000 Tătarĭ și un corp de Ianicerĭ, veni asupra luĭ Mateiŭ. Ajungênd la rîul Prahova, el își așeḑă tabăra la sat la *Ojogenĭ.* După cincĭ ḑile de hărțuĭală, Mateiŭ trece în timpul nopțiĭ Prahova în vad, tot călărețul luând cu sine pe cal câte un pedestraș, și cu tótă óstea stolită se aruncă asupra tabereĭ moldovene. Bătălia se dede la *Nănișorĭ* pe Ialomița, nu departe de Ojogenĭ. Vasilie-Vodă, avênd oștile rĕschirate după prăḑĭ în tóte părțile, apucă fuga cu călărimea și ĭaniceriĭ, lăsând pe mâna luĭ Mateiŭ corturile, carele cu munițiunĭ și bagage, și tunurile cu tótă pedestrimea. Preste 8,000 numaĭ din Tătarĭ rĕmaseră morțĭ pe câmpul de luptă. Lupul abia scăpă cu puțineĭ ómenĭ la Brăila, și de aci fugi nóptea călare spre Galațĭ, fiind-că era să caḑă în
1639 mâna Turcilor (Decemvrie 1639). Când Sultanul află despre cele întîmplate, strînse de gât pe Mehmet și trimise grabnic noŭ firman de domnie luĭ Mateiŭ, precum și darurĭ, ĭar luĭ Lupul poruncă strașnică, a se lăsa de amestecăturĭ și a trăi în pace cu vecinul sĕŭ.

In amintirea isbîndeĭ câștigată la Nănișorĭ, Mateiŭ-Vodă
1641 zidi în a. 1641 o biserică în orașul Gherghița (jud. Pra-

hova) cu numele muceniculuĭ Procopie, pe care 'l luase într'ajutor de biruință în acea luptă. Când maĭ pe urmă se împăcară amêndouĭ domniĭ, Vasilie-Vodă rezidi cu cheltuĭala sa biserica *Stelea* în Tîrgoviște (a. 1644), ĭar Ma- 1644
teiŭ făcu m-rea *Soveja* în Moldova (jud. Putna, a. 1645). 1645

b) Bătălia de la Finta [1653]

9. Pacea dintre Mateiŭ și Lupul nu ținu mult, căcĭ Lupu se gătea, cu ginerile sĕŭ *Timuș Hmelnițki* și cu Cazaciĭ acestuia, să gonéscă pe Mateiŭ și să împarță între dênșiĭ domniile amêndouĕ. Mateiŭ, care scia despre ce i se pregătesce, încheiă (la 1651) cu Gheorghe Racoți II un trac- 1651
tat secret de alianță ofensivă și defensivă contra domnuluĭ Moldoveĭ, și amêndouĭ ajutară cu oștĭ pe logofĕtul acestuĭa, pe *Gheorghiță Stefan*, ca să gonéscă din scaun pe domnul sĕŭ și să se pună în locu-ĭ (Aprilie 1653). Lupul abĭa scapă cu fu- 1653
ga la cetatea Hotin, și de aci peste Nistru la Camenița, de unde ceru ajutor de la Timuș. Acesta, cu învoirea regeluĭ Polonieĭ, trece Nistru pe la *Soroca* cu 8,000 de Cazacĭ aleșĭ și bine înarmațĭ, și pornesce spre Iașĭ. Stefan cu 12,000 de óste de țéră, căcĭ trupele transilvane și munenescĭ se retrăsese, îĭ ese înainte d'asupra satuluĭ *Popricanilor*, nu departe de Iașĭ; dér este bătut și silit a scăpa în Țéra-Românéscă. Vasilie-Vodă, în loc să stea ca să 'șĭ așede țéra și domnia, adună oștĭ din tóte părțile și plécă cu Timuș ca să-șĭ rĕsbune pe Mateiŭ. Acesta trimise pe Diicul Spătar cu o sémă de oștĭ călărĭ să stea la hotar,de stréjă, împreună cu Gheorghiță Stefan. Oștile luĭ Lupu silesc la *Focșanĭ* pe Diicu a se retrage, neavênd oșteniĭ acestuĭa arme de foc. La *Șĭoplea*, în Telején, se face o nouă încăerare între Cazaciĭ luĭ Timuș și Seĭmeniĭ luĭ Mateiŭ, bă-

tându-se vitejesce din amêndouĕ părţile pênĕ în nópte, fară de a le strica nimica Cazacii. Mateiŭ luând mare inimă şi nădejde dintr'acéstă întîmpinare, ese şi el din Tîrgovişte cu Roşiĭ şi altă óste de ţéră şi 'şĭ aşédă tabăra la o poénă, între Ialomiţa şi pîrîul *Finta*, nu departe de satul cu acelaş nume.

1653 10. In diua de 17 Maiŭ (1653) se dă aci o bătălie crîncenă. Armata luĭ Mateiŭ, compusă numaĭ din 7,000 oştenĭ românĭ şi 500 ardelenĭ, căcĭ ajutórele luĭ Racoţi nu sosise încă, avu să ţină o luptă de 7 césurĭ cu o armată de 4 orĭ maĭ mare. Bătălia o începu călărimea Moldovénă, care se asvîrli cu atâta furie în cît ajunse pênĕ în corturile Muntenilor. Dér Mateiŭ, folosindu-se de împrejurarea, că Timuş nu-şĭ apropiase încă tabĕra ca să încépă focul, dede îndĕrăt călărimea Moldoveĭ, întorcênd asupră-ĭ tóte tunurile şi pedestrimea, şi puse ast-fel rĕsboiul la loc. Acum se încaeră la luptă şi Cazaciĭ. Artileria munténă îĭ fulgeră aşa de cumplit, că-ĭ pune în mare neorînduĭală; isbînda însă nu e hotărîtă, de şi diua e aprópe de sfîrşit. Mateiŭ face minunĭ de vitejie, luptându-se ca un leŭ. El, unchĭaş trecut de 70 de anĭ, este pretutindenĭ nelipsit, înbărbătând cu fapta, cu cuvêntul, cu gestul oştĭrea sea nespăĭmîntată. Deja treĭ caĭ sunt ucişĭ sub dênsul; la al treilea primesce şi el un glonţ în picĭorul stîng, apróрe de încheetura genuchiuluĭ; cînd un slujitor, pricepênd primejdia, alérgă la scara şeleĭ, ca nu cumva vitézul să cadă, el îĭ gonesce de lângă sine cu vorbe aspre; trage din picĭor cisma, încalţă alta, şi nedând séma răneĭ, încalecă pe dată ca un deplin oştén pe un al patrulea cal, şi se aruncă din noŭ în luptă.

Era aprópe de séră, cînd de o dată „se scor-

nesce din sus un vifor cu plóe drept în fața oștiĭ luĭ Vasile-Vodă, și cu acea furtună, cu sunetul copacilor și cu plóie repede, cît se părea că este anume urgia luĭ Dumnedeŭ sosită asupra aceĭ oștĭ cât era despre Vasile-Vodă; și Mateiŭ-Vodă cu tunurĭ adăogea gróza oștiĭ, și simețĭ oșteniĭ luĭ". Maĭ ântâiŭ ĭa fuga aripa moldovénă, apoĭ Tĭmuș cu Vasilie-Vodă, pe care se dice că Mateiŭ l'ar fi ajuns de pe urmă, dér în loc de a 'l tăĭa cu sabia, l'ar fi bătut numaĭ cu mâna pe spate. Tótă tabăra, tóte tunurile și bietiĭ pedestrașĭ, numaĭ Cazacĭ peste 5,000, cădură în mânele învingĕtorilor. Maĭ mult de 10,000 morțĭ acoperéŭ câmpul de luptă, dintre carĭ 3,000 Românĭ de amêndouĕ părțile. Lupu abia scăpă din rĕsboiŭ numaĭ cu trupul, și ar fi fost de sigur prins de gonaciĭ luĭ Mateiŭ, trimișĭ după dênsul, décă nu s'ar fi travestit pênĕ la cămașe chiar; și așa putu ajunge la scaunul sĕŭ din Iașĭ, cu mare amărăciune a tuturor lucrurilor séle.

D. Rĕscóla Seĭmenilor.—Mórtea luĭ Mateiŭ-Vodă.

11. Luptele neprecurmate între ceĭ douĭ principĭ românĭ avură urmărĭ triste și păgubitóre pentru țéra nóstră: cetele simbriate ale luĭ Lupu călcară și pustiiră în maĭ multe rêndurĭ Țéra-Românéscă; oștile unguréscĭ și muntenescĭ ale luĭ Racoți și Mateiŭ nu făcură puține rele Moldoveĭ. Turcia vedea cu bucurie cum Româniĭ, în loc de a 'șĭ uni armele și a lupta împreună ca să scuture jugul robieĭ, se sfâșiaŭ cu nesocotință între dênșiĭ. Ea ațîța pe sub ascuns, când pe Lupu contra luĭ Mateiŭ, când pe acesta contra luĭ Lupu, pentru ca să nu fie între eĭ nicĭ-o dată pace, și pentru ca amêndouĕ țĕrile slăbind din ce în ce, cu atît maĭ ușor să le vie Turcilor a le înge-

nuchia și apăsa maĭ greŭ. De aceea Sultanul se grăbi, curênd după bătălia de la Finta, să tri-
1653 mițâ luĭ Mateiŭ (14 Aug. 1653) diplomă de nouă întărire în domnie, precum și sabia și buzduganul, ĭar pe Lupu îl lăsă în voia sórteĭ și a luĭ Gheorghiță Stefan, carele cu ajutorul luĭ Mateiŭ îl goni desĕvîrșit din scaun.

12. Dér Mateiŭ-Vodă, sciindu-se mereŭ dușmănit de Lupu și țintă a loviturilor Porțiĭ, fusese nevoit a ține sub arme un număr mare de oștĭ nu numaĭ de țéră, dér și lefegiĭ streinĭ numițĭ *Seĭmenĭ*. Cum se fini rĕsboiul cu Vasilie-Vodă, maĭ multe neînțelegerĭ se iscară între Seĭmenĭ și Roșiĭ, fără ca Mateiŭ să pótă a-ĭ împăca. O parte din boerĭ nu eraŭ streinĭ de aceste neînțelegerĭ, și voiaŭ să pescuiască în apă turbure. Eĭ încercase maĭ ântâiŭ să pérdă pe Mateiŭ, cumpĕrând pe hirurgul sĕŭ, un polones, care-ĭ otrăvi rana ce căpătase în bătălia de la Finta; din fericire domnul scăpâ, și 11 boerĭ fură pedepsițĭ, uniĭ cu mórtea, alțiĭ cu ocna. Ceĭ-l'alțĭ părtașĭ aĭ lor învinuiră pe douĭ dregĕtorĭ credincioșĭ domnuluĭ: pe Vistierul *Ghinea* și pe Armașul *Radu*, că aŭ dat planul lor pe față, și de aceea ațițară pe Seĭmenĭ și Dorobanțĭ asupră-le. Seĭmeniĭ cerură să le dea léfa pe treĭ lunĭ și să le-o și măréscă, căcĭ dênșiĭ aŭ învins pe Cazacĭ la Finta; eĭ trimiseră 50 din sînul lor, ca să siléscă pe Armaș a le 'ndeplini cererea. Radu nu numaĭ că-ĭ ocărî, dér puse să-ĭ taie în bucățĭ, ca pe niște trădătorĭ. Acéstă faptă fu semnalul resculăriĭ; cu Seĭmeniĭ se unesc Dorobanțiĭ. Armașul voesce a pedepsi, cu ajutorul călărimeĭ, pedestrimea revoltată; dér călărimea, în loc de a se supune, face causă comună cu frațiĭ lor de arme, și atuncĭ nimic nu maĭ póte înfrêna sĕlbatica por-

nire soldățéscă. Eĭ daŭ năvală în palatul domnesc de Tîrgoviște, unde Mateiŭ zăcea bolnav, fac bucățĭ pe ceĭ douĭ boerĭ și pe un al treilea Socol Cornățénu (Iunie 1653). 1653

După acéstă neomenósă faptă eĭ jură din noŭ credință luĭ Mateiŭ, fără însă ca s'o țină; căcĭ cînd bĕtrânul domn se vindecase puțin la picĭor, și eșise la preumblare către Argeș, (tómna a. 1653), la întór- 1653
cere armata îĭ închise porțile cetățiĭ, îl ținu treĭ ḑile nemîncat cu toțĭ boeriĭ luĭ din josul orașuluĭ, și nu 'l primiră în lăuntru, pênĕ ce nu le făgădui să le dea lefĭ întreite. „O cîtă obidă era luĭ Mateiŭ-Vodă, ḑice cronicarul, unde scia cît bine le-aŭ făcut, și acum îșĭ bat joc de el; și chemâ pe toțĭ credincĭoșiĭ sĕĭ boerĭ și slugĭ și le ḑicea: „*O dragiĭ meĭ! sciţĭ cît munciĭ de ţinuĭ ţéra şi mĕ nevoiĭ de o strînşĭ la moşiile lor, şi o păḑiĭ de nu o călcă nicĭ o limbă, şi în ḑilele mele crescură şi se însurară, şi făcură copiĭ, şi se îmbogăţiră toţĭ, maĭ vîrtos ḑic de acest ném dorobănţesc, fiind eĭ tot dintr'acest pămênt al ţĕriĭ Românescĭ, şi neavênd eĭ nicĭ o nevoie de la mine, saŭ de la alţiĭ; ĭar diavolul cel nepohtitoriŭ de binele omenesc, eată cum intră în eĭ de i-aŭ nebunit, şi nu sciŭ ce fac, că s'aŭ însoţit cu Serbiĭ Seimeniĭ, de şĭ-aŭ măritat fetele şi surorile după eĭ, şi nu póte nimene să-ĭ contenéscă. De acum înainte, dragiĭ meĭ! să sciţĭ cu adevĕrat că pentru faptele lor vor să viie marĭ rĕutăţĭ asupra acestiĭ serace de ţéră, şi va să caḑă la mare nevoie, şi vor să pătiméscă şi ceĭ bunĭ pentru ceĭ rĕĭ; că ântâiŭ eŭ nu pociŭ rĕbda turburarea lor care fac asupra mea şi asupra ţĕriĭ, ci gîndesc de voiŭ avé ḑile să aduc în primăvară 30,000 de Tătarĭ, şi pre Craiu cu Unguriĭ, să ĭ lovéscă fără veste de tóte părţile, şi să se puie supt sabie toţĭ ceĭ maĭ marĭ să piérdă*

cu nişte tîlharĭ, să-mĭ isbîndesc spre dênşiĭ, pentru mult bine ce le-am făcut."

„Şi aşa cu necaz mare aŭ petrecut Mateiŭ-Vodă din ḑi în ḑi. Décĭ fiind slab, şi ajungêndu-l adîncile bĕtrâneţe, puţine ḑile s'aŭ rĕsbolit, şi când
1654 aŭ fost la Aprilie 9 anul 1654, Duminecă diminéţa, aŭ reposat Mateiŭ-Vodă, în casele domnescĭ în Tîrgovişte. Şi aŭ domnit Mateiŭ-Vodă, anĭ 21, fără lunĭ 5, şi ḑile 11." El fu înmormêntat maĭ ântâiŭ în biserica domnéscă din Tîrgovişte, alăturea de mormêntul soţieĭ sale dómna Elena;
1658 ïar maĭ târḑiŭ (în 1658) ósele îĭ fură duse la mănăstirea Arnota (jud. Vâlcea), unde se îngropară în lăuntrul bisericeĭ, sub o frumósă lespede de marmură, care se vede acolo pênĕ în ḑiua de astă-ḑĭ.

Mateiŭ-Vodă Basarab este cel maĭ însemnat domn al Românilor din vécul al XVII. *„Om fericit peste tóte domniile aceĭ ţĕrĭ,* ḑice cronicarul moldovinesc, *ne-mândru, blând, dirept om de ţéră, harnic la rĕsbóie, aşa neînfrînt şi nespăĭmat cât poţĭ să 'l asemenĭ cu marĭ şi vestiţĭ oştenĭ aĭ lumeĭ".* Cu sabia în mână deschiḑêndu-şĭ drumul la tron, cu sabia şi-a apărat ţéra şi domnia în timp de 21 anĭ, sciind să se strecóre prin tóte greutăţile timpuluĭ, cu o dibăcie şi agerime de minunat. In nimenĭ încreḑĕtor, el îşĭ punea nădejdea numaĭ în puterea sea proprie şi a naţieĭ séle; om cumpănit, nicĭ un pas nu făcea cu pripĭală, şi a sciut, ca şi Mihaiŭ-Vitéḑul, să bage grózā în Turcĭ, fără să fi ridicat însă o dată măcar sabia asupră-le. El s'a născut într'un timp, cînd împĕrăţia turcéscă putea maĭ uşor să fie lovită şi rĕsboită de creştinĭ; creştiniĭ însă nu 'l ajutară; ajutórele aşteptate de la Racoţi, orĭ nu sosiaŭ de loc, orĭ sosiaŭ maĭ târḑiŭ, când nu maĭ era de ele trebuinţă; împĕrăţia germană, fiind încurcată cu rĕsbóiele séle interne, se mărgini la făgăduelĭ, de şi ministrul Germanieĭ la Pórtă scria împĕratuluĭ Ferdinand III (la 1643), „că Mateiŭ, domnul de acum al Ţĕreĭ-Ro-
1643 mânescĭ, este un bĕtrân vitéz ostaş, de viţă veche domnéscă, a luat principatul maĭ mult prin sabia şi vîrtutea sea, de cât prin alte mijlóce, şi a căpĕtat la Turcĭ un

ast-fel de nume, în cât acestora le e frică de el, tot aşa ca o dinióră de Mihaiŭ-Vitézul.... In sfârşit ţiŭ pe Mateiŭ drept un prinţ aşa de vitéz, în cât décă o mare Putere l'ar ajuta cum se cade, printr'ênsul s'ar puté face fórte mult, în contra Turcilor". Ceia ce însă a nimicit maĭ cu sémă planurile patriotice ale acestuĭ domn vrednic, fu necurmatele rĕsbóie cu duşmanul sĕŭ Vasilie Lupul.

Mateiŭ Basarab însă nu e numaĭ un vitéz de frunte, un apĕrător cu sabia al drepturilor şi al vredniciei ţĕriĭ, dér şi un bun organisator în întru, un domn care 'nţelege şi preţuesce bine-facerile păciĭ. Biserica română, care devenise dajnică streinĕtăţiĭ, el o desrobesce; limba română, care pênĕ aci era despreţuită, el o introduce în biserică şi la curte, în locul limbeĭ slavone, în care se facea serviciul divin, în care eraŭ scrise actele şi poruncile domnescĭ. Maĭ multe cărţĭ bisericescĭ se traduc în limba ţĕriĭ şi es la lumină din téscurile tipografice, aduse şi aşedate de dênsul la Govora, la Tîrgovişte, la Mănăstirea-Déluluĭ şi la Snagov. La acésta contribue mult şi soţia sea dómna Elena, fratele aceştia, slovesnicul (literat) şi ĭubitorul de învĕţătură Udrişte Năsturel, precum şi Mitropolitul Stefan. Mateiŭ publică şi cea d'ântâiŭ adunare de legĭ bisericescĭ şi civile, *Indreptarea legiĭ* (1652), atît de trebuinciósă, căcĭ pênă aci se judeca numaĭ după legea cea nescrisă, după aşa numitul *Obiceiŭ al pămêntuluĭ*; întemeiază scolĭ pentru învĕţătura limbeĭ românescĭ şi a celor streine, scolĭ pentru viitoriĭ cântăreţĭ şi preoţĭ; spitale (bolniţe) pre la unele mănăstirĭ, morĭ (fabrice) de hârtie şi de postav, ĭar comercĭuluĭ îĭ deschide căĭ nouĭ cu streinĕtatea.

De aceia pe lespedea de marmură, care acopere la Arnota osemintele acestuĭ măreţ şi falnic domn, s'a putut săpa următórele cuvinte, carĭ aŭ ajuns pênĕ la noĭ ca un rĕsunet din vechĭ şi bătrîne timpurĭ:

„Aicĭ dace Mateiŭ Basaraba, prin harul luĭ Dumnedeŭ odinióră stăpîn şi voevod al Ţĕriĭ-Românescĭ, bărbat pré înţelept, pré vitéz şi milostiv; al multor bisericĭ şi mănăstirĭ întemeĭetor şi înnoitor; nicĭ o dată biruit în biruinţe, al multor încălcărĭ purtător pré vestit de biruinţă; vrăjmaşilor înfricoşător; prietenilor ocrotitor; al ţĕriĭ séle înavuţitor, carele cu mare avuţie şi cu tótă înbelşugarea în pace şi linişte a domnit douĕ-decĭ şi treĭ de anĭ; a adormit întru Domnul în adâncimea anilor, în anul Domnuluĭ 1654, în cinstite bĕtrâneţe".

5. Istoria Țěriĭ-Românescĭ de la mórtea luĭ Mateiŭ-Vodă Basarab până la Nicolae Mavrocordat

[1654—1716].

Din dece domnĭ, carĭ suiră și scoborîră treptele tronuluĭ în timp de 70 de anĭ (1654 — 1716), numaĭ douĭ aŭ o domnie maĭ lungă: Șerban Cantacuzin dece anĭ, și Constantin Brîncovénu 25 ; pe cînd restul de 35 anĭ este împărțit între ceĭ-lalțĭ opt, din carĭ uniĭ domnesc numaĭ câte un an. Aceste domniĭ aŭ tóte un sfîrșit rěŭ: Constantin Șerban, Mihnea-Radu și Grigore Ghica, fug în țările creștine, ca să scape de urgia păgână; Grigore Ghica, în a doua domnie, este surghĭunit de Turcĭ ; George Ghica și Antonie Vodă sunt mazîlițĭ, Șerban Cantacuzin móre otrăvit de boerĭ, Constantin Brâncovénu e tăĭat cu tótă familia sea la Constantinopole, unde 2 anĭ după aceia cade și capul dușmanuluĭ seŭ Ștefan Vodă Cantacuzin. Țéra este în maĭ multe rêndurĭ prădată și robită de Turcĭ și Tătarĭ, cutrierată de oștirile nemțescĭ și ungurescĭ; populațiunea părăsesce sate și orașe, ne maĭ putênd suferi rěutățile unuĭ guvern despuietor și tiranic, și se duce chiar și în țéra turcéscă, unde află maĭ multă siguranță a traiuluĭ și a proprietățiĭ, de cât în a eĭ patrie. Locuitoriĭ ce maĭ rĕmân sunt secerațĭ de ciumă, fómete și miserie; boeriĭ românĭ cu iubire de țéră plătesc cu capetele, cu pribegia or cu surghiunul, îndrăsnéla împotriviriĭ lor; ceĭ ce daŭ mâna cu streiniĭ sunt singuriĭ bine-vědurĭ la curtea domnéscă, ĭar domniĭ nu maĭ sunt apărătoriĭ drepturilor țěriĭ, ci niște slujbașĭ turcescĭ, pușĭ ca să împlinéscă dăjdiile, să strângă cele trebuinciose de hrană pentru curtea Sultanuluĭ și pentru întreținerea oștilor, să lupte sub stégurile turcescĭ contra creștinilor.

A. De la Constantin Șerban Basarab pênĕ la Șerban Vodă Cantacuzin.

[1654—1689].

1. *Constantin Șerban Basarab*, poreclit *Cîrnu*,
1654—1658 (1654—1658), pentru că în tinereṭe, umblând

după domnie, fusese prins și tăiat la nas din porunca luĭ Mateiŭ-Vodă, era fiul natural al luĭ Radu-Vodă Șerban. El era cunoscut sub numele de *Sĕrdarul Constandin din Dobrenĭ* (jud. Ilfov); slujise maĭ ântâiŭ în Transilvania la curtea luĭ Racoți II, apoĭ la Mateiŭ-Vodă, după mórtea căruĭa boeriĭ și oștile îl aleseră de domn, ĭar Pórta îl recunoscu în schimbul a 500,000 leĭ. Constandin începu să domnéscă bine; ușură birurile; judecățĭ drepte făcea, pre niminea nu obidea, ci cu blîndețe și cu cuvinte dulcĭ pre toțĭ mîngîĭa". Dar cea-ce'ĭ grăbi căderea și aduse rele marĭ asupra țĕriĭ, fu chipul nepriceput, cu care el voi să se scape de Seĭmenĭ, și ușurința cu care se lăsă a fi amăgit de Racoți; căcĭ, în loc de a desface pe Seĭmenĭ pe cale pacĭnică, voi să ațîțe oștirea națională asupră-le; acésta se uni însă cu dênșiĭ, și cu toțiĭ omorîră preste 36 boerĭ, prĕdară mănăstirĭ și bisericĭ, „jăhuind, spune cronica, tótă țéra din cap pênĕ în cap, și cruciș și curmeḑiș". Racoți, oferindu-se de bună voie ca să pedepséscă miliția resculată, veni cu 30,000 ómenĭ și o măcelări la *Șoplea* în Teléjen, luând și 40 tunurĭ, ce le duse în Ardél. Constandin se facu acum tributar domnuluĭ ardelén, care-le intrând în rĕsboiŭ cu Poloniĭ, amestecă și pe voevodul român. Din acéstă causă Sultanul îl mazîlî și numi în locu-ĭ pe *Mihnea*. Acesta intră în țéră (febr. 1658) 1658
cu 10,000 Turcĭ și 20,000 Tătarĭ. Constandin îl întîmpină cu 32,000 oștenĭ, dar într'o bătălie sângerósă, care 'l costă viața a 8,000 ómenĭ, fu învins și silit a fugi în Ardél.

2. După fuga luĭ Constandin Șerban în Ardél, tronul fu ocupat de Mihnea. Acesta în loc de a purta grija țĕriĭ și d'a o așeḑa, după atâtea amestecăturĭ, trăind în bună înțelegere cu Turciĭ

şi cu veciniĭ, se unesce cu G. Racoţi şi Constandin Şerban, ca să ridice armele asupra Turcilor; omóră mulţime de boerĭ, carĭ îndrăznise a se împotrivi planurilor luĭ nebunescĭ; şi după o domnie de un an şi treĭ lunĭ e silit a fugi şi el în Ardél, lăsând ţéra în prada Turcilor şi Tătarilor, carĭ o pustiiră în chipul cel maĭ grozav. Numaĭ Tătariĭ duseră peste 50,000 locuitorĭ în robie, pe lângă un mare numĕr de ciredĭ şi turme de vite. Ţéra rĕmase aprópe pustie. In locul luĭ, Pórta mută pe George Ghica din Moldova.

1659-60 3. George Ghica (1659—1660) nu apucase încă bine să domnéscă, şi prindênd veste că Constandin Şerban a intrat cu Unguriĭ în ţéră, fugi numaĭ de cât cu toţĭ boeriĭ şi cu familiele lor, la Giurgiu. Constandin merse d'a dreptul la Bu-
1660 curescĭ (1 Maiŭ 1660), de aci lovi pe neaşteptate pe Ghica la Giurgiu şi 'l alungă peste Dunăre. Dar nu stete pe tron nicĭ o lună de dile, şi fu silit a se întórce în Transilvania, pentru că o armată numerósă de Turcĭ şi Tătarĭ intrase în ţéră şi o pustia fără milă. Nicĭ Ghica nu domni mult, căcĭ fu ridicat făr' de veste din scaun de un paşă şi dus în lanţurĭ la Constantinopole, din causă că nu plătise la timp haracĭul. In locul luĭ se trimite fiul sĕŭ Grigoraşcu (Sept. 1660), care
1660-64 domni în două rêndurĭ; ântâia domnie (1660—1664) o perdu, pentru că avênd Turciĭ rĕsboiŭ cu Germaniĭ, şi el fiind silit a merge cu óstea în ajutorul Turcilor, fu acusat, că la bătălia de
1664 la Leva (1664) ar fi rupt-o d'a fuga, ca să facă pe Turcĭ să pérdă rĕsboiul. Pórta numi atuncĭ pe
1664-69 *Radu Leon* (1664—1669), care fu rĕsturnat printr'o rescólă a boerilor, şi înlocuit cu *Antonie*
1669-72 *Vodă* din Popescĭ (1669—1672). Acesta cade prin intrigile Grecilor, şi acum Grigoraşcu Ghica ĭa

pentru a doua óră scaunul (1672—1674), pe care '1 perde ĭarăşĭ din causa purtăreĭ séle îndoĭóse în rĕsboiul turco-polon, (expediţiunea de la Hotin). Prin stăruinţele Cantacuzinescilor, în locul luĭ se numi grecul *Duca Vodă*, strămutat din Moldova. Duca (1674—1678) făcu două expediţiunĭ cu Turciĭ, una contra Polonilor, şi cea-laltă contra Ruşilor, şi apoĭ fu rechemat în Moldova; ĭar domnia Ţĕriĭ-Românescĭ o căpătă *Şerban Cantacuzin.* 1672-74 1674-78

Constandin Şerban zidi în Bucurescĭ în vîrful uneĭ movile mănăstirea cu hramul St. Constandin şi Elena, pe care Radu Leon o zugrăvi, ĭar Constandin Brâncovénul o făcu Mitropolie, cum e pĕnĕ astădĭ. George Ghica din porunca Turcilor mută pentru tot-d'auna capitala ţĕriĭ la Bucurescĭ şi dĕrîmâ la pămĕnt zidurile Tîrgoviştеĭ şi mănăstirile de prin prejur, acésta pentru ca Pórta să fie maĭ sigură de credinţa Domnilor.

B. Şerban-Vodă Cantacuzin.

[1679—1688]

4. Şerban-Vodă Cantacuzin era fiul postelniculuĭ Constantin şi nepot de fiică al luĭ Radu Şerban Basarab. Ca să capete tronul trebui să plătéscă Sultanuluĭ şi Vizirilor peste o jumătate milion de leĭ. In timpiĭ de pace aĭ domnieĭ luĭ, se apucă să îndrepteze ţéra, care era spartă şi risipită de grelele nevoĭ ce-o împresurase; puse rînduĭală în strîngerea birurilor, aduse porumbul (păpuşoiul), care pĕnĕ atuncĭ nu fusese cunoscut în ţéră, ómeniĭ mîncând mămăligă de meiŭ séŭ pâne de secară; încheiă cu Apafi, principele Transilvanieĭ, un tractat de comerciŭ şi altul pentru păşunatul vitelor; întroduse un sistem regulat de mĕsurĭ şi greutăţĭ (stînjenul luĭ Şerban); rechemă la scaunul mitropolieĭ pe Vlădica Teodosie, pe care soborul arhieresc îl găsise pe nedrept depărtat de

Vodă Ghica, făcu cea d'ântâiŭ şcólă românéscă în Bucurescĭ, îndemnând pe boerĭ să 'şĭ dea copiiĭ la învĕţăturĭ maĭ înalte; puse să se tipăréscă cărţĭ bisericescĭ, şi să se traducă Biblia românesce; zidi mănăstirea Cotrocenĭ de lângă Bucurescĭ, hanul numit *Şerban-Vodă* din capitală, o fabrică de postav la satul Afumaţĭ, o tipografie la episcopia Buzĕŭ, alta la mitropolia din Bucurescĭ, etc.; în scurt Şerban se sili din rĕsputerĭ să îmbunătăţéscă starea materială şi morală a poporuluĭ, să rădice biserica, să asigure darea justiţieĭ, şi domni în timp de aprópe 10 anĭ cu înţelepciune şi tărie, ĭubit de supuşiĭ sĕĭ, temut de vrăjmaşiĭ din lăuntru şi din afară

El voi încă să scape ţara de robia Turcilor; în scopul acesta îşĭ formă o armată frumósă de preste 40,000 oştenĭ, puse să se tórne 38 tunurĭ, şi se asigură de ajutorul Austrieĭ şi Rusieĭ. Cînd însă era aprópe să rădice stégul independenţiĭ, şi ca un al doilea Mihaiŭ să cheme pe Românĭ la libertate şi la mărire,—peri fără de veste, (în nóp-
1688 tea de 19 Octomvrie 1688, în al 55-lea an al vîrsteĭ séle) de otrava ce ĭ-o dede, prin mâna chĭar a frateluĭ sĕŭ Stolnicul Constandin, şi a nepotuluĭ sĕŭ de soră Constandin Brâncovénu, acea partidă de boerĭ, carĭ dorĭaŭ pacea cu orĭ-ce preţ, fie chiar cu robia şi ruşinea ţĕriĭ. Brîncovénu culese îndată rodul crimeĭ séle: domnia Ţĕriĭ-Româneseĭ.

C. Constandin-Vodă Brîncovénul.

(1688—1714).

5. După mórtea cea neaşteptată a luĭ Şerban Cantacuzin, boeriĭ aleseră domn pe logofĕtul Constandin Brîncovénul, fiiul Postelniculuĭ Papa şi al Stanceĭ, fiica bĕtrânuluĭ Constandin Cantacuzin.

Şépte sute pungĭ (a 500 leĭ una), date Sultanuluĭ şi viziruluĭ, costară pe ţéră caftanul şi stégul de domnie pentru noul ales. Pe timpul acela Turcia se afla încurcată într'un rĕsboiŭ crîncen cu Austria. Brîncovénu socoti că este maĭ bine a păstra legăturile vechĭ cu Pórta, de cît a încerca cu ajutorul german să scuture jugul păgîn. In tómna a. 1689 oştile austriace cu Generalul 1689
lor Haisler veniră fără de veste la Bucurescĭ, ca să pună mîna pre domn. Constandin-Vodă se retrase la Ruşiĭ-de-Vede; 50,000 Tătarĭ, din ordinul Sultanuluĭ, năvăliră în ţéră. Austriaciĭ trecură în Ardél, pênĕ a nu da faţă cu Tătariĭ; aceştia, după ce jĕfuiră cumplit pênĕ la Buzĕŭ, se 'ntórseră înapoĭ, maĭ priimind încă de la domn şi darurĭ saŭ plocóne.

Dér nu apucase încă bine locuitoriĭ să ĭasă de prin munţĭ şi de prin pălîngĭ, unde se ascunsese de grózǎ, şi ţéra fu din noŭ turburată de oştĭ turcescĭ, tatărescĭ şi ungurescĭ, carĭ împreună cu Constandin-Vodă intrară în Transilvania. La *Zĕrnescĭ,* nu departe de pasul Bran, se dede o bătălie crîncenă, în care Austriaciĭ fură înfrînţĭ, şi generalul Haisler fu făcut prisonier.

6. După cîţĭ-va anĭ de linişte (1690—1693), 1690-93
nevoile începură ĭarăşĭ să curgă pe capul bĭeteĭ ţĕrĭ: Tătariĭ o cutrieraŭ dintr'o parte, Turciĭ dintr'altă parte, maĭ în fie-care an, făcêndu-şĭ drum printr'ênsa la rĕsboiul din Serbia, la ducere ca şi la întórcere. Eĭ nu se mulţuméŭ numaĭ cu plocónele şi conacele rênduite de domnie, ci jefuĭaŭ pe tóte părţile, ca nişte lupĭ răpitorĭ; stricaŭ semĕnăturile, ardéŭ satele, ucidéŭ locuitoriĭ, fără ca cine-va să pótă a le sta în potrivă. Cireḑĭ întregĭ de vite, herghelíĭ de caĭ, turme de oĭ, miĭ de care cu zaherele, lemne, salahorĭ, zidarĭ

etc., se trimitéŭ într'una la Belgrad, Timişóra, Cladova, pênĕ chiar la Camenița, ĭarna ca și véra, de unde avea, de unde nu avea sĕraca de țéră; asupra eĭ căḑuse acum tot greul, fiind-că Ardélul se găsea în mîna Austriacilor, ĭar Moldova, în urma pustiireĭ Polonilor, sărăcise cu desĕvîrșire, ne maĭ putênd da Turcieĭ vre-o ajutorință. Ca culme a nenorocireĭ, cĭuma bênluĭa de anĭ întregĭ populațiunea, lăcustele de 7 anĭ stricaŭ semănăturile, aducând mare fómete și lipsă.

1699 La începutul a. 1699 se făcu pace între Austriacĭ și Turcĭ, prin tractatul de la *Carloviciŭ*: Austria căpătâ tótă Ungaria, Banatul și Transilvania; Polonia, cetatea Camenița; principatele românescĭ rĕmaseră, ca și în trecut, sub protecțiunea Turcieĭ. Se spera că acum cel puțin locuitoriĭ aŭ să fie lăsațĭ în tihnă; sarcinele însă nu încetară; haraciul se urca mereŭ, și nicĭ maĭ

1703 avea rênd și sémă. In 1703 domnul e chemat la Adrianopole și amerințat să pérḑă nu numaĭ tronul, dar și viața; ca să scape, se duce, dăruesce Sultanuluĭ 200 pungĭ, alte atîtea mareluĭ Vizir și urcă haraciul la 510 pungĭ pe an, în loc de 270, cum fusese pênă atuncĭ. Dér el nu apucă bine să se 'ntórcă la scaun, și Sultanul e rĕsturnat, marele Vizir omorît; acum îĭ trebue alte pungĭ și alte darurĭ, ca să capete sprijinul nouilor puternicĭ; cînd aceștia sunt câștigațĭ, vin alțiĭ în locul lor, și așa maĭ departe, în cît fiece schimbare de vizir la Constantinopole—și acestea sunt fórte dese, — costă sute de miĭ de leĭ pe țară; căcĭ domnul nu plătea năpastele din vistieria sea particulară, ci din a țĕriĭ, din birurile strînse de pe la sĕrmaniĭ locuitorĭ, din împrumuturile făcute cu d'asila pe la boerĭ și mănăstirĭ.

Tractatul cu Petru cel Mare. — Mórtea luĭ Brîncovénul.

7. Un alt domn şi în alte timpurĭ n'ar fi suferit o stare aşa de umilită în afară, şi aşa de nenorocită în lăuntru; ci cu armele în mână, pe viaţă saŭ pe mórte, ar fi încercat mîntuinţa. Brîncovénul stătuse un minut la cumpĕnă, ca să închine ţéra împĕratuluĭ Austrieĭ Leopold; împrejurările însă nu i se părură destul de priinciόse, primejdia întreprindereĭ socotind-o maĭ mare de cît folósele. După cît-va timp se îndreptă la împĕratul Rusieĭ, Petru cel Mare; acesta tocmaĭ atuncĭ se pregătea să ridice rĕsboiŭ asupra Turcieĭ, „cu aceea nădejde ca să ĭea şi Ţarigradul (Constantinopole) de la Turcĭ, întrebând departe este Ţarigradul". Un tractat secret se încheiă între ţarul Rusieĭ şi domnul român, prin care acest din urmă se îndatora, în cas cînd Ruşiĭ îĭ vor veni în ajutor, să înlesnéscă trebuinciósele de hrană pentru tótă armata, şi să rĕscóle în acelaş timp pe Bulgarĭ şi pe Serbĭ. El primi chĭar 300 pungĭ, ca să strîngă oştĭ şi provisiunĭ, dér când Petru intră în Moldova, unde şi domnul acesteĭ ţĕrĭ, Dim. Cantemyr, se rĕsculase contra Turcilor, Brîncovénu perdu curagĭul şi încrederea în isbânda armelor creştine, dede înapoĭ baniĭ primiţĭ, şi nu voi să mérgă „nicĭ spre o parte, nicĭ spre alta, ca să nu i se întîmple vre o greşélă; măcar că mulţĭ îl îndemna, spune cronica, să mérgă la Muscalĭ, ĭar el nicĭ cum nu vrea, numaĭ ce şedea la *Urlaţĭ*, lîngă Cricov, privind ce vor face oştile Rusescĭ şi cu ale Turculuĭ". Dér vĕrul sĕŭ premare, Spătarul Toma Cantacuzin, fugi nóptea cu călărimea la Ruşĭ, fără voĭa şi scirea domnuluĭ, şi ajutat de un general rus, arse Brăila. Petru se

scoborî cu óstea luĭ pe Prut în jos la *Stănileştĭ*, lângă Huşĭ, în nişte locurĭ rele, unde fu înconjurat de Turcĭ şi Tătarĭ, cumplit bătut şi silit de sabie şi fóme să încheie o pace ruşinósă cu marĭ
1711 perderĭ (1711). „Şi aşa cu acéstă ruşine s'aŭ întors Ţarul cu armata luĭ la ţéră-şĭ“.

8. Sultanul mîniat pe Brîncovénu pentru înţelegerile séle cu Germaniĭ şi cu Ruşiĭ, şi în acelaş timp dorind să pună mâna pe avuţiile luĭ cele multe, hotărî să-l maziléscă şi să-l aducă la Constantinopole. Pentru acésta se înţelese cu Cantacuziniĭ, făgăduind unuĭa din eĭ, luĭ Stefan, domnia Ţĕriĭ Românescĭ. Intr'una din ḑile (23 Martie
1714 1714) un capigiŭ cu 12 slugĭ séŭ ciohodarĭ, vine în Bucurescĭ, intră în palatul domnesc, scóte din sîn un petec negru, şi aruncându-l pe umeriĭ domnuluĭ, îĭ strigă *Mazîl*, adică *eştĭ scos*. Vodă se spăĭmântă şi cade jos; turcul citesce boerilor firmanul de scótere, pecetluesce visteria statuluĭ şi cămara domnéscă; face pe boerĭ rĕspunḑĕtorĭ de persóna domnuluĭ, pe neguţĕtorĭ, de credinţa boerilor. Peste nópte tot oraşul este în ferbere; gróza a coprins pe toţĭ, la vestea că o armată de 12,000 Turcĭ se apropie de Bucurescĭ; Turcĭ nu eraŭ însă de cât 300, cărora boeriĭ le eşiră înainte şi-ĭ conduseră cu cinste, ca pe nişte mîntuitorĭ aĭ lor! Imbrohorul séu căpeţenia, care venise cu dênşiĭ, după ce adună pe mitropolit, episcopĭ şi pe boeriĭ ceĭ marĭ, le spuse că Pórta a numit domn pe Stefan Cantacuzin, şi pe dată îl şi îmbrăcă cu caftanul domnesc.

Nenorocitul Brîncovénu, cu dómna, cu 4 fecĭorĭ, cu o noră, un nepoţel şi 4 ginerĭ, e ridicat, chiar în Vinerea Paştelor, şi pornit spre Constantinopole. Aci, după ce fu ţinut în închisórea *Şépte Turnurĭ* şi supus la casnele cele maĭ marĭ,

ca să mărturiséscă tóte avuțiile séle, fu scos în
ḑiua de 15 August (1714) la un foișor lângă 1714
mare, și tăiat împreună cu 4 feciorĭ aĭ luĭ: Constandin, Stefan, Radul și Mateiŭ, și cu un boer
al sĕŭ credincĭos, Văcărescu.

Brîncovénu a făcut maĭ multe îmbunătățirĭ în timpul domnieĭ séle. El a zidit din temelie mănăstirile *Hurezi* și *Mamul* din județul Vîlcea, o mănăstire cu chiliĭ de pétră și cetate împrejur în tîrgul *Rîmnicu-Sărat,* și altele. Orașul Bucurescĭ, care numĕra deja 50,000 locuitorĭ, l'a înfrumusețat cu zidirĭ însemnate, ca: palatul domnesc din pólele déluluĭ Mitropolieĭ, clopotnița domnéscă cu césornic și horă înprejur, biserica despre Dómna, hanul de la mănăstirea Sf George, etc. Tîrgoviștea, care de la Ghica-Vodă încetase de a maĭ fi scaun al țěriĭ, el o reîmpoporà, rezidind casele domnescĭ, bisericile și mănăstirile, și petrecênd acolo o bună parte a anuluĭ. El a îndestulat și tîrgul Focșanĭ cu apă de bĕut, aducênd-o cale de douĕ césurĭ de tîrg.

Brîncovénu introduse și óre carĭ rîndueli în administrația publică și în finance; dér desființă mare parte din armată, pentru ca să împopuleze satele și moșiile séle propriĭ cu oștenĭ, făcêndu-ĭ *rumânĭ* aĭ sĕĭ, din apărătorĭ aĭ țěriĭ, cum fusese pênĕ atuncĭ.

In ḑilele luĭ se traduse și un mare numĕr de cărțĭ bisericescĭ, tipărindu-se în tipografiele: Mitropolieĭ din Bucurescĭ, Episcopielor de Buzĕŭ și Rîmnic, a mănăstireĭ Snagov, etc., prin îngrijirea Mitropoliților Teodosie și Antim, a Episcopuluĭ Mitrofan și a fraților Grecenĭ, Radu și Șerban. Tot atuncĭ se întregi *Scóla de la St. Sava* din Bucurescĭ, numită și Colegiul domnesc, înființată de Șerban Cantacuzin, avênd ca dascălĭ, între alțiĭ, pe greciĭ ceĭ maĭ învĕtațĭ de pe acel timp.

D. Stefan-Vodă Cantacuzin.

(*1714–1716*)

9. Stefan Cantacuzin, fiul Stolniculuĭ Constandin, îndată ce se sui pe tron, căută să câștige iubirea poporuluĭ și a cleruluĭ, desființând

văcăritul și scutind pe toți preoții de bir; însă nu isbuti să facă țěrii vre-o ușurare „că despre o parte făcea un bine și despre alta făcea dece rele“. El închise pe toți foștii îngrijitori aĭ moșielor Brîncovénuluĭ, și cu bătaia și alte muncĭ le smulse banĭ; apoĭ făcu împrumuturĭ silite de pe la negutătorĭ și boerĭ, „cât n'aŭ rĕmas Episcop, egumen, călugĕr, dice cronica, negutĕtor, boerĭ marĭ și micĭ, carĭ să nu fie de dênsul jăfuițĭ și prĕdațĭ“.

Neluând exemplu de cuminție din cele pățite de Brîncovénu, Stefan-Vodă umblă să amestece lucrurile cu Austriaciĭ și cu Rușiĭ în potriva Turcieĭ; dér este descoperit, ridicat împreună cu ta-
1716 tăl sĕŭ, (1716) și sunt amêndoĭ dușĭ și omorâțĭ la Constantinopole. Pórta numesce domn d'a dreptul, fără de a maĭ întreba téra, pe un grec din Fanar, Nicolae Mavrocordat. Cu dênsul se începe jugul strein al *Fanarioților*, sugrumarea patrieĭ nóstre în timp de un secul.

6. Istoria Țĕriĭ-Românescĭ de la Nicolae Mavrocordat până la Grigorie-Vodă Ghica.

1716—1822].

A. Nicolae și Ion Mavrocordat.

[1716—1730]

1. Nicolae Mavrocordat era fiul unuĭ grec puternic din Constantinopole, Alexandru *Exaporitul* saŭ sfetnicul de taĭnă al Sultanuluĭ; ĭar despre mumă pretindea că se trage din Alexandru cel Bun, domnul Moldoveĭ. El domnise în doué rîn-
1709 1712 durĭ în acéstă țéră (1709 și 1712), și acum Sultanul îl milui cu domnia Țĕriĭ-Românescĭ pe timp de treĭ anĭ, cum era obiceĭul. La început se a-

rĕtâ blând, bun și cu dragoste către toțĭ, dér după ce se așeḍă bine în scaun, începu să-șĭ dea pe față gîndurile séle viclene; se înconjură de o mulțime de Grecĭ, rude și prietenĭ aĭ sĕĭ, adușĭ din Constantinopole, cărora le încredință dregătoriile cele maĭ însemnate, le dărui moșiile boerilor ucișĭ saŭ fugițĭ în pribegie și îĭ lăsă să jefuiască fără nicĭ o témă; scóse birurĭ grele, între carĭ și văcăritul, și porni urgie grozavă asupra Cantacuzenilor și a boerilor pământenĭ.

In primăvéra anuluĭ 1716 isbucni din noŭ rĕs- 1716
boiul între Austria și Turcia. Câte-va oștĭ austriace ocupară Cernețul, mănăstirea Tismana și pasul Câĭneniĭ. Milițiile de preste Olt cu Serdariĭ lor Barbu Brăiloiul, Obedeanul și Bengescul, se declarară pe față în contra domnuluĭ și bătură în maĭ multe rêndurĭ cetele de slujitorĭ streinĭ ale acestuĭa trimise asupră-le (la Tîrgu-Jiŭ și la Bengescĭ). Rĕscóla se întinse cu încetul și dincóce de Olt. Boeriĭ scriseră la Barbu Brăiloiul „că este vremea să vie să ĭa pe Domn“ și să’l ducă în Ardél. Brăiloiul cu oștirea sa și cu 1,200 Sêrbĭ din armata germană trecu în taĭnă Oltul, lovind prin pădurĭ și pustietățĭ, și în ḍiua de 14
Noemvrie (1716) des de diminéță intră în Bucu- 1716
rescĭ, prinse pe domn și ’l duse la Sibiŭ, unde stete în închisóre 2 anĭ de ḍile. Greciĭ parte fură omorîțĭ, parte fugiră. Pórta numi în locul luĭ Nicolae, pe fratele sĕŭ maĭ mic Ion Mavrocordat.

2. La 21 Iulie 1718 se încheiă tractatul de 1718
la *Pojarovița:* Temișana cu Banatul Craioveĭ, precum și o parte din Serbia rĕmaseră Austrieĭ, ĭar prinșiĭ de rĕsboiŭ fură schimbațĭ. Intre aceștia fu și Nicolae Mavrocordat, care, îndată ce se liberă din închisóre, începu să umble la Constantinopole, ca să rĕstórne pe frate-sĕŭ și să-ĭ ĭa

locul. Ion porni în grabă o solie de boerĭ cu plîngerĭ și protestărĭ la Pórtă. Atuncĭ Nicolae Vodă alergă la fratrucid: trimise un credincios al sĕŭ la Bucurescĭ, și după cîte-va ḍile Ion Mavrocordat murea fără de veste, otrăvit de unelta frate-
1719 luĭ sĕŭ, (Febr. 1719) care și luă domnia.

Nicolae Vodă în a doua domnie, de și se purtă maĭ cu blîndeţe de cît ântâiŭ, însă urcă birurile într'un chip nesuferit, și pentru ca să îngenuche ţéra, desfiinţă și puţina armată, ce scăpase neciuntită de Brîncovénul, „cu cuvênt că pace fiind, de prisos sînt atîţia ostașĭ, și aduc ţĕriĭ greutate cu trebuinciósele lor“; adevĕrul însă era că Mavrocordat, vrînd să domnéscă ca un tiran fără nicĭ-o temere, desarma poporul, cheltuelile oștireĭ le băga în pungă, ĭar ţéra lipsită de puterea ostășéscă, o lăsa în jăcmanul Grecilor și al tutulor tîlharilor, ca o grădină fără împrejmuire, ca o casă cu ușa nezăvorită, unde póte intra orĭ-cine.

1730 El muri la a. 1730 și se înmormêntă în mânăstirea Văcărescĭ (de lângă Bucurescĭ), cea zidită de dênsul.

B. Constandin Mavrocordat, Racoviţescii și Ghiculescii.

(1730—1769)

Ţéra-Românéscă în cursul acestor 39 anĭ (1730—1769) este o jucărie, ce Pórta o aruncă și o ĭa după plac și după interes, cînd luĭ Constandin Mavrocordat, cînd unuĭa séŭ altuĭa din membriĭ celor 2 familiĭ *Racoviţă* și *Ghica*. Treĭ-ḍecĭ și treĭ de anĭ Mavrocordat luptă prin banĭ și intrigĭ de tot felul, cu treĭ Racoviţescĭ și 5 Ghiculescĭ, ca să apuce tronul; în 6 rîndurĭ el isbutesce să'l dobêndéscă, dar tot în 6 rîndurĭ e silit să'l părăséscă. 18 schimbărĭ de domniĭ între 9 persóne și în maĭ puţin de 40 de anĭ, abia décă vine cîte 2 anĭ de domnie, décă *domnie* se maĭ pot numi aceste schimbărĭ și preschimbărĭ, gonirĭ și rechemărĭ, din noŭ gonirĭ și din noŭ ĭertărĭ, a unora și acelorașĭ persóne, trimise numaĭ spre peirea de-

sĕvîrşită a ţĕreĭ. Pórta din tóte aceste schimbărĭ trage numaĭ folóse: cînd ţéra se rógă să-o scape de vre un domn hrăpitor, ea nu o ascultă, décă rugăciunea nu a fost însoţită de sume marĭ de banĭ; domnul e scos, déră se 'ntîmplă că e 'nlocuit cu altul şi maĭ rĕŭ; atuncĭ alte darurĭ trebuesc din partea ţĕreĭ, ca să fie înlăturat acesta, şi rechemat cel d'ântâiŭ, care pare acum maĭ bun; cînd nu sunt plîngerĭ în potriva domnuluĭ sunt stăruinţele celor poftitorĭ după domnie; unul din eĭ oferă o sumă órecare; décă cel ce ocupă tronul nu dă maĭ mult, se numesce oferentul; se póte întîmpla însă, că îndată după aceea mazîlitul să găséscă banii ceruţĭ séŭ ceva maĭ mult, atuncĭ pentru acelaş cuvênt acesta câştigă cea-ce perduse, acela perde cea-ce abĭa dobêndise. O asemenea speculă o face Pórta şi cu mutarea domnilor din Moldova în Ţéra-Românéscă şi vice-versa. Tronul acesteĭ din urmă era maĭ căutat, fiind maĭ productiv; cînd beiĭ ambelor ţĕrĭ deveneaŭ locuitorilor nesuferiţĭ prin jafurile şi tiraniile lor, Sultanul de o cam dată nu îĭ mazilea, căcĭ ar fi încurajat pe Românĭ să se plângă mereŭ de apăsătoriĭ lor; ci muta pe unul în locul altuĭa, luând banĭ de la amêndouĭ; de la cel mutat în Ţéra-Românéscă, fiind că 'ĭ făcuse o înaintare, de la cel trecut în Moldova, fiind-că îĭ arĕtase o favóre.

3 După mórtea luĭ Nicolae Mavrocordat, boeriĭ şi clerul aleseră în locu-ĭ pe fiul sĕŭ *Constandin*, tînĕr numaĭ de 19 anĭ, gîndind, că fiind-că are avere destulă moştenită de la tată-sĕŭ, va jefui maĭ puţin ţéra. Pórta întări alegerea boerilor; Constandin însă, după 15 ḑile de domnie, fu scos şi înlocuit cu fostul domn al Moldoveĭ, *Mihaĭl Racoviţă* (Octomvrie 1730). Dar nicĭ Racoviţă nu ţinu domnia maĭ mult 1730
de cît 9 lunĭ, căcĭ duşmanul sĕŭ *Constandin Mavrocordat* vĕrsâ la Pórtă comorile părintescĭ moştenite, şi căpătă tronul pentru *a doua óră*. Venind în Bucurescĭ, el nu găsi în vistieria ţereĭ de cât 130 leĭ: toţĭ baniĭ adunaţĭ fusese trimişĭ de Racoviţă spre păstrare în Polonia. Noul domn, ca să pótă să'şĭ umple vistieria cea sleită, dede în arendă

birurile județelor și supuse pe toțĭ locuitoriĭ, fără deosebire de clasă, la o contribuțiune pe cap (capitație), a căreĭ plată, décă nu venea cu greŭ celor bogațĭ, țĕrănimeĭ însă îĭ era peste putere; de aceia locuitoriĭ începură să năpustéscă satele și să umple țĕrile vecine. Uniĭ din boerĭ se plînseră la Pórtă. Din acéstă causă Mavrocordat e mutat la Moldova, în locul vĕruluĭ sĕŭ *Grigore*
1733 *Ghica*, care trece în Țéra-Românéscă (Aprilie 1733). Acéstă schimbare ține însă numaĭ 2 anĭ, findcă Constandin, prin introducerea și în Moldova a sistemuluĭ sĕŭ financiar, se îmbogățise așa de repede, în cât fu în stare să cumpere cu un milion de leĭ permutarea luĭ în Țéra-Românéscă.

4. Incă la începutul *domnieĭ a treia* a luĭ Constandin Mavrocordat, isbucni rĕsboiul dintre Rușĭ
1736-39 și Turcĭ (1736—1739), la care luară parte și Austriaciĭ, ca aliațĭ aĭ Rușilor. Trupele germane ocupară Curtea-de-Argeș, Cîmpu-lung, Tîrgoviștea și Bucuresciĭ; Constandin Vodă fugi la Giurgiu, pênĕ să-ĭ vină în ajutor Turciĭ. Aceștia daŭ foc Tîrgovișteĭ și Câmpu-lunguluĭ, robesc mulțime de lume, bat în micĭ lupte pe Austriacĭ la *Pitescĭ*, *Craiova*, *Cozia* și *Tîrgu-Jiŭ*, dér sunt înfrînțĭ la satul *Perișanĭ* (plaiul Loviștea), cu tótă
1739 vitejia ce arĕtară aci osteniĭ românĭ (Iulie 1739) la apărarea uneĭ redute. In fine Austriaciĭ, în urma înfrîngerilor din Serbia și din Temișóra, făcură pace cu Turciĭ la *Belgrad* în 18 Sept.
1739 1739: Banatul Craioveĭ se dede înapoĭ Țĕreĭ-Românescĭ; acésta fu singura eĭ mîngîere, după atîtea aspre încercărĭ și suferințe: cĭumă, cutremure, focurĭ, robirĭ și pustierĭ, ce avu să îndure în aceștĭ anĭ din urmă.

5. Făcêndu-se pace, Constandin Mavrocordat găsi timpul priincĭos a publica faĭmósa sa *reformă*,

prin care se aducea óre-carĭ îmbunĕtăţirĭ în administraţie şi justiţie şi se fixa contribuţia personală la 10 leĭ pe an de fie-care cap de familie. Sub domniĭ următorĭ însă contribuţia se urcă din ce în ce, pênĕ când, în timpul domnieĭ *a cincea* a luĭ Mavrocordat, (1756), ea ajunse la 65 leĭ pe an. 1756
Asemenea greutăţĭ de dărĭ siliră pe ţĕranĭ să fugă preste Dunăre şi în Transilvania; numaĭ din Oltenia plecară dintr'o singură dată 15,000, aşa în cât din 147.000 familiĭ ţĕrănescĭ contribuabile, câte se constatase în 1740, rĕmaseră 6 anĭ maĭ târḑiŭ numaĭ 70,000, iar 10 anĭ după aceea, 35,000.

Pórta, îngrijită de risipa locuitorilor, dede un hatişerif la 1746, prin care ḑicea, că'ĭ este voĭa, pohta şi porunca 1746
să se adune ceĭ înstrĕinaţĭ în pămêntul lor." Pe temeiul acestuĭ ordin, Const. Mavrocordat cu sfatul *adunăreĭ ţĕreĭ* hotăraşte (la 1 Martie 1746): 1) pentru ţĕraniĭ înstreinaţĭ, carĭ se vor întórce în ţéră „să fie 6 lunĭ fără de dajde, ĭar după aceea să nu dea pe an de cît leĭ 5 la patru sferturĭ, ĭar maĭ mult nu, şi or pe ce moşie se vor aşeḑa, să fie neopriţĭ; numaĭ stăpênuluĭ celuĭ cu moşia să ĭ lucreze pe an câte 6 ḑile şi să dea şi dijmă din tóte semănĕturile lor". 2) „Verĭ-care din rumânĭ (vecinĭ), or mănăstirescĭ, or boerescĭ, vor fi fost înstreinaţĭ de pămêntul acela, aceĭa, vrênd să se întórcă la pămêntul patrieĭ lor, să se aşeḑe unde le va fi voĭa, şi de rumănie să fie slobodĭ şi ertaţĭ, ne maĭ avênd nicĭ-o supărare de către stăpêniĭ lor". După aceea la 5 August acelaş an, *Adunarea* hotărasce ca: 1) „orĭ la cine din némul boeresc saŭ la mănăstirĭ vor fi rumânĭ cu moşiile lor, moşiile să rĕmâe la stăpânirea boerilor, orĭ mănăstirilor, să le stăpânéscă ca şi pênĕ acum, ĭar rumâniĭ să se libereze numaĭ cu capetele fără de moşie, dând fie-care rumân stăpênuluĭ câte ḑece leĭ, „şi cu voe de va fi stăpênuluí sĕŭ, şi fără de voe". 2) Spre despăgubirea boerilor şi mănăstirilor pentru perderea *rumânilor* lor, li se acordă dreptul să aibă „trebuincioşiĭ ómenĭ pe la moşiĭ, scutiţĭ de bir şi ştiuţĭ vistieriei", după care scutélă s'aŭ şi numit *scutelnicĭ*.

Acest act al *desrobiriĭ ţĕranilor* fu o simplă mĕsură

fiscală, care ridică cifra veniturilor domnuluĭ și nu folosı de loc țĕrănimeĭ. De aceea nu e de mirare, décă sórta țĕranilor clăcașĭ merse din rĕŭ în maĭ rĕŭ, décă eĭ, striviți de un imposit cumplit, arbitrar și neproporționat cu puterile lor, fug departe în laturile Turcieĭ, Ardéluluĭ, Ungarieĭ și Rusieĭ; décă puținiĭ ce maĭ rĕmân apucă potecile codrilor și ale pădurilor, și în numeróse cete de haĭducĭ jăcmănesc și tîlhăresc la drumurĭ și în tîrgurĭ, și ca să nu fie pîrîțĭ stăpînirii, ajută cu baniĭ furațĭ satele învecinate la plata dăjdiilor.

C. Resbóiele Rușilor cu Turciĭ.
(1769—1812).

La suferințele și rĕutățile de tot felul, aduse țĕriĭ de domnia streină a Fanaruluĭ, veniră acum să se adaoge suferințe și maĭ cumplite din causa rĕsbóielor dese dintre Rușĭ și Turcĭ. In interval numaĭ de 42 anĭ (1769—1812) principatele române avură să îndure greutățile a treĭ lungĭ rĕsboie și ocupațiunĭ militărescĭ (1769 — 1774, 1787 — 1792 și 1806—1812), fiind prĕdate și pustiite de învingĕtorĭ, ca și de învinșĭ. Rusia, încă de la Petru cel Mare, voĭa să facă din Dunăre fruntaria împĕrățieĭ séle și să stăpînéscă Marea-Négră, pentru ca de aci maĭ sigur și maĭ cu putere ea să lovéscă Constantinopole, și să alunge pe Turcĭ din Europa. Maĭ cu sémă ambițiósa împĕrătésă E-
1762—1796 caterina II (1762—1796) puse în lucrare acest plan cu marĭ jertfe de ómenĭ și de banĭ, și de și în cele din urmă Rusia a isbutit să înainteze cu cuceririle pênĕ la Prut și Marea-Négră, dér cele-l-alte puterĭ europene aŭ oprit-o, orĭ-de câte-orĭ a încercat, de a merge maĭ departe.

a. Rĕsboiul de la 1769—1774.

6. Rĕsboiul ruso-turc isbucni la începutul anu-
1769 luĭ 1769. Generalul rus *Galitzin*, după ce luă cetatea Hotinul, trimise un corp de 10,000 soldațĭ, ca să ocupe Moldova și să gónéscă trupele turcescĭ de acolo, cea-ce se făcu fără nicĭ-o greutate; garnizóne ruse fură așeḑate prin orașe și pe la granițe; Galațiĭ se luâ după o luptă crâncenă. După cuprinderea Moldoveĭ urmă îndată, și cu a-

ceiașĭ înlesnire, cuprinderea Țěreĭ-Românescĭ, unde domnul eĭ Grigore Ghica (în Noemvrie 1769) se 1769
prefăcu că fuge înaintea a câtor-va sute de volintirĭ românĭ, și se lăsă a fi luat prisonier și dus la Petersburg. In locul luĭ, rĕmase Pîrvu Cantacuzin a îngriji de trebuințele armielor rusescĭ.

7. Pórta auḑind de cele întîmplate, și vĕḑênd că Româniĭ s'aŭ aruncat în brațele Rușilor, hotărî să stingă de pe fața pămêntuluĭ tot ce este piciŏr de creștin în Moldova și Țéra-Romănéscă. Treĭ armate numeróse primiră ordin să trécă Dunărea. Un corp de 16,000 Turcĭ înaintând spre capitală, înconjură pe Rușĭ în mănăstirea *Comana;* Pîrvu veni ca să-ĭ scape, dér fu coprins nóptea de Turcĭ într'o pădure și omorît cu toțĭ ómeniĭ sĕĭ (1770. Turciĭ părăsiră Comana și se retra- 1770
seră la Giurgiu ; generalul rus *Stoffeln*, după ce îĭ bătu aci cumplit, intră în Bucurescĭ în ḑiua de $\frac{11}{22}$ Februarie 1770, în strigătele de bucurie ale locuitorilor. Mitropolitul Grigorie, archiereiĭ și boeriĭ depuseră înaintea luĭ insemniele domnescĭ, jurând credință și supunere către împĕrătésa tutor Rusielor. Cele-l-alte orașe, tîrgurile și satele jurară de asemenea. Numaĭ Oltenia, afară de Slatina, rĕmase cu banul eĭ Manolache Ruset, credincĭósă Porțiĭ. O deputațiune alésă, în frunte cu Mitropolitul, plecă la Petersburg împreună cu deputațiunea din Moldova, ca să închine amândouĕ țĕrile la picióрele Ecaterineĭ. Insă pênĕ să se 'ntórcă deputațiunea de la Petersburg, Turciĭ alungară pe Rușĭ din țéră și puseră domn pe banul Manolache. Acesta nu stete pe tron de cât patru lunĭ (1770), fiind că Rușiĭ, în urma maĭ multor victoriĭ câștigate asupra Turcilor, rĕmaseră din noŭ stĕpênĭ în principate, pênĕ la încheĭerea pă-

1774 ciĭ de la *Cucĭuc-Kainardgi*, (1774), când se numiră ĭarăşĭ domnĭ de către Pórtă.

Prin art. 16 din acest tractat de pace, Rusia restitui Porţiĭ întréga Basarabie cu cele două principate Moldova şi Ţéra-Românéscă, sub condiţiune: ca Pórta să acorde locuitorilor celor două ţĕrĭ deplină amnestie şi libertate religiósă; mănăstirilor şi particularilor să li se restitue moşiile luate de Turcĭ; clerului să i se dea respectul datorit; eşirea din ţéră să fie liberă în curs de un an de ḑile; ţĕrile să fie scutite de haraciŭ pe tot timpul rĕsboiuluĭ şi încă pe douĭ anĭ viitorĭ, fără de a puté fi apucate de vre-o datorie din trecut, séŭ de a fi încărcate cu birurĭ grele. In fine *ministrul rusesc de la Pórtă să aĭbă dreptul de a vorbi în favórea principatelor.* Acest drept de *intercessiune* Rusia sciu să-l prefacă îndată într'un *protectorat apăsător*, şi cu timpul chĭar într'un drept de *suzeranitate,* care aparţinea numaĭ Porţiĭ.

b. Rĕsboiul de la 1787—1792.

1774—1782 8. Sub Alexandru-Vodă Ypsilante (1774—1782) ţéra putu puţin să rĕsufle de multele rĕutăţĭ ce suferise; ea căpĕtă întocmirĭ bune şi folositóre: scolĭ. spitale şi case pentru săracĭ, tribunale şi un codice de legĭ. Din nefericire rĕsboiul isbucni
1787 din noŭ între Ruşĭ şi Turcĭ (a. 1787) din causa amesteculuĭ Rusieĭ în afacerile din lăuntru ale principatelor române. Austria, fiind legată prin tractat de alianţă cu Rusia, trebui să ĭa parte la
1786-89 rĕsboiŭ. Nicolae vodă Mavrogheni, (1786—1789), cu óste din ţéră ca la 10,000 şi cu ajutorul oştilor turcescĭ, putu să apere cât-va timp trecĕtorile despre Banat şi Transilvania şi să respingă de maĭ multe orĭ trupele austriace. Insă un corp maĭ mare de Austriacĭ, comandat de Prinţul Coburg, intrâ prin nordul Moldoveĭ, bătu
1788 pe Turcĭ şi ocupâ Iaşiĭ (1788); alte două victoriĭ câştigate de armatele austro-ruse (la *Focşanĭ* şi

Mărtinești pe Rîmnic, 1789) fac pe Ruși stăpânĭ 1789
asupra Moldoveĭ și pe Austriacĭ, asupra Țĕriĭ-
Românescĭ. Prințul Coburg intră triumfător în
Bucurescĭ; Mavrogheni fuge peste Dunăre, de unde
se 'ntórce cu puterĭ turcescĭ, dér la *Calafat* el
este cumplit bătut (1790), și câte-va sĕptĕmânĭ 1790
în urmă i se taĭe capul din ordinul Mareluĭ-
Vizir, care nu putea suferi, ca un ghĭaur să serve
cu statornicie causa Turcieĭ și pe Sultan.

Intre acestea Iosef, împĕratul Austrieĭ, móre
(1790), ĭar fratele și succesorul sĕŭ Leopold II,
de témă pentru alte încurcăturĭ maĭ marĭ din
Apus, se grăbesce a încheĭa cu Turciĭ *pacea de
la Șiștov* (4 Aug. 1791), cu condițiune, ca tóte 1791
lucrurile să rĕmână ast-fel cum aŭ fost înainte
de rĕsboiŭ. Rusia urmâ rĕsboiul maĭ departe cu
isbîndĭ strălucite, pênĕ ce consimți și dênsa, în
urma stăruințelor Prusieĭ, Anglieĭ și Holandeĭ, să
încheiă *pacea de la Iașĭ* 29 dec. 1791 / 9 Ian. 1792; prin această pace 1792
ea dobêndi Oczakovul și ţéra dintre Bug și Dni-
stru. *Rîul Dnistru deveni acum marginea între
Rusia și imperiul otoman.*

Principatele rĕbdară și de astă dată cincĭ anĭ de ḑile
tóte neajunsurile rĕsboiuluĭ, fără a trage vre-unul din fo-
lósele luĭ: orașe, tîrgurĭ și sate, mănăstirĭ și schiturĭ fu-
sese arse, prĕdate séŭ dĕrîmate, birurile îndoite și între-
ite, ĭar podvódele (transporturĭ) și zaherelele nu maĭ în-
cetase de pe locuitorĭ, fiind vaĭ și amar de ţéră. Ca culme
preste tóte, dupĕ retragerea oștilor, se încinse bóla ciu-
meĭ, lăcustele și seceta stricară bucatele, așa în cât ómeniĭ
ajunsese a se hrăni cu cóje de copacĭ și cu gunoiŭ de
vită; ba uniĭ murĭaŭ chiar de fóme. Domniĭ ceĭ numițĭ
de Pórtă găséŭ tocmaĭ în aceste nenorocirĭ mijlócele ca
să se îmbogăţéscă. Ast-fel *Al. Moruzi* (1793—1796), în 1793—96
timpul de fómete, adună tot grâul din ţéră, plătind câte
7 leĭ chila, și'l vinde apoĭ câte 40 leĭ chila; cu baniĭ
luațĭ în chip de împrumut de la m-rĭ cumpĕră porumb,
pe care 'l desface în folosul sĕŭ cu preţ îndoit și întreit,

dér baniĭ luațĭ de la m-rĭ nu-ĭ maĭ dă înapoĭ, ci'ĭ opresce pe sémă-ĭ.

Tot pe atuncĭ un turc de la Vidin *Osman-Pasvantoglu*, rĕsculându-se asupra Porțiĭ, pustia cumplit cu cetele luĭ
1797—1802 de *Pasvangiĭ* amêndouĕ malurile Dunăriĭ. *Hangerli* (1797—1799), *Moruzi* (1799—1802) și *Suțu* (1802), sub cuvênt că trebuesc provisiunĭ și banĭ pentru oștile turcescĭ, îndesaŭ birurile și îmmulțiaŭ zaherelele. Hangerli strînse numaĭ din *văcărit* peste 5 milióne leĭ, dér plăti cu lațul de gât lăcomia sa de aur. Mih. Șuțu, la simpla veste că 1200 Pazvangiĭ vor să calce Bucurescĭĭ, fugi în Transilvania cu cele 6 milióne ce și le agonisise, lăsând Bucurescĭĭ pustiŭ la voĭa întîmplăriĭ. Mitropolitul și boeriĭ se plânseră la Pórtă, că numaĭ în timp de 3 anĭ Hangerli, Moruzi și Șuțu aŭ stors din spinarea țĕriĭ peste 45 milióne leĭ, ca să țină oștĭ spre a o apĕra; baniĭ însă ĭ-aŭ mâncat, ĭar Pazvangiiĭ aŭ ars tîrgurĭ, orașe și sate, aŭ slutit și omorît lumea. Atuncĭ Pórta, prin stăruințele Rusieĭ, orîndui domn
1802 pe 7 anĭ pe *Constandin*, fiul luĭ *Alex. Ypsilante* (1802).

c. *Rĕsboiul de la 1806—1812*

9. Rusia căuta într'una să ațîțe turburărĭ în imperiul turcesc, pentru ca slăbindu-l mereŭ, maĭ ușor să'l dobóre. Ea ridică pe Muntenegrenĭ și pe Sêrbĭ, ajutându-ĭ prin mijlocirea luĭ Ypsilante cu banĭ, bucate și munițiunĭ de rĕsboiŭ. Pe de altă parte Napoleon I, împĕratul Franciеĭ, avênd să încépă rĕsboiŭ cu Prusia, voia să încurce pe Rușĭ într'un noŭ rĕsboiŭ cu Turciĭ; de aceĭa el stărui la Pórtă, ca atât Ypsilante, cât și Moruzi, domnul Moldoveĭ, să fie scoșĭ din scaun. Sultanul nepricepênd gîndul Francesuluĭ, îĭ îndeplini
1806 voĭa (30 Aug. 1806). Atîta însă aștepta și Rusia, pentru ca să găséscă pricină de cértă, și fără nicĭ o declarațiune de rĕsboiŭ intră și ocupă amêndouă principatele. Rĕsboiul ruso-turc se trăgănă
1806—1812 6 anĭ (1806—1812), purtându-se la început slab
1809 din amêndouă părțile. Pênă în a. 1809 Rușiĭ nu putuse lua din mâna Turcilor nicĭ unul din o-

rașele asediate, Gĭurgiu, Brăila și Silistra, ba fusese chiar respinșĭ cu perderĭ dinaintea Silistreĭ. Numaĭ după ce Rusia se asigură prin pacea de la Viena de prieteșugul Austrieĭ, putu dispune de trupe maĭ numeróse, contra Turcilor, și câștigă prin generaliĭ sĕĭ Kamenski și Kutusoff, maĭ multe victoriĭ peste Dunăre. Rușiĭ credéŭ că cel puțin de astă-dată principatele române nu aŭ să le scape din mîinĭ, și că Dunărea are să devină hotarul despărțitor între dênșiĭ și Turcĭ. Napoleon I chiar declarase Porțiĭ (în 1810) că el consimte 1810
la acésta; și de sigur că și Pórta ar fi fost silită să priméscă pacea cu asemenea condițiune; din fericire însă pentru Românĭ isbucni rĕsboiul între Francesĭ și Rușĭ (1812). Napoleon intrând în Rusia cu 500,000 soldațĭ, Impĕratul Alexandru I trebui să retragă oștile din principate și să încheiă pace, mulțămindu-se numaĭ cu *Basarabia*.

Ast-fel prin *tractatul de pace de la Bucurescĭ* (28 Maiŭ 1812), Rusia luă în stăpînire jumĕtate 1812
Moldova, cu cetățile eĭ cele maĭ tarĭ: Hotin, Bender, Cetatea-Albă, Kilia și Ismail. Prin acésta ea căpăta un loc însemnat la Dunărea-de-jos, și mergea drept la ținta ce'șĭ alesese: *domnia în Orient și maĭ ales în Balcanĭ.*

Principatele române îndurară suferințele cele maĭ marĭ de la armiile rusescĭ, ca și de la cele turcescĭ: sate și chiar orașe întregĭ, maĭ ales cele ce se găsiaŭ în calea oștilor, ca: Focșanĭ, Rîmnicul-Sărat, Buzĕŭ fură arse și pustiite; Brăila și Galațiĭ, după luarea lor de către Rușĭ, sunt date foculuĭ, iar locuitoriĭ, deși creștinĭ, sunt parte omorîțĭ, parte gonițĭ și despuĭațĭ de averile lor.

Ocîrmuirea ruséscă aruncă birurĭ extra-ordinare pe moșiĭ, case, persóne și pe vite; vinde la licitațiune tóte funcțiunile publice, luând cîte 20,000 galbenĭ pentru un post de vistier, 8—10,000 galbenĭ pentru un isprăvnicat, etc. Cererĭ de zaherele, de care pentru transport, de lucrătorĭ

pentru facere de spitale, magaziĭ, cetățuĭ, de aprovisionărĭ de lemne, hrană și de nutreț, nu se maĭ curmă, vara și ĭarna; una se cere de guvern, și ḑece se ĭa de la bieții locuitorĭ de către ofițeriĭ rușĭ și ispravniciĭ de județe; gróza ce Rușiĭ băgase în Românĭ era așa de mare, în cât, când un țĕran vedea în casa sa intrând o uniformă ruséscă, înlemnea pe loc, și fără să ḑică un cuvênt, lăsa pe Rus să ĭa din casă ce voĭa și cât voĭa. Din causa atîtor stórcerĭ și greutățĭ, maĭ bine de 200,000 locuitorĭ fugiră din principate. Opt sute negoțĕtorì din Bu-
1811 curescĭ închiseră prăvăliile (1811), și numaĭ la amerințarea că vor fi toțĭ surghĭunițĭ în Siberia, consimțiră à le deschide și a plăti noile contribuțiĭ puse asupră-le. Rușiĭ maĭ bătuse și o monedă rea și mincinósă, cu care locuitoriĭ eraŭ amăgițĭ, căcĭ cu dênsa nu li se plăteaŭ nicĭ pe jumĕtate din prețul lucrurilor cumpĕrate. Acéstă monedă avé curs silit numaĭ în țĕrile române. In fine, când se făcu pacea, Rușiĭ nu voiră să plece, până ce nu luară cu dênșiĭ, pe lângă douĕ milióne leĭ, încă 20,000 care cu câte 4 boĭ și câte 2 țĕranĭ de car, decĭ 80,000 boĭ și 40,000 țĕranĭ, pe carĭ ĭĭ duseră cu bicĭul, ca să populeze pustiile Rusieĭ. Intr'un cuvênt Rușii *„nu lăsară Românilor de cât ochiĭ pentru ca să plângă,“* cum ĭĭ amerința la 1810 generalul Kutusoff, căruĭa, cu tóte acestea, boeriĭ ĭĭ oferiră la plecare o tabacheră plătită din vistieria țĕriĭ cu 80,000 leĭ.

D. Ceĭ din urmă domnĭ Fanarioțĭ.

(1812—1821)

10. O dată cu retragerea oștilor rusescĭ din țéră, Pórta orîndui domn pe termen de 7 anĭ pe dra-
1812—1818 gomanul *Ion Caragea* (1812—1818). Ca toțĭ predecesoriĭ sĕĭ, și acesta hrăpi și jefui țéra în felurimĭ de chipurĭ: vêndu funcțiile statuluĭ la mezat; făcu peste 4000 de boerĭ noĭ pe banĭ, și urcă birurile în așa chip, că din 12 leĭ pe an, cât se plătea maĭ 'nainte, bietul țĕran trebuĭa să dea acum de 15 orĭ maĭ mult, adică 180 leĭ. Numaĭ ast-fel Caragea strînse în timp de 6 anĭ o avere de 93 milióne leĭ. El publică în limba grecéscă o legĭuire, ce pórtă numele sĕŭ *(Condica*

luĭ Caragea), şi când simţi că Pórta voĭesce să'l maziléscă, fugi în Austria cu tóte comorile séle, lăsând ţéra la voĭa întêmplăriĭ (1818).

In locul luĭ Pórta trimise pe *Alexandru Şuţul* (în a treĭa domnie, 1818—1821); el urmâ acelaş fel de jafurĭ, strîngând în 2 anĭ peste 15 milióne leĭ; ba voi chiar să hrăpéscă şi moşia oraşuluĭ Tîrgovişte, ḑicênd că e domnéscă, ca s'o dea ficeĭ séle zestre. Orăşaniĭ în numĕr de 400, bărbaţĭ cu femeĭ, veniră cu rogojinĭ aprinse în cap la Bucurescĭ să se plângă luĭ Vodă. Acesta îĭ înblânḑi cu făgăduelĭ, dér în acelaş timp trimise ómeniĭ sĕĭ ca sĕ împĭetréscă moşia. Tîrgoveşteniĭ, vĕḑêndu-se înşelaţĭ, trag clopotele ḑiua şi nóptea şi blestemă cu foc şi pară în bisericĭ pe Vodă, până când, întêmplându-se ca Şuţu să cadă bolnav, muri grabnic, (19 Ian. 1821), ca isbit de urgia dumneḑeiască. 1818—1821 1821

Cu Şuţu se încheiâ domnia cea streină a Fanarioţilor, care ţinuse maĭ bine de 100 de anĭ (1716—1821), pentru că, a doua ḑi chiar după mórtea luĭ, isbucni mişcarea naţională a luĭ Tudor Vladimirescu. 1716—1821

7. Mişcarea naţională a luĭ Tudor Vladimirescu.

(1821)

1. Suferinţele poporuluĭ român trebuĭa să aibă un sfîrşit. Ţéra, pustiită de rĕsboaie şi suptă cu totul de domniĭ trimişĭ de Pórtă, nu era chip ca ea să maĭ fie locuită, din causa greutăţiĭ birurilor şi a nedreptăţilor; muncind 180 ḑile într'un an, ţĕranul abĭa ar fi putut să'şi plătéscă darea legiuită către vistierie; pentru ogorul sĕŭ, pentru hrana şi îmbrăcămintea sa şi a familieĭ, şi pentru îndeplinirea celor-alte năpăştĭ, nu-ĭ maĭ rĕmânea nicĭ timp nicĭ putere. Birurile cădéŭ aprópe numaĭ pe capul ţĕranilor; aceştia trebuĭaŭ sĕ ducă tóte cheltuelile statuluĭ şi să 'ndestuleze tóte nevoile. „Nu era măcar o ḑi, ne spune însuşĭ Constandin Vodă Ypsilante, întru carea să fi putut ticălosul ţĕran să se vaḑă pe sine slobod de către

împlinitoriĭ zapciĭ, căcĭ pênĕ a nu fi unul isprăvit, sosea celalant cu alte cererĭ nouĕ" ; și fiind-că ómeniĭ nu puteaŭ să dea cea-ce nu aveaŭ, eraŭ supușĭ la tot felul de casne, ba chiar vênduțĭ în robie, ca țiganiĭ, câte ḑece leĭ de suflet.

Din acéstă causă țéra se pustia din an în an ; holdele rĕmâneaŭ nelucrate, satele se stergeaŭ de pe fața pământuluĭ, ĭar puținiĭ locuitorĭ se ducéŭ să trăiască prin pădurĭ și munțĭ în scorbure saŭ bordee, sĕlbăticindu-se și apucându-se de prédă. Dreptatea eĭ nu o găséŭ nicăirĭ, pentru că n'aveaŭ cuĭ să se jeluiască; tóte slujbele eraŭ date pe banĭ, decĭ fie-care slujbaș avea dreptul să jefuiască fără pedépsă; domnul vindea dregătoriile cele marĭ; ĭar dregĕtoriĭ, la rêndul lor, vindeaŭ la mezat slujbele maĭ micĭ ce atârnaŭ de dênșiĭ; „și apoĭ ce să veḑĭ de aci înainte, ne spune un cronicar, fiind tréba pe cine da maĭ mult, vedéĭ câțĭ blestemațĭ toțĭ în trebĭ ce nu li se cădea, și întindea toțĭ în tóte părțile pe biata țéră".

In ast-fel de stare se găsea poporul,când mehedințénul Tudor Vladimirescu ridică stégul rebelieĭ în potriva Stăpânireĭ.

1770 2. Tudor Vladimirescu s'a născut pe la a. 1770 în satul Vladimir [jud. Gorj] Tatăl sĕŭ Constandin, poreclit *Ursu*, era un simplu sătén contribuabil. Sub Constandin Vodă Ypsilante, Tudor fu orînduit vătaf de plaiŭ (sub-prefect) la Cloșanĭ și Comandir de *pandurĭ*, cum se numìa oștirea națională, ce se formase atuncĭ preste Olt. In timpul celuĭ
1806–12 din urmă rĕsboiŭ ruso-turc (1806—1812), corpul Pandurilor aduse serviciĭ marĭ Rușilor; Tudor, pentru vrednicia și vitejia ce arĕtase în maĭ multe lupte, fu înălțat de generaliĭ rușĭ la gradul de *parucic* (locotenent) și decorat cu *ordinul* (cavaleria) *St. Vladimir*. După încheĭerea păciĭ (1812) el fu nevoit să fugă în Austria, pentru că pașa din Rusciuc voĭa să'l prindă și să'l omóre, căcĭ făcuse multe rele Turcilor. Maĭ târḑiŭ, întorcên-
1815 du-se în țéră (în 1815), fu numit ĭarășĭ vâtaf de plaiŭ la Cloșanĭ, în care slujbă nu stete mult, avênd cu Statul judecățĭ prin Craiova și Bucurescĭ pentru niște banĭ ce avea să ia.

Tudor dedese semne încă din tinereţe de un bărbat curagios, cu iubire pentru ţéră şi cu vrednicie în trebile ostăşescĭ. El aduna de maĭ mulţĭ anĭ arme de tot felul în casa sa de la Cerneţĭ, şi aştepta numaĭ timpul priincios, ca să dea semnalul revolteĭ. Acest moment sosise, o dată cu mórtea luĭ Alecu vodă Şuţul. Tudor, care se afla atuncĭ în Bucurescĭ, plecâ îndată peste Olt, unde scóse afară o proclamaţiune „către tot poporul românesc din Bucurescĭ şi din cele-lalte oraşe şi sate ale Ţěriĭ-Româneascĭ", chemând pre toţĭ să vină cu arme, cu furcĭ de fer şi cu lâncĭ, décă n'aŭ arme, ca să scape ţéra de *balaurĭ*, adică de căpeteniile bisericeştĭ şi politiceştĭ de până atuncĭ, şi să alégă alte căpeteniĭ maĭ bune. Tot de o dată trimise plângere la Pórta, prin care arěta, că ridicarea poporuluĭ este numaĭ asupra boerilor celor întovărăşiţĭ cu domniĭ fanarioţĭ, şi se ruga ca Pórta să trimită un om împěrătesc, ca să cerceteze şi să védă jalnica stare a ţěriĭ. In fine pe boerĭ îĭ îndemna să se unéscă cu norodul la cererile ce face, şi anume: 1) *încetarea domniilor greceştĭ şi numire de domn pământean;* 2) *înfiinţarea uneĭ oştirĭ naţionale cel puţin de 12.000 voĭnicĭ*; 3) *fixarea dărilor prin adunarea ţěrĭĭ pe termen de 7 anĭ*, şi 4) *iertarea în curs de treĭ anĭ a dăjdiilor.*

Maĭ ântêiŭ rěscóla se respândi în Gorj şi în Mehedinţĭ, apoĭ în tóte judeţele de peste Olt, maĭ la urmă în tótă ţéra. Cetele arnăuţeştĭ, trimise de divan în contra luĭ, se unesc cu dênsul, aşa că în timp numaĭ de o lună Tudor se găsea în capul uneĭ armate de 16,000 ómenĭ. Cu acéstă putere *domnul-Tudor*, căcĭ ast-fel îl numĭa acum poporul, veni la Bucurescĭ (16 Marte) şi trase d'a dreptul la mănăstirea Cotroceniĭ. Mitropolitul şi boieriĭ grăbiră să i se închine; ĭar el, sub nu-

mele de *Comandir general al Adunării noroduluĭ* guvernâ ţéra ca un domn stăpânitor în timp de două lunĭ.

3. Intre acestea prinţul Alexandru Ypsilante, fiul fostuluĭ domn Constandin, eşise din Rusia în pământul Moldoveĭ şi făcea oştĭ, cu gînd ca să bată pe Turcĭ şi să mântuéscă némul grecesc de robie. Mihaiŭ Vodă Şuţul găsi maĭ cu minte ca să fugă în Austria şi să lase ţéra pe mâna *Eteriştilor* séŭ *Zavergiilor*, cum se numiaŭ ostaşiĭ luĭ Ypsilante. Cetele acestuia, compuse din tot felul de ómenĭ fără căpătâiŭ : Grecĭ, Bulgarĭ, Sêrbĭ, Arnăuţĭ, se revĕrsară în amêndouĕ principatele după jafurĭ şi ucidérĭ, fără ca cine-va să le stea în potrivă. Ypsilante cu vre-o 3000 de adunăturĭ veni la *Colintina* în marginea Bucureştilor şi voi a trage pe Tudor în partea sa. Românul îl întrebă scurt, căcĭ vorba îĭ era puţină : „Óste regulată de Ruşĭ sosesce?“, şi când Grecul îĭ spuse: „de o cam dată nu“, el îĭ dise cu desnădĕjduire: „Te-aĭ prăpădit şi Măria Ta, şi ne-aĭ băgat şi ţéra în foc. Româniĭ nu s'aŭ sculat asupra împĕrăţieĭ turcescĭ, ci asupra domnieĭ grecescĭ. Unde s'a maĭ pomenit, ca cărbunarul să se unéscă cu nălbitorul, séŭ lupul cu óia?“ Atuncĭ Ypsilante, find-că simţise că Turciĭ aŭ să intre în ţéră, plecă la Têrgovişte, unde începu să poruncéscă ca un domn al ţĕriĭ, orênduind ispravnicĭ prin judeţele despre munte şi aruncând peste bieţiĭ ţĕranĭ tot felul de dăjdiĭ. Tudor, cum înţelese despre acésta, îĭ trimise o scrisóre cu următórea cuprindere : „*Măria Ta, aĭ dat scirĭ prin manifesturĭ, că te chĭamă patria, şi cum că trecĕtórea îţĭ ĭaste la Elada ca să o isbăvescĭ de sub jugul Otomanicesc. Apoĭ acuma, cum te-aĭ înscăunat în Tìrgovişte, şi cu ce cuvênt te amestecĭ în stăpâni-*

rea țěriĭ, și scoțĭ birurĭ preste birurĭ asupra lăcuitorilor, și le iaĭ vitele și bucatele?".

4. Ypsilante încă de maĭ nainte pusese 'n gînd perḑarea luĭ Tudor, bănuindu-l că este înțeles cu Turciĭ. Cînd aceștia se apropiară de Bucurescĭ, Tudor cu Olteniĭ luĭ sĕ trase la Golescĭ, (apró pe de Pitescĭ), așteptând ce vor face Turciĭ. Ypsilante îndatoră pe *Bimbașa Sava*, ca să răznéscă pe Tudor de ómeniĭ luĭ, să'l prinḑă și să-l aducă la dênsul. Sava plecă cu 300 arnăuțĭ, și când s'aŭ apropiat de Argeș, aŭ lăsat pre ceĭ maĭ mulțĭ în pădure, „iar el cu puțintei aŭ mers la Tudor, și făcêndu-se că aŭ venit să se împreune amêndouĭ, și să se apere de Turcĭ, 'l-aŭ amăgit de l'aŭ scos afară din tabăra luĭ, ca să privéscă starea loculuĭ, și să găséscă metereze (întăriturĭ) de gătirea rěsboiuluĭ. Și așa cu amăgire l'aŭ apropiat de ómeniĭ sĕĭ, și aceĭa năvălind aŭ pus mâinile pre Tudor și l'aŭ adus la Ypsilante. Acesta, după ce l'aŭ judecat destul, aŭ poruncit de l'aŭ purtat călare legat prin ulițile Tîrgoviștiĭ, cu strigare de pristav așa: *„Acesta este domnișorul Tudor!"* Apoĭ îl puseră la închisóre în Mitropolie, și după douĕ ḑile, scoțêndu-l afară din Têrgoviște în timpul nopțiĭ, îl tăiară bucățĭ cu ĭataganele (26 spre 27 Maiŭ 1821), și-l asvîrliră pe gîrlă saŭ într'o fîntînă. 1821

Panduriĭ, parte se 'mprăștiară pe la casele lor, parte, neștiind nimic de sórta căpitanuluĭ lor, se uniră cu eteriștiĭ, și la *Câmpiĭ Drăgășenilor* luptară românesce sub comanda luĭ *Oarca* contra Turcilor, pênĕ ce sfîrșiră praful și glónțele. Armata luĭ Ypsilante fu pusă pe gónă și măcelărită, Ypsilante scăpă cu fuga în Transilvania și-șĭ sfîrși viața în închisóre, Bimbașa Sava peri tăiat de Turcĭ în Bucurescĭ.

Dar mórtea luĭ Tudor a fost semnalul de deș-

teptare al consciinţeĭ naţionale, care adormise în curs de un secol sub jugul streinilor din Fanar. Mórtea luĭ a fost dovada cea maĭ temeĭnică pentru Turcĭ, că Româniĭ nu se unise cu Greciĭ luĭ Ypsilante asupră-le, şi că din contra, suferinţele îndurate atîta timp de la domniĭ fanarioţĭ aŭ silit pe locuitorĭ să se ridice la glasul luĭ Vladimirescu. De aceĭa Pórta *înapoiă ţĕrilor române domniile pămêntene, şi nu maĭ trimise domnĭ de la Constantinopole, ca s'o jĕfuiască.*

Ast-fel, după un véc de suferinţe şi de îngenuchiare, Tudor fu ântêiul bărbat, care'şĭ puse încrederea în însĕşĭ naţiune, şi cu puterile eĭ propriĭ încercă ca s'o mîntue de umilirea şi ticăloşia în care căduse. Mişcarea naţională din 1821 maĭ are încă o însemnătate: ea a arĕtat claseĭ stăpînitóre, că poporul român nu maĭ voesce a fi condus de biciŭ şi despotism, şi că în sênul luĭ rĕsar la nevoĭe ómenĭ ca Tudor Vladimirescu, carĭ sciŭ cu sabia drepturile omenireĭ călcate în picióre şi sciŭ să móră voĭoşĭ pentru ele!

II.

Istoria Moldoveĭ de la Aron Vodă pênĕ la Ion Sturdza.

(1591—1822).

1. Aron Vodă.

(1591—1595).

1. Moldova la suirea pe tron a luĭ Aron Vodă se găsea într'o stare tot aşa de rea, ca şi Ţéra Românéscă la venirea luĭ Mihaiŭ Vitézul. Pórta, ne maĭ ţinênd sémă de vechile tractate încheiate cu Româniĭ, orînduĭa d'a dreptul domnĭ de la Constantinopole. Ast-fel Aron, un fost rîndaş la grajd, căpĕtâ scaunul Moldoveĭ pentru un milion de galbenĭ, ce dede Sultanuluĭ. Aceştĭ banĭ fiind luaţĭ cu camătă de pe la Turcĭ, tot ţara era silită

ca să-ĭ plătéscă. De aceia Aron scóse dărĭ neobicĭnuite, luând de fie-care locuitor câte un boŭ. Turciĭ trimișĭ ca să strîngă dăjdiile făceaŭ rĕutățĭ și jafurĭ nespuse prin sate și têrgurĭ. Din acéstă causă Orcheĭeniĭ și Soroceniĭ (Basarabia) se ridicară cu un domnișor pe nume Bogdan Vodă; dér Aron îĭ bătu la Rêut; prinse pe Bogdan și după ce 'ĭ tăiâ nasul, îl călugări; el ucise și mulțime de boerĭ, ce-ĭ bănuia că s'aŭ amestecat în rescólă și le hrăpi averile. Pentru asemenea fapte Pórta îl mazîli, după un an de domnie; însă pênĕ a nu sosi la Constantinopole el fu numit din noŭ, ca să nu rĕmâe Turciĭ păgubașĭ de baniĭ ce-ĭ împrumutase.

2. Intre acestea Austria, avênd rĕsboiŭ cu Turciĭ, simțea trebuință de ajutorul Ardéluluĭ, Țĕriĭ Românescĭ și Moldoveĭ. Papa Clemente trimise scrisorĭ la câte și treĭ principiĭ acestor țĕrĭ, învitându-ĭ să se unéscă cu Creștiniĭ împotriva Turcilor. Aron-Vodă, de și amărît de către Turcĭ, căcĭ nu putea să-ĭ maĭ sature de banĭ, nicĭ să-ĭ opréscă din fără-de-legile ce făcéŭ în țéră, dar sta la îndoială să rupă cu Turciĭ, de frica Tătarilor. Se întîmplă însă, că un corp de Cazacĭ, năvălind în Moldova după prădĭ, bătu pe Aron și 'l sili să fugă în Țéra-Românéscă la Mihaiŭ Vitézul. Acesta, hotărît cum era ca să mântue némul românesc de jugul Turcilor, înduplecă pe Aron a intra în alianță cu dênsul și cu Sigismund Batori, principele Transilvanieĭ. Tractatul se încheiă în Bucurescĭ la 5 noemvrie 1594, și în nóptea de 12 1594
spre 13 noemvrie (acelaș an) toțĭ Turciĭ din Bucurescĭ și Iașĭ sunt măcelărițĭ; între aceștia din urmă se găséŭ și 4 solĭ cu ceaușul turcesc, trimișĭ de Sultan, ca să ridice pe Aron și să-l ducă la Constantinopole. După aceĭa Aron, ajutat de

trupe transilvane și muntene, curăță țéra de Turcĭ și de Tătarĭ, arde și pustiesce cetățile turcescĭ de la Dunăre și Marea Négră, și coprinde tótă
1595 Dobrogea (1595).

Dér în mijlocul acelor isbândĭ, atît de folositóre causeĭ creștine, el este prins fără de veste de trupele transilvane ale luĭ Sigismund Batori, și dus în lanțurĭ cu tótă familia sa în Transilvania, la castelul din Vinț (Alvinciŭ) pe Mureș (19 Maiŭ 1595).

Urzitorul acesteĭ urîte fapte era însușĭ hatmanul sĕŭ *Stefan Rĕzvan*, de ném țigan, carele, pentru pofta de a domni, pîrîse pe stăpînul sĕŭ la Sigismund, că ar cerca să facă pace cu Turcul.
1597 Aron muri în închisóre, puțin după aceĭa (1597), ĭar tronul îl căpătă Stefan Rĕzvan.

2. Movilescii.

(*1595—1634*).

1. Irimia Movilă, fiul hatmanuluĭ Ion Movilă, înainte de a se face domn fusese silit, din causa tirănielor luĭ Aron Vodă, să pribegéscă în Polonia; aci el se împământeni, îșĭ dede fetele în căsătorie după nobilĭ polonezĭ și intră în legăturĭ strânse cu Ion Zamoisky, cancelarul regatuluĭ. Polonia nu puté să védă cu ochĭ bunĭ pe Mihaiŭ și pe Rĕzvan, luptând vitejesce pentru independență; ea credea că acum e timpul priincios să prefacă țĕrile române în palatinate polone, și îșĭ găsise ca unelte pentru îndeplinirea acestuĭ plan douĭ *Movilescĭ:* pe Irimia și pe frate-sĕŭ Simeon; unuĭa vrea să-ĭ dea Moldova, ĭar celuĭ-lalt Ţéra-Românéscă. De aceĭa, pe când Rézvan era dus cu oștile în ajutorul luĭ Mihaiŭ (espedițiunea luĭ Sinan-pașa), Zamoisky intră fără de veste în Moldova și puse

în scaun pe Irimia (august 1595). La întórcere 1596
Rĕzvan încercă cu armele să 'șĭ recapete tronul; dér lângă Sucéva fu bătut de oștile polone, prins, sluțit la buze și la nas, și apoĭ tras în țépă.

Irimia se întări în domnie de Pórtă, cu condițiune de a plăti tributul anual după obiceiŭ; el se făcu în acelaș timp tributar al Polonieĭ și al Chanuluĭ tătăresc; ba încă dede luĭ Zamoisky act la mână, prin care se recunoscea de simplu slujbaș polonez, și se obliga, ca orĭ de câte orĭ regele Polonieĭ îĭ va cere Moldova, el să ĭ-o restitue.

2. In acest chip Moldova deveni maĭ mult o provincie polonă. Rĕmânea acum Ţéra-Românéscă. Irimia, dușman de mórte al luĭ Mihaiŭ, îĭ jurase perderea, ca să pótă pune în locu-ĭ pe frate-sĕŭ Simeon. Pentru acésta el începu maĭ ântâiŭ să lucreze cu înșelăciune: scrise luĭ Mihaiŭ, că Chanul tătăresc pentru 2,000 galbenĭ va mijloci pe lângă Sultan să încheĭe pace cu dênsul. Mihaiŭ, după cum am vĕḑut (pag. 96), se amăgesce și desface oștile séle pe a casă; Chanul se aruncă asupră-ĭ, pe când Irimia, împreună cu Poloniĭ și cu Cazaciĭ, stă gata să năvăléscă și dênsul; vitejia însă a luĭ Mihaiŭ înfrînge pe Tătarĭ și-ĭ risipesce. Irimia face a doua încercare: se înțelege cu Andreiŭ Batori, principele Transilvanieĭ, ca amêndoĭ să'l lovéscă pe neașteptate și să'l dea viŭ în mânile Turcilor. Mihaiŭ prinde scrisorile luĭ Irimia, și ne maĭ simțindu-se sigur în Ţéra Muntenéscă, merge să 'șĭ încerce norocul armelor în Transilvania; căștigă acéstă țéră într'o singură bătălie, tot așa de ușor și Moldova, din care alungă pe Irimia. Acesta isbutesce cu baniĭ ce-ĭ trimite Pórta și cu tot felul de intrigĭ să ridice de o dată pe Ardelenĭ, pe Polonĭ și pe Turcĭ asupra protivniculuĭ sĕŭ. Mihaiŭ e înfrînt de Basta la *Mirislâŭ*,

de Zamoisky la *Teléjen*; Simeon Movilă ĭa tronul Ţĕriĭ-Românescĭ, ĭar frate-sĕŭ Irimia, pe al Mol-
1600 doveĭ (1600). Simeon însă este în curênd gonit din scaun, şi tóte silinţele luĭ Irimia, de a-ĭ reda domnia, rĕmân fără nicĭ un resultat. Intre acestea
1606 Irimia móre de apoplexie (aug. 1606), şi se înmormîntéză la m-rea Suceviţa (Bucovina). El lasă după sine pe dómna sa Elisaveta cu treĭ fecĭorĭ nevîrstnicĭ şi treĭ fete măritate după nobilĭ polonesĭ, carĭ toţĭ încurcară fórte trebile Moldoveĭ.

3. După mórtea luĭ Irimia şi domnia de cîteva lunĭ a fratelui sĕŭ Simeon, care peri otrăvit
1607 (1607), se iscară certurĭ marĭ pentru tron; o partidă voĭa pe *Mihăilaş*, fiul luĭ Simeon; alta, pe *Constandin*, fiul luĭ Irimia. Constandin, cu ajutorul Polonilor aduşĭ de cumnaţiĭ sĕĭ, bate pe Mihăilaş, şi ocupă scaunul; dér după cîţĭ-va anĭ este şi el învins de *Ştefan Tomşa* şi înecat în Nistru. Asupra luĭ Tomşa, care măcelărea boeriĭ ca pe berbeciĭ ceĭ graşĭ, se ridică cu oştĭ polone Elisaveta, vĕduva luĭ Irimia, împreună cu fiul sĕŭ *Alexandru*, şi-l alungă din ţéră. Pórta numesce domn pe *Radu Mihnea*, care vine cu Schindir paşa, prinde pe Alexandru, pe fratele acestuĭa Bogdan şi pe muma lor şi-ĭ expediază la Constantinopole, unde, ca să scape cu viaţă, fură siliţĭ să se turcéscă.

La acéstă ocară şi stingere ajunse casa luĭ Irimia Vodă pentru prieteşugul şi încuscrirea eĭ cu Poloniĭ, ca şi pentru pofta de domnie nesăturată. Moldova, din causa atîtor lupte sângeróse rĕmăsese aprópe pustie; oraşe, tîrgurĭ şi sate eraŭ prefăcute în cenuşe, locuitoriĭ umpléŭ munţiĭ şi pădurile; domniĭ urcaŭ şi scoboraŭ treptele tronuluĭ cu aşa repeziciune, în cât numaĭ în curs
1619—1634 de 15 anĭ (1619—1634) fură ḑece înoiturĭ de domnie, care de care maĭ rele şi maĭ lacome.

ILLUSTRISSIMUS ATQ CELSISSIMUS PRINCEPS
AC DOMINUS, DOMINUS BASILIUS D G
TERRARUM MOLDAVIÆ PRINCEPS ETC

Abraham van Westervelt pinxit
Heliografie din stabil. Socecu & Teclu. — Bucuresci

Wilhel Hondius sculp Cum privilegio S R M Gedani M DC LI

VASILE VODĂ LUPUL.

Cea din urmă fu a luĭ Moise Movilă, după care veni la tron Vasilie Lupu; sub acesta ţéra începu să se aşeḑe şi să maĭ scape de greutăţĭ.

3. Vasilie Vodă Lupu.

(1634—1653).

1. Vasilie Vodă, poreclit *Lupu*, s'a născut cam pe la a. 1590. Inainte de a se face domn el a 1590
fost mare vistier şi mare vornic, şi a umblat cu tot felul de mijlóce ca să capete tronul. Ast-fel: pe Gaşpàr Vodă, bine-făcĕtorul sĕŭ, l'a pîrît la Pórtă că ţine cu Poloniĭ; din acéstă causă luĭ Gaşpar ĭ-a venit mazîlia şi în acelaş timp mortea (1619); asupra luĭ Alexandru Iliaş, în a doua domnie 1619
(1631—1633), el a ridicat ţĕrănimea cu strigă- 1631-33
tul: *Dă-ne Dómne pre Grecĭ*, şi numaĭ când ţĕraniĭ aŭ făcut cu topórele fărîmĭ pe miniştriĭ grecĭ, domnul a putut scăpa cu viéţa din mânile lor. Pe Barnovski-Vodă, pe d'o parte el l'a chemat din Polonia cu chip că'l voesce ţéra să fie ĭarăşĭ domn, pe de alta l'a pornit cu amăgelĭ la Constantinopole, ca să fie acolo omorît tot prin stăruinţele luĭ. In fine. când Moĭse Movilă (1633) îl trimise ca agent séŭ kapikehaĭa la Pórtă, el (Lupu), în loc de a servi cu credinţă domnuluĭ sĕŭ, îl săpâ cu banĭ şi cu pîrĭ nedrepte pe lângă vizirĭ şi Sultan, şi isbuti să se facă domn în locu-ĭ (1634). 1634
Aşa, pofta de mărire, pizma şi mîndria covîrşeaŭ în Vasilie Lupul calităţile cele bune, cu care îl înzestrase natura: cu minte înaltă şi judecată dréptă, cu milă şi generositate către supuşĭ, cu hărnicie şi cu ĭubire pentru învĕţăturĭ şi arte.

2. Vasilie Vodă, îndată ce se urcâ pe tron, se puse să îndrepteze ţéra; ertâ birurile pe timp de treĭ

anĭ, oprĭ pe Turcĭ de a maĭ face strînsóre şi silă ómenilor pentru datoriĭ, stîrpi cetele de tîlharĭ, carĭ predaŭ şi jăfuĭaŭ la drumurĭ; în scurt, asigură liniştea şi traiul locuitorilor, în cît numaĭ în câţĭ-va anĭ ţéra se umplu de ómenĭ şi de banĭ, „şi era în tot binele, cu bilşug şi plină de tótă averea, cu boĭ de negoţ, cu caĭ, cu mĭere, în cît sărac nu se afla pe acele vremĭ“, ne spune cronica.

Vasilie Vodă, în lunga sa domnie de 19 anĭ, făcu multe aşedĕminte folositóre: zidi în oraşul Iaşilor frumósa mănăstire *Treĭ-Ierarchĭ*, în care aşedâ o şcólă publică românéscă pentru viitoriĭ preoţĭ, un gimnaziŭ pentru învĕţĕturĭ maĭ înalte, predate în limbile slavonă, grécă şi latină, o tipografie şi o bibliothecă. El introduse limba română în serviciul bisericesc, ca şi în scolile de prin mănăstirĭ, Episcopiĭ şi bisericĭ, unde pênĕ aci se întrebuinţase maĭ mult limba slavonă. Tot acum începu să se traducă şi să se tipăréscă cărţĭ românescĭ prin îngrijirea Mitropolituluĭ Varlaam. Vasilie Lupu puse încă să se culégă şi să se dea sub tipar *legile* séŭ *pravilele împĕrătescĭ*, care eraŭ o adunare de legĭ scrise şi de obiceiurĭ ale pământuluĭ. El ajută bisericile şi m-rile din ţéră şi strĕinĕtate, plătind în maĭ multe rêndurĭ datoriile Patriarchielor din Constantinopole şi Ierusalem. In fine el înfrumuseţâ Iaşiĭ cu curţĭ domnescĭ, cu grădinĭ şi băĭ, cu m-rea Golia, făcênd şi alte îmbunĕtăţirĭ în ţéră.

3. Luĭ Lupu plăcêndu-ĭ amestecăturile, el n'a avut prieteşug statornic cu nicĭ-unul din vecinĭ, şi maĭ ales a prigonit de mórte în tótă viaţa luĭ pe Mateiŭ-Vodă Basarab. Luptele cu acesta eraŭ de douĕ felurĭ: pe câmp deschis cu armele, şi în ascuns cu pungile. Cele d'ântâiŭ, vĕzurăm (pag.

123—127) că s'a sfîrşit tot-d'a-una în paguba luĭ Lupu, şi din causa lor în cele din urmă el a perdut şi tronul, luându-i-se de logofĕtul sĕŭ Gheorghiţă Stefan (1653). Lupta cu pun- 1653
gile sărăcea pe Românĭ şi îmbogăţea tóte paşalele şi viziriĭ şi pe toţĭ Greciĭ din Fanar, cărora le aşternea ast-fel drumul la scaunele ţĕrilor române.

Lupu stînd cu Poloniĭ în corespondenţă secretă, se întîmplă ca să cadă nişte scrisorĭ ale luĭ în mâna luĭ Racoţi, care pe dată le trimise Chanuluĭ tătăresc. Acesta, vĕdênd că prin ele se descoperea planurile séle contra Polonilor, năvăli împreună cu hatmanul Cazacilor Bogdan *Hmelniţki*, şi călcă Moldova cu foc şi sabie (1650), ducênd 1650
preste 20,000 ómenĭ în robie. Lupu fu silit să împace pe Tătarĭ cu 600,000 leĭ, ĭar pe Bogdan, cu măritişul fiiceĭ séle Ruxandra cu fiul luĭ Bogdan, anume Timuş. „care avea numaĭ chip de om, ĭar tótă firea îĭ era de féră“ (1652). Din 1652
acéstă legătură urmară nouĭ încurcăturĭ şi pagube pentru ţéra Moldoveĭ, căcĭ Cazaciĭ, fiind chemaţĭ de Lupu în ajutor contra luĭ Gheorghiţă Stefan, pustiiră ţéra în maĭ multe rêndurĭ, pênĕ ce Timuş peri la împresurarea Suceveĭ, ĭar Lupu cădu în robie la Tătarĭ De aci el fu trimis în lanţurĭ la Constantinopole, şi ţinut şése anĭ în închisórea *Edi-Kulé* (şépte turnurĭ), din care liberându-se cu 150,000 leĭ, isbuti să facă pe fiul sĕŭ *Stefăniţă* domn în Moldova (1659—1661). Lupu muri la Constantino- 1659—1661
pole (a. 1661 martie) şi se înmormêntă în Iaşĭ la m-rea Treĭ-Ierarchĭ.

4. Istoria Moldoveĭ de la Gheorghiță Ștefan pênĕ la Constantin Cantemyr.

(1653—1685).

1. Moldova de la a doua jumĕtate a seculuĭ al XVII purcede grabnic din scădere în scădere. In curs numaĭ de 32 anĭ (1653—1685) se întêmplară 12 înoiturĭ de domnie, costând pe ţéră fie-care înoitură câte 2—300000 leĭ plătiţĭ la Pórtă, deosebit de haraciŭ și de cele-alte sarcinĭ. Ungurii, Polonii, Cazacii, Turcii și Tătarii cutrierară ţéra în maĭ multe rêndurĭ, ardênd, robind și pustiind ; cĭuma și foametea îșĭ dederă mâna cu nenorocirile omenescĭ, așa în cât pe la finele secoluluĭ, două treimĭ din populaţiune perise, fiind risipită prin ţĕrile vecine, saŭ fiind secerată de mórte.

Domniĭ, carĭ umplu acest rĕstimp de 32 anĭ, sunt maĭ toţĭ nedestoĭnicĭ de a apăra ţéra, eĭ îĭ măresc nenorocirile, carĭ le aduc și lor cădere. Ast-fel : *Gheorghiţă Vodă*
1653-58 *Stefan* (1653—1658), ia parte la expediţiunea din Polonia a luĭ Gheorghe Racotzi II, din care causă Pórta îl mazilesce,
1658-59 punênd în locu-ĭ pe arnăutul *Gheorghe Ghica* (1658—1659). Gheorghiţă Stefan vine asupră-ĭ cu oștĭ ardelenescĭ, dar la *Strunga* (lîngă Têrgul-Frumos) e bătut și silit a se duce în pribegie pentru tot-deauna. Ghica maĭ are să lupte cu fostul domn al Ţĕreĭ-Românescĭ, Constandin Șerban, pe care, de și-l alungă cu ajutorul Tătarilor, aceştia însă pustiesc cumplit Moldova, ducênd cu dênșiĭ în robie peste 10,000 locuitorĭ. Pórta mută pe Ghica în Ţéra-Românéscă ; ĭar scaunul moldovinesc îl dă luĭ *Stefăniţă*, fiul luĭ Vasilie
1659-61 Lupul (1659—1661). Stefăniţă, încă necopt la vêrstă și desmerdat, îșĭ petrece timpul în glume cu boeriĭ, pe când Cazaciĭ cu Constandin Șerban coprind Iașiĭ și silesc pe domn să fugă la Tătarĭ. Chanul tătăresc îl pune din noŭ pe tron, însă drept rĕsplată umple Crimeia cu ómeniĭ și turmele Moldoveĭ (1661). Tot atuncĭ se întêmplă o fómete mare, în cât lumea mânca pâne făcută din papură măcinată ; din acéstă causă Stefăniţă fu poreclit *Papură-Vodă*. El muri în a. 1661, un boer *Eustatie Dabija* cum-
1661-66 pĕră tronul cu 200,000 leĭ (1661 1666), și e silit să mérgă în Ungaria cu oștile în ajutorul Turcilor, carĭ aveaŭ rĕsboiŭ cu Austriaciĭ. După el urméză

ginerile sĕŭ *Gheorghe Duca,* apoĭ după șése lunĭ *Iliaș*, fiul luĭ Alexandru vodă Iliaș (1666—69), sub care Tă- 1666-69
tariĭ Nogaĭ cotropesc o parte din Basarabia și fac multe rele locuitorilor; cu tóte plângerile domnuluĭ la Pórtă, acesta învoesce Nogailor așeḍarea lor în Moldova, și maĭ urcă haraciul cu 25,000 leĭ pe an. Iliaș fiind mazîlit, se trimite domn ĭarășĭ Gheorghe Duca (1669-1672). 1669-72
Boeriĭ, în cap cu Mihalcea Hîncu, ne maĭ putênd suferi greutățile birurilor, se ridicară cu armele, închiseră pe domn în curtea domnéscă din Iașĭ și 'l siliră să abdice (Oct. 1671). Duca cu oștĭ turcescĭ și tătărescĭ bate pe resculațĭ la *Chișinĕŭ*, coprinde Iașiĭ și se pune ĭarășĭ în scaun (ian. 1672); multă lume pere de sabie; mulțĭ sunt dușĭ în robie, mulțĭ fug în Ardeal, între carĭ și un mare numĕr de neguțătorĭ armenĭ.

2. Preste aceste nenorocirĭ, în véra a. 1672, Sultanul Mohammed IV cu 150,000 Turcĭ vine în Moldova, ca să ĭa de la Polonĭ cetatea Camenița; zaherele, podurĭ și salahorĭ se cer dela Duca, care nu e 'n stare tóte să le biruiască, téra fiind băjenită; din acéstă causă Sultanul îl aruncă în lanțurĭ, și numaĭ cu dare de banĭ Duca scapă de la mórte. In locul luĭ boeriĭ aleseră, cu învoirea Porțiĭ, pe *Stefan Petriceĭcu* (1673—1674). Acesta, cu tóte silin- 1673-74
țele ce'șĭ dă ca să împace cererile nemĕsurate ale Turcilor, însă este insultat de un pașă, lovit chiar cu buzduganul în cap, ĭar boeriĭ luĭ ceĭ marĭ, bătuțĭ cu bețele la tălpĭ. De aceĭa Moldoveniĭ, pe când se aflaŭ cu Turciĭ dinaintea Hotinuluĭ, trecură în lagărul polon și ajutară pe Polonĭ ca să bată cumplit pe Turcĭ (10 noembre 1673); Poloniĭ ocupară Hotinul, Sucéva, Iașiĭ și Némțul.

Atuncĭ Pórta trimise domn pe *Dumitrașcu Cantacuzin,* (1674—76), cu 7,000 Tătarĭ, carĭ goniră pe Polonĭ, ar- 1674-76
seră Iașiĭ, și ernând douĭ anĭ d'a rêndul în țéră aduseră Moldova la cea din urmă mizerie. Dumitrașcu-Vodă strică din temelie cetățile: Hotin și Sucéva, și când să se bucure de noile dăjdiĭ ce scosese cu *pecetluiturĭ*, este mazilit și înlocuit cu *Antonie Ruset* (1676—1678), care 1676-78
la rêndul sĕŭ face loc luĭ *Duca-Vodă pentru a treia óră* (1678—1684). Duca, în lăcomia sa de avuție, nu maĭ 1678-84
găsesce marginĭ, el „și domn era, și vistiernic mare, și neguțător, vameș, că tótă hrana tutulor luase el și dómna de precupĭa tóte cîte eraŭ; încă făcéŭ boĭ de negoț, și mînca ĭarna fînețele ómenilor, sĕracilor, cu boiĭ lor, pênĕ

se vindea aceïa, și apoï se apuca de alții". El scóse dărĭ cu hârtiĭ séŭ *pecetluiturĭ*, carĭ de și ușóre la început, dar maĭ pe urmă se făcură de tot asupritóre, căcĭ dajdia de 2 leĭ se urcă la 10 galbenĭ; cea de 2 galbenĭ, la 16, cea de 4 la 32 și chiar la 60 galbenĭ pe an. Ómeniĭ, neavênd de unde plăti, fug în lume, lăsându-șĭ case, bucate, femeĭ și copiĭ ; ceĭ rĕmașĭ sunt închișĭ și torturațĭ pênĕ la mórte, bărbațĭ, femeĭ, boerĭ, călugărĭ, neguțătorĭ, țĕranĭ, fară deosebire, ĭarna în pelea gólă legațĭ la stîlp pe gerul cel mare ; véra, unșĭ cu mĭere pe trup, ca să-ĭ mănînce mușcele și albinele ; vĕduvele boerilor, băgate în fiare prin odăile Seĭmenilor; femeile sĕracilor, anĭ întregĭ ținute prin grosurĭ, unde născéŭ și'șĭ crescéŭ copiiĭ. Duca băgase așa gróză în boerĭ, în cât mulțĭ din eĭ muréŭ „de o bólă ce-ĭ dicea *Duca-Vodă*, adică de supĕrul (supĕrarea
1683 Ducăĭ-Vodă". In fine, în a. 1683, Duca trebuind să plece cu óste în ajutorul Turcilor la înconjurarea Vieneĭ, Petriceĭcu-Vodă, împreună cu Kunitzki, hatmanul căzăcesc, intră în Moldova și ocupă scaunul ; dar în loc de a căuta să se așede, pustiesce cu foc și sabiă Crimeia, ridicând asupră-șĭ pe Tătarĭ, carĭ la rêndu-le prăpădesc și maĭ cumplit Moldova. Când Duca se 'ntórce în țéră, o găsesce baltă de sânge, moșoroiŭ de cenușe ; locuitoriĭ, uniĭ țin cu Petriceĭcu, alțiĭ de frică staŭ ascunșĭ prin pădurĭ, ceĭ maĭ mulțĭ acoperă, morțĭ și neîngropațĭ, cîmpiile ; se încinge cĭuma, și fómetea amerință. Duca e prins de Polonĭ și duș în robie la Lemberg, unde în curênd (1685) móre; Petriceĭcu e alungat de Turcĭ, carĭ pun în domnie ĭarășĭ
1684-85 pe *Dumitrașcu Cantacuzin* (1684—1685).

Dar atîtea călcărĭ de oștĭ și atîtea rĕsbóie oprise pe ómenĭ să maĭ are ; pentru acésta se făcu fómete mare, în cît mânca om pe om ; morțiĭ de fóme zăcéŭ neîngropațĭ pe ulițe și pe drumurĭ, și lupiĭ venéŭ să mănînce pe morțĭ ca și pe viĭ. Mulțĭ sĕracĭ, ca să scape cu viața, se vindéŭ voioșĭ în robie la Tătarĭ. In acéstă stare ajunsese acum Moldova. Totuși Vodă Cantacuzin găsia tocmaĭ timpul să scóță ĭarășĭ dărĭ cu hârtiĭ pecetluite, și să spândure de viĭ pe boerĭ pentru banĭ. Din fericire el fu mazilit, și se orîndui în locu-ĭ *Constandin Vodă Cantemyr.*

5. Constandin Vodă Cantemyr.

1685—1693)

1. Constandin Cantemyr (născut 1612, mort 1693), fiul luĭ Teodor Cantemyr din ţinutul Fălciuluĭ, încă pênĕ a nu se face domn, era cunoscut de om vitéz şi cu sfat bun, blând la fire şi ĭubitor de dreptate. Ca domn (1685—1693) el s'a arĕ- 1685—1693
tat înţelept, nelacom la avere şi priceput în trebile stăpînireĭ. El îşĭ puse tóte silinţele, ca să aşeḍe ţéra, s'o uşureze de greutăţĭ, s'o apere de robie şi de prédă şi s'o scape de tîlharĭ, carĭ se înmulţise fórte; el a îmbunătăţit şi sórta preoţilor de mir, micşorându-le dările şi scutindu-ĭ de dijme.

Pe atuncĭ regele Poloniei, Ion Sobieski, avênd rĕsboiŭ cu Turciĭ, îndemna pe Cantemyr să se alieze cu dênsul, şi să-ĭ înlesnéscă zaherele pentru armată. Cantemyr nu primi, arĕtând primejdia ce ar avea ţéra despre Tătarĭ; dér sfătui pe rege, ca maĭ ântâiŭ să gonéscă pe Turcĭ din Cameniţa, şi apoĭ să intre în Moldova. Poloniĭ, trecênd Dnistrul, dederă peste o armată turco-tătară de 80,000 ómenĭ la satul *Boĭan* pe Prut, unde se afla şi armata moldovénă. Cantemyr arêtă în taĭnă Polonilor starea lagăruluĭ turcesc, însemnând pe plan locul tabereĭ moldovene, pentru ca acésta să fie cruţată de Polonĭ. Poloniĭ însă socotiră, că décă vor înfrînge pe Moldovenĭ, cea l-altă armată va lua fuga; de aceĭa se aruncară fără de veste asupră-le; Moldoveniĭ creḍênd că este vr'o greşélă, ridicară stégurile cu semnul cruceĭ pe ele; dér când vĕḍură că Poloniĭ înaintéză, intrară în luptă vitejesce şi-ĭ bătură aşa de cumplit (1685), în cât 6,000 polonesĭ rĕmaseră 1685

morțĭ pe câmpul de bătaiă, iar peste 5,000 fură prinșĭ.

1686 2. In anul următor (1686) regele polon pofti din noŭ pe Cantemyr sĕ se unéscă cu dênsul, făgăduindu-ĭ independența Moldoveĭ sub suzeranitatea Poloniei; domnul român îĭ dede acelaș rĕspuns ca maĭ nainte, dicêndu-ĭ, că numaĭ atuncĭ va intra în alianță, când va vedé pe Turcĭ scoșĭ afară din fortărețele de pe malul stâng al Dunăreĭ. De aceĭa, cînd regele trecu Dnistrul cu 60,000 oștenĭ și se îndreptâ spre Iașĭ, Cantemyr se retrase spre Fălciŭ, ca să nu dea ochĭ cu dênsul. Sobieski, după ce perdu timpul în Iașĭ cu bencheturĭ, porni pe Prut în jos pe malul stîng, fără proviante din destul și fără călĕuză, pênĕ se înfundâ într'o vale numită *Valea Strîmbă*; căldura, fómea și setea (căcĭ Tătariĭ otrăvise isvórele, arsese ĭerburile și tăĭase orĭ-ce comunicațiune), începură a-ĭ decima ómeniĭ și dobitócele; regele, însciințat încă de Cantemyr că Turciĭ sunt gata acolo să'l lovéscă, se 'ntórse grabnic înapoĭ tot pe unde venise. Oșteniĭ luĭ însă ard și jăfuesc case, bisericĭ și m-rĭ, chiar și orașul Iașĭ. Regele ĭa cu sine ca rob pe învĕ-
1673—1686 țatul Mitropolit al Moldoveĭ *Dosoteiŭ* (1673—1686) cu móștele Sf. Ión Novie și cu tóte odórele și scrisorile Mitropolieĭ. Atuncĭ Cantemyr vĕdênd atîtea rĕutățĭ din partea Polonilor, în schimbul bunĕtățiĭ ce el le arĕtase, împănâ trecĕtorile prin pădurĭ cu Moldovenĭ armațĭ, carĭ făcură cumplită vênĕtóre de Polonĭ, peste 4,000 fură prinșĭ, înțepațĭ séŭ pușĭ în spîndurătóre. Insușĭ regele abĭa scăpâ cu fuga în timpul nopțiĭ cu vre-o 300 inșĭ la țéră-șĭ.

3. După acéstă nenorocită expedițiune, care costâ viața a 25,000 polonĭ, și care amintea ex-

pedițiunea craiuluĭ Albert din a. 1497, Sobieschi 1497
întreprinse încă alte două, dér fără alt resultat de cît luarea în stăpînire a cetăților Sucéva, Soroca și Némț.

Sobieschi, ca să nu se întórcă în patrie fără vre-o ispravă, se duse să ĭa cetatea Némțuluĭ. Aci nu se afla de pază de cât 9 plăĭeșĭ, carĭ fără a 'șĭ perde cumpĕtul la vederea armateĭ regescĭ, îșĭ făcură ca niște adevĕrațĭ soldațĭ datoria: eĭ închiseră bine porțile și se puseră cîte doui la fie-care colț al cetățiĭ, ĭar sergentul le dedé glónțele și ĭarba de pușcă trebuinciósă. Se mînie regele, apropie mașinele ca să dĕrîme zidurile; cetățuĭa însă stă nevătămată după patru ḑile de împresurare; treĭ din plăeșĭ sunt ucișĭ, dér din Polonezĭ picară 50, și chiar căpitanul artilerieĭ. Atuncĭ Sobieschi trimise un mijlocitor să spună celor din cetate, că décă vor deschide porțile, n'are să le facă nimic; plăeșiĭ rĕspunseră: *că fără porunca luĭ Vodă eĭ nu daŭ cetatea.* Atuncĭ regele puse pe un diac moldovén să plăsmuĭască o poruncă domnească, pe care o trimise cu un om, ca din partea luĭ Cantemyr; plăeșiĭ creḑură și deschiseră pórta Regele, care venise să privéscă pe vitejiĭ moldovenĭ, rĕmâne mirat, când vede numaĭ 6 soldațĭ, înșir doĭ cîte doĭ, purtând pe umerĭ fie care șir câte un cadavru. „Unde sunt ceĭ-l-alțĭ apărătorĭ aĭ cetățiĭ? „întrebâ regele. „N'am fost de cît ceștia noue, pe care-ĭ veḑĭ, luminate Craiŭ, rĕspunse Sergentul; treĭ din noĭ a picat în întêia ḑi; ceștia 6 am apărat cetățuĭa, și nicĭ morțĭ n'am fi dat'o, décă nu vedém porunca domnéscă". Sobieschi, plin de rușine și mînie, ca el, un rege așa de mare și care mîntuise Viena de împresurarea Turcilor, să stea 4 ḑile dinaintea uneĭ cetățuĭ și a 6 bĭețĭ plăeșĭ, porunci numaĭ decât să-ĭ omóre: însă generalul sĕŭ, maĭ generos, le dede drumul. Plăeșiĭ se duseră la Vodă să-ĭ spună cele întîmplate, și numaĭ aci se domiriră eĭ de viclеșugul Craiuluĭ.

Dela Némț regele se duse la Sucéva, unde nu era de cât ziduri góle; cu tóte acestea, el lăsâ aci, ca și la Némț, cîte o mică garnizonă, și dându-șĭ titlu de: *învingĕtor al Moldovenilor și Tătarilor, și de biruitor a 2 cetățĭ din cele maĭ tarĭ*, se 'ntórse în Polonia, tot cu isprava cu care venise.

4. Constandin Cantemyr muri în vîrstă de 79
1693 anĭ (a. 1693), după o domnie de 8 anĭ fără 3 lunĭ, şi se 'nmormîntă în biserica domnéscă Sf. Nicolae din Iaşĭ.

„Acest Constandin Cantemir Vodă, dice cronicarul Nicolae Costin, fost-aŭ om cinstit la cuvinte şi cunoscĕtor la judeţe (judecăţĭ), făcênd dreptate tutulor; cârmuitor şi purtător de grije fost-aŭ ţĕreĭ preste tótă vremea. Tăĭat-aŭ pre Miron Costin (cronicarul şi tatăl luĭ Nic. Costin) şi pe frate-sĕŭ Velicico, dându-le vină că s'aŭ ridicat pre domnie asupra luĭ".

6. Dela Constandin Duca pênĕ la Dimitrie Cantemyr.

1693—1711

După mórtea luĭ Constandin Cantemyr boeriĭ aleseră domn pe fiul sĕŭ maĭ mic *Dimitrie*; Pórta însă, prin stăruinţele luĭ Vodă Brîncovénul, orîndui pe ginerile acestuĭa *Constandin Duca*, fiul fostuluĭ domn George Duca
1693-96 (1693—96). Constandin, deşi introduse văcăritul şi pogonăritul, dar nu putu plăti la timp haraciul, din care causă fu scos şi înlocuit cu *Antioch*, fiul cel maĭ mare al luĭ
1696—1701 Constandin Cantemyr (1696—1701). In timpul domnieĭ acestuĭa Polonia dede înapoĭ Moldoveĭ cetăţile Suceva, Némţu şi Soroca în schimbul cetăţiĭ Cameniţa, ce i se restitui de către Turcĭ prin tractatul dela Carloviciŭ (1699). Tot pe atuncĭ Tătariĭ Nogai, carĭ cutropise o parte din Basarabia, se retraseră în vechile lor locuinţe din Crimea. Moldova începe să maĭ resufle, dér schimbările domnilor nu se maĭ curmară: Antioch este 'nlocuit cu Duca pen-
1701—1710 tru a doua óră (1701—1703); Duca, cu Mihaiŭ Racoviţă (1703—1705), acesta ĭarăşĭ cu Antioch (1705—1707), Antioch ĭarăşĭ cu Racoviţă (1707—1710), Racoviţă cu Nicolae Mavrocordat (1710) şi acesta în fine cu Dim. Cantemyr. Dările cresc mereŭ şi sub diferite numirĭ: *sferturĭ* (opt într'un an), *văcărit* (cîte un galben de vită), *cornărit* (cîte 1 leŭ de fie-care boŭ), *vădrărit*, (cîte 4 banĭ de vadră), *vinăriciŭ, pogonărit* pentru popuşoiŭ şi pentru viĭ (cîte un galben de pogon), *desetina* (din 10 stupĭ unul), *céra cu mĭerea*, *tutunărit*, *fumăritul*, (de tot coşul cîte 2 galbenĭ) *oerit*, *goştina* (de pe mascurĭ), *sulgiul* (de pe lap-

tele vacilor) și altele. Aceste birurĭ se scot și se urcă după bunul plac al domnuluĭ, care, cînd simțesce că i s'a apropiat mazîlirea, chémă pe boerĭ și pe archiereĭ, și le cere ertăcĭune că aŭ pus așa birurĭ grele; după ce toțĭ îĭ ḑic de treĭ orĭ: *Dumneḑeŭ să-l erte*, el citesce testamentul scris cu blestem pentru desființarea acelor dăjdiĭ; astfel, cu sufletul ușurat de păcate și cu saciĭ încărcațĭ de banĭ, domnul plécă la Constantinopole, pentru ca în curênd să vină ĭarășĭ la tron și să calce însușĭ testamentul ce'l legase cu atîta blestem.

Din causa birurilor, biata țéră se vaetă și oftéză; vitele se sting din bătătură; vițele se scot din rădĕcină, coșurile se dĕrîmă de pe case, casele însășĭ se pustiază și ómeniĭ fug „în lume plîngênd cu lacrimĭ suspinând", ca în vremea luĭ George Duca.

7. Dimitrie Vodă Cantemyr.

(1710 – 1711).

A. Dimitrie Cantemyr se face domn (1710).

1. Dimitrie Cantemyr, fiul maĭ mic al luĭ Constandin Vodă, s'a născut în Iașĭ la a. 1663. Incă 1663
din fragedă vêrstă el s'a arătat isteț, vorbareț și iubitor de învĕțătură; cea d'ântâiŭ crescere a primit-o în casa părintéscă, de la maĭca sa Ana (născută Bantiș), o femee virtuósă și învĕțată. Constandin făcêndu-se domn, tênĕrul Dimitrie fu lăsat zălog la Pórtă, pênĕ în an. 1691, când a 1691
fost înlocuit cu frate-sĕŭ maĭ mare Antioh, ĭar dênsul a venit lângă bătrênul sĕŭ tată, să-ĭ fie de ajutor la trebile domnieĭ. După mórtea luĭ Constandin Vodă, Dimitrie se duse la Constantinopole, unde în scurt timp atrase asupră-șĭ iubirea și stima tutulor celor maĭ cu putere la Pórtă. El cunoscea două-spre-ḑece limbĭ și cânta minunat cu tambura. Constandin Brîncovénul, dușmanul de mórte al Cantemyrescilor, isbuti în a. 1697 prin pungile séle, ca Dimitrie să fie sur- 1697
ghiunit la o insulă; dér un pașă turcesc îl ținu

ascuns o lună de ḑile în casa sa, pênă ce Sultanul rechemă firmanul de surghiunire. De atuncĭ Dimitrie Cantemyr începu să sape pe Brâncovénu şi să umble după domnia Ţĕreĭ-Românescĭ.

2. Pe timpul acela ţarul Rusieĭ Petru cel mare se pregătea cu rĕsboiŭ asupra împĕrăţieĭ turcescĭ şi vroia să aibă în partea sa pe domniĭ amêndurora principate. Brîncovénul îĭ făgădui 30,000 oştenĭ şi provisiunĭ de hrană; tot asemenea şi Mihaiŭ Racoviţă, domnul Moldoveĭ. Carol XII. regele Suedieĭ, care după înfrângerea luĭ la Pultava de către Petru cel mare, se retrăsese la Bender, descoperi Porţiĭ umbletele domnilor românĭ. Racoviţă fu scos şi înlocuit cu dragomanul Ni-
1710 colae Mavrocordat (1710), care primi în acelaş timp sarcina să prindă pe Brîncovénu şi să-l trimiţă viŭ la Constantinopole; Mavrocordat însă nu se pricepea în ale rĕsboiuluĭ, şi ca grec nu se putea învoi cu Moldoveniĭ; de aceea Sultanul, după stăruinţele chanuluĭ tătăresc, trimise în locul luĭ pe Dimitrie Cantemyr, ca singurul om destoĭnic în acel timp, ca să apere ţĕrile române de înrîurirea Rusieĭ, să restórne pe Brîncovénu şi să ţină amêndouĕ scaunele principatelor.

B. Tractatul luĭ Cantemyr cu Petru cel mare, şi expediţiunea de la Stănileştĭ (1711).

3. Dimitrie-Vodă, sosind la scaun în Iaşĭ, se apucă maĭ ântâiŭ de întocmit ţéra; scăḑu birurile cu maĭ mult de jumĕtate, şi făcu tóte pregătirile ca să pornéscă asupra Brîncovénuluĭ. Pentru acésta el aştepta numaĭ firmanul împĕrătesc de domnie a Ţĕreĭ-Românescĭ, care însă nu venea, din causă că vizirul voia să maĭ stórcă dela Brîncovénu încă 500 pungĭ de banĭ. Cantemyr, perḑêndu-şĭ însă rĕbdarea, începu a bănui, ca nu

cum-va Brâncovénu să fi prins de veste și să lucreze acum el ca să-l dea în cap. De aceea, fără să maĭ ĭa sfatul cuĭ-va, se hotărî să rupă cu Turciĭ orĭ-ce legăturĭ de supunere și să închine Rușilor Moldova. In scopul acesta el încheiâ cu Petru cel mare un tractat secret (13 Aprilie 1711). 1711

Condiţiunile acestuĭ tractat, care constituia un act de supunere maĭ mare decât capitulaţiunile încheiate cu Poarta Otomană, sunt următórele:

1) Domnul și urmașiĭ luĭ, cu toţĭ boeriĭ și tot poporul Moldoveĭ, se va socoti sub apărarea împĕratuluĭ rusesc, după ce maĭ ântâiŭ domnul va depune vecĭnicul jurămênt de credinţă; 2) Când oștile rusescĭ vor intra în Moldova, domnul, ca supusul împĕratuluĭ, se va alipi cu tótă óstea sa pe lângă oștile împĕrătescĭ și va lupta împreună cu ele contra Turcilor și aliaţilor lor. In tot timpul acesta împĕratul va întreţine armata moldovénă cu banĭ din visteria sa. 3) Impĕratul recunósce domnia hereditară a familieĭ Cantemyr, „afară numaĭ dacă vreunul din această familie șĭ-ar schimba religiunea răsăriténă, séŭ șĭ-ar călca credinţa către Impĕratul rusesc“. 4) Tótă puterea Statuluĭ, va fi în mâna Domnuluĭ; 5) Prinţul și boeriĭ Moldoveĭ vor păstra drepturile lor după vechile obiceiurĭ, fără de modificarea legĭuirilor lor. 6) Boeriĭ și toţĭ locuitoriĭ Moldoveĭ vor fi supușĭ ordinelor domnuluĭ, *afară numaĭ de casul când domnul șĭ-ar fi călcat credinţa către împĕrat*, *„în acest cas nu-ĭ vor da nicĭ o ascultare“*. 7) Justiţia se dă de domn. 8) Hotarele Moldoveĭ vor remâne cele vechĭ. 9) Cetăţile ţĕriĭ sĕ vor mănţine întru cât sunt de nevoie Rusieĭ. 10) Incheiându-se pace între Rușĭ și Turcĭ, Moldova nicĭ-o dată nu va fi lipsită de apărarea și ocrotirea Impĕratuluĭ, și 11) In cas când ţéra va cădea ĭarășĭ sub stăpânirea turcéscă, Cantemyr va găsi ospitalitate în Rusia, primind el și urmașiĭ luĭ o pensiune anuală și case în Moscva în schimbul saraiurilor sale din Constantinopole.

4. Intre acestea Petru cel Mare declarâ rĕsboiŭ Turcieĭ, pentru că Sultanul arestase solul rusesc la Pórtă, ĭar ordele tătărescĭ pustiise Rusia pênĕ la Kiev. Petru înaintâ cu o oștire pu-

ţin numerósă pênĕ la Prut, trecu acest rîŭ și veni la Iașĭ, ca să priméscă în persónă jurămîntul de credinţă al domnuluĭ Moldoveĭ și al boerilor; el trimise pe un general rus cu Toma Cantacuzen și cu 12,000, flórea călărimeĭ rusescĭ, ca să coprindă Brăila. Ast-fel îșĭ risipea timpul și oștile, pe când Turciĭ, în numĕr de peste 200,000 ómenĭ, afară de Tătărime, și 350 tunurĭ, trecuse deja Dunărea pe la Isakcea și înainta în Moldova.

5. La satul *Stănilescĭĭ*, din jos de Hușĭ, într'un mijloc de cîmp pustiŭ, armia ruséscă și cu cea moldovénă, peste tot 50,000 oștenĭ, avură să ţină pept cu o armată de cincĭ orĭ maĭ mare. In ântêia ḑi Moldoveniĭ începură focul și graţie voĭniciеĭ lor și artilerieĭ rusescĭ, Turciĭ fură bătuţĭ; peste 7,000 de cadavre Turcescĭ acoperéŭ cîmpul de luptă
1711 (11 iulie 1711). Dér acéstă victorie preţuĭa cît o învingere, căcĭ armata ruso-românéscă, lihnită de fóme și obosită de trudă, se găsea înconjurată de tóte părţile de un vrăjmaș, ale căruĭa puterĭ crescéŭ mereŭ și nu ducea lipsă de nimic. De aceĭa, a doua-ḑi de bătălie, desnădejdea coprinse întréga tabără rusécă, și maĭ cu sémă pe Petru, care se socotea căḑut în robie. Numaĭ soţia luĭ nu-șĭ perdu cumpĕtul; Ecaterina hotărî pe împĕrat să céră pace. Acéstă pace, prin care Rusia perdu multe teritoriĭ câștigate, precum și dreptul de a avea solĭ la Constantinopole, fu cumpĕrată cu o sumă însemnată de banĭ, gĭuvaierurĭ și blănurĭ scumpe. Pacea se semnă la Prut în 13 Iulie 1711.

Dimitrie Vodă, pe care Vizirul îl cerea de la Petru, să-il dea în mânĭ, fu ţinut ascuns în trăsura împărătéscă, pînă ce trecu primejdia; el se duse apoĭ la Iașĭ, și de aci cu tótă casa și cu vre-o 1000 credincioșĭ, aĭ sĕĭ îșĭ părăsi patria și se

retrase în Rusia. Moldova rĕmase jăfuită de Tătarî și de Turcĭ, dată de Poartă în mâna domnilor grecĭ, numițĭ Fanarioțĭ.

„Acest bine aŭ agonisit țĕriĭ Dumitrașcu Vodă cu socotéla luĭ cea grabnică" în cursul uneĭ domniĭ numaĭ de o jumĕtate de an.

Dimitrie Cantemyr a fost un bărbat prea învĕțat: afară de limba turcéscă, persană și arabă, el scia bine limbile vechĭ: elena, latina și slavona, limbile moderne: francesa, italiana, gréca și rusésca. Meritul sĕŭ cel mare sunt lucrările sale sciințifice. El a scris multe și renumite cărțĭ, maĭ ales asupra istorieĭ române și turce; el s'a bucurat de marĭ onorurĭ la Curtea luĭ Petru cel Mare, și a murit în anul 1723, înmormêntându-se în biserica grecéscă Nicolski din Moscova.

8. Istoria Moldoveĭ de la Nicolae Mavrocordat până la Ion-Vodă Sturdza.

(1711—1822)

A. Fanarioții.

La Constantinopole este o mahala grecéscă numită încă din vechime *Fanar*. Pe la jumĕtatea secoluluĭ al XVII vre-o câte-va familiĭ stabilite în acest suburbiŭ, se deosibéŭ de ceĭ-l-alțĭ Grecĭ din Constantinopole prin o crescere maĭ îngrijită, prin îndemânare și iscusință în afacerĭ, și prin avere. O împrejurare deosebită contribui ca aceste familiĭ să capete în imperiul turcesc o însemnătate politică. *Coranul* séŭ legea luĭ Mohammet oprind pe un Turc ca să învețe altă limbă de cît cea turcească, Pórta întrebuința în trebile eĭ crescinĭ ca *tâlmacĭ* séŭ *traducĕtorĭ*. La început acești *grămătıcĭ* nu se bucuraŭ de vre-o considerațiune, stând la un loc cu slugile dinaintea ușeĭ divanuluĭ și așteptând poruncile vizirilor. Dar în a. 1666 eĭ căpătară o importanță prin numirea luĭ *Panaiotache Nicussis* de *dragoman al divanuluĭ*. De atuncĭ pênĕ la revoluțiunea grecéscă din 1821 atît dragomonatul divanuluĭ, cît și al Marineĭ, înființat maĭ în urmă, fură ocupate maĭ tot-d'a-una de grecĭ, socotindu-se ca un privilegiŭ esclusiv al câtor-va familiĭ. Din influența ce căpătară în acéstă funcțiune, Greciĭ aŭ făcut

o scară pentru a ajunge la domnîa Principatelor Române. Ast-fel Nicolae Mavrocordat se numi în 1709 domn al Moldoveĭ, ĭar în 1716 domn al Țĕriĭ-Românescĭ, și de la acéstă dată pênĕ la revoluțiunea de la 1821 cele douĕ țĕrĭ surorĭ fură administrate aprópe numaĭ de Grecĭ, luațĭ din familiile fanariote.

Intreg guvernul fanariotic nu e de cît un sistem pe desbrăcate. Domnul grec, ajuns la tron cu plată grea către Pașĭ, Vizirĭ și Sultan, nu cugeta de cît la un singur lucru: cum ar putea strînge banĭ maĭ mulțĭ și maĭ repede, ca să'șĭ plătéscă datoriele de câte 2 și 3 milióne, și să aibă ce cheltui la Constantinopole, ca să se țină la domnie saŭ după ce se va mazîli, căcĭ, precum ne spune un cronicar: „fanarioțiĭ când sunt mazîlĭ grijesc pentru domnie, iar când sunt domnĭ, grijesc pentru mazîlie“. Pentru a'șĭ ajunge scopul, domniĭ aduc cu dînșiĭ o cétă întrégă de grecĭ, rude și servitorĭ, cărora le împart dregătoriile țĕriĭ. Apoĭ eĭ îndoiesc, întreesc și împătresc birurile vechĭ; inventéză altele noĭ șĭ maĭ apăsătóre și împing pe Pórtă a cere zaherea (oĭ, grîŭ, unt, céră, lemne de construcție) pentru a avea ocasiune a jăfui și pentru dênșiĭ, nu numaĭ decĭuind zahereaoa, dar câștigând și din carele destinate pentru a face transporturile necesare. In fine, dacă nicĭ acestea nu 'ĭ îndestuléză, scad valórea banilor în momentul strîngeriĭ dărilor, și o restabilesc la facerea plăților; daŭ tóte slujbele civile și bisericescĭ pe banĭ, moștenesc pe toțĭ mitropolițiĭ, episcopiĭ și archimandrițiĭ, și confiscă averile boierilor, omorîndu-ĭ saŭ surghiunindu-ĭ sub pretext de vre-o trădare.

Boeriĭ fanarioțĭ urméză exemplul dat de stăpînul lor, ḑicêndu-șĭ: „e timpul să ne 'mbogățim. E adevĕrat că va trebui să tundem pré aprópe de pele lâna oilor nóstre; dar cu acésta la ce primejdie ne expunem noĭ? Nu ne acoperim óre cu mantaua luĭ Vodă? Nu dóră singur capul sĕŭ rĕspunde de administrațiune sea? Și, la adică, baniĭ nu te scapă din tóte nevoile? E maĭ bine să punem mâna pe banĭ de cît pe consciință“. In acest chip întreg guvernul fanariot nu e de cît „un principiŭ de hrăpire; diferițiĭ sĕĭ membriĭ sunt atîtea lipitorĭ adăpăte cu ultima picătură de sânge a poporuluĭ sleit. La fie-care douĭ anĭ, la câte treĭ anĭ cel mult, un noŭ principe vine în țéră, nu numaĭ ca să-șĭ stabiléscă aci averea, să 'șĭ plătéscă datoriile și să-șĭ facă o nouă comóră, dar încă și ca

să îmbogăţéscă aci pe rudele sale, pe amiciĭ sěĭ şi pe tóte creaturile séle. La fie-care treĭ anĭ decĭ o nouă legiune de aceştĭ strigoĭ vine în ţéră, toţĭ caliciĭ, toţĭ miserabilĭ, şi la fie-care treĭ anĭ se întorc de aci încărcaţĭ de aur şi de bunurĭ, nelăsând după dênşiĭ de cât amintirea jafurilor lor, şi spiritul uneĭ lăcomiĭ fără saţiŭ, ce trece şi la demniĭ lor succesorĭ“. Ast-fel îngenunchiâ ţéra nu numaĭ materialicesce dar şi moralicesce, şi domniĭ pămêntenĭ, pentru a hălădui, să încuscriră cu fanarioţiĭ şi deveniră eĭ singurĭ frăţelnicĭ la jafurĭ şi nelegiuirĭ cu greciĭ, pregătind mormîntul ţěriĭ.

B. Cîţĭ-va domnĭ fanarioţĭ.
(1711—1822).

1. După ce Dim. Cantemyr părăsi domnia şi ţéra pentru a trece în Rusia, Pórta orîndui domn în locul sěŭ pre *Nicolae Mavrocordat* (1711—1716.) 1711-16
Acest grec, care nicĭ nu cunoscea limba ţěriĭ, s'a silit să se facă iubit de locuitorĭ, purtându-se cu blândeţe şi scădênd birurile. In timpul domnieĭ luĭ ţéra fu scăpată de oştile polone şi suede, carĭ ernaŭ de maĭ mulţĭ anĭ într'ênsa, dér avu marĭ greutăţĭ din partea Turcilor pentru zaherea şi salahoriĭ trebuincioşĭ la curăţirea Prutuluĭ şi la facerea din noŭ a cetăţiĭ Hotinuluĭ. Mavrocordat, ca să întemeieze domnia grecéscă în Moldova, desfiinţă armata naţională, chemă Grecĭ mulţime la sine şi îngriji pentru rěspândirea limbeĭ şi cultureĭ grecescĭ în ţéră. El aşedă în m-rea Sf. Sava din Iaşĭ o tipografie cu litere grecescĭ şi slavonescĭ, şi întocmi scolĭ fără plată, în care se învěţa, pe lângă grecesce vechiŭ şi noŭ, limba slavonă şi ceva pe înţeles românesce. Pórta, mulţămită de purtarea sa, îl strěmută, în chip de înaintare, la Bucurescĭ, în locul luĭ Ştefan Cantacuzin (1716), iar scaunul Moldoveĭ îl dete luĭ *Mihaiŭ Racoviţă* (pentru a treia óra, 1716 — 1727). 1716-27

2. Racoviță, fiind pământén, trebui să dea zălog de credință la Constantinopole pe unul din fiiĭ sĕĭ, și putu cu greutate să 'șĭ păstreze domnia în curs de aprópe 11 anĭ. Pe timpul acela purtându-se rĕsboiŭ între Turcĭ și Austriacĭ, Racoviță se arĕtă cu totul credincios Porțiĭ și vrăjmaș Austrieĭ. Din acéstă causă catanele nemțescĭ coprinseră țéra până la Siret; și domnul rĕmase cu stăpânirea numaĭ pe lângă Iașĭ. Catanele în numĕr de 300, cu căpitanul lor *Frența* (Ferenț), veniră chiar aci ca să 'l prindă, însă fură cumplit bătuțĭ de Tătarĭ, pe carĭ Racoviță îĭ chemase în ajutor. Frența fu prins și omorît pe loc împreună cu catanele séle; Racoviță spînḍură pe Spătarul Cuza și pe cîțĭ-va alțĭ boerĭ, bănuindu-ĭ că aŭ fost înțeleșĭ cu catanele; ĭar Tătarilor le dede voiă să prade țéra din Siret încolo spre munte. După aceĭa el intră în Transilvania cu Turciĭ și cu Tătariĭ, și pustii pênă la cetatea Bistrița. Moldova suferi atuncĭ mult din causa oștilor streine; se începu o fómete mare urmată de ciumă; domnul, cu sfatul Grecilor ce 'l înconjuraŭ, scóse nenumĕrate dărĭ pe popor. In fine el fu mazîlit de Pórtă prin stăruințele Austrieĭ și ale luĭ Mavrocordat. Nepotul acestuia,
1727 dragomanul *Gr. Ghica*, îĭ luă locul (1727).

3. Sub Grigore-Vodă Ghica (de 3 orĭ domn,
1727-69 de la 1727—48), sub vĕrul sĕŭ *Constandin Mavrocordat* (de 4 orĭ domn, de la 1733—1769), ca și sub ceĭ 6 domnĭ carĭ aŭ tot suit și tot scoborît în restimpul acesta tronul Moldoveĭ, Greciĭ ajung din ce în ce maĭ puternicĭ, încăpênd în funcțiunile cele maĭ însemnate, chiar și la scaunul Mitropolieĭ. Fiind-că traiul în Moldova li se socotea vremelnic, eĭ desbrăcaŭ țéra fără cea maĭ mică mustrare de cuget, luând hrana din gura pământe-

nilor; văcăriturile ajunsese cîte douĕ într'un an, hârtiile și sferturile numaĭ aveaŭ sémă; ţara se pustia de locuitoriĭ, carĭ fugéŭ prin ţĕrile apropiate. Constandin Mavrocordat încercă prin faĭmósa sa reformă (1748) să ușureze întru cît-va traiul ţĕranilor, 1748
desfiinţând *rumănia* séŭ *vecinĕtatea*, fixând ḑilele de lucru pe moșiĭ la 24 într'un an, instituind judecătorĭ-ispravnicĭ prin judeţe și iertând mânăstirile și preoţiĭ de bir. Aceste mĕsurĭ căḑură însă tot spre greul ţĕranilor, căcĭ scutelile de bir și scutelniciĭ boerilor și m-rilor scădeaŭ veniturile Statuluĭ, ĭar înmulţirea slujbelor urca cheltuelile cârmuireĭ, care cerea dărĭ nouĕ dela ţĕranĭ.

Afară de acésta vrăjbile nesfîrșite între *Mavrocordaţĭ*, *Ghiculescĭ*, *Racoviţescĭ* și *Calimachi*, *Moruzi* și *Șuţu* pentru domnie, strămutările cele dese de la un tron la altul și reînoirile firmanelor în fie-care an, ocasionaŭ cheltuielĭ, carĭ tot din spinarea ţĕriĭ trebuiaŭ plătite. Maĭ veniră încă treĭ rĕsbóie ruso-turce (1736—1769—1806) al cărora teatru se făcu tot Moldova; aceste rĕsbóie, orĭcum se isprăviaŭ, eraŭ însoţite de nenorocirĭ, ce lăsaŭ urme neșterse în ţéră: fómetea, epizootiĭ, cĭuma și tifos; stricăciunile rĕsboiuluĭ pricinuiaŭ împovĕrărĭ nouĭ pe capul principatelor, căcĭ ele trebuiaŭ nu numaĭ în timpul rssboiuluĭ să pórte de grijă oștilor rusescĭ și oștilor turcescĭ, dér și după rĕsboiŭ tot ele eraŭ silite să drégă cetăţile turcescĭ dărîmate, să le îndestuleze cu zaherele și cu tot materialul de construcţiunĭ și să umple din noŭ visteria cea golită a Porţiĭ. Luptând ast-fel cu nenorocirile, în timp de un secol, Moldova eși din ele sfîșiată. Turcia îĭ cotropise cu încetul parte din teritoriŭ (numit raĭa) împrejurul cetăţilor *Akermanuluĭ* (Cetatea-Albă), *Benderuluĭ* și *Hotinuluĭ;* iar statele creștine, Aus-

tria și Rusia îĭ luară, una *Bucovina*, cea-l-altă *Basarabia*, lăsând ast-fel patria luĭ Ștefan cel Mare maĭ mică de cât pe jumătate de ceea ce era, când Fanarioțiĭ îșĭ începură domnia.

C. Perderea Bucovineĭ.—Grigorie Vodă Ghica.

(1775—1777).

4. In cursul rĕsboiuluĭ al treilea ruso-turc (1769—1774) Rusia ocupase amêndouĕ principatele, și voĭa să le stăpînéscă pentru tot-d'auna. Austria, care nu puté suferi un lucru ca acesta,
1771 încheĭâ (16 Iulie 1771) cu Pórta un tractat secret, prin care se lega s'o ajute cu armele ca să capete de la Rușĭ o pace favorabilă; Turcia la rêndul eĭ dedea Austrieĭ, pe lângă ḑece milióne leĭ, cele cincĭ districte de peste Olt (Oltenia) și făgăduĭala, că îndată după facerea păciĭ, va regula și granițele dintre Ardél și țĕrile române. Intre acestea, certele și inimicițiile Polonesilor dădură vestitul lor regat în mânile vecinilor: Rusieĭ,
1772 Prusieĭ și Austrieĭ. La 1772 să făcu întâia împărțire a Polonieĭ, căreĭa urmară alte douĕ împărțelĭ la
1792 1793 1792 și 1793. Acest fapt scăpă Moldova de cucerire de către Rușĭ, însă nu putu împedica știrbirea eĭ.
1774 5. Tractatul dela *Kucĭuk-Kaĭnardgi* (1774) era o dovadă limpede despre slăbiciunea Porțiĭ și despre întinderea planurilor urmărite de Rușĭ în Orient. Independența Crimeiĭ (prefăcută curênd după aceĭa în provincie rusescă), cedarea fortărețelor dela Marea de Asov și dreptul de protectorat asupra țĕrilor române, eraŭ câștigurĭ destul de însemnate pentru Rușĭ. Austria însă căuta o compensațiune, maĭ ales că partea ce i se cuvenise din Polonia, adică Galiția, nu o îndestula pe deplin. Ea pusese ochiĭ, de maĭ mult timp, pe treĭ districte din Nord-estul Mol-

doveĭ (districtele Cernăuților, Suceveĭ și Câmpulunguluĭ), pe așa numita *Bucovina.* Acest teritoriŭ cu o întindere de 181 mile pătrate avé pentru Austria mare însemnătate politică și militară. Ca s'o capete ea se 'nțelese cu Rusia în chipul următor: pe de o parte oștile rusescĭ să deșerteze (după 'ncheĭerea pâciĭ) ținuturile menționate, ĭar pe de alta să intre îndată în locul lor oștirile austriace; așa s'a și întîmplat. Generalul rus Rumäntzof, pentru o tabachere de aur și pentru 5000 galbenĭ, a rênduit lucrurile de minune Odată faptul împlinit, nu maĭ rĕmânea Austrieĭ de cât să 'l ĭa de bază și să céră dela Turcia recunóscerea luĭ; ea începu tractările, susținênd că e vorba numaĭ de *o fîșie îngustă de pămênt, de un singur drum de comunicațiune* între Ardél și Pocuția. Care din miniștriĭ otomanĭ n'aŭ voit s'o crédă, aŭ fost cumpĕrațĭ cu banĭ și darurĭ, pênĕ ce în cele din urmă Austria a isbutit (prin tractatele din a. 1775, 1776 și 1777) să-șĭ asigure stăpînirea definitivă asupra Bucovineĭ. In zadar boĭeriĭ divanuluĭ Moldoveĭ protestară la Pórtă contra acesteĭ încălcărĭ, arĕtând că nu e vorba de *un singur drum*, ci de 300 orașe și sate, de o parte de teritoriŭ, care întrece în înbelșugare și valóre tótă cea-l-altă parte a țĕriĭ. Grigore-Vodă Ghica se uni cu protestarea boierilor, dar pe sub mână trata cu Austria și cu Rusia prin socrul sĕŭ Rizu. 1775—1777

Pórta, fiind în ajunul unuĭ rĕsboiŭ cu Rusia și sciind legăturile strânse ale luĭ Ghica cu Curtea din Petersburg, hotarî să-ĭ ridice nu numaĭ tronul, dér și viața. In scopul acesta un capigibașa veni la Iașĭ și se prefăcu că e bolnav pe mórte; domnul se duse să 'l védă, dér cînd îĭ presintă tabacherea ca să ĭa tabac, turcul îĭ ḍise: „bun tabac aĭ prietene, al meŭ însă este și maĭ bun";

și îndată, bătând din palme, strigă : „Tabac!“ La acest semnal opt turcĭ bine înarmațĭ se repeḑiră asupra luĭ Ghica, care de și se apără voĭnicesce cu hangerul, omorînd treĭ turcĭ, dér în sfîrșit este și el ucis; capul i se trimise la Con-
1777 stantinopole (12 Oct. 1777).

Grigore Ghica (1764—66; 1774—77) a fost un bun administrator; a pus orînduială în strângerea dărilor, a înzestrat Iașiĭ cu cișmele pentru apă și cu treĭ scolĭ pentru învĕțătura copiilor săracĭ; a făcut o fabrică de postav la Kipărescĭ pe Jijia și a oprit luxul, dând însușĭ exemplul economieĭ și cumpĕtăriĭ. El adesea orĭ ḑicea că: „Dumneḑeu l'a trimis în acest pămînt ca să păḑéscă pe sĕracĭ și să-ĭ fie milă de dênșiĭ“; de aceia, ne spune cronicarul, că: „el era plăcut prostimeĭ; ĭară boerilor nu atît, căcĭ eĭ nu puteaŭ să mănânce pe ceĭ micĭ și sĕracĭ, căcĭ nu-ĭ suferea domnul nicĭ de cum.“ Causa morțiĭ séle nu a fost atît protestul pentru răpirea Bucovineĭ, cît înțelegerile ce avea cu Rușiĭ, și în special cu Rumäntzov, pe care 'l chemase să intre cu oștile în țéră.

D. Perderea Basarabieĭ.—Moruzi.

(1812).

1791 6. Prin tractatul dela Iașĭ (1791) Rusia îșĭ înaintă fruntaria apusană pênĕ la Dnistru; prin cel dela Bucurescĭ (1812) o duse pênĕ la Prut, luând maĭ apoĭ și gurile Dunăriĭ. Imprejurările în care se încheĭă tractatul din urmă sunt din cele maĭ cĭudate In adevĕr, Rusia fiind amerințată de Napoleon cel Mare cu un rĕsboiŭ gróznic, nu maĭ putea ține oștirĭ la Dunăre; și prin urmare ea s'ar fi mulțămit să încheiă pace cu Turciĭ în orĭ și ce condițiunĭ. Napoleon chĭar înștiință pe Sultan să nu priméscă pacea cerută de Rușĭ, maĭ puțin încă să le încuviințeze vre o pretențiune a lor, căcĭ el a declarat rĕsboiŭ Rusieĭ. Din nenorocire, trebile din afară ale Porțiĭ se aflaŭ atuncĭ în mănile fraților Moruzi, carĭ, ca toțĭ Greciĭ fanarioțĭ, eraŭ vênduțĭ Rușilor. Dragomanul Dimitrie Mo-

ruzi fusese însărcinat cu tractările de pace la Bucurescĭ, și lăsase să'ĭ ţină locul fratele sĕŭ Panaĭot. Acesta, cum primi ștafeta luĭ Napoleon, în loc de a o traduce și a o da Sultanuluĭ, o trimise grabnic luĭ Dimitrie, carele numaĭ de cît o arĕtâ solilor rusescĭ, în loc de a o da luĭ Galip-Effendi, împuternicitul Porţiĭ. Galip-Effendi, în necunoscinţă de împrejurărĭ, vĕḑênd că soliĭ rușĭ nu maĭ cer amêndouĕ principatele, și că se mulţămesc cu Basarabia, iscăli pacea (12 Maiŭ 1812). 1812
Puţin după aceea trădarea Moruzilor se descoperă, și de și târḑiŭ, eĭ îșĭ primesc rĕsplata meritată: Dimitrie este decapitat (8 noembre); frate-sĕŭ Panaĭot asemenea (20 noembre), ĭar pe hîrca acestuĭ din urmă, pusă în vilég în timp de treĭ ḑile, sta scris: „*Cunoscênd tóte treburile politice ale guvernuluĭ sĕŭ și unindu-se cu frate-sĕŭ ca să le descopere vrăjmașilor Statuluĭ, trădătorul a plătit acéstă crimă cu capul sĕŭ.*"

Ast-fel Moldova perdu din teritoriul sĕŭ încă 656 mile pătrate, partea cea maĭ roditóre în grîne, cu un litoral fórte frumos și cu maĭ mult de un milion locuitorĭ; marginea eĭ despre rĕsărit, lipsită de cetăţile tarĭ Hotin, Bender și Akerman rĕmânea fără apărare, gurile Dunăriĭ luate, Bucovina smulsă; venise timpul când Româniĭ strigaŭ la cer: „Dumneḑeul părinţilor noștriĭ, căcĭ ne-aĭ uĭtat!" Turcia nu avé drept să 'nstreineze nicĭ măcar un petec de pămênt din ţĕrile române, ci din contra, ea era legată prin tractate, ca să apere integritatea teritoriuluĭ românesc. Puterile creștine încă maĭ puţin drept avéŭ să sfîșie în folosul lor o ţéră crescină, care în trecut luptase vitejeşte pentru causa creștinătăţiĭ și a civilisaţiuneĭ, în present fusese pustiită, ca să deschidă drum oștirilor năvălitóre austro-rusescĭ; în fine în viitor, unită cu Ţéra-Românéscă, puté forma un stat de ordine și de progres, cum este România astă-ḑĭ. Dar lăcomia Rusieĭ, care înainta cu pașĭ repeḑĭ spre Marea Négră și Dunăre, dedea poftă și Austrieĭ, și ast-fel Moldova și Ţéra Românéscă mult timp fură socotite, dela finele seculu
luĭ trecut, ca

destinate să'şĭ pĭardă ființa lor. Acésta s'ar fi şi întîmplat fără de rivalitatea crescêndă dintre Rusia şi Austria, care făcu atent şi pe restul Europeĭ că ţările române merită o sórtă maĭ bună.

D. Ceĭ din urmă Fanarioţĭ.—Eteria.
(1800—1821).

7. Domnia streină a Fanaruluĭ, orĭ cât de rea şi asupritóre a fost pentru Românĭ, nu a putut însă omorî în eĭ simţul de naţionalitate şi dorul după o sórtă maĭ bună. Maĭ ales cu începutul secoluluĭ spiritul timpuluĭ împinge pe Românĭ înainte, şi se încep óre-carĭ îmbunătăţirĭ; limba şi cultura grécă, rĕspândite maĭ ales în clasa boeréscă, fac loc limbeĭ şi cultureĭ româneşcĭ, lăsate pênĕ aci cu totul în pă-
1769—1846 răsire. Mitropolitul *Veniamin Costache* (1769-1846) se pune în capul mişcăreĭ naţionale, cere şi dobân-
1803—4 desce de la vodă *Constandin Moruzi* (1803—1804): înfiinţarea seminariuluĭ *Socola* de lângă Iaşĭ, înfiinţarea de scolĭ publice româneşcĭ în Focşanĭ, Galaţĭ, Bêrlad, Chişinâŭ, Roman şi Huşĭ; instituirea uneĭ eforiĭ a scólelor, şi burse pentru eleviĭ săracĭ, tipografiĭ, şcolĭ de musică etc.; el însuşĭ trimite cu baniĭ sĕĭ propriĭ tinerĭ să se adape cu învĕţăturĭ pre la scolile înalte din streinĕtate. Unul din aceştĭ tinerĭ este *George Asa-*
1813 *chi*, care pentru întâiaşĭ dată deschide (1813) un curs de inginerie teoretică şi practică în limba românéscă.

1812-19 8. Domnul *Scarlat Calimah* (1812—1819) încuragéză învĕţământul public, industria, comerciul şi agricultura; în timpul luĭ se aduc din Transilvania cartofiĭ în ţéră; el compune şi tipăreşte un codice de legĭ scris în grecesce şi numit *Pravila luĭ Calimah.* Asupririle însă făcute de doĭ miniştri aĭ sĕĭ silesc pe locuitoriĭ Ieşenĭ să se ridice cu

arme și cu petre, şi punênd în fruntea lor pe Mitropolitul Veniamin, se duc la palat. Arnăuții domnescĭ daŭ focurĭ asupră-le. Poporul se înfuriază și vrea să spargă porţile; Mitropolitul potolesce mulțimea, ĭar ceĭ douĭ miniștri sunt înlocuiţĭ (1818). După mazilirea luĭ Calimah, Pórta orîndui 1818
domn pe *Mihaiŭ Şuţu* (1819 — 1821), care pe 1819-21
lângă alte mijlóce de înavuțire din spinarea țĕreĭ, găsise și mijlocul acesta: de a ațîța pe săteniĭ cu jalbe asupra boierilor și arendașilor, numaĭ ca să pótă lua dênsul de fie-care jalbă o taxă destul de ridicată. Țĕraniĭ acum îșĭ părăsise plugăria și umpleaŭ drumurile și ulițele, umblând desmeticĭ din loc în loc. Stăpînirea, care însĕșĭ resvrătise satele, s'a vĕdut maĭ apoĭ silită ca să ia mĕsurĭ aspre pentru statornicirea liniștеĭ. Acésta însă nu ţinu mult, căcĭ isbucni *revoluţia grecéscă* séŭ *eteria*, care avea de scop liberarea Grecieĭ de jugul Otoman.

9. Alex. Ypsilante trecu Prutul cu cetele séle strînse în Rusia, amăgind lumea, că dupĕ dênsul vin oștĭ rusescĭ regulate, ca să'l sprijine în întreprindere. Şuţu se declară pe faţă de eterist și îndémnă pe boierĭ să 'mbrățișeze causa grecéscă; el scrise împĕratuluĭ rusesc Alexandru I că: *s'ar fi dus voĭos în Grecia, ca să 'șĭ mîntuiască patria și să móră pentru dênsa*, dér trebue să rĕmână a îngriji de Moldova, pentru siguranța căreia cere să i se trimită un corp de armată ruséscă. Impĕratul însă nu încuviințéză mișcarea luĭ Ypsilante; Șuțu fuge în Rusia; boieriĭ ceĭ amăgițĭ de speranțe rusescĭ, fac ca și dênsul; ceĭ carĭ rĕmân n'aŭ destul curagiŭ ca sĕ stăvilécă scurgerea vagabunđilor din Rusia, și să alunge peste Dunăre pe ceĭ venițĭ cu Ypsilante. Ast-fel acesta rĕmâne acum mare și tare, stăpîn peste viața, familia și ave-

rile locuitorilor. Un chip de General, *Pendedeca*, o caïafă de călugăr grec, şi un dascăl tot grec, administréză Moldova prin Arnăuţĭ şi Eteriştĭ grecĭ, sêrbĭ, bulgarĭ şi ţiganĭ, ale cărora jafurĭ, omorurĭ şi nelegiuirĭ nu se pot nicĭ închipui, nicĭ descrie. Ypsilante trece în Ţéra Românéscă, unde 'şĭ arĕtă vitejia, omorînd cu vicleşug pe Tudor Vladimirescu; Turciĭ sfărîmă pe Eteriştĭ la m-rile *Secu* (jud. Némţ) şi *Slatina* (jud. Sucéva), şi în fine la *Sculenĭ* (pe Prut).

Moldova, ca şi Ţéra-Românéscă, sunt ocârmuite de cîte un Caïmacam şi ocupate de oştĭ turcescĭ, carĭ fac multe cruḑimĭ şi rĕutăţĭ, maĭ ales asupra Grecilor. In fine Pórta, încredinţându-se de dreptatea Românilor şi voind să pună capĕt suferinţelor lor îndelungate, hotărî să întórcă domnia ţĕrilor ïarăşĭ la pămêntenĭ; de aceïa ea ceru ca fie-care principat să trimiţă la Constantinopole cîte 7 deputaţĭ, dintre carĭ, (la 20 Iulie
1822 1822) Sultanul numi pe *Ion Sturdza* domn în Moldova, ïar pe *Grigorie Ghica*, în Ţĕra-Românéscă, amêndouĭ pe termen de 7 anĭ.

Ast-fel vécul de fer şi de tină al Fanarioţilor trecu ca un vifor pustietor peste ţĕrile române, înţelenind ogorul naţional, sguduind până în temelie rînduelile vechĭ, întrerupênd firul vieţeĭ nóstre de Stat, aprópe ştergênd din cartea omenireĭ existenţa şi chiar numele poporuluĭ român. Dér cum după nópte vine lumina, după furtună strĕlucesce sórele, tot astfel naţiunea românéscă, redată măcar în parte sie-şĭ şi treḑită din somnul sĕŭ, se deştéptă maĭ sprintenă şi maĭ vióie; Moldova 'şĭ regăsesce pe soru-sa şi pe tovarăşa sa de nenorocirĭ, şi de şi Milcovul încă desparte politicesce douĕ ţĕrĭ surorĭ, dér bătăile inimelor lor sunt aceléşĭ, ca şi suferinţele şi speranţele lor. Ideia Uniriĭ prinde din ce în ce rădĕcină; o generaţiune vigurósă, spornică în ideĭ şi fapte, se pune la lucru, aşternând temeliele RomânieĬ viitóre.

De aci inainte istoria celor douĕ principate vom învĕţa-o la o laltă, fără a fi trebuinţă de a o maĭ despărţi.

PARTEA IV.

ISTORIA CEA MAĬ NOUĂ.

De la Grigorie Vodă Ghica și Ion Sturdza pênă în timpul de față.

(1822—1889).

1. Grigorie Ghica și Ion Sturdza.

(1822—1828).

1. Cu suirea pe tron a luĭ Grigorie Ghica în Țéra Românéscă și a luĭ Ion Sturdza în Moldova, începură timpurĭ maĭ bune pentru amêndouĕ țĕrile; rînduĭala, liniștea și siguranța se introduseră cu încetul; cetele de tîlharĭ carĭ prĕdaŭ și omoraŭ la drumurĭ fură stîrpite; Greciĭ și toțĭ străiniĭ fără de căpătâiŭ, ca și ceĭ amestecațĭ cu Ypsilante, se alungară peste granițe; funcțiunile statuluĭ se deteră numaĭ la pămêntenĭ, fiind oprit Grecilor de a maĭ încăpea în slujbe séŭ boeriĭ; egumeniĭ grecĭ din m-rile dise închinate fură goniți și înlocuițĭ cu egumenĭ pămêntenĭ, ĭar veniturile mănăstirescĭ se luară de Stat pentru plata datoriilor publice; scolile grecescĭ se desființară, deschidêndu-se ĭarășĭ școlile românescĭ, ca sĕ se învețe maĭ ântâiŭ limba patrieĭ. In Bucurescĭ, pe ruinele m-reĭ St. Sava, se fundâ colegiul cu acest nume, în m-rea Treĭ Ierarhĭ din Iașĭ un gimnasiŭ cu patru clase; tot asemenea și la Craiova.

Acum se făcu regulă, ca după cincĭ anĭ de învĕțĕtură orĭ-și cine să aĭbă dreptul de a intra în funcțiunile Statuluĭ, pe cînd maĭ nainte dregăto-

riile se dedéŭ după nascere séŭ după banĭ. Tot acum se organisâ oștirea națională; se așternură ulițele cu pĭatră și se repararâ spitalele. O comisiune fu însărcinată să compuĭnă un proect de reforme basate pe vechile legĭ și obiceĭurĭ.

2. Din nenorocire aceste bune începuturĭ fură întrerupte. Rusia, declarând din noŭ rĕsboiŭ Porțiĭ,
1828—1829 (al 6-lea rĕsboiŭ, 1828—29) intră în principate cu 150.000 ómenĭ. Vodă Sturdza fu arestat și trimis în Basarabia; Grigore Ghica scăpâ în Transilvania; se institui ĭarășĭ ocîrmuire rusécă, și tóte greutățile rĕsboiuluĭ cădură asupra Românilor, pe lângă cĭumă, secetă, bóla de vite și altele. Rușiĭ, după ce coprinseră cetățile de pe amêndouĕ malurile Dunăreĭ, înaintară victorioșĭ pênĕ la Adrianopole, unde se făcu pace. Prin
1829 tractatul încheiat aci (2 Sept. 1829) principatele române fură aprópe scóse de sub suzeranitatea maĭ mult nominală a Turcieĭ, dar în acelaș timp ele cădură sub dependența fórte strînsă a Rusieĭ,
1828—1834 care le administrâ în timp de 6 anĭ (1828—34) ca pe niște provinciĭ rusescĭ, le dede legĭ întărite la Petersburg, și nu'șĭ retrase oștile din ele pênĕ la numirea nouilor domnĭ: *Mihaiŭ Sturdza* în Moldova și *Alexandru Ghica* în Țéra-Românéscă (1834).

Suferințele îndurate de țĕrile române în timpul rĕsboiuluĭ ruso-turc le descrie însușĭ generalul rus *Kisselef*, care ca Președinte plenipotent al divanurilor Moldoveĭ și Țĕriĭ-Românescĭ, a administrat principatele dela 15 Noembre 1829 pênĕ la Aprile 1834. El ne spune: „Starea Principatelor în urma celor douĕ campaniĭ turcescĭ, trebuia să presinte natural o mare neorînduĭală, resultat neapărat al resboiuluĭ. Cĭuma, înrădăcinată în Țéra-Românéscă de pe la 1812, s'a lățit la începutul rĕsboiuluĭ peste amêndouĕ principatele, si la 1829 ea bântuĭa în ambele capitale și în 23 tîrgurĭ și 300 sate. De altă parte nevoĭa

mĕsurilor de carantină şi ţepuirea oraşelor şi satelor bântuite de cĭumă, strîmtoraŭ ţara în mijlócele séle; transporturile provisiilor se opriră şi oraşele suferéŭ lipsă în îndestulare. Greutatea uneĭ asemenea stărĭ se făcu şi maĭ mare cu bóla de vite; numaĭ în treĭ ţinuturĭ aŭ perit peste una sută miĭ de capete de vite. Pentru a înlătura lipsa în îndestularea armateĭ, s'a propus a se lua provisiĭ de pe la ţĕranĭ. Săteniĭ se aflaŭ în deobşte la estremitate. Afară de împrejurările rĕsboiuluĭ, nerodirea, cĭuma, peirea cumplită de vite din causa bóleĭ, şi abusurile amploiaţilor aŭ adus la culme ruina sătenilor. Aceştĭ amploiaţĭ în grelele nevoĭ ale acesteĭ vremĭ căutaŭ mijlóce să-şĭ îndestuleze lăcomia şi îngreunaŭ pe săţenĭ cu felurite luărĭ."

Alţĭ marturĭ oculari zugrăvesc şi maĭ lămurit starea de jale a principatelor: greutatea de a hrăni o armată de 180,000 ómenĭ, şi de a'ĭ transporta provisiile şi muniţiunile în diferite locurĭ ale Turcieĭ; abuzurile felurite ale ofiţerilor ruşĭ, carĭ vindéŭ în profitul lor hrana soldaţilor şi nutreţul cailor, lăsând pe soldaţĭ şi pe caĭ tot în sarcina satelor ca să'ĭ hrănéscă; rechisiţiunile făcute fără plată, séŭ cu darea unor quitanţe, carĭ aŭ rĕmas neplătite; schingĭuirile ţĕranilor; vistieria ţĕriĭ avĕnd un venit de cel mult 7 milióne leĭ vechĭ, ĭar în sarcina sa o comisiune sanitară, care costa o sută de miĭ leĭ pe lună, spitalele militare cu maĭ mult de ḑece miĭ bolnavĭ, şi lefurile ofiţerilor ruşĭ; fómetea, din care causă locuitoriĭ se nutréŭ cu cojĭ de copacĭ, pe cînd ceĭ ce avéŭ grîŭ, trebuiaŭ să'l dea Ruşilor cu preţul pe jumĕtate, în loc de orz, ca să-şĭ hrănéscă caiĭ; drumurile acoperite de cadavre, ómeniĭ murind de fóme, de ostenélă, de cĭumă. Epizootia stingênd vitele, ţĕraniĭ fură întrebuinţaţĭ ca animale de transport pentru serviciul trupelor. Casaciĭ mînaŭ cete de bărbaţĭ şi femeĭ ducênd în spate provisiunĭ şi lemne pentru facerea podurilor; alţiĭ, înjugaţĭ ca boiĭ la jug, trăgéŭ carele încărcate. Când generaluluĭ *Zaltuchin* se spuse, că nu maĭ sunt ţĕranĭ carĭ să tragă carele, el ḑise: *să se înjuge boeriĭ! Puţin îmĭ pasă décă ómeniĭ saŭ dobitócele îmĭ fac slujbă, poruncile mele numaĭ să se împlinéscă!* Mitropolitul muntén Grigorie, revoltat la vederea atîtor cruḑimĭ, ridică glasul, dar fu surghĭunit pe dată în Basarabia (ianuar 1829); Mitropolitul Moldoveĭ Veniamin îndură de asemenea tóte neajunsurile timpuluĭ. Din causa

atîtor nenorocirĭ, populaţiunea se micşorâ cu maĭ mult de treĭ sferturĭ.

2. Convenţiunea de la Akerman.—Tractatul de la Adrianopole.

(1826—1829).

Prin tractatul dela *Kainardgi* Rusia îşĭ reservase numaĭ dreptul de *intercesiune* faţă de principate. Prin convenţiunea de la *Akerman* (25 Sept. 1826) ea se ridică în *regulătóre* a relaţiunilor lor politice, împărţind suzeranitatea cu Turcia, şi avênd dreptul de censură asupra domnilor; prin tractatul de la *Adrianopole* în fine ea devine *garantă* şi *protectóre,* aprópe singură *suzerană* a ţĕrilor române.

In *convenţiunea* de la *Akerman* se află următórele condiţiunĭ maĭ însemnate cu privire la numirea domnilor: 1. Domniĭ Moldoveĭ şi Ţĕriĭ-Românescĭ se vor alege dintre boeriĭ pămêntenĭ de către divanurile ţĕriĭ, cu aprobarea Porţiĭ; „décă din temeĭurĭ grele numirea candidatuluĭ ales nu s'ar afla după dorinţa Inalteĭ Porţĭ, *în casul acesta după ce se vor adeveri temeiurile de către amêndouĕ curţile* (Rusia şi Turcia), se va porunci ḑişilor boierĭ a alege pe alt om cuviincios". 2. Timpul guvernuluĭ domnilor va fi de 7 anĭ. „Décă în timpul domnireĭ lor ar face vre-o faptă fără de lege, *Inalta Pórtă va da de scire ministruluĭ Rusieĭ, şi când se va afla şi se va adeveri de amêndouĕ părţile că domnul e vinovat în adevĕr, atuncĭ se va puté scóte, însă numaĭ în casul acesta*". 3. „Domniĭ carĭ vor fi împlinit termenul de şépte anĭ, *fără de a fi dat saŭ la cele douĕ curţĭ, séŭ la ţéră vre-un temeiŭ de plîngere legitimă şi seriósă*, se vor numi din noŭ pentru alţĭ şépte anĭ, décă ḑivanurile ţĕrilor îl vor cere şi voinţa generală a locuitorilor se va arĕta în privinţa acésta". 4. „Décă s'ar întîmpla ca un domn să se lase de domnie înainte de împlinirea termenuluĭ de şépte anĭ, *Inalta Pórtă va da de scire curţiĭ rusescĭ, şi lăsarea din domnie va puté avé loc după ce se vor fi înţeles amêndouĕ curţile*". 5. „*Domniĭ vor lua în consideraţiune arĕtările ministruluĭ şi ale consulilor rusescĭ asupra observăriĭ clauselor şi articulelor înserate în acest act*".

Ast-fel prin acéstă convențiune domnul este tractat ca un simplu funcționar ales din 7 în 7 anĭ dintre boerĭ și de niște boerĭ pururea sub influența Rusieĭ, pururea în gónă unul asupra altuĭa. Cu alte cuvinte, anarchie în permanență într'adins întreținută, pentru ca intrigile străinuluĭ să găséscă tot-d'auna ușa deschisă, și pe Românĭ tot-d'auna înpărechiațĭ și slăbițĭ. Tractatul de la *Adrianopole* întări cele stipulate prin convențiune în privința moduluĭ de alegere a domnilor, cu deosebire că făcu domnia pe viață; „afară de abdicațiune voluntară a domnilor și de *destituire* a lor *pentru causă de vinĭ*", ceĭa-ce însemnéză acelaș lucru: o domnie nesigură, pusă la bunul plac al Curților din Petersburg séŭ Constantinopole. Acest tractat maĭ stipuléză în favorul principatelor *o administrațiune națională independentă;* faptele însă dovediră cu totul din contra: o administrațiune ruséscă, legĭ și orînduelĭ rusescĭ, fură impuse cu sila. Téra-Românéscă dobêndi ĭarășĭ cetățile sale de pe malul stîng al Dunăriĭ, desființâudu-se raĭelele turcescĭ, dér în acelaș timp Moldova perdu gurile Dunăriĭ, pe carĭ le ĭuâ Rusia.

In scurt convențiunea, ca și tractatul, slăbiră legăturile principatelor cu Pórta, însă întăriră *Protectoratul* rusesc; în loc de un stăpîn, Româniĭ căpĕtară acuma douĭ, ca din doue părțĭ să fie strivițĭ și împilațĭ.

3. Ocupațiunea rusécă. — Regulamentele Organice.

(1828—1834).

1. La intrarea oștilor rusescĭ în principate, un corp de 40,000 ómenĭ era special însărcinat ca să le ocupe, ĭar un general cu titlu de *Preșe-dinte deplin-împuternicit al divanurilor Moldoveĭ și Țĕriĭ-Româneseĭ,* trebuĭa să le guverneze. După încheĭerea păciĭ de la Adrianopole ocupațiunea rusécă continuă, ca și guvernul provisoriŭ rusesc, care fu încredințat generaluluĭ Kisselef. Ocârmuirea acestuĭa avu neapărat de scop, cum însușĭ ne spune, „*de a supune pe Moldovenĭ și pe Muntenĭ obiceĭurilor și regulelor rusescĭ și de a statornici hotarul Rusieĭ la Dunăre.*" In sensul rusificăriĭ

el întreprinse o prefacere radicală în tóte ramurile administrațiuneĭ publice. Starea de repede propășire a civilisațiuneĭ române la începutul secoluluĭ nostru cerea o grabnică schimbare; trebuința de o reformă generală era de toțĭ simțită. Atât Grigore Ghica cât și Ion Sturdza luase mĕsurĭ pentru întocmirea uneĭ nouĭ constituțiunĭ, ale căreĭa base fusese deja puse, când isbucni rĕsboiul ruso-turc. Lucrările continuară în timpul ocupațiuneĭ rusescĭ, și în maĭ puțin de șése lunĭ, sub influența luĭ Kisselef, se alcătuiră faĭmósele *Regulamente Organice*, unul pentru Țara-Românéscă, pus în lucrare la 1 iunie 1831, cel-alt
1831 pentru Moldova, la 1 ianuarie 1832.
1832

Prin ele se hotărăsce: 1) *Alegerea domnuluĭ* pe viață dintre boeriĭ pămêntenĭ de către o *obștéscă adunare extraordinară;* alegerea trebue însă validată de împăratul Rusieĭ, ca și de Sultan; 2) Instituirea *obicĭnuitelor adunărĭ obșteștĭ* cu putere legislativă și administrativă; ele se convócă o dată pe an, ca să voteze budgetele și celelalte legĭ și să verifice socotelile de veniturĭ și cheltuelĭ ale Statuluĭ; lor li se dă căderea „să arate domnuluĭ năpăstuirile și plângerile țĕriĭ, și încă de va fi trebuință, să le aducă „*la maĭ înaltă cunoscință*“, adică la Curtea din Petersburg; 3) Desființarea tuturor impositelor vechĭ și înlocuirea lor cu o singură dare a *capitațieĭ*, câte 30 leĭ vechĭ pe an de familie; tóte veniturile publice aparțin Statuluĭ și nu pot fi întrebuințate de cât în folosul sĕŭ. 4) Desființarea scutelnicilor și poslușnicilor; 5) Înființarea prin sate a *cutiilor sătescĭ* (casa comunală, câte treĭ leĭ de familie pe an) și a *magaziilor de rezervă* pentru asigurarea îndestulăriĭ locuitorilor în timp de secetă or fómete; 6) Impărțirea administrativă în județe, cu câte un ispravnic numit de domn din ceĭ douĭ candidațĭ aleșĭ de proprietarĭ. Fe-care oraș are un sfat orășenesc, cu un magistrat, veniturĭ propriĭ comunale și un serviciŭ de pompierĭ; 7) Inființarea a 12 carantine, a 132 pichete și a unuĭ serviciŭ medical pentru paza de ciumă și holeră și pentru sănătatea publică; 8) Mĕsurĭ pentru înlesnirea și înflorirea comerciuluĭ intern și extern, face-

rea de drumurĭ și podurĭ și construirea de porturĭ și magazine la Galațĭ, Brăila și Giurgiŭ; 9) Reorganisarea justițieĭ prin instituirea a treĭ instanțe judecătoreccĭ; desființarea torturelor, a mutilațiuneĭ și a pedepseĭ cu mórte; 10) Inființarea corpuluĭ de *dorobanțĭ*, de *cordonașĭ* și a *regimentelor* de linie; 11) Inființarea de scolĭ și de seminariĭ, și în fine 12) Regularea raporturilor reciproce dintre proprietarĭ și sătenĭ.

2. Aceste Regulamente eraŭ departe de a împăca interesele adevĕrate ale țĕriĭ. Chipul cum ele fusese votate, sub tendința manifestă a generaluluĭ Kisselef de a apropia administrațiunea nóstră de cea ruséscă, le făceaŭ a nu maĭ fi o *legislațiune independentă;* ele călcaŭ autonomia principatelor, lăsând să se amestece o *nouă Curte ocrotitóre*, Rusia, în tóte actele guvernuluĭ și obșteștilor adunărĭ; aceste adunărĭ, după chipul compuneriĭ lor, nu represintaŭ nicĭ țéra, nicĭ pe contribuabilĭ, ci numaĭ clasele privilegiate a cleruluĭ și boerilor, scutite de orĭ-ce sarcine și de orĭ-ce imposite, carĭ apăsaŭ numaĭ și numaĭ clasa țĕrănéscă, pe proletarul cultivator. Acesta devenise un *capital al boeruluĭ și al fiscaluĭ;* fără nicĭ un drept în Stat, cu tóte greutățile Statuluĭ asupra capuluĭ luĭ.

O asemenea legiuire și apăsările nedrepte ale unuĭ guvern strein trebuiaŭ însă să deștepte nemulțumirĭ viuĭ în sufletul Românilor Purtător al glasuluĭ celor năpăstuițĭ se făcu atuncĭ în Țéra-Românéscă micul partid național, care începuse să se formeze în gĭurul Coloneluluĭ Ion Câmpinénu. Acest bărbat patriot și cu vederĭ înalte avu curagĭul, ca și bĕtrânul Bălăceanu, să nu iscăléscă Regulamentul Organic, și să protesteze cu viŭ graiŭ contra protectoratuluĭ rusesc. Programul acestuĭ partid era limpede și hotărît: scăparea de sub jugul Curțiĭ Ocrotitóre dela Petersburg și autonomia țĕriĭ; împroprietărirea țĕranilor; desființarea robieĭ negre, aducerea la egalitate și viață politică a $2^1{}_2$ milióne de Ro-

mânĭ, unirea în fine a țĕrilor surorĭ, în scurt programul, pentru care vor lupta la 1848 și 1857 adevĕrații fiĭ aĭ patrieĭ cu acel entusiasm și cu ardórea, ce insuflă numaĭ o causă dréptă și sfântă.

4. Alexandru Ghica și George Bibescu în Țéra-Românéscă, Mihaiŭ Sturdza în Moldova.

(1834—1848).

A. Alexandru Ghica.

(21 Maĭ 1834.—26 Octombre 1842).

1. La a. 1834, Pórta, în înțelegere cu Rusia, numi domn în Țéra-Românéscă pre *Alexandru Ghica* (1834—42), ĭar în Moldova pre *Mihaiŭ*
1834—1848 *Sturdza* (1834—1848). Curênd după aceea, oștile rusescĭ părăsiră principatele. Alexandru Ghica, fratele fostuluĭ domn Grigore Ghica, era un om blând, generos și doritor de binele patrieĭ, dér îĭ lipsea curajul și o voință statornică. El înființă scolĭ prin orașe și sate, spitale și alte instituțiunĭ de bine-facere, ĭertâ de robie pe țiganiĭ domnescĭ, așeḑându-ĭ ca muncitorĭ plugarĭ pe moșiile boerilor, și îngriji pentru îmbunătățirea armateĭ. Sub el literatura română luă óre-care sbor, și se întemeiâ teatrul național.

2. Rusia însă amestecându-se într'una în administrațiunea țĕriĭ, deșteptase nemulțămirĭ fórte marĭ. Partidul național din *Obștésca Adunare*, în frunte cu colonelul *Ion Câmpinénu*, bicĭuĭa ḑilnic slăbiciunea domnuluĭ, și abusurile miniștrilor sĕĭ. Agitațiunea crescu și maĭ mult, când consulul rusesc, baronul *Ruckmann*, ceru suprimarea autonomieĭ țĕriĭ prin supunerea legilor nóstre la sancțiunea Curților din Constantinopole și Petersburg. Vodă disolvâ camera. Câmpinénu se

duse în Francia și Anglia, ca să céră unirea țĕrilor surorĭ sub un principe dintr'o dinastie európénă, și protecțiunea Puterilor marĭ din Occident. Dar la întórcere el fu arestat și închis la m-rea Mărgineni, și maĭ târḑiŭ la Plumbuita. Acéstă arestare revoltă tótă lumea, căcĭ Câmpinénu era iubit de toțĭ pentru faptele luĭ patriotice; întréga Românie resuna de cântecul: *Aideți frați la Mărginénu, să scăpăm pe Câmpinénu!"*; o conspirație, urzită în amêndouĕ principatele, era gata să isbucnéscă, în momentul când Ghica o descoperă; principaliĭ capĭ sunt osîndițĭ la ocnă pe viață (1841). Dar și Ghica avea în curênd să cadă: 1841
cete armate de Bulgarĭ și Sêrbĭ, sprijinite pe sub mână de consulul rusesc din Galațĭ, treceaŭ prin țéră la frațiĭ lor de peste Dunăre. Domnul trimise oștĭ în cotră-le; la Brăila avu loc o cĭocnire, în care mulțĭ Bulgarĭ se înecară în Dunăre. Cu acésta Ghica își atrase favorul Porțiĭ, în acelaș timp însă și urgia Curțiĭ rusescĭ, care în cele din urmă isbuti să-l scótă din scaun și să se alégă în locu-ĭ *George Bibescu,* un partizan înfocat al Rușilor (decembre 1842). 1842

B. Mihaiŭ Sturdza și George Bibescu.

(1834—1848).

3. In Moldova Mihaiŭ Sturdza, (1834-1848-49) fiul logofătuluĭ Grigoraș Sturdza, îndată ce se sui pe tron se ocupă împreună cu vrednicul Mitropolit Veniamin, ca să întăréscă învĕțămîntul național; înființă în Iașĭ Academia Mihăilénă (numită ast-fel după numele fondatoruluĭ sĕŭ), o scólă politehnică și un institut pentru crescerea fetelor sĕrmane; reorganiză Seminariul din *Socola,* făcu scolĭ în diferite orașe ale țĕriĭ. El ajută pe

fiiĭ de boerĭ la învĕțăturĭ în străinĕtate, contribuind la sporirea literatureĭ române și la formarea de bunĭ profesorĭ. Mihaiŭ Sturdza făcu și o bună administrațiune; reduse numĕrul ținuturilor la 13 (din 16 câte eraŭ), construi șosele și podurĭ de pétră, înzestră Iași cu cișmele, cu *un palat administrativ*, cu *grădina publică de la Copoŭ* și cu cazarme. Cele-lalte orașe, maĭ cu sémă Bêrladul, Botoșanĭ și Galațiĭ, luară o prefacere simțitóre; corpul *slujitorilor* și al *pojarnicilor* (pompierĭ) fură din noŭ organisate, magaziile de rezervă tot-déuna pline, veniturile țĕriĭ îmulțite, comerciul și agricultura pe cale de propășire.

4. Dar chipul de ocârmuire al luĭ Vodă Sturdza nu putea împăca partidele boerescĭ de atuncea; ceĭ maĭ mulțĭ, rĕmășițe de fanarioțĭ, voiaŭ să-l rĕstórne, ca să pună în locu-ĭ pe unul dintre eĭ; alțĭ boierĭ, maĭ puținĭ la numĕr, vedeaŭ într'ênsul pe omul Rusieĭ și pe apĕsătorul drepturilor și libertăților țĕriĭ. Sufletul acestuĭ partid național era patriotul Alexandru Sturdza, care combătea fățiș stórcerile domnuluĭ și ale funcționarilor luĭ. Mitropolitul Veniamin, un model de smerenie și de blândețe, fu silit de Vodă Sturdza să lase scaunul Moldoveĭ, după o păs-
1803—1842 torie de 41 anĭ (1803—1842), și să se ducă a trăi ca schimnic în m-rea Slatina. Acéstă întêmplare aduse marĭ nemulțumirĭ, pentru-că Mitropolitul era iubit de întréga Moldovă, și toțĭ sciaŭ că domnul luase maĭ multe miĭ de galbenĭ de la episcopul Meletie, ca să'l facă Mitropolit în locul luĭ Veniamin. Cu tóte acestea Mihaiŭ Sturdza sciu să 'șĭ potrivéscă ast-fel lucrurile, că domni neturburat timp de 15 anĭ, asigurându-se tot-d'a-una de majoritate în Ob-

ştésca Adunare, şi fiind pururea cu ochiĭ neadormiţĭ şi cu mâna tare.

5. Rusia, îngrijată de avêntul ce luase simţul naţional şi ideile liberale în principate, şi acésta graţie numaĭ scolilor române, ceru de la amêndouĭ domniĭ să ştirbéscă şcolile şi să reducă numĕrul lor. Sturdza desfiinţă cursurile superióre de la Academia Mihăiléná, şi introduse limba franceză şi rusă, ca obiecte principale de studiĭ. Acelaşĭ lucru făcu şi Bibescu în Ţéra-Românéscă. Rusia urmărind încă şi ideia contopiriĭ Orientuluĭ prin Biserică, trimise agenţiĭ seĭ în România, să îndemne pe popor prin têrgurĭ şi prin sate, ca să céră unirea bisericeĭ române cu biserica rusă. Clerul înalt respinse însă propunerea, ca primejdiósă existenţeĭ nóstre naţionale, pentru că da pe Impĕratul Rusieĭ de Patriarh şi dărâma tot rostul Bisericeĭ ortodoxe, care e constituită pe state şi naţiunĭ.

Sturdza decretă (la a. 1844) desrobirea ţiganilor domnescĭ şi mânăstirescĭ. Acéstă mĕsură fu salutată ca un bun început pentru libertăţile viitóre, ce tînĕra generaţiune de atuncĭ a Moldoveĭ aştepta cu nerăbdare să le védă împlinite. 1844

6. In Ţéra-Românéscă Vodă Bibescu continua a nemulţumi pe boerĭ şi pe popor, prin risipa banilor publicĭ, prin abuzurĭ nepomenite ale administraţiuniĭ séle, şi prin slugărnicia ce arĕta consuluĭ rusesc. Din ordinul acestuia, Vodă concedase unuĭ supus rus *Trandafiloff* exploatarea tuturor minelor ţĕriĭ, fără măcar să consulte Obştésca Adunare. Un tînĕr deputat, Constandin Filipescu, vorbind de afacere strigă în plină şedinţă: „*Vor să ne dea Ruşilor!*“ iar *Ión Heliad Rădulescu,* prin fabula sa: *Măceşul* şi *Grădinarul*, deştepta opinia publică asupra amăgelilor rusescĭ.

Adunarea anulă concesiunea și respinse și alte douĕ proiecte de legĭ presentate de guvern. Bibescu, rezemat pe sprijinul Rusieĭ, suspendă Adunarea pe timp nehotărît, „pentru rele aplicărĭ și gândurĭ“. Un firman al Porțiĭ întări acéstă sus-
1846 pendare. In a. 1846 Bibescu 'șĭ formă o Adunare după plac, care-ĭ votâ tóte mĕsurile administrative și financiare, spre ruina desĕvêrșită a țĕriĭ.

Dar o suflare liberală, care 'ncepuse pe atuncĭ în apusul Europeĭ, cerea stabilirea unor guverne maĭ drepte și maĭ priincioase pentru clasele de jos. Ea trebui să găséscă un puternic resunet și în vița latină de la Dunăre. Anul 1848 puse capĕt domnieĭ destrăbălate a luĭ Vodă Bibescu, iar în Moldova făcu imposibilă domnia luĭ Mihaiŭ Sturdza.

5. Revoluțiunea din 1848.

1846 1. Incă de pe la finele anuluĭ 1846 statele marĭ ale Europeĭ apusene eraŭ frământate de ideile uneĭ reforme generale basate pe libertate și naționalitate. Româniĭ, ale cărora privirĭ și aspirațiunĭ aŭ fost tot-d'a-una îndreptate către Occident, ca uniĭ ce 'șĭ trag obîrșia de acolo, nu putéŭ rĕmâne nesimțitorĭ la acéstă mișcare. Suferințele, și maĭ ales jugul strĕin, deșteptase simțul național al Românieĭ întregĭ, care în numele *Dreptățiĭ* și *Frățieĭ* se ridică ca un singur om, spre a 'șĭ lua rînd în calendarul națiilor celor viĭ.

1848 2. In februarie 1848 revoluțiunea isbucnesce la Paris, și de aci alérgă din capitală în capitală, din țéră în țéră: în Austria, Prusia, Italia, Polonia, Ungaria și Transilvania. In Iașĭ partida progresistă séŭ națională ațîță spiritele prin întrunirĭ sgomotóse și semnéză o petițiune către domn,

cerênd maĭ multe reforme. Vodă Sturdza făgăduesce pentru unele îndestulare; pentru altele mijlocire la Petersburg și Constantinopole. Atuncĭ boeriĭ se despart în două tabere: *ceĭ bĕtrânĭ* se mulțumesc cu rĕspunsul luĭ Vodă; *ceĭ tinerĭ* vor să'l siléscă a primi Constituția, și la din contră, să-l rĕstórne. In scopul acesta eĭ se adună în
ḑiua de 30 Martie (1848) în casa luĭ Alecu Ma- 1848
vrocordat (Ursu) de la Copoŭ, baricadéză ulița și vor să proclame noua Constituție. Mihaiŭ Vodă Sturdza, aflând de acésta, înconjură casa cu armată, și în maĭ puțin de doue césurĭ căpeteniile sunt prinse, legate și surghĭunite, ĭar mișcarea năbușită chiar în începuturile séle.

3. In Téra-Românéscă însă mișcarea luă forma uneĭ adevĕrate revoluțiunĭ. TineriĬ carĭ se aflaŭ la studiĭ în Franța, îndată după isbucnirea revolteĭ din Paris, alergară să organiseze și eĭ în patrie o mișcare națională. In Bucurescĭ se for-
mase, cu cîțĭ-va anĭ maĭ înainte (1843) Societa- 1848
tea *Frăția*, de către Ión Ghica, N. Bălcescu și Cristian Tell, cu scop de a lupta pentru desființarea clăciĭ, a robieĭ și a privilegiuluĭ, și pentru încetarea Protectoratuluĭ Rusieĭ. Mulțĭ civilĭ și militarĭ făcéŭ parte din acéstă asociațiune, al căreĭa inițiator, Niculae Bălcescu, fu însărcinat cu redactarea proclamațiuniĭ revoluționare, séŭ a *nouĭĭ Constituțiĭ*.

In ḑiua de 9 Iunie, acéstă *Constituție* fu proclamată la *Izlaz* (jud. Romanațĭ) de către Ion Eliad, Stefan Golescu și Chr. Tell, carĭ dederă semnalul mișcăriĭ. Vodă Bibescu, silit de popor, semnă noua Constituțiune și numi un minister compus din capiĭ revoluțiuneĭ (11 iunie); dér înfricoșat de amerințările consuluⅼuĭ rusesc, el abdică îndată și trecu în Transilvania (13 iunie). Un guvern pro-

visoriŭ, alcătuit din 5 membriĭ, 4 secretarĭ și 7 miniștri, luâ conducerea treburilor; el căutâ să intre în legăturĭ oficiale și directe cu Turcia și cu puterile europene, trimițênd pe Ion Ghica la Constantinopole, pe Dimitrie Brătianu la Pesta, pe A. G. Golescu la Paris și pe Ion Maiorescu la Francfort.—O comisiune de 18 boerĭ și 18 țěranĭ fu însărcinată cu regularea cestiuneĭ pentru împroprietărirea țěranilor, iar un decret fu dat afară (19 iunie) pentru încetarea dijmelor și a podvedilor.

Cele 22 puncte ale constituțiuneĭ aclamate în diua de 15 iunie pe *Câmpul Filaretuluĭ* (numit de atuncĭ și *Câmpul Libertățiĭ*), sunt următórele: 1) Independență administrativă și legislativă, întemeiată pe tractatele luĭ Mircea și Vlad V, și nicĭ-o intervenire a puterilor străine în ale Țěriĭ; 2) Egalitate de drepturĭ politice și civile; 3) Contribuțiune generală; 4) Adunarea generală compusă de representanțiĭ aleșĭ din tóte stările societățiĭ; 5) Capul Statuluĭ responsabil, ales pe cincĭ anĭ și eligibil din tóte stările societățiĭ; 6) Impuținarea listeĭ civile; tóte mijlócele de a corumpe să se desființeze; 7) Responsabilitatea miniștrilor și a tutulor funcționarilor publicĭ; 8) Libertatea absolută a tiparuluĭ; 9) Orĭ-ce recompensă să vină de la Patrie prin representanțiĭ eĭ, iar nu de la domn; 10) Dreptul pentru fie-care județ de a 'șĭ alege funcționariĭ; 11) Gardie națională; 12) Emanciparea m-relor închinate la locurile sfinte; 13) Emancipația țěranilor de *clacă*, devenind proprietarĭ in schimbul uneĭ despăgubirĭ; 14) Desrobirea și rescumpěrarea țiganilor de către Stat; 15) Un representant la Constantinopole, ales dintre Românĭ; 16) Instrucțiune egală, integrală și gratuită pentru toțĭ Româniĭ de amêndouě sexele; 17) Desființarea titlurilor fără funcțiunĭ; 18) Desființarea pedepselor corporalĭ și degradante; 19) Desființarea pedepseĭ cu mórte; 20) Stabilimente penitenciare; 21) Emancipația Israeliților, și egalitate politică pentru toțĭ pămênteniĭ de orĭ-ce religie; și 22) Convocațiă îndată a uneĭ adunărĭ generale constituante alésă cum să represinte tóte stările societățiĭ, și care va fi însărcinată a legĭui o constituție pe temeiul acestor 22 articole, decretate de poporul român.

Aprópe aceleaşĭ puncte alcătuĭaŭ şi dorinţele partideĭ naţionale din Moldova. Acéstă partidă, în urma întêmplărilor din luna Marte, se retrăsese în Bucovina, şi lucra în înţelegere cu guvernul din Bucurescĭ pentru a întinde revoluţiunea şi asupra Moldoveĭ, când intrarea oştilor rusescĭ puse capĕt orĭ-căror încercărĭ.

Cît pentru Regulamentul Organic poporul bucurescén, după ce'l plimbâ pe un car funebru în bocete şi lăutarĭ, îl rupse filă cu filă şi-l aruncă într'un foc mare în mijlocul pieţiĭ.

4. Dar Rusia nu se putea învoi cu noua stare de lucrurĭ creată în principate. Ea pretindea că „e o cestiune de drepturĭ, de onóre şi de interese politice" pentru dênsa, de a nu lăsa să se 'ntăréscă la Dunăre un stat noŭ moldo-român, în locul celor două principate şi de către o închipuită naţionalitate, a căreĭ origină se perde în întunericul timpurilor." De aceia maĭ ântăiŭ ea urzi prin partida ruso-filă din Bucurescĭ şi prin căpeteniile miliţieĭ Odobescu şi Solomon, o contra-revoluţiune, care nu isbutĭ; insistă apoĭ de Pórtă ca să intre cu oştĭ în ţéră, şi în fine cînd acestea, fără d'a fi provocate, se 'ncăerară la luptă cu un vitéz corp de pompierĭ la Cazarma din *délul Spiriĭ* (Bucurescĭ, 13 Septembre), ea află cuvênt de a 'şĭ trimite *lăcustele* — cum numiaŭ Româniĭ pe soldaţiĭ ruşĭ — ca să restabiléscă aşa ḑisa *ordine legală.* Decĭ o nouĕ ocupaţie ruséscă de 60,000 soldaţĭ începu cu cîrdul de nevoĭ cunoscute: schingiuirĭ, arestărĭ, surghiunirĭ, beilicurĭ, zaherele şi podveḑĭ; revoluţiunea fu înăbuşită cu vĕrful baionetelor; Caimacamul Constandin Cantacuzin, pus la ordinele comisaruluĭ rusesc Duhamel, conduse afacerile pênĕ la încheiarea Convenţiuneĭ dela *Balta-Liman* (19 Aprile 1849), 1849
dupĕ care Rusia împreună cu Pórta numiră domnĭ

pe șépte anĭ: în Ţéra-Românéscă pe *Barbu Știrbeiŭ*, ĭar în Moldova pe *Grigorie Ghica*.

Tractatul dintre Rusia și Pórta Otomană semnat la *Balta-Liman* stipuléză pentru amêndouĕ principatele: 1) ca domniĭ românĭ „aceștĭ înalţĭ funcţionarĭ" să nu maĭ fie aleșĭ de ţéră, ci numiţĭ d'a dreptul de Pórtă în înţelegere cu Rusia, și pe termen numaĭ de 7 anĭ; 2) Regulamentul organic rĕmâne în vigóre, însă în locul obșteștilor Adunărĭ, carĭ vor fi suspendate, se vor înfiinţa *divanurĭ ad-hoc* compuse din cîţĭ-va boierĭ și clericĭ; 3) Pentru apĕrarea fruntarieĭ Ţĕriĭ-Românescĭ și Moldoveĭ de vre-o întêmplare din afară, cele douĕ puterĭ vor lăsa *pentru moment* în principate cîte 25 — 35,000 ómenĭ fie-care, ĭar după stabilirea linișteĭ, cîte 10,000; 4) Un comisar extra-ordinar rusesc și altul turcesc vor priveghia de aprópe pe domnĭ, usând de autoritatea lor în tot ce privesce administraţiunea internă a Principatelor.

Ast-fel revoluţiunea de la 1848 sfîrși sugrumată de puterea baionetelor strĕine; dreptul trebui să facă loc forteĭ; libertatea trebui să se retragă dinaintea despotismuluĭ. Curată în origina sa, revoluţiunea a rĕmas tot ast-fel în actele séle pênĕ la fine: nicĭ-o picătură de sînge ea n'a provocat, nicĭ-o nedreptate n'a pricinuit; din contra, ea a voit să ridice clasele cele apăsate fără a jigni pe cele înalte; a voit să pună dreptatea în locul privilegiuluĭ, dragostea și frăţia în locul ureĭ și vrăjmășieĭ; ea a chemat naţiunea la vrednicie și la libertate, și naţiunea, conscientă de drepturile séle, a dovedit prin liniscea și înţelepciunea, ce a arĕtat în cele treĭ lunĭ de revoluţiune, că merită o sórtă maĭ bună și niște instituţiunĭ maĭ potrivite cu dênsa, cu interesele eĭ naţionale și materiale și cu spiritul secoluluĭ, de cît instituţiunile ce i-le hărăzise Regulamentele organice.

Dér opera revoluţiuneĭ nu se sfîrșesce cu năbușirea eĭ în principate; ceĭ carĭ aŭ apărat-o și condus-o în ţéră,—aŭ continuat lupta și peste hotare; risipiţĭ în tóte părţile și supușĭ la tóte lipsele, eĭ s'aŭ purtat ca niște adevĕraţĭ apostolĭ aĭ naţionalităţiĭ, strĕbătênd oficinele preseĭ și cabinetele diplomaţilor, pentru a face cunoscută lumiĭ și împĕraţilor starea de jale a RomânieĭI și a reclama dreptăţile eĭ.

Dênșiĭ aŭ arătat că Ţéra-Românéscă și Moldova în tre-

cut n'aŭ fost, cum pretindea Rusia, „nişte curate şi simple provincii, făcênd parte integrantă dintr'un imperiŭ şi guvernate vremelnicesce de domnĭ, a cărora alegere are nevoie de a fi sancţionată", şi că din contra, acéstă posiţiune umilită li s'a fost creat numaĭ în timpiĭ din urmă, de când Rusia, recunoscĕtóre Românilor pentru că aŭ ajutat-o în cele 6 campaniĭ ale séle ca să-şĭ sporéscă pămêntul, puterea şi influenţa,—a încheiat tractate cu Turcia; că din aceste tractate Rusia a făcut o punte plutitóre, pe care a tras ţĕrile române de sub suzeranitatea nominală a Sultanuluĭ sub adevĕrata suveranitate a Ţaruluĭ, că astfel stând lucrurile: Româniĭ se găsesc de o sută de orĭ maĭ rĕŭ acum, de cât chiar în timpiĭ ceĭ maĭ rĕĭ aĭ istorieĭ lor; că décă Pórta oprimă, Rusia nimicesce; décă Turciĭ sunt ignoranţĭ şi îndărătnicĭ, Ruşiĭ sunt ignoranţĭ şi barbarĭ; sub suzeranitatea Porţiĭ Româniĭ pot trăi ca naţie, sub ocrotirea Rusieĭ se sting în lanţurĭ şi se înăduşă! In scurt adevĕraţiĭ patrioţĭ românĭ, adresându-se curţilor celor marĭ europene, le-aŭ dis cu încredere : „*Uniţi-ne cu fraţiĭ noştri Moldovenĭ, daţi-ne un domn străin cu fermitate şi probitate ; faceţĭ pe ţĕran proprietar. Nu cerem alt-ceva maĭ mult. Dându-ĭ pămênt îĭ veţĭ fi dat patria. Aci este dreptul sĕŭ, aci este viitorul sĕŭ. Rĕspundem de dênsul înaintea Europeĭ.*" Şi Europa le-a audit glasul; în mărinimia eĭ, a primit să ia sub scut patria nóstră; prin rĕsboiul Crimeiĭ ea a scos-o de sub braţele de fer ale Protectoratuluĭ; prin tractatul de la Paris i s'aŭ redat multe din drepturile ce i se răpise, şi maĭ ales acela de a se putea desvolta de sine şi după nevoile, trebuinţele şi aspiraţiunile séle ; ĭ-a restituit o parte din teritoriul ce i se cutropise, şi înfine ĭ-a deschis drumul către Umire. Odată uniţĭ, Româniĭ s'aŭ pus pe calea adevĕrată a propăşireĭ ; de atuncĭ eĭ aŭ rĕspuns de faptele lor propriĭ; la 2 Maiŭ 1864 aŭ sfărîmat iobăgia; la 10 Maiŭ 1866 şi-aŭ găsit pe domnitorul dorit, care avea să-ĭ ducă la independenţă şi regat. Dar să nu uĭtăm că bărbăţia desfăşurată de soldatul român la Plevna a dovedit Europeĭ, că Româniĭ pribegĭ de la 1848 nu o înşelase în făgăduelile lor; cerênd ca ţĕranul să devină proprietar, eĭ „rĕspundeaŭ de dênsul înaintea Europeĭ", rĕspundéŭ de viitorul Românieĭ!" Li se cuvine dar onóre şi recunoscinţă!

6. Domniĭ de Balta-Liman: Barbu Stirbeiŭ și Grigorie Ghica.

(1849—1856)

1. Domniĭ Barbu Stirbeiŭ și Grigorie Ghica
1849—1856 (1849—1856), impușĭ țĕrilor prin convențiunea de la Balta-Liman, avură o domnie destul de turburată. Eĭ guvernară cea maĭ mare parte de timp sub ocupațiune streină: turcă, rusă și austriacă. Trupele rusescĭ, abia eșite din principate
1850 în primăvéra a. 1850, se 'ntórseră iarășĭ în véra
1853 a. 1853 spre a le deține ca zălog, pênĕ ce se va descurca cearta iscată atuncĭ între Rusia și Turcia în cestiunea *Sfîntuluĭ Mormênt.* Domniĭ fură silițĭ să fugă la Viena. Luptele sîngerose începură din noŭ la Dunăre, pênĕ când, în tómna anuluĭ ur-
1854 mător (1854), Rusia vĕḑêndu-se atacată în Crimeĭa de puterile aliate Anglia, Franța, Turcia și Sardinia, părăsi țĕrile române. Acestea încăpură acum în mânele trupelor austriace; domniĭ se întórseră la scaunele lor și ocârmuiră sub ocupațiunea austriacă, pênĕ dupĕ încheerea tractatuluĭ
1856 de la Paris (18 Martie 1856), când fură înlocuițĭ cu câte un caĭmacam numit de Pórtă.

In acest timp de 7 anĭ, împestrițațĭ de tot felul de nenorocirĭ: ocupațiunĭ streine, rĕsboiŭ, fómete, lăcuste, holeră și epizootiĭ, principatele firesce că n'aŭ putut să propășéscă; cheltuelĭ necumpănite cu veniturile aŭ sleit financele statuluĭ, lăsând în fie-care țéră câte un deficit de cel puțin 20 milióne leĭ. Numaĭ așa ḑisa *restabilire a ordineĭ legale* de către oștile rusescĭ costă pe Țéra-Românéscă maĭ mult de 14 milióne leĭ noĭ, pentru că Rusia aruncâ în sarcina Românilor cheltuelile de întreținere ale trupelor séle; pe când din contra, Turcia îngrijia singură de oștile séle de ocupație, plătind cu banĭ numĕrătorĭ provisiunile, ce i se da de țéră. Afară de acésta, trupele turcescĭ fură ținute în mare disciplină, pe când cele rusescĭ, lăsate la

voia lor, aduseră multe supĕrărĭ locuitorilor. Plângerile acestora fură luate în nume de rĕŭ de către împĕratul rusesc, care prin ministrul sĕŭ Nesselrode porunci (în 1854) guvernatoruluĭ rusesc din principate: „să faceţĭ aspre admonestărĭ boerilor şi funcţionarilor superiorĭ din Ţéra-Românéscă pentru purtarea lor nelealĭ faţă de trupele nóstre. *Timpul va veni îndată când aceştĭ Românĭ nesupuşĭ, carĭ aŭ aţîţat în cel maĭ înalt grad nemulţămirea Impĕratuluĭ, vor plăti cu scumpĕtate nelealitatea lor.* Fiţĭ fórte aspru, contra acestor Românĭ anarchicĭ; cu cît veţĭ fi maĭ aspru, cu atât va fi maĭ bine. Ast-fel e voinţa Impĕratuluĭ!“

2. Pe când în Ţéra-Românéscă Vodă Stirbeiŭ persecuta pe exilaţĭ, aţîţa ura între partide şi ţinea încătuşată presa şi opiniunea publică, censura sa nepermiţênd nicĭ măcar a se tipări că: *iarna este zăpadă şi ger mare în Rusia*, — Grigorie Ghica, uĭtând orĭ-ce vrăjmăşie, chema la sine pe toţĭ boeriĭ pribegĭ, decreta libertatea preseĭ, încuraja literatura naţională, reîntregea Academia mihăiléná, înfiinţa *Institutul Grigorian* (după numele sĕŭ) pentru crescerea copiilor găsiţĭ şi pentru moşit, în fine el şi cu guvernul sĕŭ susţinea oficial unirea ţĕrilor surorĭ sub un principe dintr'una din dinastiile domnitóre ale Occidentuluĭ. Cînd Puterile garante hotărîră să întrebe pe Româniĭ înşişĭ décă vor Unirea, Vodă Ghica dede circulară în tótă ţara, îndemnând pre toţĭ locuitoriĭ să îmbrăţişeze o idee aşa de mîntuitóre. Turcia însă, care considera Moldova şi Valahia nu numaĭ ca parte integrantă a imperiuluĭ otoman, ci ca provinciĭ ale imperiuluĭ, era decisă să ia mĕsurĭ în contra curentuluĭ unionist. Ceĭ 7 anĭ de domnie aĭ Domnilor Ghica şi Stirbeiŭ terminîndu-se, Pórta cautĕ să se asigure de Moldova, care singură avea a decide despre reuşita unireĭ ţĕrilor surorĭ. Ea aşeḑâ acolo ca Caĭma-

1856 cam (1856) maĭ întâiŭ pe Vornicul Tudoriţă Balş, şi după moartea acestuïa pe Neculaiŭ Vogoride, persoane cunoscute pentru tendinţele lor contrariĭ orĭ căruĭ progres al ţĕrilor române. In Ţéra-Românéscă se numi Caïmacam fostul Domn Alexandru Ghica. Grigorie Vodă Ghica al Moldoveĭ lucrâ pentru Unire și după eșirea sa din domnie, stăruind ca alegerea prinţuluĭ dintr'o dinastie domnitóre în Europa să se facă tot-odată cu proclamarea Unireĭ, pentru că, ḑicea el, „numaĭ un atare prinţ, pus în capul naţiuneĭ române, va fi în stare să apere drepturile eĭ politice și garanta o existenţă traïnică a Românieĭ viitóre.

Grigore Ghica și Barbu Stirbeiŭ sunt ceĭ din urmă domnĭ, carĭ guvernă separat Ţéra-Românéscă și Moldova; cu eĭ se încheiâ lanţul domnesc compus în cifră rotundă din cîte 80 principĭ de fie-care ţară, dela fundarea ambelor principate și pênĕ la 1856.

7. Rĕsboiul Crimeiĭ și tractatul de Paris.

(1853 1856).

Impĕratul Nicolae al Rusieĭ era încredinţat că Turcia se găsesce pe patul morţiĭ, și deci căuta să-șĭ asigure moscenirea. Cele-alte Puterĭ europene susţinéŭ din contră, că păstrarea imperiuluĭ turcesc este absolut trebuinciósă siguranţeĭ păciĭ și menţineriĭ echilibruluĭ între statele europene. Din acéstă deosebire de vederĭ a trebuit să nască un rĕsboiŭ europén, în care puterile apusene avură victoria, care dădu și Românieĭ o nouĕ viaţă politică și socială.

Rusia pretindea, că avea drept la protectoratul esclusiv asupra ţĕrilor române și asupra tuturor creștinilor de rit ortodox din împĕrăţia turcéscă. Cérta, ce se iscase între Grecĭ (ortodoxĭ) și Latinĭ (catolicĭ) pentru niște posesiunĭ la Sfîntul Mormênt, s'a părut favorabilă Rusieĭ pentru a consolida acest pretins drept prin un tractat formal cu Turcia.

Greciĭ eraŭ acusaţĭ a fi cutropit niște posesiunĭ ce se cuveneaŭ bisericeĭ romano-catolice. Francia luă apărarea

Latinilor. Rusia sprijinea pretenţiunile sale pe tractatul dela Kucĭuk-Kainardgi. Adevĕrul era, că în menţionatul tractat nu se vorbesce nimic despre un asemenea drept, însă pentru ca pretenţiunea să fie însoţită de o demonstraţiune armată, oștile rusescĭ intrară în principatele Moldova și Ţéra-Românéscă, ĭar Rusia declară că le va ţine ca zălog pênă ce Pórta va încheia cu dênsa tractatul cerut. In fine Turcia, susţinută de Francia și Anglia, declară rĕsboiŭ Rusieĭ (30 Sept. 1853). Ostilităţile începură la Dunăre și Marea- 1853
Négră. In Noemvrie 1853 flota turcéscă fu nimicită la Sinope. Aceasta avu de urmare tractatul de alianţă dintre Francia. Anglia și Sardinia de oparte, și Sultanul de altă parte (Marte 1854), precum și trimiterea din partea puterilor occi- 1854
dentale a uneĭ armate pe uscat și a uneĭ flote pe Marea-Négră. Fiind-că Austria se gătea și dênsa să intre în rĕsboiŭ contra Rusieĭ, atuncĭ Rușiĭ părăsiră Principatele române, pentru a putea susţine cu tótă armata lor atacul armateĭ anglo-franceze în peninsula Crimeiĭ. Aci aliaţiĭ repurtară o victorie asupra Rușilor și încongiurară fortăréţa *Sevastopol.* In timpul asediuluĭ, cholera și frigul nimiciră o parte din armata încongiurătóre. Intre acestea împĕratul Niculae móre (1855) și-ĭ urméză fiul sĕŭ Alexandru II. 1855
Asediul Sevastopoleĭ continuă cu maĭ mare furie, pênĕ ce (la 8 Sept. 1855) cetatea cade în mânile aliaţilor, ĭar Rusia se vede silită a cere pace.

Pentru a încheia tractatul de pace se adună *la Paris* un *Congres* compus din delegaţiĭ celor șépte marĭ Puterĭ: Anglia, Austria, Francia, Prusia, Rusia, Sardinia (Italia), și Turcia, carĭ semnară în 30 Martie 1856 un tractat sub 1856
următórele condiţiunĭ: 1) *Marea-Négră devine neutră,* adică nicĭ un stat nu va putea călca apele séle cu flota de rĕsboiŭ; din contra ea rĕmâne deschisă marineĭ comerciale a tuturor naţiunilor; 2) *Gurile Dunăreĭ se înapoĭază Turcieĭ* și se institue o comisiune europénă pentru conducerea lucrărilor de curăţirea și navigabilitatea rîuluĭ. 3) Rusia renunţă la orĭ-ce pretenţiune de protectorat asupra bisericeĭ creștine de Orient, ca și asupra populaţiuniĭ de rit creștin din imperiul turcesc. Cele șépte Puterĭ se obligă a respecta independenţa și integritatea teritorială a imperiuluĭ otoman, garantând în comun stricta observaţie a acesteĭ obligaţiunĭ; 4) Rusia înapoĭază Moldoveĭ partea de jos a Basarabieĭ, (200 mile pătrate cu 200,000 locuitorĭ), și renunţă formal la dreptul de protectorat

asupra principatelor dunărene, carĭ se pun de aci înainte sub zuzeranitatea Porțiĭ Ottomane și sub garanția colectivă a celor șépte Puterĭ contractanțĭ. „Nicĭ o protecțiune esclusivă nn se va esercita asupra Principatelor de către nicĭ una dintre puterile garanțĭ. Nicĭ un drept particular de amestec în trebile lor din întru nu va avé loc.“ Principatele vor urma a se bucura de tóte privilegiile și imunitățile lor, de o administrațiune independentă și națională, de libertatea deplină a cultuluĭ, a legislațiuniĭ, a comerciuluĭ și a navigațiuniĭ, avênd dreptul să țină și o putere armată națională. O comisiune specială numıtă de Puterĭ se va aduna fără întârḑiere la Bucurescĭ, ca să propună basele viitóreĭ lor organisărĭ. Sultanul va convoca îndată în fie-care principat cîte o *adunare* (divan) *ad-hoc*, care vor fi chemate să esprime dorințele poporuluĭ pentru acest finit. Aceste dorințe trebuiaŭ semnalate Congresuluĭ de către Comisiune, după care apoĭ un noŭ tractat se va încheia între puterile contractante, o convențiune privitóre la organisarea definitivă a principatelor.

Astfel în timpurile cele maĭ critice pentru patria nóstră, după cumplita convențiune dela Balta-Liman, când domniĭ ajunsese niște simpli slujbașĭ aĭ consuluiuĭ rusesc, autonomia un nume gol, naționalitatea, ca și îngropată, țĕrile române luate zălog de Rusia cu pretențiunea de a le deține până ce Turcia va împărți cu dênsa domnia asupra țĕrilor balcanice,—în acele timpurĭ de îngenuchiare și umilință, vine tractatul de Paris, ca să redea națiuneĭ româneseĭ mijlócele și putința de a trăi o viață a sa proprie, și de a ’șĭ îndeplini misiunea, pentru care fusese ea așeḑată la Dunăre. In adevĕr, acum când nimenĭ nu se maĭ îndoia despre adevĕratele scopurĭ ale politiceĭ rusescĭ în Orient, când toțĭ eraŭ încredințațĭ că protectoratul este pentru Rusia o pîrghie spre a dobîndi pentru sine imperiul otoman, li se impunea de la sine statelor celor marĭ europene ideia de a forma din principatele române un bulevard de resistență contra înaintăriĭ Rușilor către Sud, o barieră tare între Slaviĭ dela Nord și ceĭ dela Sud, o cetate în contra Panslavismuluĭ cu atît maĭ tare, că Româniĭ sunt de origină latină. Acésta esplică de ce România devine copilul de predilecțiune al Europeĭ apusene, de ce tractatul de Paris o pune sub garanția colectivă a Puterilor, de ce în fine majoritatea pu-

terilor stăruesc pentru unirea principatelor române sub un principe strein hereditar.

Turcia căuta a se opune formăreĭ nouluĭ stat român, temêndu-se ca nu cumva el să se arunce în braţele Rusieĭ, şi să mărescă ast-fel mijlócele de cucerire ale acesteĭ puterĭ. In fine puterile se învoiră ca să cheme pe înşişĭ Româniĭ să se rostéscă în privinţa organisăriĭ ţēriĭ lor. Pentru prima óră în istorie împăraţĭ marĭ şi puternicĭ hotărăsc să întrebe pe un popor mic, cum înţelege el să fie aşedarea şi rostul sĕŭ. Acésta dovedesce însemnătatea ţēriĭ şi a poporuluĭ românesc, basată pe doĭ stîlpĭ temeĭnicĭ: importanţa politică a situaţiuneĭ Românieĭ, şi originea latină a Românilor, care'ĭ deosibesce de tóte statele ce'ĭ înconjoară.

8. Adunările ad-hoc.

(1857).

In primăvara anuluĭ 1857 Pórta publică în principate firmanul pentru convocarea *adunărilor ad-hoc*. Aceste adunărĭ avéŭ să rostéscă, potrivit tractatuluĭ din Paris, dorinţele poporuluĭ român în privinţa organisăriĭ definitive a Românieĭ. Tot atuncĭ sosiră la Bucurescĭ Comisariĭ trimişĭ de Puterile cele marĭ europene, ca să ĭa scire despre starea principatelor. Instrucţiunile date pentru formarea listelor electorale ţintéŭ la o representare cît se póte maĭ esactă a tuturor claselor societăţiĭ: proprietarĭ marĭ şi proprietarĭ micĭ, ţăranĭ şi orăşanĭ, clerul. In Ţéra-Românéscă Caimacamul Al. Ghica, sprijinitor pe faţă al uniriĭ, întocmi listele după instrucţiunile date. In Moldova din contra Caĭmacamul Vogoride lucra cu totul în potriva uniriĭ principatelor. Sprijinit de Austria şi de Turcia, el să opinti a opri întrunirile şi a năbuşi agitaţiunea unionistă, falsificând listele electorale şi alegerile însăle. Din maĭ bine de 2,000 proprietarĭ marĭ nu figuraŭ în listele electorale de cît 350; din 20,000 proprietarĭ micĭ numaĭ 3,000, ĭar din tóte profesiunile liberale: numaĭ 11. Cu asemenea liste, alegerile nu deteră de cît deputaţĭ anti-unionişti. Partidul naţional protestă energic la Comisariĭ europenĭ, dovedind prin darea la ivélă a corespondenţeĭ secrete a luĭ Vogoride, tóte uneltirile de corupţiune întrebuinţate de Caĭmacam. Representanţiĭ Anglieĭ, Francieĭ, Prusieĭ,

Rusieĭ și Sardineĭ cer dela Pórtă anularea alegerilor, amenințênd de a rupe relațiunile diplomatice cu dînsa. Imperatul Napoleon însușĭ să duce de să întîlnesce cu Regina Anglieĭ la Osborne (August 1857), îĭ arată dovedile de rea credință a Porțiĭ și a Caĭmacamuluĭ Vogoride, și'ĭ espune, că dacă cele doĕ țĕrĭ române se vor uni sub un principe ereditar din afară, ele vor forma o barieră tare contra Rusieĭ, pe cînd starea lor incertă și nemulțămitóre de astă-dĭ, dă acesteĭ puterĭ pururea ocasiune de a se amesteca în treburile lor. In fine Pórta fu silită de Puterĭ să declare de nule primele alegerĭ din Moldova și să publice liste electorale rectificate. Pórta urmă întocmaĭ, ĭar noile alegerĭ aŭ trimis în adunare numaĭ unioniștĭ, cariĭ în adevĕr representaŭ voința reală a țĕrilor.

1857 La 22 Septembre 1857 se deschiseră la Bucurescĭ și Iașĭ divanurile ad-hoc, compuse din tóte clasele poporuluĭ român ; dela o margine la alta a Românieĭ nu era decât un strigăt : *trăiască Unirea* ; în tóte pepturile fără deosebire de clasă, de vîrstă saŭ de sex, era un simțimênt generos și înalt de a nu maĭ trăi Româniĭ despărțițĭ și sfâșiațĭ. *Să fim un singur trup, precum suntem un singur suflet*, dicea Mitropolitul Sofronie în cuvêntul de deschidere al Adunăriĭ din Iașĭ, *căcĭ suntem toțĭ tot una, avînd o origină, un sînge, o patrie, o istorie, o credință, un Dumnedeŭ!* La 7 și 9 Octombre adunările ad-hoc din Iașĭ și Bucurescĭ votară în unanimitate urmĕtórele cincĭ puncte, ca cele întêĭ, cele maĭ marĭ, maĭ generale și maĭ naționale dorințĭ ale țĕriĭ :

1. Respectarea drepturilor Principatelor, și în deosebĭ a autonomieĭ lor, în coprinderea vechilor lor Capitulațiunĭ încheĭate cu Inalta Pórtă.

2. Unirea Principatelor într'un singur Stat sub nume de România.

3. Prinț strĕin cu moștenirea tronuluĭ, ales dintr'o dinastie domnitóre de ale Europeĭ, și aĭ căruĭ moștenitorĭ să fie crescuțĭ în religiea țĕriĭ.

4. Neutralitatea pămêntuluĭ Principatelor.

5. Puterea legĭuitóre încredințată uneĭ obșteștĭ Adunărĭ, în care să fie reprezentate tóte interesele națieĭ.

Tóte acestea sub garanția colectivă a puterilor carĭ aŭ subscris tractatul de Paris.

Aceste ḑile de 7 și 9 Octombre eraŭ cele maĭ frumóse din cîte avusese pênĕ atuncĭ némul romanesc: arhiereŭ, boer, neguțĕtor și sătén îșĭ dedéŭ mâna cu toțiĭ, ca să întemeĭeze *noul stat al Românieĭ.* Mitropolitul Moldoveĭ semnând actul Unireĭ ḑise: „*Unde-ĭ turma, acolo'ĭ și păstorul*"; ĭar un deputat sătén rosti cu lacrimile în ochĭ următórele cuvinte: „*Noĭ nu știm a ura, dar Dumneḑeŭ știe a se îndura!*"

Nicĭ-o-dată o națiune nu se arĕtase maĭ plină de viață, maĭ conscientă, maĭ hotărîtă și maĭ înțeléptă în dorințele séle, maĭ încreḑĕtóre în sine și în viitorul sĕŭ: atît de adevĕrat este, că pentru popóre, ca și pentru individe, suferințele nu sunt tot-d'a-una perdute; ele aŭ menirea de a le întări voința, de a le spori energia, de a le forma caracterul, de a le înțelepți mintea, ca la un moment dat să scie ce trebue să voiască și să pótă îndeplini ce voiesce.

Adunarea ad-hoc a Moldoveĭ a desbătut și votat în cele 31 ședințe ale séle următórele puncte importante și de interes general: 1) Religia domnitóre în România este religia ortodoxă a rĕsărituluĭ; exercițiul culturilor celor-alte religiĭ recunoscute va fi liber; 2) Recunóscerea dreptuluĭ Principatelor de a putea înființa cetățĭ de apărare, carĭ vor fi ocupate numaĭ de oștĭ naționale ale Principatelor; 3) Privilegiile de clase vor fi desființate în România; egalitatea tuturor Românilor înaintea legiĭ; așeḑarea dréptă și generală a contribuțiilor în proporție cu averea fie-căruia fără deosebire; supunerea tuturor la conscripția militară; accesibilitatea pentru toțĭ Româniĭ la funcțiile Statuluĭ; 4) Respectul domiciliuluĭ și al libertății per-

tăţiĭ individuale ; 5) Recunóscerea neatîrnăriĭ Bisericeĭ ortodoxe a Rĕsărituluĭ din Principatele-Unite, de orĭ-ce chiriarhie; instituirea unuĭ Sinod; 6) Puterea esecutivă şi legĭuitóre să fie despărţite în România ; 7) Streiniĭ petrecĕtorĭ în Principate să fie supuşĭ jurisdicţieĭ ţĕriĭ fără intervenţia consulatelor; 8) Principatele-Unite să aĭbă dreptul de a regula ele singure relaţiile lor comerciale cu alte staturĭ, ca şi hotarele lor despre staturile vecine ; 9) Inamovibilitatea judecătorilor; respectul proprietăţiĭ ; instrucţia publică gratuită şi obligătóre în tóte oraşele şi satele; responsabilitatea miniştrilor înaintea Adunăriĭ generale ; 10) regularea relaţiilor dintre proprietarĭ şi ţĕranĭ ; regularea cestiuneĭ m-rilor închinate ; legea electorală etc. Tóte aceste dorinţe s'aŭ împărtăşit comisiuneĭ internaţionale spre a se ţine sémă de ele la 'ncheĭerea Convenţiuneĭ din Paris.

9. Convenţiunea de Paris pentru reorganisarea Principatelor-Unite.

1858

Comisariĭ puterilor strĕine, după ce luară voturile divanurilor ad-hoc, se duseră la Paris, unde se strînse din noŭ congresul pentru întocmirea convenţiuneĭ privitóre la reorganisarea ţĕrilor române. Acéstă convenţiune se subscrise la $^{7}/_{19}$ Aug 1858. Printr'ênsa se ţinu sémă de cele maĭ multe dorinţe ale Românilor ; privilegiile de clasă fură desfiinţate ; egalitatea înaintea legiĭ şi a impozituluĭ, egalitatea drepturilor politice, admisibilitatea în funcţiunile publice cu aplicarea treptată a principiuluĭ de inamovibilitate ; libertatea individuală, responsabilitatea ministerială etc. fură consfinţite ; se prevĕḑu şi revisuirea legii care reguléză raporturile proprietarilor de pămênt cu cultivatoriĭ, în scop de a îmbunĕtăţi starea ţĕranilor.

Unirea Principatelor însă fu numaĭ pe jumĕtate admisă. Napoleon III cedând stăruinţelor Austrieĭ şi Turcieĭ, cu care se înţelese şi Anglia, renunţă la unirea politică, mulţămindu-se numaĭ cu cea administrativă. Ast-fel fie-care ţéră avé domnul sĕŭ propriŭ pe viaţă, un minister şi o adunare electivă pe 7 anĭ, tributul era fixat în parte pentru fie-care principat, ca şi lista civilă a domnilor. Numaĭ o înaltă Curte de Justiţie şi Casaţiune şi o Comisiune centrală

pentru pregătirea legilor de interes comun, așeḍate și una și alta la Focșanĭ, avéŭ să serve ca instituțiunĭ comune ambelor țĕrĭ, și să prepare unificarea legilor și regulamentelor, a sistemuluĭ monetar, de mĕsurĭ și greutățĭ, uniunea vamală, a poștelor și telegrafuluĭ, și organisarea identică a milițiilor din amêndouĕ principatele. Téra-Românéscă și Moldova ïaŭ de acum numele de: *Principatele-Unite*, rĕmânênd puse sub suzeranitatea Porțiĭ și garanția colectivă a puterilor europene. Un articol final prevedé în fine, că îndată după promulgarea Convențiuneĭ în principate, Caĭmacamiĭ actualĭ vor înceta, și se va institui în locul lor cîte o comisiune de treĭ, care va forma listele electorale pentru adunarea deputaților. Aceste adunărĭ avéŭ să purcédă îndată la alegerea domnilor.

10. Guvernul interimar al Căĭmăcămieĭ de treĭ.

(Noembre 1858 — 5/24 Ianuarie 1859).

In Téra-Românéscă Guvernul interimar séŭ *Căĭmăcămia de treĭ* în puținul timp cât cârmui téra urmă tot sistemul cel vechiŭ, lucrând pe față și în comun acord contra Uniriĭ principatelor și pentru candidatura luĭ G. Bibescu.

In Moldova încă de la început se iscară neînțelegerĭ între Caĭmacamĭ. *Vasile Sturdza* și *Anastasie Panu*, sprijinitorĭ causeĭ Uniriĭ, găsiră un aprig împotrivitor în colegul lor *Ștefan Catargiu*. Acesta, de și se învoise ca „principiul majorităţiĭ să presideze la tóte lucrările Căĭmăcămieĭ, cu care minoritatea trebue a se uni", nu se împăca nicĭ cu compunerea ministeruluĭ provisor (în care figuraŭ Al. Cuza, V. Alexandri și I. A. Cantacuzin), nicĭ cu înlocuirea Kapukehaĭeleĭ dela Pórtă (grecul Fotiadis), nicĭ cu restabilirea libertățiĭ preseĭ din timpul luĭ Gr. Vodă Ghica, nicĭ în fine cu schimbarea câtor-va administratorĭ de județe. Catargiu, ca ministru de interne, tăgăduïa celor douĭ Caimacamĭ dreptul de a se amesteca în administrația din lăuntru a țĕriĭ, voind să facă din ministerul sĕŭ un guvern deosebit. De aci începe o luptă, care dă loc la tot felul de intrigĭ din afară și turburărĭ din lăuntru. Căĭmăcămia scóte pe directorul Ministeruluĭ de Interne și pe prefectul de Iașĭ; Stefan Catargiu ïa de pept pe noul director și-l dă jos pe scară, închide ușile departamentu-

luĭ și 'șĭ face cancelaria la sine a casă; prefectul scos nu voesce a recunósce pe cel numit de Caĭmacamĭ. Aceștia sunt siliţĭ să întrebuinţeze forţa: arestéză pe fostul prefect, și ĭa sub ordinile lor imediate poliţia, jandarmeria și telegraful. Catargíu, apucase să trimiţă maĭ nainte protestaţiĭ telegrafice la Pórtă și la Curţile garante în potriva Căĭmăcămieĭ, cerênd ajutorul intervenţiuneĭ streine. Comisarul turcesc *Afif-beĭ*, care venise să asiste la instalarea Guvernuluĭ interimar, voesce să expediese o notă Ministeruluĭ la Constantinopole; la telegraf i se refusă însă depeșa; el vine de două orĭ în camera Căĭmăcamieĭ, însoţit de Catargiu, ca să amenințe pe ceĭ douĭ Caĭmacamĭ cu fulgerile Porţiĭ; aceștia rĕspund cu vrednicie, că nu cunosc în ce calitate se presintă numitul beiŭ, și 'l poftesc, ca pe un turburător, să părăsescă pe dată Iașiĭ.

Nouĭ protestărĭ, nouĭ ordine viziriale, chĭar și memorandul representanţilor celor șépte Puterĭ subscriitóre tractatuluĭ de Paris ($^{16}{}_{28}$ Noembre 1858), nu fac pe curagioșiĭ Caĭmacamĭ să cedeze un pas dela îndepliuirea datorieĭ lor. Susţinênd sus și tare, că după tóte dreptăţile ţĕriĭ administraţia din lăuntru este neatîrnată, eĭ înaintéză lucrările pentru întocmirea listelor electorale, fac alegerile (14, 16—18 Decembre), și fiind-că pentru formarea listeĭ candidaţilor la domnie, se cerea conlucrarea a tus-treĭ membriĭ aĭ Căĭmăcămieĭ, eĭ declară vacant postul încredinţat de Convenţiune luĭ Catargiu, și chiamă în locu-ĭ pe I. A. Cantacuzin; acésta conform art. 8 din memorandul, ce însușĭ Catargiu îl provocase prin protestările séle.

O ultimă încercare maĭ rĕmase partideĭ anti-unioniste. Ea vedea cu disperare apropierea ḑileĭ pentru alegerea domnuluĭ și presimţea că tóte intrigile, ţesute în întuneric, avéŭ să se spargă în acea ḑi și să se risipéscă. După Convenţiune adunarea electivă trebuia presidată de Mitropolitul ţĕriĭ. Deși ḑiua convocăriĭ fusese fixată pentru 23 Decembre, Mitropolitul Sofronie, sub cuvênt că încep sĕrbătorile Crăciunuluĭ, cere amînarea pe ḑiua de 28; Căĭmăcămia încuviinţéză, dér, când abia maĭ era 8 ḑile pînă la deschiderea Cameréĭ, acelaș Mitropolit, care semnând actul Unireĭ, ḑisese în divanul ad-hoc: „Unde e turma, acolo e și păstorul", refusa acum să presideze Adunarea, susţinênd că nu e legal constituită. Căĭmăcămia îĭ rĕspunde, că Presidentul n'are dreptul a judeca legalitatea alegerilor, și-l vestesce că dacă nu va reveni asu-

pra hotărîreĭ séle, camera va fi presidată de deputatul ceĭ maĭ în vîrstă; Mitropolitul propune o nouă amînare, sub cuvînt că „se găsesce obosit de sfintele slujbe"; Camera se deschide a doua ḑi, (28 Decembre 1858) și 'șĭ începe lucrările sub președința logofĕtuluĭ Petrache Roset-Bălănescu. Pe lista oficială a candidaților de domnĭ figura preste 40, fiind în frunte fostul domn Mihaiŭ Sturdza, Cogălnicénu, precum și Al. Cuza, Lascar Rosetti, V. Alexandri, Iepurénu și alțiĭ. Cogălnicénu cere a fi șters din listă, pentru a fi consecinte cu sine însușĭ, susținênd și acum alegerea unuĭ prinț din dinastiele domnitóre ale Europeĭ; Grig. Sturdza, fiul principeluĭ Mihaiŭ, reclamă din contră, a fi înscris, adunarea însă îĭ respinge cererea. In ajunul ḑileĭ de 5 Ianuarie, deputațiĭ avură o adunare intimă la „Elefant" pentru alegerea candidatuluĭ; discuțiunea, fórte animată se prelungise pînă târḑiŭ nóptea, fără a se ajunge la vre-o înțelegere, când în fine, procedându-se la vot, eși din urnă numele coloneluluĭ *Al. Cuza.* Toțĭ se legară cu jurămînt să voteze a doua ḑi pentru acéstă persónă. Cuza, care se trăgea dintr'o familie veche moldovenéscă, dăduse doveḑĭ de independința caracteruluĭ, cu ocasiunea demisiuneĭ séle din postul de prefect al Galaților: acésta, ca o protestare contra tendințelor antiunioniste ale Caĭmacamuluĭ Vogoride. Ca hatman al milițieĭ (ministru de rĕsboiŭ) sub Căĭmăcămia de treĭ, el arĕtase că ține cu trupul și cu sufletul la ideia Uniriĭ, iar ca deputat în adunarea electivă rostise aceste cuvinte, carĭ eraŭ un program: „trebue să punem patimele de o parte, și să deschidem era constituțieĭ prin dreptate și frăție". In ședința de la 5 Ianuarie, după ce adunarea votă următórea declarațiune că: „Unirea Principatelor într'un singur stat și sub un principe strĕin din familiile domnitóre ale Europeĭ, aŭ fost, este și va fi dorința cea maĭ vie, cea maĭ aprinsă, cea maĭ generală a națieĭ române"— Mitropolitul sculându-se în picióre ḑise că: „Ḑiua pentru a sĕ alege domnul țĕriĭ a sosit. Jurațĭ că în votul ce avețĭ a da, nu vețĭ fi povățuițĭ de nicĭ o privire de interes personal, de nicĭ o îndemnare séŭ înrîurire strĕină, ci numaĭ de binele Principatelor-Unite și viitorul națieĭ române." Fie-care deputat, chemat unul după altul cu apel nominal, ḑise „jur, și D-ḑeŭ să-mĭ fie întru ajutor", apoĭ cu glas mare pronunța numele luĭ Alex. Cuza și 'l înscria în tabloul alegereĭ. Mitropolitul votând cel din urmă,

rosti cuvintele: „împreună cu tótă adunarea votez și subscriŭ pentru d. Colonelul Alex. Cuza, pentru domnul stăpînitor Moldoviĭ.“ Numerându-se voturile s'a găsit unanimitatea de 48, fiind numaĭ o singură abținere (a colonelului Cuza).

Alexandru Cuza depune îndată jurămêntul de credință în fața adunăriĭ și a țĕriĭ, după care apoĭ Mih. Cogălnicénu pronunță, între altele, aceste frumóse cuvinte, în numele Adunăriĭ: „Alegêndu-te pe tine domn în țéra nóstră, noĭ am vroit să arĕtăm lumeĭ aceea ce tótă țéra doresce: la legĭ nouĭ, om noŭ. O Dómne! Mare și frumósă îțĭ este misia: Constituția din $^{7}/_{19}$ August ne însemnéză o epohă nouă, și Măria Ta eștĭ chemat să o deschiḑĭ! Fiĭ dar omul epoheĭ! fă ca legea să înlocuiască arbitrariul; fă ca legea sà fie tare, ĭar Tu Măria Ta ca domn, fiĭ bun, fiĭ blînd, fiĭ bun maĭ ales pentru aceĭ, pentru care maĭ toțĭ domniĭ trecuțĭ aŭ fost nepăsătorĭ séŭ rĕĭ. Fă ca domnia ta să fie cu totul de pace și de dreptate, împacă patimile și urile dintre noĭ; și reîntrodu în mijlocul nostru strămoșésca frăție!“

Din acest moment misiunea Căimăcămieĭ de treĭ a Moldoveĭ era îndeplinită. Arare-orĭ bărbațĭ, ca Vasile Sturdza și Anastasie Panu, arĕtase atâta curagiŭ, energie, zel și stăruință întru apărarea autonomieĭ țĕriĭ, luptând fără preget contra intrigilor, rivalităților personale și intereselor de partidă In timpurile cele maĭ critice, carĭ avéŭ să hotărască de sórta patrieĭ nóstre, eĭ aŭ sciut feri țéra de undele inspirărilor rele, aŭ isbutit a ĭ da o adunare adevĕrat națională și a o conduce sigur la ținta dorită a Unireĭ. De aceĭa Adunarea electivă aŭ adus omagiŭ public acestor vrednicĭ bărbațĭ, declarând că eĭ „aŭ binemeritat de la patrie“.

Alegerea luĭ Vodă-Cuza de domn al Moldoveĭ era triumful principiuluĭ frățieĭ românescĭ; acest principiŭ, viŭ în inimile Românilor, făcu ca și adunarea generală a Țĕriĭ-Românescĭ, în ḑiua de 24 ianuarie, să alégă în unanimitate de voturĭ pe acelaș domn, care punea acum pe fruntea sea coróna luĭ Ștefan cel Mare și a luĭ Mihaiŭ Vitézul, și avea să pregătéscă, prin amare încercărĭ de 7 anĭ, epoca care începe cu domnia strălucită a Regeluĭ Carol.

11. Alexandru Ion I, domn al Principatelor-Unite.

(5 și 24 Ian. 1859 — 11 Febr. 1866).

1. Una din dorințele cele maĭ viĭ ale Românilor era unirea celor două țĕrĭ sub un principe dintr'o dinastie europénă. *Convențiunea de la Paris* prevĕḑênd numaĭ unirea administrativă a principatelor, adunările elective fură convocate ca să alégă câte un domn pămĕntén în fie-care principat. La 5 Ianuarie 1859 Adunarea generală a 1859
Moldoveĭ alese cu unanimitatea voturilor pe colonelul *Alexandru Ion Cuza*, care fu ales și de Adunarea generală din Țéra Românéscă în 24 Ianuarie acelaș an.

Faptul îndoiteĭ alegerĭ a colonelului Cuza fu primit cu mare entusiasm de țéră, căcĭ de un secol și jumĕtate, pentru ântăiașĭ dată acum voința națiuniĭ lua un corp, iar făptuirea unireĭ devenea, cu un singur domn în capul amênduror țĕrilor, o necesitate maĭ ușor de realisat. Indoita alegere a fost considerată de țară și de străinĕtate ca un pas înainte în îndeplinirea dorințelor Divanurilor ad-hoc. Turcia, după óre-care împotrivire, recunoscu (la 19 August 1859) alegerea „pentru astă-dată numaĭ" și Cuza se duse în persónă la Constantinopole spre a'șĭ lua învestitura (1861); aci el fu primit de 1861
Sultan cu multă distincțiune, și făcu asupra tutulor o impresiune bună.

La 24 Ianuarie 1862 adunările generale din 1862
ambele principate se întrunira la Bucurescĭ; în loc de două ministere, carĭ funcționase pênĕ aci, se numi unul singur, și astfel, după treĭ anĭ de la alegerea luĭ Cuza, Moldova și Țéra Românéscă se contopiră o-dată pentru tot-d'auna în principatul Româniеĭ cu capitala Bucurescĭ.

2. Domnia luĭ Alexandru Ión I se póte împărţi după ministere în cincĭ părţĭ: a) domnia separată cu
1859—1866 două camere şi două ministere (5 şi 24 Ian. 1859—24 Ian. 1862); b) Ministerul Barbu Catargiu (22 Ian. pênĕ la 8 Iunie 1862); c) Ministerul N. Creţulescu (24 Iunie 1862—12 Octombrie 1863); d) Ministerul M. Cogălniceanu (12 Oct. 1863—26 Ian. 1865) şi în fine e) iarăşĭ Ministerul N. Creţulescu (14 Iunie 1865—11 Februarie 1866). Faptele şi întêmplările maĭ însemnate sub aceste ministere sunt:

I. *Domnia separată:* Cea d'ântâiŭ şi maĭ mare trebuinţă simţită de Principate şi rostită de Divanurile ad-hoc, era trebuinţa de stabilitate, pentru ca opera de regenerare să pótă fi pusă pe o cale sigură şi să păşéscă înainte fără şovăiturĭ. Invasiunile şi resbelele necontenite, îndurate de ţéră în timp de un secol şi jumĕtate, nu numaĭ că împedecase orĭ-ce desvoltare a verĭ-uneĭ instituţiunĭ, dar încă nimicise şi tot ce dênsa avuse de maĭ înainte. Statul cheltuise în ultimiĭ 25 de anĭ sume însemnate, dar în schimb ţéra nu avé nimic. Totul trebuia luat de la început şi întocmit: legĭ, armată, şcolĭ, finance, administraţie, drumurĭ şi şosele, precum şi alte lucrărĭ organice fundamentale.

Din nenorocire, agitaţiunile sterpe şi desbinările partidelor, viţiul şi corupţia altoite de două vécurĭ în vinele societăţeĭ române, făceaŭ cu totul grea sarcina unuĭ guvern slab şi nestatornic, care era silit încă să lupte cu greutăţile şi nesiguranţa din afară. Numaĭ în primiĭ treĭ anĭ ministerul din Ţéra Românéscă se schimbă de 9 orĭ, cel din Moldova de 6 orĭ, în cât ajunsese cabinetele de se schimbaŭ cu anotimpurile, şi ieşise dicĕtoarea—ministerelor de vară şi ministerelor de iarnă.

Lipsa de stabilitate aducea lipsă de sistemă; nimenĭ nu scia nicĭ unde merge, nicĭ ce voesce; fie-care minister strica tot ce făcuse ministerul precedent; funcționariĭ se schimbaŭ cu ministeriele; numaĭ într'un rînd în curs de două lunĭ se scosese în prediua alegerilor pentru Cameră peste 300 funcționarĭ. In scurt întréga acțiune a guvernuluĭ consista într'o luptă continuă între aspiranțiĭ la putere, luptă în care interesele cele maĭ vitale ale țěreĭ remânéŭ uĭtate și părăsite.

In Moldova Ministerul *Vasile Sturdza* (15 ianuarie 1859), face loc după o lună și jumětate ministeruluĭ *Ion Ghika*; acesta după 2 lunĭ. se retrage, urmându-ĭ alte patru ministere: *Manolache Iepurénu*, *Cogălnicénu*, *Anastasie Panu* și *Alesandru Moruz*. In Țéra-Românéscă schimbările sunt și maĭ dese. Primul minister *Nic. Golescu*, sub care se făcu un împrumut de 8 milióne leĭ vechĭ, fu înlocuit, după două lunĭ, de ministerul *Nic. Crețulescu*. Acesta abia stete șése lunĭ jumětate și se retrase în urma uneĭ micĭ turburărĭ populare din sala Bosel (28 Sept. 1859). Ministerul *Ión Ghica* (Octombrie 1859), care-ĭ luâ locul, disolvâ Ca- 1859
mera, însă noile alegerĭ aduseră pe aceiașĭ deputațĭ; din acéstă causă cabinetul Ghica se retrase, (31 Maiŭ 1860), urmându-ĭ un cabinet liberal 1860
cu *N. Golescu* și *Brătianu*, de o scurtă durată. Ministerul *Iepureanu* (13 Iulie 1860) avu de luptat cu oposițiunea crâncenă din Cameră și din presă; jurnaliștiĭ sunt închișĭ, dațĭ judecățeĭ și osândițĭ; nemulțămirea cresce și maĭ mult prin votarea legeĭ asupra patentelor, care dede nascere la rěscóle: în Craiova, Ploescĭ, Ismail și Bolgrad. Rěscóla din Craiova se năbușesce cu armele; ministerul este dat de Cameră în judecată și trimis înaintea Curțiĭ de Casație. Noul cabinet format

de Barbu Catargiu demisionéză după 6 sĕptĕmânĭ, neputêndu-se înțelege cu Vodă asupra programuluĭ. Ministerele ce se succed: *Stefan Golescu* și *Dim. Ghica* conduc treburile, de la Maiŭ 1861
1862 pênĕ la 24 Ianuarie 1862, când cu proclamarea Unireĭ definitive a principatelor, se instituĭ un singur minister pentru întregul stat românesc sub preșidența luĭ *Barbu Catargiu.*

II. *Ministerul Barbu Catargiu* fu cel d'ântâiŭ care isbutise a avea în Cameră o majoritate impunĕtóre; însă greutățile cu care trebuĭa să lupte nu rĕmânéŭ maĭ puține. Aceĭașĭ țară nu puté rĕmâne cu legĭ diferite; decĭ se cerea numaĭ de cât unificarea legilor și a regulamentelor administrative; financele se găsiaŭ într'o stare de plâns; budgetele eraŭ neequilibrate, căcĭ Camerile luase obiceiul să voteze cheltuelile, fără a găsi în acelaş timp mijlocul de a le acoperi; cestiunea împroprietăririĭ țĕranilor se ținea ca un tăcĭune de vrajbă între partide, și spiritele eraŭ fórte înfierbântate. Veniră inundațiĭ și lăcuste, carĭ aduseră marĭ pagube asupra tutulor.

Doue sute de țĕranĭ, în frunte cu Mircea Mălăĭeru, voiră ca să facă în capitală o manifestație
1862 ostilă guvernuluĭ (24 Ian. 1862). Eĭ fură însă bătuțĭ și arestațĭ; tot atuncĭ așeḑarea Curțiĭ de Casație în Bucurescĭ cășunase la Iașĭ marĭ nemulțumirĭ, carĭ atinseră culmea lor în tótă țara, când cu ocasiunea desbaterilor asupra legiĭ rurale, Catargiu se arĕtase protivnic împroprietăririĭ țĕranilor. Ast-fel staŭ lucrurile, când o mână criminală a unuĭ strĕin asasină pe Catargiu în délul
1862 Mitropolieĭ (8 iunie 1862).

III. Sub *Ministerul N. Crețulescu* se hotărî ca averile m-rilor închinate și neînchinate să fie luate pe séma Statuluĭ (secularisarea); călugăriĭ grecĭ

fură alungaţĭ de prin m-rĭ, ca şi limba şi cântarea grecéscă de prin bisericĭ; o încheere însă a Consiliuluĭ de miniştri, prin care se hotăra suspendarea secularisăriĭ, aduse demisiunea cabinetuluĭ şi chemarea d-luĭ M. Cogălnicénu la guvern.

IV. *Ministerul Cogălnicénu* guvernâ sub regimul Convenţiuneĭ de Paris pênĕ la 2 Maiŭ 1864. Ca- 1864
mera, de şi votâ maĭ multe legĭ însemnate, cum sunt: Condica civilă, legea instrucţiuneĭ publice, legea Curţiĭ de Compturĭ, a Consiliuluĭ de Stat şi a gardeĭ naţionale, Domnul însă nu sancţionâ de cât vre-o douĕ din ele. Se formase în ţară convicţiunea, că pe cât timp Camera va fi compusă ca să nu represinte de cât clasa boerécscă, pe cât timp burgesia şi poporul nu vor avea vot la alegerĭ, şi treĭ milióne de ţĕranĭ nu vor fi împroprietărițĭ şi încetăţenițĭ—nicĭ o îmbunĕtăţire nu este cu putinţă. Sfîşierea partidelor împedicâ însă realisarea acesteĭ convicţiunĭ generale. Atuncĭ Domnul se hotărî la lovirea de stat. In ḑiua de
2 Maiŭ (1864) Cuza disolvâ Camera şi procla- 1864
mă de la sine'şĭ o nouă lege fundamentală a ţĕriĭ —Statutul. Acesta fu confirmat de ţară printr'un *plebiscit* saŭ *sufragiŭ universal*, ĭar puterile garante, îl recunoscură în urma duceriĭ Domnuluĭ la Constantinopole.

Prin acest statut se lărgea autoritatea domnuluĭ şi se mărginea puterea corpuluĭ legislativ, care se compuse acum din *Cameră* şi *Senat*. Noua lege electorală întinse dreptul de alegere la toţĭ cetăţeniĭ în proporţie cu averea. Dimpreună cu statutul se proclamară maĭ multe legĭ organice; legea rurală desfiinţâ claca şi împroprietări pe ţĕranĭ în schimbul uneĭ rescumpărărĭ în banĭ; legea instrucţiuneĭ publice proclamâ principiul obligativităţiĭ învĕţămîntuluĭ primar şi gra-

tuitatea luĭ; legile civile și penale se unificară într'un singur codice, lucrat în mare parte după Codul Napoleon din Francia, și promulgat în anul
1865 1865; legea județiană, și cea comunală, legea Camerelor de comerciŭ și de agricultură, legea de mĕsurĭ și greutățĭ, legea pentru armarea generală veniră să desăvîrșéscă sistemul de reforme început sub statutul luĭ *2 Maiŭ*. Averile m-rescĭ fură secularisate definitiv; se deschise o facultate de litere la Bucurescĭ, școlĭ primare prin orașe și sate, și în fine se instituiră concursurĭ și esposițiunĭ de agricultură și industrie națională.

Domnul însă, îndată după recunóscerea Statutuluĭ de către puterile garante, începuse să considere cu totul alt-fel ómeniĭ și lucrurile; sub cuvînt că a dobândit ceea ce dorise, adică puterea absolută, el nu maĭ voi să țină sémă nicĭ de miniștri, nicĭ de țéră, ascultând numaĭ de céta lingușitorilor, ce se adunase împrejurul Tronuluĭ: aceștia băgară intrigĭ între domn și primul sĕŭ ministru, care, fără a fi fost măcar însciințat, se vĕdu înlocuit cu C. Bosianu, și după câte-va lunĭ cu N. Crețulescu (iunie 1865).

V. *Ministerul Crețulescu* fu în realitate domnia personală a luĭ Vodă, saŭ maĭ bine a favoriților acestuia, între carĭ cel maĭ cu influență era Librecht. Acest străin, fost chelner de otel la Ostenda, și ajuns director al postelor și telegrafelor, dicta domnuluĭ, miniștrilor, prefecților, scotea și numea funcționariĭ, dispunea de averea Statuluĭ ca de a sea proprie, înnălțându-'șĭ palate cu brațele soldaților și cu baniĭ țĕreĭ, din a căreia visterie delapidă peste 4 și jumĕtate milióne. Miniștriĭ, orĭ-câtă bună-voință ar fi avut, trebuia să se încline voințeĭ maĭ tarĭ a camarileĭ, pentru care legĭ nu existaŭ, ci numaĭ bunul

plac, risipa și desfrîul. Sprijinul străinětății obținut prin concesiunĭ de milióne date la ómenĭ fără căpětâiŭ (Godillot și alțiĭ); guvern absolut, tribunalele la ordinile séle; camerile supuse, presa închisă, opinia publică năbușită, armata pe hârtie 14,000 soldațĭ și în realitate numaĭ 8,000 cu o cheltuială anuală de 40 milióne leĭ, carĭ mergeaŭ să înavuțéscă pe neguțătoriĭ din Paris pentru lucrurĭ vîndute de 3 orĭ maĭ scump de cât prețul lor; tesaurul gol și împověrat cu o datorie exigibilă de 56 milióne, în fine nemulțumirĭ în tótă țara, și oposițiunea păstrând o tăcere calculată, pentru ca tronul să cadă cât maĭ adânc în prăpastie.

Pentru acésta nu maĭ rěmăsese mult; la 3 August 1865, în timpul absențeĭ Domnuluĭ la 1865
băĭ în străinětate, guvernul provocâ în Bucurescĭ o revoluție populară, spre a avea cuvînt să pună mâna pe capiĭ partideĭ liberale; armata trase în popor; ulițele fură acoperite de sânge și cadavre, ospelul comunal fu dărâmat. Când Cuza se întórse în țéră, amnestiă pe ceĭ închișĭ, desaprobând conduita miniștrilor; el era desgustat, simțind maĭ bine de cât credincioșiĭ sĕĭ, că inimele poporuluĭ român îĭ sunt înstrăinate. La deschiderea camerelor (în Decembre 1865) Vodă atinse acest punct și lăsă a se înțelege, că ar voi să abdice în favórea unuĭ prinț dintr'o dinastie europénă. Acéstă declarație, făcută maĭ mult ca o amerințare, servi drept armă oposițiuniĭ, care începu să lucreze pentru îndeplinirea și celeĭ de a patra dorințe a divanurilor ad-hoc: pentru *un principe dintr'o familie domnitóre în Europa* și pentru *ereditatea tronuluĭ român*. Numaĭ un asemenea principe ereditar putea da țěreĭ stabilitatea și asigura existența eĭ politică, care toc-

maĭ în acel moment era pusă în pericol, fiind vorba de a se ceda Austrieĭ România, în schimbul Veneţieĭ, ce se oferea Italieĭ.

1866 La 11 Februare 1866 Alexandru Ión I fu silit să abdice şi să încredinţeze puterile domnieĭ în mânele uneĭ locotenenţe domnescĭ, compusă din generalul N. Golescu, L. Catargiu şi colonelul N. Haralambie.

12. Locotenenţa Domnéscă.—Filip de Flandra, Domnul Românieĭ.

(11 Febr.—11 Maiŭ 1866).

La 11 Februare 1866 Senatul şi Adunarea Deputaţilor proclamară în unanimitate domn al Românieĭ pe *Contele Filip de Flandra*, fratele maĭ mic al regeluĭ Belgieĭ. Locotenenţa Domnéscă cu cabinetul Ion Ghika conduse afacerile în numele principeluĭ, care refusă tronul (30 Marte). Atuncĭ poporul alese prin plebiscit (cu 685,969 voturĭ) pe M. S. principele **Carol de Hohenzollern** din strălucita familie domnitóre în Prusia (8 Aprile).

Alegerea fu întărită de *prima adunare constituţională*, care (în ḑiua de 1 Maiŭ) votă menţinerea unireĭ şi proclamă domn hereditar pe Principele de Hohenzollern sub numele de *Carol I.* Pórta protestă pe temeiul tractatuluĭ de Paris contra celor întêmplate la Bucurescĭ şi ceru de la puterile cele marĭ să se adune în conferinţă, ca să alégă domnĭ provisorĭ pentru fie-care principat (5/17 Maiŭ 1866). Treĭ ḑile după aceea principele Carol, însoţit de I. Brătianu, punea piciorul pe pămêntul Românieĭ (la Severin), ĭar la *10 Maiŭ*
1866 1866 făcea intrarea sa solemnă în Capitala Românieĭ şi rostea în sînul Camereĭ următórele

cuvinte carĭ aŭ format programul domnieĭ séle celeĭ lungĭ, înţelepte, prospere şi gloriόse:

„Ales de către naţiune, cu spontaneitate, Domn al Românieĭ, 'mĭ-am părăsit, fără a sta la îndoială, şi ţéră şi familie, spre a rĕspunde la chemarea acestuĭ popor care 'mĭ-a încredinţat destinele séle.

„Puind piciorul pe acest pămêut sacru, am şi devenit Român. Primirea plebiscituluĭ îmĭ impune, o sciŭ, marĭ datoriĭ; sper că 'mĭ va fi dat a le îndeplini. Eŭ ***vĕ aduc o inimă leală, cugetărĭ drepte, o voinţă tare de a face binele,*** **un devotament fără marginĭ către noua mea patrie, şi acel neînvins respect către lege, pe care l'am cules în esemplul alor meĭ.**

„Cetăţén astădĭ, mâne, de va fi nevoe, soldat, Eŭ voiŭ împărtăşi cu d-vόstră sόrta cea bună ca şi pe cea rea. Din acest moment totul este comun între noĭ: credeţĭ în mine, precum cred eŭ în d-vόstră!

„Singur numaĭ Dumnedeŭ pόte sci ceea ce viitorul păstréză patrieĭ nόstre! Din parte-ne să ne mulţumim întru a ne face datoria. Să ne întărim prin concordie! Să unim puterile nόstre spre a fi la înălţimea evenimentelor!

„Provedinţa, care a condus pe alesul Domnieĭ-Vόstre pînă aci, şi care a înlăturat tόte pedicile din calea mea, nu va lăsa neîndeplinită opera sa.

„Trăiască România!“

TABLA GENEALOGICA A FAMILIEI REGALE

Hohenzollern:

Carol, principe de Hohenzollern-Sigmaringen, născ. 19 Febr. 1785, † 11 martie 1853.
Căs. cu Antonia Maria, princesă de Murat, născ 5 Ian. 1793, † 19. ian. 1847.

Baden:

Carol, mare duce de Baden, născ. 8 Iunie 1786, † 8 Dec. 1818.
Căsătorit cu Stefania, fiica adoptivă a luĭ Napoleon I, născ. 28 Aug. 1789, † 29 Ian. 1860.

Carol Anton, născ. 7 septembre 1811, † 2 Iunie 1885. Căsătorit cu **Iosefina**, născ. 21 Octobre. 1813.

Leopold Stefan Carol, născ. 22 Sept. 1835. Căs. (12 Sept. 1861) cu Antonia Maria Ferdinanda, Infanta Portugalieĭ și ducessa de Sacsa, născ. 17 Febr. 1845.	Stefania. născ. 15 Iulie 1837, † 17 Iulie 1859 ca soție a regeluĭ Portugalieĭ Don Pedro † 11 Noembre 1861.	**Carol** Eitel Friderich Regele Românieĭ. născ. 8/20 Aprilie 1839 Căs. (15 Nov. 1869) cu Elisaveta Paulina, Principessă de Wied, născ. 29 Dec. 1843.	Anton Egon, născ. 7 Oct. 1841, † în urma rănilor primite în bătălia de la Königgrätz 5 Aug. 1866.	Friderich Eugen, născ. 25 Iunie 1843. Căs. (21 Iunie 1879) cu Luisa Mathilda, Princessă de Thurn și Taxis	Maria Luisa, născ. 17 Noem. 1845. Căs. (25 Aprilie 1867) cu Philip principe de Belgia, Comite de Flandra și duce de Sacsa.
Wilhelm, născ 7 Martie 1864. *Ferdinand*, născ. 24 Aug. 1865, moștenitor presumtiv al Tronuluĭ Românieĭ. *Carol*, născ. 1 Sept. 1868.		Maria, născ. 8 Sept. 1870, † 9 April. 1874.			Balduin, născ. 3 Iunie 1869, moștenitor presumtiv al Tronuluĭ Belgieĭ. Henrietta, născ. 30 Iunie 1870. Iosefina, născ. 18 Oct. 1872. Albert, născ. 8 Aprilie 1875.

13. Carol I Domn și maĭ apoĭ Rege al Românieĭ.

(8 Aprilie 1866—1889).

Carol de Hohenzollern s'a născut la $^{8}/_{20}$ Aprile 1839 în Sigmaringen (principatul Hohenzollern, Germania) din iluștrii sĕĭ părințĭ: *Carol Anton*, fiul luĭ Carol, principe de Hohenzollern-Sigmaringen, și din *Iosefina*, fiica luĭ Carol, marele duce de Baden, și a Stefanieĭ, fiica adoptivă a luĭ Napoleon I (1).

Familia Hohenzollern este una d'ntre cele maĭ vechĭ familiĭ princiare din Europa, trăgêndu-se din puternica familie a *Burkadingilor*, care deja sub Carol cel Mare (768—814) jucase un rol însemnat, și în secolul al X-lea dedese Șvabieĭ maĭ mulțĭ ducĭ din sênul sĕŭ Cele două rămurĭ principale carĭ înfloresc astă-dĭ, una în Germania de Sud, representată prin prințul Leopold de Hohenzollern. fratele maĭ mare al Regeluĭ nostru, cea-altă, în Prusia, avênd de representant pe actualul împĕrat al Germanieĭ, îșĭ deduc origina, prima de la Friederich IV, a doua de la Conrad I, fiiĭ conteluĭ Rudolf II, carele trăĭa pe la 1150. In Sigmaringen se înalță majestos un vechiŭ castel cu turnurile séle puse pe zidărie romană, d'asupra unuĭ picior de dél stîncos și ocolit din treĭ părțĭ de Dunăre. Aci s'a născut și a crescut Suveranul, pe care Providența îl păstra, pentru ca să întemeieze statul român modern, regatul Românieĭ. Pênĕ la vîrsta de 11 anĭ principele Carol a primit educațiunea în casa părintéscă sub îngrijirile mameĭ sale. De la 1850—1856 a urmat studiile umanitare la Dresda, a trecut examenele la Munster, și apoĭ prin dese călătoriĭ întreprinse maĭ prin tóte statele marĭ ale Europeĭ, și în Africa, ca și prin studiĭ militare întinse făcute la Düsseldorf și Berlin, se pregăti pentru a deveni un bărbat politic însemnat și un militar distins. Numit de regele Prusieĭ locotenent în regimentul de artilerie al gardeĭ, principele Carol avu ocasiune în rĕsboiul al doilea din Schleswig-Holstein (1864) să dovedéscă pe câmpul de bătaie teoriile militare ce dobândise și escelentele séle calitățĭ rĕsboĭnice. El luâ o parte activă la maĭ multe bătăliĭ, la intrarea trupelor în Jütland, la asediul Fredericeĭ și la asaltul celebru de la Duppel. Pentru înal-

1) Vedĭ tabla genealogică.

tele séle merite regele Prusieĭ îl decoră și îl înaintă la gradul de căpitan în regimentul II al dragonilor guardeĭ, ĭar împĕratul Austrieĭ, aliatul de atuncĭ al Prusieĭ, îĭ dete *Crucea de merit militar*. Ast-fel, nu atât prin strălucita familie la care aparţine, ci maĭ mult prin calităţile spiritului sĕŭ, printr'o viaţă plină de activitate și prin studiĭ serióse, prin soliditatea, ce se vede în tóte lucrările séle, cântărind singur totul și cercetând, tînĕrul nostru principe îșĭ trase singur calea sa, fiind recunoscut de toţĭ ca un brav soldat, bărbat de stat eminent, amic al arteĭ și al sciinţeĭ, autor al Frumosuluĭ și al Bineluĭ. Consciinţa datorieĭ fiind o lege în familia sa, trecută din generaţie în generaţie, ĭubirea de patrie și devotamentul pentru dênsa, avêndu-le de viŭ esemplu în viaţa proprie a părinţilor sĕĭ, principele Carol dedea tóte garanţiile unuĭ bun, drept și mare Suveran, destoĭnic ca să facă fericirea unuĭ popor și să-'ĭ asigure existenţa sa politică.

De aceĭa și Româniĭ, în minutele cele maĭ critice ale istorieĭ lor, îșĭ aţintiră ochiĭ, ca prin instinct providenţial, asupra tînĕruluĭ oficer, care la 1866 se afla în congediŭ la Düsseldorf, în sînul familieĭ. Aci veni Ión Brătianu, ($^{19}/_{31}$ Martie) să-'ĭ ofere în numele poporuluĭ român îndoita corónă a Românieĭ. Tractările fură conduse cu mult tact de către însușĭ principele Antoniŭ, tatăl principeluĭ Carol; poporul român, prin glasul a 685,969 de votanţĭ, confirmâ alegerea la domnie a luĭ Carol (18 Aprile), care, după multe greutăţĭ și pericule ce avu să întêmpine prin Statele Austrieĭ, în minutul când rĕsboiul pruso-austriac era gata să isbucnéscă,— sosi la Severin, în ḍiua de $^{8}/_{20}$ Maiŭ. Firul telegrafic vesti ţĕriĭ cele d'ântêiŭ cuvinte, ce Suveranul îĭ adresa de pe ţĕrmul, unde împĕratul Traian împlêntase acum 17 vécurĭ cele d'ântêiŭ coloniĭ ale séle, și stîlpiĭ poduluĭ, ce staŭ marturĭ neperitorĭ aĭ glorieĭ séle eterne:

„*Punênd piciorul pe pămêntul Românieĭ, noua mea patrie, mĕ grăbesc a esprima Locotenenţeĭ Domnescĭ simţimêntele cele maĭ sincere. Fericit că mĕ aflu în mijlocul naţiuniĭ, care m'a onorat cu încrederea sa, adresez înainte de tóte rugăciunele mele Ceruluĭ, pentru ca să 'mĭ ajute a îndeplini cu demnitate marea și frumósa misiune ce providenţa 'mĭ-a impus*“.

Ast-fel Alesul naţiuniĭ din ḍiua de 8 Aprile 1866, vorbĭa inimeĭ ţĕriĭ, și din oara aceĭa și pênĕ astă-ḍĭ o clipă nu

s'a clintit de la postul sĕŭ; o clipă n'a uĭtat datoria sa; muncind fără întrerupere ḑiua și nóptea pentru fericirea și tăria Românieĭ, despre dênsul se póte spune cea ce s'a ḑis despre marele săŭ strĕbun Frideric: *că este cel d'ântêiŭ din servitoriĭ Statuluĭ*; séŭ cea ce s'a săpat în 1869 pe monumentul ilustruluĭ sĕŭ bunic Carol: *Cinstit și credincios m'am purtat tot-d'a-una, atât cu fie-care cât și cu ţéra*".

A. Carol I asigură tronul și posiţiunea politică a Românieĭ.

1. Domnitorul Carol I, suindu-se pe tron, avea să lupte cu multe și marĭ greutăţĭ; în afară trebuia să asigure și să întărescă tronul și posiţiunea politică a Românieĭ, în lăuntru trebuia să întocmescă ţéra, să-ĭ dea o constituţiune făcută de ea însășĭ și s'o pună, printr'o administraţiune înţeléptă și prin instituţiunĭ potrivite, pe calea adevĕratuluĭ progres.

Evenimentele de la 11 Februarie 1866 dederă o- 1866
casiune Rusieĭ să céră, ca România să se întórcă la starea de lucrurĭ anterióră luĭ Vodă Cuza: la doue ţĕrĭ deosebite, la douĭ domnĭ, la doue ministere și la doue camere. Napoleon III însă sprijini pe faţă unirea și pe principele Carol, „a căruĭa alegere, ḑicea el, are tóte simpatiile mele". Turcia doria fórte mult, să intre cu putere armată în principate, dar nu îndrăsni, pe de o parte primind declaraţiunea puterilor garante ca să nu intervină fără învoirea lor, pe de alta vĕḑênd atitudinea energică a domnitoruluĭ Carol, care puse oștirea pe picĭor de rĕsboiŭ și o concentrâ în tabăra de la Gĭurgiu. Domnitorul, pentru a dovedi în acelaș timp intenţiunile séle drepte faţă de Sultan, și că ţine a respecta tractatele încheĭate de către ţéră cu Pórta, însciinţâ telegrafic, chiar în ḑiua sosireĭ séle în Bucurescĭ, pe Marele Vizir, că el s'a suit pe tronul Românieĭ cu ho-

tărîrea de a respecta drepturile Porţiĭ. Acéstă mijlocire înţeléptă precum şi încurcăturile din imperiul turcesc cu revolta Candioţilor, făcură pe Sultan să reducă tótă împotrivirea la o simplă formalitate: visita domnitoruluĭ la Constantinopole spre a'şĭ cere investitura. Carol fu primit în Capitala Turcieĭ cu onorurĭ cu totul neobicĭnuite; Sultanul îl recunoscu de principe hereditar al Ro-
1866 mânieĭ (în 12/24 Octobre 1866), şi'ĭ arătâ în mod vĕdit stima şi prieteşugul ce simţia pentru persóna luĭ.

2. Cele-l-alte state europene se grăbiră a recunósce şi ele noua stare de lucrurĭ în România, care aducea în fine acesteĭ ţĕrĭ, mult bântuită de sórtă, stabilitatea atât de necesară pentru desvoltarea şi întărirea unuĭ popor. Recunóscereĭ noueĭ posiţiunĭ a statuluĭ român, urmâ încheierea de tratate comerciale, maĭ ântâiŭ cu Austro-Ungaria (1876), în urmă cu Rusia (1876), Germa-
1876—1881 nia (1877), Italia (1878), Elveţia (1878), Belgia (1880), Anglia (1880) şi Olanda (1881). Dimpreună cu tractatele comerciale, se încheiară convenţiunĭ pentru regularea condiţiuniĭ supuşilor strĕinĭ în România, maĭ ântâiŭ cu Italia (1878). In scurt posiţiunea politică a Românieĭ deveni din ce în ce maĭ sigură; legăturile séle cu Pórta, din ce în ce maĭ slăbite, pênĕ în ḑiua când, la 10 Maiŭ 1877, ea se proclamâ independentă, devenind singură stăpână pe destinele eĭ. La ţinta acésta România nu putea ajunge fără Carol I, căruĭa nu-'ĭ maĭ rĕmânea acum de cât să scóţă sabia vitejeşte, să deschiḑă oştenilor sĕĭ drumul la Plevna, şi să'ntemeĭeze regatul Românieĭ libere şi neatîrnate.

Ast-fel aniĭ d'ântâiŭ aĭ domnieĭ luĭ Carol I fură pregătirea pacientă şi prevĕḑĕtóre pentru

evenimentele ce schimbară fața Europeĭ orientale. Aceştĭ anĭ fură plinĭ de greutățĭ, dar într'ênşiĭ se pregătiră aceĭ bărbațĭ, carĭ trebuiaŭ să dea Prințuluĭ Român sfatul lor bine chibzuit, ajutorul lor luminat, pentru a ajunge cu siguranță la țelul defipt.

B. Carol I organiséză țéra și-ĭ asigură liniștea în lăuntru.
(1866—1876

3. Domnitorul Carol avu să lupte nu cu maĭ puține greutățĭ în lăuntru, pentru a scóte țéra din văgaşele rătăcite în care apucase, şi să-ĭ găséscă rostul eĭ în viitor. Numaĭ caracterul sĕŭ tare, numaĭ cumpănirea sa înțeléptă, statornicia dinaintea orĭ-căreĭ pĭedicĭ, şi credința nestrămutată pentru datorie, putéŭ să'ĭ dea isbînda în nobila operă de regenerare ce începuse. Tot ce a stat în putința unuĭ om, el a făcut pentru a feri țéra de agitațiunile sterpe ale uneĭ politicĭ ambițióse, pentru a o înzestra cu instituțiunile cele maĭ libere şi maĭ propriĭ uneĭ desvoltărĭ naționale, pentru a întări ordinea monarhică, ce pênĕ aci sta clădită pe nisip, în fine pentru a face din România statul cel maĭ însemnat şi maĭ cu greutate din statele Orientuluĭ europén.

Carol I avusese ocasiune să védă în principatul propriŭ al auguѕtuluĭ sĕŭ tată, că nu în mărimea teritoriuluĭ stă fericirea şi tăria uneĭ țĕrĭ, şi că o țéră cît de mică póte, grație suveranuluĭ eĭ, să aĭbă un guvern de model chĭar pentru statele cele marĭ: finance, justiție, învĕțĕmênt, moralitate, igienă, biserică, armată. Cu asemenea convingere el s'a pus la lucru şi nu s'a dat înlăturĭ dela nicĭ-un sacrificiŭ, dela nicĭ o încercare.

Principe eminamente liberal, el a stăruit ca Adunarea Constituantă să dea țĕriĭ cît maĭ neîntârdiat o Constituțiune din cele maĭ liberale, ga-

rantând interesele tutulor claselor, și tóte drepturile ce orĭ-ce cetățén trebue să găséscă într'o societate civilisată. Depunênd jurămêntul solemn pe dênsa, Principele a ḑis în mijlocul adunăriĭ (29
1866 iunie 1866); „Acest act pentru mine în parte este cel maĭ solemn al vieții mele, căcĭ el este pactul definitiv care mĕ légă pentru tot-d'a-una cu destinările noueĭ mele patriĭ, cu România. Ținta preocupațiunilor și a lucrărilor națiuneĭ trebue să fie desvoltarea puterilor eĭ morale și materiale. *Ridicarea bisericeĭ române*, restabilind-o pe basele canónelor, și întărirea simțimêntuluĭ religios în inimile nóstre, *respîndirea învĕțĕmêntuluĭ în tóte clasele, o justiție și administrațiune bună*, care să stîrpéscă prin urmărirea și pedepsirea culpabililor tóte abusurile, o *ordine și o economie în finance* pentru a face să înceteze strîmtorarea de care suferă astă-ḑĭ societatea, și pentru a da un noŭ sbor înavuțireĭ naționale, *îmbunĕtățirea agricultureĭ*, isvorul cel maĭ mare al bogățieĭ nóstre, *înmulțirea căilor de comunicațiune și înființarea institutelor de credit*, ca singurele mijlóce pentru a da o impulsiune comerciuluĭ, — étă probleme ce trebue să resolvăm!"

Și domnitorul Carol a deslegat aceste probleme cu destoĭnicia și vederea departe a unuĭ bărbat de stat, cu patriotismul unuĭ adevĕrat fiŭ al țĕriĭ, cu răbdarea neobosită a aceluĭ zidar, care cercetéză pétră cu pétră, cărămidă cu cărămidă înainte d'a se apuca să pună temelia. Principe constituțional, s'a ținut tot-d'auna maĭ presus de interesele de partide, rĕmânênd pururea cap al uneĭ țĕrĭ, ĭar nu al uneĭ părțĭ dintr'ênsa; el a lăsat ca țéra să se guverne de sine prin instituțiunile libere ce singură și-a dat, arĕtându-se ferm în hotărîrea de a nu permite o umbră măcar de

influență administrativă în alegerĭ, și de a apăra consciința cetățenilor, dând națiuneĭ mijlócele să'șĭ rostéscă liber dorințele și trebuințele sale. „Tóte opiniunile, dice domnitorul (oct. 1866), trebue 1866
să se manifesteze cu franchețǎ și realitate, cum se cuvine unor ómenĭ liberĭ, pentru ca actele guvernuluĭ meŭ să fie judecate de către Adunărĭ prin adevĕrațiĭ representanțĭ aĭ țěriĭ. Națiunea să fie încredințată că ascult, că privesc și privighez. Progresul libertățiĭ și al moralitățiĭ publice este o condițiune indispensabilĕ a desvoltăriĭ națiunilor". Silit de împrejurărĭ și de cerințele regimuluĭ parlamentar de a schimba dese-orĭ ministerele, (de 12 orĭ în primiĭ 10 anĭ, 1866—1876), domnitorul nu a perdut din vedere ținta unică a silințelor séle: *interesele permanente ale țěriĭ*, și cu tactul unuĭ cârmaciŭ experimentat a cumpănit lucrurile, a potolit agitațiunile momentane și partidele învrăjbite, și a lucrat nestrămutat printr'un șir întins de reforme la înălțarea Românieĭ în concertul statelor europene, ca stat modern în adevĕratul înțeles al cuvêntuluĭ și ca un element necesar al cultureĭ, al ordineĭ și al păciĭ generale.

Maĭ ântâiŭ *Constituțiunea* a garantat cetățenilor tóte libertățile; egalitatea completă 'naintea legiĭ; libertatea individuală; domiciliŭ inviolabil; libertatea consciințeĭ și a cultelor; învĕțĕmêntul liber; instrucțiunea primară gratuită și obligatorie; libertate completă a cuvèntuluĭ și a preseĭ; secretul scrisorilor; dreptul de a se aduna în linisce și fără arme; dreptul de asociațiune și de petițiune; puterea legiuitóre exercitată de Cameră, Senat și de Domn; Deputațiĭ și Senatoriĭ aleșĭ în colegiĭ, compuse din alegĕtorĭ împărțițĭ după avere, alegĕtor fiind orĭ-ce român care plătesce un imposit cât de mic. Ast-fel prin noua lege electorală toțĭ româniĭ căpătară dreptul de a lua parte prin voturile lor la afacerile țĕriĭ. Dar aceste libertățĭ și drepturĭ 'șĭ-aŭ căpătat o bază și o garanție sigură nu-

maĭ prin faptul, aclamat de națiune și recunoscut de Constituție, al *monarhieĭ ereditare în familia Hohenzollern*. Numaĭ printr'acésta s'a putut aduce liniștea înlăuntru, siguranța și încrederea în afară; s'a putut pune capăt ambițiunilor nenumĕraților aspiranțĭ la domnie, deselor schimbărĭ la tron, carĭ aŭ împedicat în timp de secolĭ propășirea materială și morală a națiuneĭ române, și a adus robia străină asupra capuluĭ eĭ. Statornicind dinastia, s'a găsit ancora de scăpare în mijlocul furtunelor, principiul național, în jurul căruĭa, la óra de primejdie, uĭtându-se sfîșierile lăuntrice, se vor strînge toțĭ fiiĭ patrieĭ pentru mântuirea comună.

O dată legea fundamentală a Statuluĭ pusă în lucrare, Domnitorul Carol a căutat să reorganiseze administrația în tóte ramurile eĭ. Inainte chiar de finitul primuluĭ sĕŭ an de domnie, a percurs și visitat tóte județele Românieĭ, spre a cunósce prin sine însușĭ păsurile și dorințele țěriĭ; a împărțit singur ajutóre din mijlócele propriĭ, și s'a pus în capul comisiunilor instituite pentru distribuirea de banĭ locuitorilor lipsițĭ de hrană. Fiind că financele țěriĭ se găsiaŭ într'o stare de plâns, el renunță în primul an la suma de 52,000 galbenĭ din lista sa civilă (Maiŭ 1866), ĭar în al douilea la 4.000 galbenĭ, punênd și 12,000 galbenĭ la disposițiunea ministeruluĭ de culte pentru fundarea uneĭ instituțiunĭ de bine-facere. In chipul acesta Domnitorul a redus cheltuelile caseĭ sale la strictul necesar și a ușurat Statul fără de a scóte noĭ imposite. Apoĭ încă din capul loculuĭ a căutat să dea guvernuluĭ sĕŭ și camerilor legiuitóre o direcțiune practică în lucrărĭ, isbutind a îmbunătăți în câțĭ-va anĭ numaĭ, starea materială a țěriĭ printr'o administrațiune maĭ regulată, prin îmulțirea căilor de comunicațiune și construirea de căĭ ferate (1375 kilom. în 1875), prin instituirea creditelor funciare rurale (1873) și urbane (1875), a Caseĭ de consemnațiunĭ, depunerĭ și economiĭ și a Societăților de asigurare (1872); prin îmulțirea veniturilor Statuluĭ și equilibrarea budgetuluĭ; prin desființarea concesiunilor împovĕrătóre din trecut: contractul Godillot, concesiunea dată Bânceĭ Românieĭ ca bancă de stat și împrumutul Zarifi.

Administrația propriŭ ḑisă a primit de asemenea ameliorațiunĭ însemnate prin creațiunĭ și reforme cu tendință către descentralisarea administrativă; orașele luară avênt; Bucurescĭĭ fu iluminat cu gaz aeriform (1871); se înfiin-

ţară orașele de port *Corabia* (1871) și *Bechet* (1873). Poștele austriace, ruse și elene din România se desființară, organisându-se serviciul poștal internaţional cu tóte statele din lume (1869) precum și poștia rurală (1872); se introduse un noŭ sistem monetar (1867) identic cu cel din Franţa și se institui monetăria statuluĭ (1870); se asigurâ maĭ bine de cât în trecut posițiunea funcţionarilor printr'o nouă lege a pensiunilor (1869); justiţia dobêndi o magistratură din ce în ce maĭ luminată, maĭ onestă și maĭ integră; șcóla și biserica, instituţiunile de cultură și artele frumóse, găsiră în Suveran și în Augusta sa socie, dómna Elisaveta, pe protectoriĭ lor statornicĭ. bună-voinţă și încurajare. Carol I luâ iniţiativa și dede mijlócele materiale pentru instituirea uneĭ școlĭ normale, în care să se formeze învĕţătoriĭ sătescĭ, consacrând încă din caseta sa privată 12,000 galbenĭ pentru construirea unuĭ local propriŭ aceleĭ școle (1867); dómna Elisaveta luâ sub înalta sa protecţiune *Asilul de orfane Elena Dómna* (fundaţiune a dómneĭ Elena Cuza), dăruindu-ĭ din caseta proprie 12.000 leĭ, și zidind în interiorul luĭ o capelă și dependenţe (1870). Domnitorul dărui institutuluĭ și un teren întins lângă Cotrocenĭ (Fontîna Brîncoveneseĭ) (1873). Scolile se îmulţiră prin sate și orașe; se creară treptat gimnasiĭ, liceurĭ, școlĭ normale și de comerciŭ, și o facultate de medicină, cu care se completă Universitatea din Bucurescĭ, inaugurată în 1869. Domnitorul se puse în fruntea instituţiunilor de cultură, ca *Societatea Academică* (1867), *Atheneul Român* și *Societatea Geografică* (1875); procură din mijlócele sale propriĭ fondurile trebuinciόse pentru maĭ multe publicaţiunĭ sciinţifice, burse în strĕinĕtate pentru studiĭ, pentru musică, pictură și pentru meseriĭ, ajutóre trupelor dramatice române și streine etc. Numaĭ mulţămită voinţeĭ luĭ energice România a luat parte la Exposiţiunea Universală din Paris (1867) și la cea din Viena (1873), încurajându-se printr'acésta industria naţională și comerciul. Biserica română de asemenea a fost redată sie-șĭ, prin noua lege sinodală (1872); locașurile sfinte, cădute în ruină, fură reclădite și îmbrăcate în vechĭa lor podóbă cu fondurĭ din caseta privată a domnitoruluĭ. Acesta, credincĭos deviseĭ familĭeĭ séle: „Nimic fără Dumneḑeŭ“, a colindat cu rîvnă și cuvioșie, chiar din primul an al domnieĭ, schiturile și m-rile risipite prin văĭ și munţĭ, și a dispus restaurarea celor

maĭ însemnate dintr'ênsele, ca Curtea de Argeș, Némțu și Secu, Tismana, biserica Antim etc.

In fine organisarea armateĭ a format preocuparea cea maĭ vie a domnitoruluĭ. Soldat cu inima și cu sufletul, petrecênd o parte din viața sa în lagĕr, el a sciut să întroducă ordinea, regularitatea și spiritul de corp în ôștire; a ridicat demnitatea soldatuluĭ desființând corecțiunea corporală (1868); a făcut din fie-care român un apărător al patrieĭ, împărțind tótă țéra în 4 divisiunĭ teritoriale și punênd-o sub arme (1872). Prin marele manevre militare din fie-care an, diferitele trupe se obicĭnuiră în tabără cu viața serioasă a soldatuluĭ, cu marșurile și operațiunile din timpul rĕsboiuluĭ. Ast-fel domnitorul Carol a reușit în primiĭ ḑece anĭ să dea Românieĭ, în locul uneĭ trupe maĭ mult de paradă, o armată, căreĭa el prin propriul sĕŭ esemplu îĭ însufla spiritul ostășesc, credința și disciplina, în scurt a isbutit să facă dintr'ênsa mîndria țěreĭ și a Căpitanuluĭ eĭ, garanția naționalitățeĭ și a drepturilor sale.

Ḑiua când acéstă armată, creațiune proprie a luĭ Carol, avé să fie pusă la încercare, nu maĭ era departe, căcĭ isbucni rĕsboiul ruso-turc (1877).

C. Carol I luptă pentru Independența Românieĭ și întemeiază regatul de astă-ḑĭ.

(1877—1878).

a) Convențiunea cu Rusia pentru garantarea integrităţiĭ teritoriuluĭ român și pentru trecerea oștilor rusescĭ prin țéră.

Incă din anul 1875 se puté prevede că Rusia are din noŭ să intre în rĕsboiŭ cu Turciĭ, și că și în acest al optulea rĕsboiŭ România era în pericol de a fi iarășĭ călcată de oștile rusescĭ. Rĕscóla din Bosnia și Herțegovina (1875), urmată de cea din Bulgaria și de rĕsboiul Serbieĭ și Muntenegruluĭ în potriva Turcieĭ, (1876), era o urmare a agitațiunilor panslaviste și a străvecheĭ politice rusescĭ de a ațîța mereŭ focul în peninsula balcanică, pentru a șĭ-o anexa finalmente. Aceste întîmplărĭ făcéŭ posițiunea Românieĭ cu atît maĭ grea, cu cît ea, o țară mică și întemeĭată abia de câțĭ-va anĭ, nu putea împedica conflictul dintre cele doue împĕrățiĭ vecine, conflict, pe care puterile cele marĭ nu eraŭ în stare a'l înlătura;

pe d'o parte puterile europene refusaŭ de a garanta României neutralitatea, pe de alta ele îĭ cereaŭ să rĕmână neutră, osîndind-o ast-fel a-şĭ vedé călcate teritoriul sĕŭ, pacea, drepturile şi interesele séle materiale şi comerciale. In tot cursul vereĭ anuluĭ 1876 cete de voluntarĭ ruşĭ trecură prin ţéră în Serbia şi Bulgaria, cu arme şi munițiunĭ de tot felul, expediate în numele *Societățiĭ Crucea-Roșiă*, drept medicamente şi scamă pentru răniţĭ.

Guvernul român dede alarma la tóte Cabinetele europene, cerênd să asigure ţéra contra „orĭ-căruĭ atac strein"; rĕspunsul ce primi de pretutindenĭ fu acela, că tractatul de Paris n'a garantat neutralitatea Românieĭ şi nu remâne decĭ acesteĭa, de cît să facă ce-ĭ vor dicta interesele.

In asemenĭ împrejurărĭ două căĭ eraŭ deschise pentru ca statul român, conscient de datoriile şi obligaţiunile séle faţă de lumea civilisată, să 'şĭ ţină demnitatea la care'l înălţase Carol de Hohenzollern : séŭ a se împotrivi cu forţa contra orĭ-căruĭa din statele beligerante, care ar fi voit să trécă pe teritoriul sĕŭ, séŭ a se alia cu unul din ele şi a purta rĕsboiul împreună contra celuĭ-alt. Prima cale ar fi dus la o jertfire de sine fără resultate practice, pe cît timp puterile garante arĕtaŭ puţină înclinare de a intra într'un noŭ rĕsboiŭ cu Rusia, pentru cestiunea principatelor dunărene. In a doua cale, *a alianţeĭ*, greutatea de alegere nu era mare, din momentul ce Europa dĕduse a se 'nţelege că Rusia este mandatara eĭ pentru regularea posiţiuneĭ creştinilor în imperiul Otoman, ce se vedé acum lăsat în părăsire la voia întîmplărilor.

In 24 iulie 1876 Domnitorul chemă la cârma ţĕreĭ partidul liberal şi numi Prim-ministru pe D. Ión C. Brătianu. In tómna ce urmă acesteĭ numirĭ, d. Brătianu fu însărcinat ca să visiteze pe împĕratul Rusieĭ Alexandru II la Livadia (în Crimeĭa) şi să se asigure maĭ bine de intenţiunile séle rĕsboĭnice ; apoĭ (la 2 Aprile 1877) Domnitorul convocă un mare consiliŭ extraordinar, compus din foştiĭ preşedinţĭ de consiliŭ, spre a discuta asupra atitudineĭ Românieĭ în cas de rĕsboiŭ. Ast-fel numaĭ, după o chibzuire matură şi silit de împrejurărĭ, guvernul român încheiâ cu Rusia convenţiunea din $^{4}/_{16}$ Aprile (1877), relativă la trecerea trupelor ruse prin România. Prin acéstă convenţiune Ţarul „se obligă a mănţine şi a face a se respecta drepturile politice ale statuluĭ român, precum şi a *mănţine şi apăra integritatea actuală a Românieĭ.*" Viitorul avé în curênd

să arate, ce preț punea însĕșĭ Rusia pe obligațiunile séle, căcĭ chĭar de a doua ḑi ea călcă Convențiunea : în articolul final se ḑicea anume, că acéstă convențiune nu se va pune în lucrare de cît în urma recunóscereĭ eĭ de către parlamentul român, și a ratificăriĭ amêndurora părțĭ contractante. Țarul dede ordin trupelor séle, să intre în România înainte de împlinirea acestor formalitățĭ : în nóptea de 11 spre 12 Aprile 1877 armata rusă trecu Prutul prin treĭ locurĭ de o dată ; convențiunea fu recunoscută de Adunarea deputaților numaĭ în nóptea de 16 Aprile. Acéstă primă călcare a convențiuneĭ avé să fie urmată de multe altele : In manifestul dat de către Țar (la $^{12}/_{24}$ Aprilie) din Chișinĕŭ, ca și în circulara Cancelaruluĭ sĕŭ Gorceakoff, se ḑicea că ; „s'a dat ordine armatelor ruse de a trece fruntaria Turcieĭ“; ast-fel Prutul era pentru puternicul monarch hotarul nu al Românieĭ, ci al imperiuluĭ otoman; pentru Rusia statul român nu exista, de și ea încheĭase cu dênsul, cîte-va ḑile maĭ nainte, o convențiune. Maĭ departe: marele duce Nicolae, comandantul-șef al armateĭ ruse, credu de cuviință, intrând cu trupele în Moldova, să dea o proclamațiune către „locuitoriĭ românĭ“, amintindu-le de ocupațiunile rusescĭ de maĭ nainte. De la tractatul însă din Paris, și maĭ ales de la suirea pe tron a unuĭ Hohenzollern, România se bucura de o posițiune politică aprópe independentă; prin convențiunea încheĭată cu Rusia, ea devenise a sa aliată și prin acest fapt însușĭ independența Românieĭ era recunoscută de Rusia.

Cum se putea dér scóte de un principe strĕin proclamațiunĭ către popor, când puterile constituite ale statuluĭ român eraŭ în ființă? Româniĭ nu se maĭ găséŭ acum ca în 1853, când domniĭ lor eraŭ silițĭ să pribegéscă la Viena, și generaliĭ rușĭ dispunéŭ de țéră, ca de moșia lor proprie. Principele Carol, îngăduind trecerea oștirilor rusescĭ prin țéră, îĭ asigurase autonomia, individualitatea eĭ politică și națională; ba obligase pe Rușĭ să nu intre în Bucurescĭ, pentru că nu voia să védă capitala țěriĭ ocupată de o armată strĕină. Impĕratul Alexandru căută printr'o scrisóre autografă, trimisă cu un adjutant al sĕŭ, să justifice către domnitor intrarea fără vreme a oștilor, invocând motive strategice. Alte călcărĭ însă ale Convențiuneĭ, și maĭ ales luarea Basarabieĭ, aŭ rĕmas pênĕ astă-ḑĭ nejustificate.

b Apĕrarea Dunăriĭ şi Independenţi României.

4. Isbucnind rĕsboiul între Ruşĭ şi Turcĭ (12 Aprile 1877), Domnitorul Carol convocâ Camerile 1877
legiuitóre (14 Aprile) ca să voteze convenţiunea din 4 Aprile încheĭată cu Rusia. In Mesagiul de deschidere Suveranul român arétă că: „armatele imperiale ruse aŭ intrat pe teritoriul nostru fără ca puterile garante să fi protestat", că va fi póte nevoe de braţele fiilor ţĕriĭ, pentru apĕrarea drepturilor eĭ, şi că „în împlinirea acesteĭ sfinte datoriĭ, dênsul va sci, în capul juneĭ şi braveĭ séle armate, să plătéscă cu persóna sa". Aceste cuvinte rostite în mijlocul parlamentuluĭ rĕsunară ca un frémĕt adînc de la un unghiŭ pênĕ la altul al ţĕriĭ, deşteptând în peptul tutulor un inimos avênt de rĕsboire din vremile bĕtrâne. Turcia găsise tocmaĭ acum timpul să-'şĭ dea o constituţiune, înscriind într'însa România ca „provincie privilegiată" a imperiuluĭ, ĭar domnul român era numit „cap de provincie"; ba încă marele-vizir făcu necuviinţa de a se adresa d'a dreptul domnuluĭ Carol cu învitaţiune, să se pună sub ordinile unuĭ paşă pentru apĕrarea teritoriuluĭ *Principatelor*. Ministrul de externe Cogălnicénu dede însă viziruluĭ rĕspunsul ce i se cuvenea; iar tunurile de la Calafat avéŭ să'l deştepte din visul ce visa, şi să'ĭ spună, că nu se poruncesce unuĭ Hohenzollern.

5. Intre acestea Turcia începe să bombardeze oraşele Brăila, Galaţĭ, Reni, Olteniţa, Călăraşĭ şi Giurgiu; bande de Cerkezĭ şi de başibuzucĭ turcĭ trec Dunărea, prédă şi măcelăresc satele de prin prejur. Carol ordonă mobilisarea completă a oştireĭ (6 Aprile), dăruesce 100,000 leĭ noĭ din caseta sa privată pentru echiparea oficerilor, şi cînd

mobilisarea e terminată, ĭa însușĭ comanda supremă. Armata sa de peste 50,000 oștenĭ și 180 tunurĭ o împărțesce ast-fel, ca să pótă respinge un atac din partea trupelor turcescĭ din Vidin, și să le oprésca de a trece pe malul stîng. In adevĕr (la 26 Aprile) Turciĭ din acéstă cetate deschid cu tunurile focul asupra orașuluĭ Calafat, la care Româniĭ rĕspund victorios ardênd vapórele turcescĭ aflate în port și maĭ multe case în Vidin. La Gĭurgiu, Islaz și Oltenița aceleașĭ provocărĭ găsesc rĕspunsurĭ din ce în ce maĭ energice; Turtucaĭa este pusă în flacărĭ; primul soldat român ucis în luptă este ŭn sergent, pe mormêntul căruĭa dómna Elisaveta depune o cunună de laurĭ și stejar lucrată în bronz cu următórea inscripțiune: *„Elisaveta Dómna, sergentuluĭ-major Florea Blejan, mort pentru patrie"*.

Turcia provocase singură rĕsboiul contra Românilor, și prin urmare ea singură rupsese legăturile vechĭ dintre amêndouĕ statele. Atacurile neîntrerupte și nedrepte ale armateĭ séle pe întregul hotar dunărén, eraŭ acte de ostilitate vĕdite.
1877 Resultatul aceste purtărĭ fu, că Adunările legislative proclamară în ḑilele de 9 și 10 Maiŭ 1877 independența completă a Românieĭ și încetarea vechelor eĭ relațiunĭ cu Pórta otomană. Domn și popor luară cu tărie hotărîrea de a apĕra, cu armele în mână, integritatea teritoriuluĭ și de a 'șĭ jertfi viața pentru independența patrieĭ.

Nicĭ o-dată nu a fost în țéră un entusiasm maĭ mare, o pornire patriotică maĭ adîncă, ca
1877 în ḑiua de 10 Maiŭ 1877, a unspreḑecea aniversară a suireĭ pe tron a domnitoruluĭ Carol. In acea ḑi Suveranul a rostit mandatarilor națiuneĭ memorabilele cuvinte: „Sunt în drept de a susține că alegerea mea, că chemarea mea

la gurile Dunăreĭ tocmaĭ de la sorginţile mareluĭ fluviŭ, că însăşĭ misiunea domnieĭ mele, n'a însemnat de cât emanciparea Românieĭ de legămintele de vasalitate cu Pórta. In mijlocul evenimentelor nedorite, neprovocate de noĭ, Inalta Pórtă a rupt singură aceste legăminte. Nu noĭ le vom statornici! Aŭ, nu D-vóstră, aŭ nu tóte Corpurile Statuluĭ, aŭ nu Naţiunea întrégă aŭ proclamat, aŭ declarat că prin ruperea acestor legăminte România reintră în vechia sa independenţă, ca naţiune liberă, ca Stat de sine stătător în marea familie a Statelor europene?"

Aci trebue însemnat, că proclamarea independenţiĭ Românieĭ de către însăşĭ naţiunea, era un act de profundă prevedere politică, precum urma a dovedit. România nu datorea independenţa decît sie'şĭ; ea nu i să dăruia de nimenĭ; recunoscinţa poporuluĭ nu avea a se adresa decît luĭ Dumnedeŭ, care a ocrotit tot-deauna şi a binecuvîntaĭ ţeară şi popor.

6. Trupele rusescĭ după scurgere de 6 săptămânĭ de la intrarea lor în ţéră, ocupă în fine la Dunăre porţiunea de la gurile rîuluĭ pînă la Olt, şi se gătesc a trece în Bulgaria. Româniĭ, după ce dederă Ruşilor în primire posiţiunile ce apĕrase pênĕ acum (fortificaţiunile şi podul de la Bărboşĭ, posiţiunile de la Giurgiu, Olteniţa etc.) îşĭ îndesiră forţele în zona din drépta Oltuluĭ, care tocmaĭ era maĭ mult expusă la atacul inimiculuĭ. Osman-paşa, singurul comandant turc care s'a distins în tot cursul acestuĭ rĕsboiŭ, voĭa să trécă de la Vidin cu vre-o 60,000 oştenĭ pe teritoriul român, între Cetate şi Calafat, şi să mute ast-fel teatrul luptelor în ţéra nóstră.

Carol I, înţelegênd gîndul Turculuĭ, luâ tóte mĕsurile de apărare, veni singur să inspecteze

trupele (14—17 Maiŭ) și lucrările defensive, și ca să arate vrăjmașuluĭ cât de bine este fortificat Calafatul, se așeḑâ cu statul sĕŭ major în bateria *Carol* și ordonâ bombardarea Vidinuluĭ; cel d'ântâiŭ obuz asvêrlit de Turcĭ nemeri tocmaĭ în bateria *Carol* și era cât pe aci să lovéscă pe domnitor; acesta, în loc de a se îngriji, scóse chipiul și salută bomba strigând: „Ha! asta-ĭ musica ce 'mĭ place.“ Alte cincĭ obuze marĭ veniră să-'ĭ măréscă heroica plăcere, căcĭ treĭ din ele se sparseră chiar în lăuntrul baterieĭ. După o oră de canonadă focul încetâ din amêndouĕ părțile. Câteva sĕptĕmânĭ după aceia (la 9 Iunie) Vidinul era de 4 părțĭ în flacărĭ întețite de artileria nóstră.

Asemenĭ fapte de arme și cĭocnirĭ cu bastimentele de rĕsboiŭ turcescĭ fură aprópe ḑilnice (la Islaz, Corabia, Bechet, Bistreț, Cĭuperceni etc.) pînă la 10 Iunie, când armata rusă, în urma sosireĭ împĕratuluĭ Alexandru II la Ploescĭ (25 Maiŭ), trecu Dunărea între Galațĭ și Brăila; 15 ḑile după aceea (15 Iunie) se operâ a doua trecere pe la Zimnicea; atît una cât și cea altă fură sprijinite puternic de o bombardare generală a oștilor române pe tótă linia dunărénă, ocupată de dênșiĭ; ast-fel că Turciĭ, fiind ținuțĭ a rĕspunde acestor atacurĭ, lăsară pe Rușĭ să trécă fără nicĭ-o greutate pe malul opus.

Dar nu numaĭ acestea avéŭ să fie serviciile, ce cu generósă pornire le aduseră Româniĭ și de astă-dată armieĭ împĕrătescĭ; eĭ o scutiră de multe trude și pedicĭ pênĕ să ajungă la Dunăre; îĭ dederă în mână malul stâng al acestuĭ rîŭ; vom vedea că ajutorul nu-'ĭ va lipsi nicĭ în Bulgaria, și că la strigătul de primejdie scos de marele duce Nicolae din cîmpiile sîngerόse dela Plevna, va rĕspunde glasul cavalerescului domn al Românilor, care va alerga cu oștile séle să mîntuĭască onórea Rusieĭ și a creștinătățiĭ.

c) Carol I ĭa comanda armieĭ ruso-române din jurul Plevneĭ.

România se grăbise a-șĭ proclama singură Independența, pentru ca să nu o datorească nimuluĭ, maĭ puțin de cât tutulora, Rusieĭ; căcĭ independința nu trebuia să devie o vasalitate, turnată într'o nouă, maĭ grea și maĭ apăsătóre formă. In adevĕr, trupele rusescĭ încă nu trecuse Dunărea, și un memorand al Cancelaruluĭ rus (27 Maiŭ / 8 Iunie 1877) adresat Curților europene, punea între condițiunile păciĭ cu Turcia cedarea uneĭ părțĭ din Basarabia în schimbul independențeĭ Românieĭ séŭ a uneĭ despăgubirĭ în Dobrogea. Puterile garante amînară recunóscerea actuluĭ de Independență până la facerea păciĭ. Rusia se simția chĭar jignită, că un atare act se îndeplinise în timpul, cînd trupele séle ocupaŭ principatul. Cu atît maĭ mult se impunea dér guvernuluĭ român datoria de a eși din rolul defensiv ce avusese pênĕ acum, și de a lua ofensiva prin trecerea armateĭ preste Dunăre și lucrarea eĭ separat de oștirea ruséscă; numaĭ în chipul acesta, prin hotărîrĭ bărbătescĭ și fapte de arme îndrăsnețe, România puté ḑice că șĭ-a căpătat neatîrnarea cu sîngele sĕŭ, ĭar nu ca un dar și milă dela una séŭ alta din Puterĭ.

Insă se vede că și acéstă resoluțiune împedica planurile maĭ departe ale Rusieĭ, pentru că dênsa printr'o notă amerințătóre declară guvernuluĭ român că n'are lipsă de ajutorul Românilor, fiind singură în stare să sfîrșéscă rĕsboiul început; că România se póte bate cu Turciĭ, însă numaĭ pe risicul și pericolul eĭ propriŭ, fără a aștepta vre-un sprijin de la Rușĭ, și că în fine, décă armata nóstră va trece Dunărea ea trebue numaĭ de cît să se pună sub direcțiunea și ordinile imediate ale comandamentuluĭ rusesc. Carol I, fără a ține sémă de niște cererĭ așa de netundate, continuâ înarmările, și pênĕ la terminarea poduluĭ pe Dunăre coprinde ostróvele Dunăriĭ dintre Vidin și Calafat, bombardéză *Lom-palanca* și așéḑă un corp de observație la Turnu-Măgurele. Apoĭ alegêndu-șĭ ca zonă de operațiune regiunea Vidinuluĭ, era gata să trécă cu tótă armia sa, ca să ĭa ofensiva.

Ast-fel staŭ lucrurile, cînd norocul începu să părăséscă pe Rușĭ. După ce dênșiĭ luară Nicopoli, cu ajutorul artillerieĭ române de la Islaz, (4 Iulie) voiră să coprindă *Plevna*. Acest oraș, pênĕ aci neînsemnat, avé să devină pentru tot-d'a-una celebru în istoriă. O parte din armia

rusă trecuse printr'ênsul, pe cînd încă nu era întărit, fără să'l ocupe, séŭ să-ĭ recunóscă importanța strategică (26 Iunie). Cîte-va ḑile însă după aceĭa, Osman-pașa, părăsind Vidinul, se întări acolo cu 40,000 Turcĭ armată alésă. Contra unor forțe așa de marĭ veniră (la 8 Iulie) 9,000 Rușĭ să se lupte. Turciĭ lăsară pe inimic să înainteze pênĕ în stradele orașuluĭ; apoĭ de o dată eșind de prin case și curțĭ se asvîrliră asupră-le și-ĭ măcelăriră; peste 3.000 ómenĭ, dintre carĭ 74 ofițerĭ, căḑură din partea Rușilor. A doua încercare făcută tot în acest loc (la 18 Iulie) fu și maĭ nenorocită: Rușiĭ perdură din 35,000 soldațĭ, peste 8,000 și 169 oficerĭ, restul scăpă cu fuga, lăsând pe rănițĭ ĭataganuluĭ păgîn să-ĭ măcelărescă. O înfrîngere așa de cumplită, 11,000 morțĭ și 250 oficerĭ numaĭ în 10 ḑile, coprinse de gróză armia întrégă rosiană; la vestea eĭ țarul trecu nóptea în zăpăcélă podul dela Șiștov, căutând siguranță, mîndrul monarh, la Zimnicea, pe pămêntul ospitalier al țĕriĭ nóstre. Acum tocmaĭ el vĕḑu că n'are forțe îndestule, și încă și cele ce are îĭ sunt decimate prin greșelile generalilor sĕĭ; ca să-ĭ sosescă nouĭ trupe trebue să trécă cel puțin două lunĭ; în acest timp cum va ține dênsul pept la 235,000 Osmanĭ, fanatisațĭ în sborul victorieĭ? Atuncĭ, în orele de pericol, Țarul îșĭ aduse aminte că pe malul opus staŭ 50,000 de vitejĭ oștenĭ, plinĭ de vrednicie rĕsboĭnică, și că aceștĭ oștenĭ maĭ avéŭ la spate încă pe atâțĭa, reservele. Atuncĭ, în orele de desnădăjduire, Țarul se adresă la generosul suflet al domnitoruluĭ Carol. Din ordinul împĕratuluĭ Alesandru, Marele Duce Nicolae (fratele împĕratuluĭ), trimise în 23 iulie (1877) principeluĭ Carol următórea telegramă: „*Vino în ajutorul nostru, trecĭ Dunărea pe unde voescĭ, cum voescĭ, sub ce condițiunĭ voescĭ, numaĭ vino însă maĭ ĭute, căcĭ ne prăpădesc Turciĭ. Causa creștină este perdută.*“ Iar Carol cu Româniĭ luĭ uitând, că Rușiĭ aŭ voit să'ĭ umilească, propuindu-le cu câte-va ḑile maĭ 'nainte, să coopereze numaĭ la transportul prisonierilor turcĭ, se grăbiră a năvăli peste Dunăre, iuțĭ ca săgețile trase de vechiĭ și vestițiĭ arcașĭ românĭ, pentru ca să ajute putericeĭ Rusiĭ în marea eĭ nevoie, și pentru a'ĭ scăpa onórea eĭ militară.

Aci e locul a aminti cuvintele cronicaruluĭ Urechĭă: „Așa norocesce Dumneḑeŭ pe ceĭ mîndri și falnicĭ, pentru să arate lucrurile omenescĭ cât sunt de fragede și

LUAREA GRIVIŢEI

30 August 1877.

26176

neadevěrate, și să dovedéscă, că Dumnedeŭ celor mîndri se pune împotrivă."

Carol I primi alianța și se duse (15 aug.) în Bulgaria (la Gorni-Studen,) să se 'nțelégă cu Țarul. Acesta îĭ oferi comandamentul asupra tutulor forțelor rusescĭ, carĭ împreună cu cele române avéŭ să înconjóre și să coprindă Plevna. In Domnitorul român întréga împărăție ruséscă își punea unica speranță de a șterge rușinea înfrîngerilor și de a căpăta isbânda. De aceia Țarul și întréga sa armată plinĭ de bucurie diceaŭ cu încredințare că: „principele Carol are să le aducă noroc." După aceĭa domnul se 'ntórse la Corabia, spre a conduce în persónă trecerea trupelor române peste Dunăre.

d Carol I înaintea Plevneĭ.—Luarea Griviței.

(21—30 aug. 1877).

7. Carol I fiind chemat în ajutor de Impěratul Rusieĭ Alexandru II, la Plevna, trecu Dunărea pe un pod de vase, pe la Corabia-Siliștióra (20 aug. 1877), în fruntea armateĭ séle, după ce tri- 1877
misese înainte cavaleria și antegarda, ca să-ĭ asigure și să-'ĭ înlesnéscă trecerea. La 21 August el sosi la Plevna și luâ comanda superióră peste întréga armată ruso-română, compusă din 35,000 Românĭ cu 108 tunurĭ și din 30,000 Rușĭ cu 282 tunurĭ. Un numěr tot așa de mare de Turcĭ, cu artilerie însă maĭ puțină, se întărise într'un chip minunat în *Plevna.* Acéstă cetate înconjurată jur înprejur cu délurĭ, cu muchĭ și creste numeróse, avé treĭ liniĭ de *tăbiĭ* séŭ redute. Intre aceste redute, maĭ bine de 20 la numěr, cea maĭ însemnată în direcția N. Est, era reduta d'asupra satuluĭ *Grivița,* numită de Turcĭ *Abdul-Kerim-tabia,* ĭar de Românĭ: *reduta cea mare dela Grivița.* In fața acesteĭa luâ posițiune divisiunea IV-a de infanterie română, restul trupelor nóstre fiind aședat în fața frontuluĭ nord al întăririlor Plevneĭ. Se ținu un consiliŭ de rěs-

boiŭ pentru începerea operaţiunilor : statul-major rusesc propunea un asalt imediat al tutulor întăririlor ; domnitorul Carol, după o cercetare amĕnunţită a teatruluĭ de luptă, şi cu esperienţa unuĭ adevĕrat tactician, era de părere contrariă ; el susţinea că nu se póte lua Plevna de cît print'un asalt regulat şi progresiv al redutelor, înaintându-se încet şi asigurându-se prin posiţiunĭ solide retragerea la spate. Urma a dovedit, că acesta era singurul plan bun care puté duce la isbîndă, dér starea de descurajare în care se găsea împĕratul cu întréga sa armiă reclama o faptă de arme grabnică şi strălucită, care să ridice moralul oştenilor după nişte înfrîngerĭ aşa de simţitóre. Se hotărî în fine un atac general preces de o bombardare, care ţinu patru dile ; în diua a doua (27 aug.) Românii avură cea d'ântêiŭ luptă deschisă cu Turcii, ea fu şi cel d'ântêiŭ atac isbutit dinaintea Plevneĭ, pentru că regimentul al XIII de dorobanţĭ, în cap cu locotenent-colonel Voĭnescu Serghie, coprinse un *redan* turcesc, ce era în dreptul reduteĭ Griviţa ; a treĭa-di (28 aug.) cavaleria roşiorilor, sub comanda coloneluluĭ Creţénu, respinse un corp d'al luĭ Osman, care încercase o eşire din Plevna. Ţarul felicitâ pre domn pentru vitejia ósteĭ séle şi bĕu în sănĕtatea „armateĭ române, vitéza aliată a armateĭ rusescĭ." Diua de 30 August însă, destinată pentru atacul general, păstra tinereĭ nóstre oştirĭ, pe lîngă perderĭ dureróse, o isbîndă strălucită : *luarea reduteĭ Griviţa.*

Comandantul şef, domnitorul Carol, regulase ca acéstă întaritură să fie atacată de 11 batalióne române şi de 3 batalióne rusescĭ. Ora 3 era hotărîtă pentru începerea operaţiuneĭ. Românii înaintéză în două colóne de atac : colóna divisiuniĭ III, după o distanţă de 900 metri ajunge pe délul din faţa

reduteĭ; aci ea descoperă cu uĭmire că între acest dél și redută maĭ este încă o vâlcea apărată de un retranșament. Momentul era dintre cele maĭ critice, dér nu maĭ pre sus de vrednicıa românéscă. Oștenii noștriĭ scobóră repede vâlcéua și urcă povîrnișul în plóĭa de glónțe dușmane; eĭ aŭ ajuns deja la cóma déluluĭ, aŭ dat pept cu vrăjmașiĭ, și ĭ-aŭ pus pe gónă; între acestea bravul maior Șonțu, care mergea în fruntea colóneĭ, cade d'o lovitură de mórte. Acum o surprindere și maĭ mare stăpînesce pe vitejiĭ Românĭ: în loc de o redută Grivița, eĭ vĕd douĕ, deopotrivă de marĭ și așeḑate ast-fel că de departe păreaŭ să fie numaĭ una singură. Ce să facă? Să dea înapoĭ era o rușine; să atace pe amêndouĕ de o dată, nu era cu putință. „Nainte copiĭ!“ le strigă colonelul Ipătescu, și vîrtoșiĭ dorobanțĭ trecênd prin treĭ șipote de glónțe și prin șrapnelele tunurilor, sunt deja la șanțul reduteĭ nr. 2 din față. „După mine băĭețĭ!“ le ḑice căpitanul Valter Mărăcinénu, sărind peste Turcĭ în șanț. Aci se încinge măcelul cel grósnic. Prima victimă este însușĭ căpitanul vitéz ce sărise întâiŭ. Cu dênsul împărtășesc aceĭașĭ sórtă doĭ căpitanĭ, un locotenent și patru sublocotenențĭ; 17 oficerĭ sunt rănițĭ, 1200 soldațĭ, ucișĭ séŭ în neputință de luptă, umplu șanțurile, dér companiile decimate, rĕmase fără oficerĭ, merg tot înainte la parapetul cel drept și înalt de 3 metri, și caută să intre în redută. In fine, Comandantul divisiuneĭ, vĕḑênd că orĭ-ce încercare e zadarnică, sună retragerea, pe cînd Turciĭ cu o sĕlbatică furie es din șanțurĭ, omóră în casne pe rănițĭ, pe morțĭ îĭ batjocoresc.

Intre acestea, colóna de atac a divisiuneĭ a IV-a pornise tot la ora 3, se apropiase de reduta Grivița No. 1 și în strigătul de *ura!* se avênta la asalt prin grindina de foc vĕrsată asupră-ĭ; silită a se retrage, ea încércă al doilea atac cu o rară bărbăție mărită încă prin presența domnitoruluĭ; este respinsă și de astă-dată; al treilea atac îl face împreună cu cele treĭ batalióne rusescĭ, care abĭa acum pe la ora 4½, intrase în luptă. „Nu vĕ lăsațĭ băețĭ, că vin Muscaliĭ să ĭa reduta, și ne fac de rușine“ strigaŭ braviĭ oficerĭ îndemnând pe oștenĭ să înfrunte viforul de glónțe și de ghĭulele; dér se vĕd silițĭ și acum să se retragă obosițĭ de luptă și coprinșĭ de desnădejde.—„Ce facețĭ copiĭ, îĭ întrébă Domnitorul.—„Ce să facem Măria Ta, rĕspunse un sergent de vênĕtorĭ, ne-aŭ

prăpădit păgînii și uite cîți aŭ maĭ rĕmas din noĭ.“ — „Cum? dise Suveranul, dar voĭ toţĭ cîţĭ sunteţi aicĭ sunteţĭ sdravenĭ și voinicĭ, și colo maĭ vĕd alţĭ tovarășĭ d'aĭ voștri. *Adunaţi-vĕ, mergeţĭ înainte cu vitejiă, ș'a vóstră va fi isbînda, voĭ veţĭ scăpa cinstea dileĭ de astă-dĭ.*“ Un puternic *ura* isbucni din peptul voĭnicilor vênĕtorĭ; cel d'al patrulea și ultim atac, condus de maiorul A. Candiano-Popescu, smulge în fine din mîna trufașuluĭ dușman acea redută ucigașă, cincĭ tunurĭ și un stég.

Ast-fel oștenii noștrii scapă cinstea nenorociteĭ dile de 30 August, care în atacul general al redutelor costase pe Rușĭ viaţa a 2,00') de soldaţĭ și 45 oficerĭ, fiind preste 10,200 răniţĭ. Cele două divisiunĭ române avură morţĭ: 15 oficerĭ și 1,333 soldaţĭ, ĭar răniţĭ 1,176. Cam scump plătită isbînda, însă era o dovadă pentru lumea întrégă, că n'a perit vîrtutea strămoșéscă din némul românesc; *Griviţa* venea să deschidă șirul isbîndilor viitóre: *Rahova*, *Plevna*, *Smîrdan* și *Vidin*, cartea de vitejiĭ a Românieĭ libere și neatîrnate.

e) Luarea Rahoveĭ.—Căderea Plevneĭ.

(9 și 28 Noembre 1877.)

8. Atacul general al Românilor și al Rușilor
1877 asupra Plevneĭ, din diua de 30 August (1877) avu de resultat cucerirea reduteĭ *Griviţa Nr. 1* de către Românĭ. Rușiĭ coprinsese în acea di două redute, dar Turciĭ, luând ofensiva chiar a doua di, ĭĭ goniră din ele.

Pe osteniĭ Românĭ însă nu'ĭ putură muta din loc. Româniĭ respinseră și al doilea atac (2 septembre) și făcură lucrărĭ de întărirĭ spre a se apropia de reduta Griviţa Nr. 2, pe care o și atacară în treĭ rîndurĭ: în prima dată (6 septembre) eĭ ajung pênĕ la parapet; în a doua (7 octobre) merg pênĕ la șanţul reduteĭ, în a treia în fine (séra de 7 octobre) gonesc pe Turcĭ din șanţ, ajung pe parapet și pogóră în redută; aci se încinge o luptă uriașă în timpul nopţiĭ; vrăjmașiĭ se adună din tóte părţile și copleșesc cu

26 76

Atacul Opanesuluĭ 28 Noemvrie 1877.

Trecerea pe dinaintea M. S. Regeluĭ Carol a celor d'ântêiŭ Turcĭ prinşĭ în rĕsboĭul de la Plevna 28 Noemvrie 1877.

Aut. Stabil. Socecŭ & Teclu. 26176.

numěrul pe îndrăsneţiĭ năvălitorĭ, carĭ după minunĭ de vitejie, sunt siliţĭ a se retrage cu simţitóre perderĭ.

Dar aceste eroice asalturĭ de redute, întreprinse de către armatele aliate, fură fără resultate practice pentru luarea Plevneĭ şi destul de păgubitóre, maĭ ales pentru Ruşĭ, carĭ perduse pênĕ aci preste 25,000 ómenĭ. De aceĭa împĕratul reveni în cele din urmă la planul dat încă de la început de domnitorul Carol: de a înconjura pe inimic într'un cerc de armate şi de a-ĭ tăĭa orĭ-ce comunicaţiune, silindu-l ast-fel prin fómete şi lipsă de muniţiĭ să se predea. Partea de sarcină, ce reveni Românilor, fu pe de o parte de a se întări prin liniĭ de apărare (contra-întărirĭ: şanţurĭ, paralele, galeriĭ de mină, redute) înaintea Plevneĭ, pe de alta de a coprinde oraşul *Rahova*. Amêndouĕ sarcinele eĭ le îndepliniră cu o îndemĕnare şi curagiŭ, ce aŭ minunat tótă lumea. In ḑiua de 7 noembre, pe cînd flotila şi artileria nóstră scufunda în Dunăre un monitor (bastiment de resboiŭ) turcesc, colonelul Slănicénu cu detaşamentul sĕŭ atacă *Rahova* şi ĭa o redută; Turciĭ părăsesc în timpul nopţiĭ (8 spre 9 noembre) oraşul îndreptându-se spre rîul *Schit*. Un batalion de dorobanţĭ îĭ aştepta la capul poduluĭ de la *Hîrlek* pe Schit; aci 600 dorobanţĭ Mehedinţenĭ, comandaţĭ de Căpitanul Merişescu, susţinură o luptă crîncenă timp de patru ore contra unuĭ vrăjmaş întreit la numĕr, silindu-l să se retragă cu marĭ perderĭ, şi să-şĭ caute trecĕtórea pe aĭurea. Româniĭ intrară în Rahova în strigătele de bucurie ale populaţiuneĭ bulgare şi române, unde aflară muniţiunĭ şi aprovisionărĭ bogate. Artileria, roşioriĭ şi maĭ ales dorobanţiĭ desfăşurară şi cu acéstă ocasiune un nespus eroism.

Marele duce Nicolae, scrise domnitoruluĭ Carol: „Am fost tot-d'a-una fericit a recunósce vitejia și solidele calitățĭ militare ale oștireĭ românescĭ. Isbînda dela Rahova aparține întrégă armelor române.“ Impěratul Alesandru dede ordin ca să se serbeze pe altar acéstă isbîndă, ĭar Comandantul suprem al oștilor românescĭ și rusescĭ, domnitorul Carol adresându se ostașilor sěĭ le spuse: „Luarea Rahoveĭ va fi scrisă cu litere neșterse în analele nóstre, alăturea cu luarea reduteĭ Grivița.“

9. Căderea Rahoveĭ trebuĭa s'aducă în curênd și pe acea a Plevneĭ. Osman-pașa sfîrșise provisiunile de hrană și munițiunile de rěsboiŭ, și fiind din tóte părțile împresurat, se hotărî a face o supremă încercare. In ḑiua de 28 noembre (1877)
1877 el îșĭ împărți armata în douě; 20,000 luptătorĭ îĭ luă cu sine, ca să-șĭ deschidă drum prin linia de împresurare din spre malul stîng al rîuluĭ Vid; alțĭ 20,000 îĭ lăsă să apere spatele și laturile armateĭ, cît timp acésta va face eșirea, avênd îndată s'o urmeze și dênșiĭ. Osman se aruncă cu furie asupra gardeĭ imperiale ruse și după treĭ ore de luptă îĭ sfărâmă douě liniĭ de apărare luându-ĭ 10 tunurĭ. Acum isbînda Turcilor atîrna dela sosirea celor 20,000 luptătorĭ lăsațĭ în urmă; aceștia însă nu maĭ veniaŭ, căcĭ eĭ fusese sdrobițĭ pe malul drept al Viduluĭ. Sub direcțiunea Domnitoruluĭ Carol divisia română a generaluluĭ Cerchez ocupase reduta *Grivița No. 2* și alte întărirĭ părăsite de Turcĭ, și intrând în Plevna apucase pela spate armia luĭ Osman; brigadele române Sachelarie și Borănescu, luând cu asalt posițiunea dela *Opanez*, pusese mîna pe un pașă, 2,000 prinșĭ, 3 tunurĭ și multă muniție; alțĭ 3,800 Turcĭ căḑuseră în mîna Rușilor; ĭar restul pênĕ la 20,000 fiind înghesuit în valea dintre oraș și malul drept

al Vidului, se predede Românilor de bună-voe. Osman-pașa aflând de acésta, vede că eșirea nu mai este cu putință și începe a se retrage sub focul viŭ al artileriei rusesci și al bateriilor române de pe muchia Opanezului. Lovit de un glonț la picior armata română pune mâna pe el. Ne mai putênd lupta, el capituléză împreună cu armata sa. Domnul Românilor asistă la defileul a 7,000 prisonieri Turci, și apoi împreună cu împěratul Rusiei și marele duce Nicolae intră (29 noembre 1877) în triumf în Plevna. 1877

Ast-fel, după cinci luni de împotrivire, orașul Plevna cădu în mâna învingětorilor. Onórea dilei de 28 noembre se cuvenea în mare parte oștenilor români, și mai ales vitézului lor Comandant, domnitorului Carol, care conduse atacul așa de minunat, și împedicâ reunirea celor douě armii turcesci în momentul hotărîtor. In tot timpul cît a ținut împresurarea și pênĕ la reîntórcerea sa în țéră, (15 decembre) domnitorul a fost neobosit, din revěrsatul zorilor și pênĕ târdiŭ nóptea călare pe cal, inspectând posițiunile, făcênd recunósceri, urmând din diferite baterii acțiunea luptei și dând ordinile cuvenite; visitând pe răniți la ambulanțe; petrecênd nóptea pe câmp în rîndurile armatei séle, împărtășind cu dênsa tóte greutățile, tóte trudele și pericolele. In acelaș timp în Bucuresci dómna Elisaveta cu inima-i duiósă îngrijia de oștenii suferindi, ca adevěrată *mamă a răniților*. Dar și oștenii noștrii s'aŭ arătat vrednici de Căpitanul lor: prin vîrtutea brațului lor, prin mărimea curagiului lor, prin răbdarea cu care a îndurat traiul greŭ al rĕsboiului în țéră străină, și prin hotărîrea cu care și-aŭ făcut datoria lor de osteni. De aceia împěratul Alexandru, ca și fratele sĕŭ, Marele duce Nicolae, arĕtară recunoscința lor Domnitorului, dicênd că: „*resultatele strălucite cari s'aŭ obținut înaintea Plevnei sunt datorite în mare parte cooperațiunei vitezei armate românesci, precum și impulsiunei ce trupele aliate primiaŭ dela comandantul lor imediat, al cărui curagiŭ și devotament către datoria de oștén ele le admiraŭ și se siliaŭ a imita.*“ De asemenea, generalul *Todleben,* vestitul apărător al Sevastopolei, în numele ge-

neralilor ruşĭ mulţămi domnuluĭ Carol *„pentru caracterul sĕŭ cavaleresc, pentru energia şi talentele militare prin carĭ a câştigat respectul, ĭubirea şi admiraţiunea tutulor.“* Carol la rêndul sĕŭ era în drept a adresa oştenilor sĕĭ următorul ordin de ḑi: *„Povestea faptelor mărețe ale trecutuluĭ voĭ aţĭ îmbogăţit-o cu povestea faptelor nu maĭ puţin marĭ ce aţĭ săvîrşit, şi cartea vécurilor va păstra pe neştersele eĭ foĭ numele acestor fapte, alăturĭ de numele vostru. Atuncĭ cînd veţĭ ajunge la căminele vóstre, în oraşele, satele şi cătunele în care v'aţĭ născut, veţĭ spune părinţilor, fraţilor şi rudelor vóstre, ce aţĭ făcut pentru ţară. Bĕtrâniĭ vĕ vor asculta amintindu-şĭ din vremile de mărire ale némuluĭ romănesc de carĭ din moşĭ, strămoşĭ aŭ auḑit; tineriĭ vor vedea în voĭ esemplul însufleţit al datoriilor lor viitóre, ĭar măréţa figură a Românieĭ va privi mîndră şi liniştită, căcĭ vecĭnică 'ĭ va fi viaţa pe cîtă vreme va avea fiĭ cu inimĭ calde şi braţe voĭnice ca ale vóstre.“*

Desfăcêndu-se armata de Vest, împĕratul Alexandru se 'ntórse în Rusia, lăsând pe generaliĭ sĕĭ să conducă rĕsboiul maĭ departe; armia română primi ordin de concentrare în jurul Vidinuluĭ, ĭar Suveranul nostru, după ce luă tóte mĕsurile pentru viitórele operaţiunĭ rĕsboĭnice, se'ntórse la Bucurescĭ, chemat fiind de afacerile Statuluĭ. O ĭarnă grea, de mult nepomenită, cu crivĕţ îngheţat şi viscolos şi zăpadă mare acoperise văile dunărene. Călare numaĭ, de la Poradim pênă la Nicopole, domnitorul putu strĕbate calea, şi în ḑiua de 15 decembre, după o absenţă de cincĭ lunĭ de ḑile, marele Căpitan de la Plevna, moştén al slaveĭ familieĭ séle şi a némuluĭ românesc, intră în capitala Românieĭ; ca un isbînditor roman, ca un împĕrat, el merge d'a dreptul la Capitoliul cetăţiĭ, în délul Mitropolieĭ, să mulţăméscă maĭ ântêiŭ Dumneḑeuluĭ, care 'mparte biruinţele şi apără causele drepte ale popórelor; apoĭ trecu în parlamentul român, unde rosti aceste patriotice cuvinte deputaţilor şi senatorilor ţĕriĭ:

„In anul 1866, cînd am pus picĭorul pe pământul românesc, am venit maĭ ântâiŭ în mijlocul representaţiuneĭ naţionale spre a spune ţĕriĭ, că din acea ḑi, vom împărtăşi împreună sórta cea bună ca şi pe cea rea. Un-spreḑece anĭ aŭ trecut de atuncĭ. Multe greutăţĭ, multe nevoĭ am avut de învins. De şése lunĭ marĭ şi însemnate evenimente s'aŭ petrecut. Locul meŭ, în asemenea împrejurărĭ, era în fruntea ósteĭ care apăra moşia românéscă, onórea

și neatîrnarea eĭ. Ţéra scie cum armata 'șĭ-a făcut datoria, cum ea a realisat speranţele puse într'ênsa justificând și nestrămutata mea încredere. Intorcêndu-mĕ de pe cîmpul de luptă astă-ḑĭ cînd cele maĭ scumpe din dorințele dela 1866 s'aŭ îndeplinit, am voit a veni ĭarăși în mijlocul d-vóstră spre a vĕ mulţumi de felicitările ce mĭ-aţĭ transmis prin delegaţiunea însărcinată a mĕ întîmpina în Bulgaria. Din fericire, evenimentele aŭ mers maĭ repede de cît se credea, și astă-ḑĭ avem o nouă pagină de înscris în istoria nóstră: căderea Plevneĭ. Sciŭ și am simţit că ţéra a fost într'un cuget unită cu mine în tóte grelele împrejurărĭ prin carĭ am trecut, și că ea a tresăltat de bucurie la auḑirea izbîndelor armateĭ nóstre. Sunt mîndru că am fost în capul eĭ cînd 'șĭ-a vĕrsat sângele pentru independenţa scumpeĭ nóstre patrie. Dumneḑeŭ să bine-cuvinteze România de sine stătătóre și să întăréscă pururea vitéza nóstră armată!“

La aceste cuvinte, preşedintele Adunăreĭ deputaților, C. A Rosetti a rĕspuns:

„Măria Ta, aĭ primit coróna Principatelor-Unite numaĭ după ce ţi s'a dat încredinţarea că poporul român, din sate și din orașe, neclintit rĕmâne în tóte anticile séle virtuţĭ. Ţéra te-a ales căcĭ eștĭ din seminţia celor carĭ conduc o naţiune la deplinirea destinărilor eĭ. Și Căpitanul, și oștirea arĕtară celor carĭ nu maĭ credéŭ, că din vultur, vultur nasce, din stejar, stejar cresce. Cu spada ta aĭ împrospĕtat în graniţele Balcanilor scrisórea neștérsă a independenţeĭ române. Istoria va înregistra încă ca gloriă a Măriei tale, și faptul ce oferă România, aprópe unic în analele popórelor, d'a trece ḑilele grele ale unuĭ mare resbel și ale uneĭ marĭ trecerĭ de oștirĭ străine cu tóte libertăţile constituţionale neatinse. Fie bine venit în Capitala Românilor Căpitanul și domnul constituţional, care din vitejia sa făcu scut hotarelor și neatîrnăreĭ ţĕriĭ, ĭară din virtuţile sale, temelia neclintită a legilor. Naţiunea hotărîtă a te urma pe calea cea marĕ, strigă din noŭ din inimă și într'o singură voce: să trăescĭ Măria ta! să trăĭască Dómna Românilor, dulcea mîngăĭetóre a răniţilor!“

f) Smîrdan. — Vidin.

12 şi 15 ian. 1878).

10. Căderea Plevneĭ, datorită în mare parte vitejieĭ şi arteĭ militare a Românilor, deschise Ruşilor drumul la Constantinopole, şi depărtâ de România un rĕsboiŭ ofensiv din partea Turcilor. Domnitorul Carol voi acum să se facă stăpîn pe ţĕrmul dunărén dela Rahova în sus pênĕ la Vidin, şi să coprindă acéstă cetate vestită prin întăriturile sale. Deşi ĭarna era fórte aspră şi înaintată, trupele române, sub comanda generaluluĭ Haralambie, se adunară sub zidurile Vidinuluĭ, după ce coprinseră Cibru-Lom şi Arcer-Palanca (10 dec.) şi în 29 Dec., sub conducerea coloneluluĭ D. Lecca, Nazir-mahala. Comandantul Vidinuluĭ *Izzet-paşa,* avênd o garnisonă de 12,000 ómenĭ, ca să facă maĭ grea împresurarea, ridicase maĭ multe întăriturĭ în afară de linia forturilor cetăţiĭ; între aceste întăriturĭ, cele maĭ importante eraŭ *Smîrdan* şi *Inova*, pe care Româniĭ trebuĭaŭ să le coprindă înainte de a începe atacul Vidinuluĭ.

1878 In ḑiua de 12 ianuarie 1878 oşteniĭ românĭ, 18,000 la numĕr, cu 84 tunurĭ, osebit de artileria dela Calafat şi Cĭupercenĭ, începură atacul pe tótă linia. Treĭ întărirĭ fură luate fără mare greutate ; Smârdan şi Inova avênd treĭ redute, dederă însă maĭ mult de lucru trupelor de sub comanda generaluluĭ *Cerchez.* La semnul ataculuĭ trupele comandate de loc.-colonel Cotruţ atacă de front una din redute. Maior *Stoĭlov*, cu şése companiĭ, profitâ de céţa désă, ce era în acea ḑi, se strecurâ repede printr'un şanţ vechiŭ, şi se aruncâ ca un trăsnet peste parapetul reduteĭ. Turciĭ surprinşĭ sunt luaţĭ la baionetă şi loviţĭ cu patul pusceĭ ; în timpul încăĭerăriĭ so-

sesce maiorul *Teleman* cu noĭ trupe și în strigătul de *ura ;* ambiĭ maiorĭ coprind reduta, pĕtrund în satul *Smârdan*, unde se începe o luptă desperată, pe ulițe, prin curțĭ, prin case, pênĕ ce Turciĭ sunt silițĭ a se retrage spre Inova.

A doua redută se ĭa de maiorul *Ulescu*; cînd Turciĭ vĕd pe Românĭ că trec prin apă pênĕ la brîŭ ca s'ajungă la a treĭa redută, fug spre Vidin. Incercarea lor de a doua ḑi de a recuceri posițiunile perdute nu isbutesce. Româniĭ luptă cu bărbăție, ofițeriĭ, în rênd cu soldațiĭ; peste 400 Turcĭ sunt ucișĭ, 300 sunt făcuțĭ prisonierĭ; 4 tunurĭ, unele încă încărcate, și multe munițiunĭ cad în mâna armateĭ nóstre; dér și dênsa are 120 morțĭ, din carĭ 4 oficerĭ.

A treĭa ḑi după victoria de la Smîrdan (15 ian.) începe bombardarea Vidinuluĭ de pe amêndouĕ malurile Dunăriĭ, și ține 9 ḑile; cetatea arde în flacărĭ; locuitoriĭ adușĭ la desnădăjduire silesc pe Comandantul militar să capituleze; în momentul acesta critic sosesce încă scirea că Rușiĭ aŭ încheĭat cu Turciĭ armistițiul de la *Adrianopole* (19 ian.) și prin urmare ostilitățile trebuiră să înceteze. Trupele turcescĭ predară armateĭ românescĭ Vidinul și Belgradjicul (14 februarie).

Cu acésta rĕsboiul turco-ruso-român se încheiă. Rusia, uĭtând pe aliatul sĕŭ de la Plevna, înlăturând România, impune Porțiĭ tractatul dela *San-Stefano*(19 febr. 1878) prin care Turcia de fapt era desființată. Europa însă intervine și reguléză alt-fel lucrurile prin *tractatul dela Berlin* (1 iulie 1878). 1878
Acest tractat recunósce independența Românieĭ, dér îngădue pe Rușĭ de a lua partea Basarabieĭ, ce fusese restituită Moldoveĭ la 1856 prin tractatul de Paris. In schimbul Basarabieĭ, se dede Românieĭ Dobrogea cu delta Dunăriĭ și insula Șerpilor.

g) Preliminările păciĭ dela San-Stefano și tractatul dela Berlin. — Retrocedarea Basarabieĭ.

(febr.—iulie 1878.)

De îndată ce armatele rusescĭ nu maĭ avură a se teme de Osman-pașa și de oștile luĭ din Plevna, isbîndile le fură pe deplin asigurate. Generalul Gurco trece vĕrfurile Balcanilor, coprinde Sofia și înaintéză spre Philipopolĭ. 32,000 Turcĭ depun armele la pasul Șipca; Suleiman-pașa e înfrînt la Philipopolĭ; nicĭ-o armată turcă nu maĭ există; Turcia trebue să priméscă condițiunile impuse de învingĕtor în orașul Adrianopole (19 ianuarie 1878). Aceste condițiunĭ ale armistițiuluĭ eraŭ: crearea Bulgarieĭ în principat autonom și tributar, independența și crescerea teritorială a Muntenegruluĭ, Serbieĭ și Românieĭ, administrațiune autonomă pentru Bosnia și Herțegovina și despăgubirĭ de rĕsboiŭ din partea Porțiĭ. Armistițiul fu în curînd urmat de așa numitele *preliminariĭ* de pace dela San-Stefano (19 febr. 1878), prin care se hotăra următórele pentru România (art. 5): „Sublima-Pórtă recunósce independența Românieĭ, care va face să valoreze drepturile sale la o despăgubire ce se va desbate de către ambele părțĭ.“ (Art. 8): „Trupele de ocupațiune rusescĭ în Bulgaria vor păstra în curs de doĭ anĭ comunicațiunile lor cu Rusia nu numaĭ prin România, dér și prin porturile Măreĭ-Negre, Varna și Burgas, unde vor puté organisa, cît va ține ocupațiunea, depositele necesariĭ.“ (Art. 19): Intre cesiunile teritoriale, ce Turcia trebue să dea Rusieĭ, drept despăgubire, este și „sandjakul Tulceĭ, adică districtele Kilia, Sulina, Mahmudie, Isakcea, Tulcea, Măcin, Babadagh, Hîrșova, Küstendje și Megid'e, precum și insulele Delteĭ și insula Șerpilor. Nedorind a'șĭ anexa acest teritoriŭ și insulele Delteĭ, Rusia îșĭ reservă facultatea de a le schimba cu partea Basarabieĭ, deslipită prin tractatul din 1856.“ Aceste hotărîrĭ despre noĭ și ale nóstre eraŭ luate, nu numaĭ fără ca Guvernul român să fi fost măcar consultat, ci fiind înlăturat chĭar. Româniĭ se credéŭ în drept a tracta cu Turcia pe acelaș picĭor egal ca și Rușiĭ, pentru cuvîntul că aceștia recunoscuse în chip oficial armata română ca avênd posițiune și calitate de armată aliată, și că România devenise de fapt independentă; urma decĭ ca în acéstă calitate ea să ĭa parte la negocierile de pace, precum luase și la luptele ce precese acele negocierĭ. Ru-

sia însă nu permise însărcinatuluĭ din partea guvernuluĭ român, să se amestice la încheĭerea armistițiuluĭ ca și a păciĭ de la San Stefano, ḑicênd că „independența României nefiind încă recunoscută de Europa, statul român nu póte lua parte la acte internaționale de suveranitate exterióră“. Cu alte cuvinte la vreme de pericol și de nevoĭe împĕratul Rusieĭ profită de alianța Românieĭ; după victorie însă voĭa să o considere încă ca vasală a Turcieĭ, și să dispună de ea, ca și cum nu ar fi independentă. Cum se regulaŭ interesele Românieĭ, se vede fórte lămurit din articolele preliminariĭ maĭ sus menționate. Pe de o parte se recunósce independența Românieĭ, — ca cum acéstă independență nu o câștigase Româniĭ prin sacrificiile lor propriĭ, prin vitejia soldaților noștri, prin sângele a maĭ mult de 10,000 de bravĭ, morțĭ în câmpiile Bulgarieĭ. Pe de altă parte se îngădue armatelor rusescĭ să cutreere România în timp de doĭ anĭ, și să-șĭ întocméscă deposite într'ênsa, s'o ocupe adică milităresce, după obiceiŭ. Ceva maĭ mult: Rusia era legată prin convențiunea ce încheĭase cu guvernul român la 4 Aprilie 1877 „să respecte integritatea Românieĭ în hotarele eĭ“; și acum îĭ impunea ca: „o cestiune de onóre și de demnitate națională“, ca „o necesitate politică“, să priméscă a i se lua Basarabia în schimbul Dobrogeĭ. Acésta era rĕsplata pentru tóte jertfele Românilor, pentru ajutorul ce eĭ dedese Rusieĭ în minutele cele maĭ critice în care se póte găsi vre-o dată un beligerant; Româniĭ sperase, că ajutând un aliat ca cel rusesc, décă nu vor avé ceva să câștige, cel puțin vor putea păstra cea-ce a avut; décă nu li se va înapoia Basarabia întrégă, ce pe nedrept li se răpise în 1812, cel puțin nu li se va smulge bucățica, ce marele puterĭ europene le-o restituise în 1856

La nedreptățĭ așa de marĭ, Româniĭ sciură să opună împotrivirĭ și maĭ marĭ. Guvernul român, condus de Ión Brătianu, începu o luptă pe calea diplomatică nu maĭ puțin vrednică de admirat, de cât aceea ce o avusese Româniĭ pe cîmpul de rĕsboiŭ: protestărĭ, memoriĭ, misiunĭ pe la curțĭ și pe la împĕrațĭ, lunĭ întregĭ presa și opiniunea europénă nu s'a ocupat de cît de causa Românieĭ, de nedreptatea strigătóre a puterniculuĭ față de nobilul și generosul sĕŭ aliat. „Contra forțeĭ nu e resistență, ḑicea aprigul ministru de Externe, d. Cogălniceanu; dér credem că d'asupra forțeĭ

este opiniunea publică și consciința umană. Décă perdem teritoriul, nu voim cel puțin să perdem și onorul nostru.“ Cabinetul din Petersburg, silit să se esplice, declară că „Convențiunea fiind făcută în vederea rĕsboiuluĭ cu Turcia, Rusia, prin art. 2 se îngajase a apăra și a garanta pe tótă linia drepturile Românieĭ și integritatea teritoriuluĭ contra Turcieĭ *numaĭ*. Astă stipulaţie *nu* se raportă la Rusia.“ Va să dică: „mĕ îndatorez să te apĕr ca să nu te înghiță altul, dér acéstă îndatorire îmĭ dă dreptul ca eŭ să te înghiț. Mă-ta nu umblă să mi te crescă, ci umblă să mi te prăpădéscă.“ Ministrul Ignatiew spunea lucrul și maĭ pe față: „Convențiunea, dice el, s'a încheĭat pentru casul cînd România ar rĕmâne neutră; a încetat însă, din momentul ce dênsa a luat parte la rĕsboiŭ“. Cu alte cuvinte: diplomatul recunósce că „trebue să respectez pe un neutral, însă pe un amic, care m'a scăpat de mórte și de rușine, am dreptul să-l despoiŭ.“

Camera și Senatul Românieĭ respingênd propunerea Rusieĭ de a schimba Basarabia cu Dobrogea (26 ian. 1878), căcĭ România nu avea nicĭ o palmă de loc de vîndare, Cabinetul rusesc consideră acest vot „ca o ofensă directă adusă Impĕratuluĭ și ca un act de ostilitate contra Rusieĭ.“ De aci maĭ ântêiŭ amerințărĭ: „Rusia este hotărîtă cu tóte strigătele de protest ale Românieĭ, d'a lua Basarabia chiar cu forța: décă România va opune împotrivire armată, ea-ĭ va fi fatală.“ „Décă avețĭ de gînd să protestațĭ și să vĕ împotrivițĭ la esecutarea articoluluĭ 8 din tractatul de San Stefano, Impĕratul va ordona ocuparea Românieĭ și desarmarea oștireĭ române.“ Invingĕtorul însă dela Plevna, Carol I, trimise vorbă împĕrătesculuĭ sĕŭ aliat: să-șĭ aducă aminte cum scie armata română să-șĭ facă datoria; „dênsa nu va suferi, dér, să fie desarmată fără a fi maĭ întâiŭ strivită cu Domnul eĭ în frunte.“ Amerințărilor rusescĭ urmară fapte de silnicie: autoritățile ruse rĕmase în țéră nu maĭ ținură sémă de convențiunea din 4 Aprile și sequestrară drumurile de fer; trecerea trupelor prin principat avea caracterul uneĭ ocupațiunĭ, maĭ ales în Basarabia română; Rușiĭ se 'ntăriseră în maĭ multe posițiunĭ strategice, și chiar la porțile Capitaleĭ. Domnitorul ordonă oștilor române să ĭa și ele posițiunĭ pe linia Slatina-Pitescĭ-Tîrgoviște, și protestéză energic la Petersburg cerênd evacuarea Românieĭ de trupele rusescĭ. Ión Brătianu, Președintele Consiliuluĭ, se duce în misiune la

Viena și la Berlin pentru a pune pept la pretențiunile nedrepte ale Rușilor cu un moment maĭ 'nainte. Ministrul țĕriĭ la Petersburg, generalul Ion Ghica, se rechémă în téră.

Ast-fel staŭ lucrurile, cînd puterile europene hotărîră să se adune un congres la Berlin pentru diua de 1/13 Iunie 1878. In 20 ședințe ale séle acest congres cercetâ tractatul preliminar dela San Stefano. In ședința a decea (19 iunie) fură ascultațĭ representanțiĭ Românieĭ, d-niĭ I. Brătianu și Cogălnicénu, asupra drepturilor și dorințelor țĕriĭ nóstre. Amêndouĭ bărbațiĭ de Stat arĕtară că „după dreptate nicĭ-o parte a teritoriuluĭ nu trebuie deslipită de România; reînapoĭerea uneĭ părțĭ din Basarabia către principatul Moldoveĭ, prin tractatul dela 1856, a fost un act de dreptate din partea Europeĭ, căcĭ trunchierea dela 1812 nu putea să se îndreptățéscă nicĭ prin faptul, nicĭ prin dreptul de cucerire"; cerură ca pămênturile Românieĭ să nu fie supuse la un drept de trecere, pe cît timp va ține ocupațiunea armatelor ruse în Bulgaria; insulele și gurele Dunăreĭ împreună cu insula Șerpilor să se înapoieze Românieĭ; guvernul imperial al Rusieĭ să acorde Românilor o despăgubire de rĕsboiŭ, proporționată cu oștirile ce dênșiĭ aŭ pus în mișcare; în fine independența Românieĭ să fie recunoscută definitiv și pe de'ntreg de către Europa, precum și garanția reală a neutralitățiĭ séle. Congresul însă, preocupat maĭ mult de a stabili o pace statornică în Europa, de cît de dreptatea causeĭ române, hotărî retrocedarea Basarabieĭ reclamată cu insistență și persistință de Rusia; însă în acelaș timp recunoscu „că Româniĭ aŭ fost tratațĭ cam aspru, și că compensațiunea ce li se oferă prin preliminările dela San-Stefano nu este suficientă." Tractatul se subscrise la 1 iulie (1878). Printr'ênsul (art. 43) se recunósce independența Românieĭ cu egalitatea confesiunilor și credințelor religióse pentru folosința drepturilor civile și politice; în schimbul Basarabieĭ, ce se întórce Rusieĭ, se dă statuluĭ român: delta Dunăriĭ, insula Șerpilor, sandgĭacul Tulceĭ și ținutul coprins, la Sudul Dobrogeĭ, de o linie care începe dela Silistra și se termină la sud de Mangalia, pe marea Négră (art. 45 și 46); Bulgaria este constituită în principat autonom și tributar, sub suzeranitatea Sultanuluĭ; se hotărasce ca fortărețele de pe malul drept al Dunăriĭ dela Porțile de fer pênĕ la gurile rîuluĭ, să fie desființate și să nu se maĭ pótă ridica altele nouĭ; nicĭ un vas de rĕs-

boiŭ nu va putea să plutéscă în josul Porţilor de fer, afară de vasele ușóre pentru poliţia fluviuluĭ. România va fi representată în Comisiunea europénă a Dunăriĭ (art. 52). Rusia se obligă de a termina trecerea trupelor sale prin România și evacuarea completă a acestuĭ principat în timp de treĭ lunĭ dela 'ncheĭerea tractatuluĭ (art. 22). Cele-alte cererĭ ale delegaţilor românĭ, și cea maĭ importantă pentru viitorul patrieĭ nóstre: garanţia neutralităţiĭ, n'aŭ fost luate în desbatere. Cabinetul rus declarase maĭ nainte (ian. 1878) că „décă ideia neutralisăriĭ RomânieĬ se va ridica în sînul Congresuluĭ, Rusia o va respinge ca o ofensă directă". Și cu tóte aceste, România de la vecinií sěĭ suferise maĭ mult. Turciĭ eraŭ desfiinţaţĭ, Rușiĭ însă, în secolul al 19-lea maĭ periculoșĭ de cât eraŭ Turciĭ înainte, îșĭ ţinéŭ o ușă deschisă pentru viitor: eĭ nu vroĭaŭ să se lege, că d'aci înainte, vor lăsa România în pace și nu vor maĭ încălca teritoriul eĭ. România se împotrivise energic propunerilor de cesiune făcute de un puternic stat ca Rusia; acum însă, înaintea voinţeĭ colective a Europeĭ, ea se înclină cu resignaţiune, dér cu demnitate, și cedând Rusieĭ Basarabia, ea luă de la Europa gurile Dunăriĭ și Dobrogea ca un semn al importanţeĭ sale crescânde în Orientul Europeĭ. Și dovadă că împotrivirea eĭ nu făcuse de cât să-ĭ măréscă stima faţă chiar de Rusia, este că cel d'ântâiŭ stat, care s'a grăbit a'ĭ recunósce independenţa și a-șĭ numi ministru reședinte în România a fost Rusia (aug. 1878), și că îndată după ratificarea tractatuluĭ de Berlin, cabinetul imperial din Petersburg exprimă el ântâiŭ „dorinţa de a pune din noŭ relaţiunile séle cu România pe piciorul uneĭ amiciţiĭ france și cordiale". Guvernul român desfăcu reservele și miliţiile, restabilind armata pe picior de pace; camera și senatul autorisă pe guvern de a retrage autorităţile civile și militare din Basarabia, d'a lua în posesiune delta Dunăriĭ și Dobrogea și d'a convoca imediat adunările constituante, carĭ să modifice art. 7 din constituţie, în privinţa împământeniriĭ străinilor (28 și 30 sept. 1878), în sensul tractatuluĭ de la Berlin. Constituanta votéză acéstă modificare (6 și 11 octobre, 1879), ștergênd diferenţele de cult și de religiune, fără a jigni însă interesele naţionale și materiale ale ţěriĭ.

Urmarea acesteĭ politice înţelepte făcu ca independenţa RomânieĬ să fie recunoscută de tóte statele europene (1880), și ca România să intre în concertul statelor li-

bere și pe deplin suverane. Recăpětând încrederea de sine, încrederea în virtutea lor presentă și viitóre, Românii își stabiliră ast-fel posițiunea lor națională, își asigurară o situațiune trainică a statului lor, și de atunci acesta intră în cumpĕna trebilor orientale ca un factor puternic de ordine, de stabilitate și de progres.

Acéstă posițiune eĭ o datorau virtuților reînviate a vechilor colonii a marelui Impĕrat Traian, marelui lor domn și Căpitan Carol I, și consiliarilor sĕĭ în acești timpi de grea cumpĕnă și de ageră luptă. Acum (14 marte 1881) venia Carol I să 'și încununeze nobila sa operă începută în 1866, făurind la strigătul: „prin noi înșine“ coróna regală a României din tunurile dușmane, luate pe câmpiile bulgare, în lupta pentru independența patriei și pentru libertatea unui popor vecin.

14. România regat. — Ceĭ opt anĭ de pênĕ acum aĭ domnieĭ Regeluĭ Carol I.

A. Proclamarea Regatuluĭ și încoronarea Regeluĭ Carol I. *(14 Martie și 10 Maiŭ 1881).*

1. Independența Românieĭ, datorită bărbățieĭ ostașilor eĭ și înțelepcĭuniĭ domnitoruluĭ Carol, fiind recunoscută de tóte puterile europene, în urma tractatuluĭ de la Berlin, nu maĭ rĕmânea, pentru ca ea să devină certă și hotărîtă, de cît *înălțarea Românieĭ la rangul de Regat.* In diua
1881 de 14 Martie 1881 Adunările legĭuitóre votară în unanimitate proĭectul de lege, prin care România ĭea rangul de regat și domnitorul eĭ pe acela de rege. Proclamarea regatuluĭ fu primită și serbătorită de întréga țară în timp de 8 dile; tóte statele suverane se grăbiră a o recunósce și a saluta pe primul rege al Românieĭ.

Nimenĭ nu zugrăvesce maĭ bine însemnătatea actuluĭ săvîrșit de cât însușĭ Carol I, rostind următórele cuvinte representanților țeriĭ: „Mare și solemn este momentul, în care representanțiĭ națiuniĭ aŭ venit în gĭurul meŭ, spre a-mĭ supune hotărîrea unanimă a Corpurilor Legĭuitóre. El începe o fóĭe nouă în cartea în care stă scrisă viața poporuluĭ român și încheĭe o periódă plină de lupte și de greutățĭ, dar și bogată în bărbătescĭ silințe, în eroice fapte. In acest moment voiŭ repeta ceea-ce am spus tot-d'a-una, că *voința națiuniĭ a fost pururea călĕuza Domnieĭ mele.* De cincĭ-spre-dece anĭ sunt Domnul înconjurat cu dragostea și cu încrederea națiuneĭ; aceste sentimente dilele bune le-aŭ înveselit, dilele grele le-aŭ întărit între noĭ. Mîndru dér am fost ca Domn, scump 'mĭ-a fost acest nume pe care s'a revĕrsat în trecut rade de glorie și de mărire; pentru viitor însă România a credut că este necesar și conform cu întinderea, cu însemnătatea și cu puterea dobêndită și manifestată prin acte neîndoelnice și carĭ aŭ înălțat numele eĭ de a se proclama în Regat. *Nu dér pentru mine personal, ci pentru mărirea țĕriĭ mele*

primesc titlul care exprimă dorința cea maĭ vie, care arde de atâta timp în peptul fie-căruĭ român, dér care nu schimbă întru nimic legăturile strînse stabilite între națiune și mine, și care aŭ dovedit cât sunt de tarĭ evenimentele ce le-am petrecut împreună. Fie ca primul Rege al Românieĭ să se bucure de aceĭași ĭubire ca acel care pênĕ astă-dĭ a fost și rĕmâne domnul eĭ; **căcĭ pentru mine, dragostea acestuĭ nobil și vitéz popor, căruĭ am dat inima și sufletul meŭ, este maĭ scumpă și maĭ prețiósă de cât tóte mă-ririle carĭ înconjóră Coróna!"**

La 10 Maiŭ (1881) avu loc încoronarea: după sfințirea corónelor regale în curtea Mitropolieĭ și aducerea lor în sala tronuluĭ din palatul țĕriĭ, regele, în fața augusteĭ Séle sociĭ, a Principeluĭ Leopold de Hohenzollern, fratele Majestățiĭ Séle, cu ceĭ douĭ fiĭ aĭ sĕĭ, Ferdinand și Carol, a representanților țĕriĭ, a cleruluĭ, a tutulor corpurilor constituite ale Statuluĭ și a delegaților din județe, primind coróna din mâna Președinteluĭ Senatuluĭ dise, între alte, următórele cuvinte: „Primesc cu mîndrie, ca simbol al independențeĭ și al tărieĭ Românieĭ, acéstă coróna, tăĭată dintr'un tun stropit cu sângele vitejilor noștri, sânțită de Biserică. Ea va fi păstrată ca o comóră prețiósă, amintind momentele grele și timpurile glorióse ce am străbătut împreună; ea va arĕta generațiunilor viitóre voĭnicia Românilor de estimpĭ și unirea care a domnit între țéră și domn. Să ne unim dér, în fața acestor stégurĭ, carĭ aŭ strălucit pe câmpul de onóre; în fața acesteĭ coróne, emblemă a Regatuluĭ, împrejurul căreĭa națiunea strîngă-se ca ostașiĭ împrejurul drapeluluĭ, să ne unim în strigarea scumpă inimilor nóstre: Să trăĭască ĭubita nóstră Româniă, astădĭ incoronată prin virtuțile séle civice și militare". Și rostind acestea, regele 'șĭ-a ridicat coróna d'asupra capuluĭ. Regina s'a încununat cu o simplă coróna de aur, pe care însă faptele séle generóse, calitățile înalte ale inimiĭ și spirituluĭ sĕŭ, aŭ împodobit'o și o împodobesc dilnic cu o podóbă prețiósă și neperitóre strălucire. Patru dile aŭ ținut serbările pentru încoronare: defilarea armateĭ, a delegațiunilor, a carelor, cortegelor istorice și grupurilor simbolice ale arteĭ, comerciuluĭ, industrieĭ și societăților din Bucurescĭ. Tot cu acéstă ocasiune se institui și ordinul (decorațiunea) *Corónei Românieĭ.*

Ast-fel diua de 10 Maiŭ căpătâ o întreită însemnătate pentru țéră: la 10 Maiŭ 1866 Carol I, chemat la tronul

României, intrâ în Bucuresci; la 10 Maiŭ 1877 se proclamâ independența; la 10 Maiŭ 1881, se înălțâ România la trépta de regat.

B. Opt anĭ de pênĕ acum aĭ domnieĭ regeluĭ Carol I.

(1881—1889)

2. Ródele strălucite ale uneĭ muncĭ fără preget pentru mărirea și tăria Românieĭ, independența și regatul fură pentru regele Carol tot atîtea îmboldirĭ spornice pentru a desĕvîrși opera la care de 15 anĭ se devotase cu inima și trupul.

Noua posițiune a Statuluĭ român impunea regeluĭ grijĭ și maĭ marĭ, pe lângă mĕsură și energie, pĕtrundere și hotărîre, noblețe de caracter și jertfire, ce nicĭ-odată nu 'ĭ-a lipsit. A afirma tăria Statuluĭ în afară, apărându-ĭ vrednicia și interesele naționale, politice și economice, a întemeĭa și desvolta Statul înlăuntru, prin instituțiunĭ, legĭ și bună administrațiune, aŭ fost și este ideia de căpetenie, misiunea înaltă la care a cugetat și cugetă Suveranul nostru, ḑiua și nóptea.

O privire repede asupra actelor maĭ însemnate în aceștĭ din urmă opt anĭ, va arĕta întemeĭată acéstă judecată,

Tractatul de Paris (1856) institui o comisiune europénă. compusă din representanțiĭ celor 7 puterĭ contractante cu sarcina de a face navigabile gurile Dunăriĭ de la Isakcea pênĕ la Marea-Négră. Prin tractatul de Berlin (1878) căpătâ și România dreptul de a fi representată în acéstă comisiune, pe picĭor de o completă egalitate de drepturĭ cu cele-alte state. Tractatul de la Berlin (art. 55) maĭ prevedea încă: — că un regulament de navigațiune. de poliție fluvială și de supraveghĭare de la Galațĭ pênĕ la Porțile de Fer, se va elabora de comisiunea europénă, asistată fiind de delegațiĭ statelor riverane, (adică România, Bulgaria și Serbia), și că esistența ulterióră a comisiuneĭ europene era a fi din noŭ discutată. Rusia dorea, dacă nu desființarea

comisiuneĭ europene, dar scóterea de sub controlul acesteĭa, a brațuluĭ Kilia, care intrase pe jumĕtate în stăpânirea eĭ. Austria dorea să capete o preponderanță pe Dunăre din punctul unde înceta comisiunea europénă (Galațĭ). România se apărâ energic în contra amînduror încercărilor. Pentru înlăturarea acestor neînțelegerĭ se adună o conferință la Londra (Februarie 1883). România nefiind admisă cu drepturĭ egale ca cele-alte state, ci numaĭ cu vot consultativ, nu voi să ĭa parte la lucrărĭ, protestâ contra hotărîrilor luate fără participarea eĭ, și declarându-le neobligatoriĭ pentru dênsa, comunicâ în mod formal că nu recunósce tractatul de la Londra din 10 Martie 1883. Acéstă atitudine energică întru apĕrarea intereselor țĕriĭ și a principiuluĭ libertățeĭ Dunăriĭ „de care, dicea regele Carol, destinele Românieĭ aŭ fost tot-d'auna și rĕmân legate", fu încununată cu deplin succes; căcĭ Austria se muiâ și nu maĭ insistă asupra pretențiunilor sale. Numaĭ Rusia, iarășĭ nesocotind drepturile suverane ale Românieĭ, aplicâ pe teritoriul sĕŭ, fără a ne întreba maĭ departe, hotărîrea conferințeĭ, depărtând de la brațul Kilieĭ controlul comisiuneĭ europeane.

Aceĭașĭ posițiune independentă regele Carol sciu să păstreze țĕriĭ și în afacerea convențiunilor comerciale. Cel d'ântâiŭ tractat comercial încheiat de România a fost tractatul cu Austro-Ungaria din a. 1875, ce a servit de bază relațiunilor nóstre comerciale cu strĕinătatea. Incheiat maĭ mult în interese politice de cât economice, România fusese silită a face printr'ênsul maĭ multe concesiunĭ, tocmaĭ pentru ca să îmbieze statele europene să intre în legăturĭ internaționale cu dênsa. Situațiunea țĕriĭ fiind astă-dĭ cu totul schimbată atât politicesce cât și economicesce, convențiunea din 1875 nu maĭ fu reînoită la espirarea eĭ în anul 1885. Recunóscerea Suveranitățiĭ sale nu maĭ avea România să o céră, căcĭ deja o poseda. Țelul politiceĭ eĭ comerciale era, de a rădica pedicele ce esistaŭ pentru crearea uneĭ industriĭ naționale, ocrotind'o în contra concurențiĭ strĕine. Pe acéstă cale s'aŭ așternut nouile convențiunĭ comerciale. Acésta înlesni guvernuluĭ român mijlocul de a ocroti óre-carĭ industriĭ naționale, ce nu putéŭ lupta cu concurența austro-ungară, și de a încheĭa cu cele-alte state convențiunĭ comerciale cu mult maĭ avantagióse. Ast-fel fură tractatele cu Elveția (26 maiŭ 1886), Anglia

(14 noemb. 1886), Rusia (5 decem. 1886), și maĭ ales cu Germania (17 februare 1887), și cu Turcia (10 noemb. 1887). Tóte aceste tratate espiră în vara anuluĭ 1892.

Cestiunea regulăriĭ fruntariilor cu Austro-Ungaria, care dedese nascere la numeróse contestațiunĭ, și-a găsit o deslegare nu maĭ puțin favorabilă intereselor nóstre prin Convențiunea de delimitare din 25 noembre 1887. Tractate și convențiunĭ consulare desființară drepturile de protecțiune, ce unele puterĭ exercitaŭ asupra uneĭ categoriĭ de persóne, carĭ fără de a fi cetățenĭ românĭ nu se bucuraŭ de o altă naționalitate (Convenția cu Austro-Ungaria, 2 maiŭ 1887, la care a aderat Francia, Germania și Anglia).

Puternic contribui la independența internă rĕscumpĕrarea drumurilor de fer din mâna companieĭ ce le deținea, ridicêndu-se prin acésta străinilor orĭ ce amestec în trebile interióre ale țĕriĭ nóstre. Grație acesteĭ rĕscumpĕrărĭ făcute în condițiunile cele maĭ bune, statul a putut să-șĭ construiască el singur cele-alte liniĭ ferate, prin inginerĭ românĭ și pe un preț de patru și cincĭ orĭ maĭ eftin de cât maĭ 'nainte. Ast-fel România posedă aprópe 3,000 kilometri de căĭ ferate, cu un venit net de 10,200,000 leĭ, pe când în 1875 n'avea nicĭ pe jumĕtate kilometri și un venit numaĭ de 2,800,000 leĭ.

In acest timp creditul țĕriĭ s'a înființat atât pentru stat cât și pentru particularĭ. Unde pênĕ în 1883 dobênda era de $10^{0}/_{0}$ și $12^{0}/_{0}$ pe an, ea a scădut la $5^{0}/_{0}$ și $6^{0}/_{0}$. In 1880 fu fundată Banca Națională, care a adus țĕriĭ serviciĭ însemnate, desființând cămătăria și scăpând pe neguțătoriĭ pămîntenĭ din ghiarele bancherilor strĕinĭ; ea a scădut procentul la $6^{0}/_{0}$ și chiar la $5^{0}/_{0}$, și a ridicat numaĭ mișcarea eĭ bănéscă la 742 milióne leĭ. Creditul funciar rural din 374,000 leĭ scrisurĭ funciare puse în circulațiune în 1873, are astă-dĭ (1887) 114 milióne, ĭar operațiunile séle de la $^{1}/_{2}$ milion în 1873 s'aŭ rădicat la 268 milióne. Acelaș sbor repede aŭ luat și operațiunile creditului funciar urban: din $3^{1}/_{2}$ milióne în 1875, la $60^{1}/_{2}$ milióne în 1887, ĭar emisiunea scrisurilor funciare a crescut de la 2,800,000 leĭ (1875) la $58^{1}/_{2}$ milióne (1887). Clasa rurală, cea care avé maĭ mult trebuință de capital și 'l găsea maĭ cu anevoĭe și cu învoĭelĭ grele, a aflat în instituțiunea Caselor de credit agricol (1881) tot ajutorul și ușurarea. *Casele de eco-*

nomiĭ înființate în 1880 aŭ isbutit să economiséscă în 7 anĭ numaĭ, preste 8 milióne leĭ, întindêndu-'șĭ operațiunile anuale pênĕ la $18^1/_2$ milióne, ĭar Casa de Depuuerĭ și Consemnațiĭ, pênĕ la 361 milióne. Tóte aceste cifre dovedesc, că guvernul regeluĭ Carol I întărind posițiunea Românieĭ a dat mijlóce națiuneĭ de a propăși prin muncă și economie și de a-'șĭ îmbunĕtăți starea eĭ morală și materială. — Administrațiunea financelor a primit o transformare radicală, făcênd să dispară deficitele și așeḑând budgetele pe base traĭnice; veniturile Statuluĭ s'aŭ întreit, fără ca sarcinile în realitate să se fi îngreuiat; în 1866 venitul era numaĭ de 49 milióne leĭ, și cu un deficit de 20 milióne; în 1888 venitul este de 142 milióne și fără nicĭ un deficit.

Regele Carol a voit și voesce să aĭbă o Româniе tare, pentru că, ḑice Suveranul nostru *„nimenĭ nu scie ce viitorul ascunde în sînul sĕŭ, noĭ însă scim că trebue să ne pregătim, să ne întărim și să ne răzîmăm numaĭ pe propria nóstră putere“*. Un stat fie cât de mic, când este bine înzestrat cu instituțiunĭ militarescĭ, și când virtutea militară a prins rădĕcinĭ adîncĭ în inima poporuluĭ, n'are de nimenĭ a se teme, căcĭ tot-d'auna el 'șĭ va face datoria, și va fi ținut în sémă și respectat chiar de statele cele marĭ; dovadă próspătă la acésta fură înseșĭ evenimentele rĕsboiuluĭ ruso-turc, când România, décă n'ar fi avut brațul vîrtos înarmat, și pe Căpitanul eĭ vitejesce însuflețit, nu numaĭ că nimic n'ar fi câștigat, dar ar fi perdut și tótă moștenirea părintéscă, — o-dată cu îngenuchiarea Turcieĭ. De aceĭa una din cele maĭ însemnate preocupărĭ ale regeluĭ a fost și este armata; prin inițiativa și îngrijirea sea înaltă se creară nouĭ regimente de dorobanțĭ, de călărașĭ și de reserve; se înmulțiră scolile militare pentru ofiçerĭ, se îmbunĕtăți armamentul artilerieĭ și infanterieĭ, se deschiseră arsenale, stabilimente militare de tot felul, se construiră căsărmĭ, se întocmi marina, cheltuindu-se pentru tóte acestea în acești ḑece anĭ din urmă suma de 252' , milióne

Deoesbit de acésta se puse în lucrare planul unuĭ sistem de fortificațiunĭ în gĭurul Bucurescilor și între Focșanĭ și Galațĭ. Aceste fortificațiunĭ, carĭ pentru Bucurescĭ sunt aprópe gata, vor pune în posițiune armata română să țină pept unuĭ dușman de ḑece orĭ maĭ numeros. Urmând o politică cu totul de pace, în legătură strînsă cu liga păciĭ, formată de Germania, Italia și Austria, Suve-

ranul nostru n'are alţĭ duşmanĭ în afară de cât pe inimiciĭ păciĭ, şi se pregătesce de rĕsboiŭ, tocmaĭ pentru a trăi în pace, şi a asigura ţěriĭ o lungă cale de linisce şi de prosperitate. Dovadă de acéstă politică înţeléptă şi prevĕḑĕtóre este purtarea guvernuluĭ român în cestiunea conflictuluĭ sêrbo-bulgar, căcĭ nu numaĭ că n'a aţîţat focul în Orient, ci din contra a căutat să-l potoléscă şi să aducă la pace şi înfrăţire amêndouĕ popórele învrăjbite. Şi în semn de încredere din partea Europeĭ, tractatul de pace dintre Serbia şi Bulgaria s'a încheiat în Bucurescĭ (1886).

Ca şef suprem al armateĭ regele Carol veghiază pentru ca ea să-'şĭ facă datoria în timp de pace, cum 'şĭ-a făcut şi în timp de rĕsboiŭ; el caută să întreţină într'ênsa adevĕratul spirit ostăşesc prin amintirea luptelor trecute, prin sĕrbătorirea isbînḑilor câştigate, prin sfaturĭ înţelepte şi bărbătescĭ la orĭ-ce ocasiune şi printr'o severă disciplină. „Cea maĭ sacră a vóstră datorie, oştenilor, ḑice regele, este a servi patria cu ascultare nemărginită şi devotament plin de credinţă." „Ântăia datorie a soldatuluĭ este de a păstra ordinea şi legalitatea; disciplina este sufletul armateĭ." In fie-care an la 30 August şi 28 Noembre, el serbéză în mijlocul oştenilor amintirea eroilor căḑuţĭ la Griviţa şi Plevna, şi onórea armateĭ române. La Plevna a ridicat un monument-paraclis pentru sufletele vitejilor picaţĭ în rĕsboiul trecut; printr'o lege (1879) s'a regulat pensiunea cuvenită familielor ofiçerilor morţĭ şi răniţĭ pe câmpul de rĕsboiŭ; mijlóce de traiŭ şi funcţiunĭ civile s'aŭ reservat sub-oficerilor, brigadierilor, caporalilor şi soldaţilor, după eşirea lor din şirurile armateĭ; s'a asigurat posiţiunea oficerilor şi înaintarea în grade, în fine s'a făcut din armată o mare familie îmbrăţişând pe toţĭ fiiĭ ţĕriĭ.

Incetând rĕsboiul pentru independenţă, regele 'şĭ-a îndreptat privirile cu tótă atenţiunea asupra organisaţiuneĭ interne, căcĭ, ḑice el, „luptele pacĭnice pe tĕrîmul organisăriĭ interióre cer câte-odată maĭ multă stăruinţă şi tărie de cât chiar luptele sîngeróse de pe câmpul de rĕsboiŭ". Buna stare fisică, morală şi socială a ţĕranuluĭ plugar a format obiectul uneĭ întregĭ legislaţiunĭ; pentru neînstrăinarea proprietăţiĭ rurale a sătenilor împroprietăriţĭ (1879); pentru vînḑarea în loturĭ pe la ţĕranĭ a bunurilor Statuluĭ; pentru tocmelele agricole, împroprietărirea însurăţeilor, (peste 50,000 familiĭ), înfiinţarea spitalelor şi ambu-

lanţelor rurale; scăderea dării personale de la 18 la 6 leĭ şi desfiinţarea eĭ pentru reserviştiĭ şi pàrinţiĭ călăraşilor; instituirea şi organisarea judecătoriilor comunale şi de ocóle; îmulţirea şcolilor sătescĭ, de care spune regele: „Tot-d'a-una am avut şi voiŭ avé un deosebit interes pentru instrucţiunea primară, care este şi trebue să fie temelia învĕţătureĭ nóstre populare; prin ea se pune ântâiŭ în inimile tinerimeĭ semênţa sentimentuluĭ religios şi naţional. *In diua aceĭa voiŭ fi pe deplin mulţămit, când fie-care român va sci să scrie şi să citéscă, căcĭ atuncĭ traiul sĕŭ moral şi material va fi asigurat.*" Preste 2 milióne leĭ se consacră în fie-care an pentru şcólele primare rurale, şi $2^1/_2$ milióne pentru cele urbane, ĭar budgetul în total al Ministeruluĭ Instrucţiuneĭ publice, care în 1866 era numaĭ de $4^1/_2$ milióne, a trecut adĭ peste 11 milióne. Liceele şi gimnasiile, scolile normale de câteşĭ-trele gradele, şcolile secundare de fete de asemenea s'aŭ îmulţit şi completat, ca şi Universitatea din Bucurescĭ prin înfiinţarea facultăţiĭ de Theologie (1884), şi Universitatea din Iaşĭ prin înfiinţarea facultăţiĭ de Medicină (1882).

Biserica română deveni autocefală (1885), decĭ egală cu cele-alte bisericĭ ale uneĭ sfinte sobornicescĭ şi apostolicescĭ bisericĭ de rĕsărit; cu acésta se puse capăt orĭ-căruĭ amestec strĕin în treburile nóstre bisericescĭ, amestec, care în trecut avusese nisce urmărĭ aşa de rele: ca înstrĕinarea averilor mănăstirescĭ şi întrebuinţarea ideiĭ ortodoxe ca unéltă neprielnică independinţiĭ politice a statuluĭ. Regele Carol „cunoscênd credinţa nestrămutată a poporuluĭ în religiunea strămoşéscă, ne spune el, din cea d'ântêiŭ di şi în tot timpul domnieĭ mele am avut dinaintea ochilor meĭ un ţel constant, mărirea şi întărirea bisericeĭ române, pentru ca ea să rĕmână acea mare instituţie naţională de Stat, pe care poporul român să se pótă tot-d'a-una sprijini". El 'şĭ-a întors privirile asupra monumentelor celor vechĭ ale ţĕreĭ şi a dispus reedificarea şi restaurarea lor: în 1881 s'a început reparaţiunea celor maĭ multe mănăstirĭ şi bisericĭ cădute în ruină; în 1885 s'a terminat reclădirea bisericeĭ episcopale a Curţeĭ de Argeş şi s'a readus la vechĭa eĭ strălucire, după o lucrare de 10 anĭ şi o cheltuĭală de $1^1/_2$ milion leĭ; ea s'a sfinţit din noŭ cu mare pompă în 12 octombre 1886; în anul următor (23 aprilie 1887) s'a deschis drept-credincĭoşilor catedrala Mitropolieĭ din Iaşĭ, tot aşa de frumos

împodobită; în curênd se vor termina și restaurările începute la m-rea Trisfetite din Iași, Mitropolia din Tîrgoviște, biserica Sf. Dumitru din Craiova, Sf. Ión din Piatra, etc. In 1879 Regele a visitat Dobrogea și a dispus ajutorarea bisericelor de orĭ-ce rit, din acea provincie, ĭar în orașul Constanța s'a înălțat o frumósă catedrală, ce acum se zugrăvesce.

Potrivit progreselor sĕvêrșite de națiune pe tóte căile, regele Carol nu numaĭ că a lăsat poporul român să se bucure de libertățile cele maĭ complete, dar a făcut legĭ încă carĭ să garanteze libertatea și secretul votuluĭ, revisuind Constituțiunea și alcătuind o nouĕ lege electorală (1884) și comunală (1887). El a isbutit, cu tóte luptele vieţeĭ constituționale, să întemeĭeze stabilitatea guvernamentală, căcĭ în curs de 17 anĭ (1871—1888) nu a schimbat de cât douĕ cabinete: cel conservator *L. Catargiu* (1871—1876) și cel liberal *I. C. Brătianu* (24 ĭul. 1876—23 marte 1888). Décă primul a luat frênele guvernuluĭ în momente critice, când Regele voĭa chĭar să abdice, în urma incidentuluĭ din sala Slătinénu (10 marte 1871), când o cétă de turburătorĭ spărsese gémurile unde era adunată colonia germană la un banchet presidat de representantul Germanieĭ, — cabinetul Brătianu nu maĭ puțin a fost chemat la cârma țĕriĭ într'un timp de mare învălmășélă în lăuntru, de conflagrațiune în întréga peninsulă balcanică. El a avut să lupte cu multe greutățĭ, maĭ cu sémă în timpul rĕsboiuluĭ; și a desfășurat o activitate neobosită, pricepută și patriotică.

Un act de cel maĭ viŭ interes pentru viitoruĭ Românieĭ fu și regularea succesiuniĭ la tron. Constituțiunea (art. 82 și 83) stabilesce ereditatea în familia Hohenzollern, declarând că tronul revine descendenților direcțĭ și legitimĭ aĭ regeluĭ Carol în linie masculină și în ordine de primogenitură; în lipsă de moștenitorĭ direcțĭ, sunt chemațĭ, [illegible] aceiașĭ ordine de primogenitură, frațiĭ suveranuluĭ se[illegible] noscenitoriĭ lor direcțĭ și legitimĭ, pînă la stingerea completă a dinastieĭ. La 3 Noembrie 1869, Regele s'a căsătorit cu Principesa Elisaveta de Wied, o femeiă superióră prin duhul sĕŭ înalt, model de soțiă și de suverană. Din nenorocire, o căsătorie așa de fericită a rĕmas pênĕ acum fără moștenitorĭ de sex bărbătesc; chiar și unicul copil, o fetiță, domnița Maria, a fost smulsă din brațele inconsolabililor părințĭ, încă pênĕ a

nu atinge vêrsta de 4 anĭ. „S'a rupt, într'adevĕr, dice regele, în cercul restrîns al familieĭ nóstre, cea maĭ duĭósă legătură, însă o legătură maĭ tare ne unesce acum cu familia nóstră cea mare: poporul român.“ Tocmaĭ pentru a cimenta acéstă legătură și a garanta stabilitatea și siguranța Românieĭ în viitor, regele și poporul român, fără a perde un minut măcar dulcea speranță de a vedea născêndu-se un moscenitor direct, a primit cu recunoscință adesiunea dată de Alteța regală Prințul Anton de Hohenzollern, părintele suveranuluĭ nostru, în calitate de cap al familieĭ, precum și de întréga sa familie Hohenzollern, la prescripțiunile constituționale în privința succesiuneĭ, precum și designarea de moscenitor presumtiv a prințuluĭ *Ferdinand*, fiul al doilea al prințuluĭ Leopold de Hohenzollern, fratele Majestățiĭ Séle.

3. Ast-fel în a. 1866 Carol I de Hohenzollern, chemat de poporul român, a venit în mijlocul 1866

luĭ cu hotărîre nestrămutată de a lucra, a lupta, a suferi chiar pentru dênsul, pentru fericirea și mărirea luĭ. Se împlinesce aprópe un pătrar de secol, și cârmaciul stă neclintit la locul sĕŭ de onóre, înfruntând cu bărbăție și cu linisce senină tóte primejdiile, tóte greutățile, mergênd pururea înainte către un țel mare și glorios. Tînĕr numaĭ de 27 anĭ, când s'a suit pe tronul Românieĭ, el s'a oțelit în luptele de tóte ḑilele, și cu dênsul s'a 'ntărit și poporul român. Când tunul a început să bubue preste Dunăre, el a tras strămoșésca spadă și a reînviat ḑilele de glorie și de vitejie ale Românilor; în fruntea uneĭ armate creată și însuflețită de dênsul, el a dobêndit neatîrnarea țĕriĭ și coróna de rege pe câmpul de lupte; și ce a câștigat prin brațul vitéz al oștireĭ, a consolidat apoĭ prin muncă, abnegațiune și minte cumpănită.

Astăḑĭ România este o țéră liberă și suverană, cu o politică bine lămurită, cu o posițiune tare și respectată, stăpînă pe destinele eĭ și trebuinciósă păciĭ europene, civilisațiuniĭ omenescĭ. Fruntașul eĭ este în acelaș timp mîndria eĭ, siguranța eĭ, pavĕḑa eĭ ocrotitóre. Intre dênsa și regele eĭ în curs de 23 de anĭ a domnit pururea cea maĭ desĕvîrșită dragoste, cea maĭ neturburată înțelegere. De aceia regele Carol póte ḑice: „*Privim viitorul cu încredere, fiind-că Statul nostru e stabilit pe o temelie solidă și tăria mea este rezemată pe dragostea poporuluĭ și vitejia armateĭ.*"

In împlinirea greleĭ și înalteĭ séle misiunĭ, Regele a luat sfatul unor bărbațĭ eminențĭ, convinșĭ de puterea națiuneĭ și de viitorul românesc. Un sfetnic înțelept, sprijinitor puternic și călduros ĭ-a fost însușĭ augustul sĕŭ tată, cetățénul român *Carol Anton de Hohenzollern,* care pênĕ

la mórtea sea (1885) a lucrat cu tărie pentru 1885
consolidarea statuluĭ român. Inboldirĭ generóse a primit el de la augusta sa mumă, *principessa Iosefina*, care scria Adunăriĭ Naționale în Bucurescĭ pentru Suveranul nostru: „Cu cît îl vețĭ iubi maĭ mult și cu cît voĭŭ fi maĭ fericită și mîndră că vi l'am dat, cu atît maĭ mult mĕ voĭŭ ruga cu căldură pentru fericirea Românieĭ.“ Tovarășă nedespărțită la ḑile bune și rele, la speranțe nețĕrmurite ca și la decepțiunĭ, la sfaturĭ drepte și acte generóse, a fost și este Majestatea Sea **Regina Elisaveta**, femeiă genială, întreită regină a poesieĭ, a artelor și a măritreĭ române, cu inima deschisă la tot ce e mare, nobil, bun și frumos, și înzestrată cu tóte virtuțile casnice. In timpul rĕsboiuluĭ, pe cînd regele Carol lupta bărbătesce în fruntea vitejilor sĕĭ la Plevna, femeĭa-regină întocmea spitalul sĕŭ particular în Bucurescĭ, îngrijind singură pe rănițĭ; în mijlocul sociilor, a mamelor, a surorilor oștenilor, făcea scamă pentru ambulanță, împletea cunune vitejilor morțĭ pentru patriă, înduĭoșa Cerul cu rugĭ ferbințĭ pentru ocrotirea Românieĭ, pentru isbânda armelor române. Cînd, după întórcerea păciĭ, femeile oferă augusteĭ lor suverane chipul eĭ săpat în marmură legând ranele oștenilor, Elisaveta-regina, în modestia ce-ĭ șéde așa de bine, vede în acel chip „nu numaĭ pe Sine, ci pe tóte câte aŭ adus aceléșĭ sacrificiĭ, pe tóte câte aŭ adus aceĭașĭ ĭubire“ ĭar monumentul nu-l socotesce a fi al sĕŭ, ci „monumentul tutulor femeilor române, carĭ, ca și eroiĭ noștri, șĭ-aŭ făcut datoria lor către țară“. Se înalță din ruină biserica Curțiĭ de Argeș; se înzestréză cu odóre de aur, argint și petre scumpe, dar nu este odor maĭ prețios, maĭ cu pietate hărăzit și maĭ cu măestrie lucrat de cît Sfînta Evangelie scrisă și

împodobită frumos cu o rĕbdare îngerescă de însășĭ mâna Regineĭ nóstre, „întru amintirea prea ĭubiteĭ și singureĭ séle copile Maria.“ Iubind tot ce are maĭ scump poporul român: limbă, literatură poporană, datinele și portul național, Regina a cîntat în măestrite versurĭ frumusețile Românieĭ, *legendele Carpaților, povestele Peleșuluĭ*, și a legat de numele sĕŭ literar: *Carmen Silva*, gloria și renumele însușĭ al patrieĭ nóstre. Grație exemplulu̦ĭ dat de dênsa, iĭa, fota și mărama țĕrănéscă aŭ ajuns vestmîntul de onóre, nu numaĭ în Palatul regal, dar cu el se mândresc chĭar și suveranele Europeĭ; tot prin sprijinul eĭ industria casnică se maĭ păstréză încă. Munca, respectul datorieĭ, pietatea și moralitatea, virtuțĭ înfloritóre în casa regéscă, exercită cea maĭ fericită înrăurire asupra poporuluĭ și asupra țĕriĭ. In fine, Regele Carol a găsit un ajutor statornic în înțelepciunea, energia și priceperea bărbaților de stat aĭ Românieĭ, la carĭ a făcut apel în diferite împrejurărĭ. Intre aceștia, cel care a avut conducerea afacerilor publice în ceĭ din urmă 12 anĭ, este d. I. C. Brătianu, al căruia devotament pentru Rege și pentru Patrie fu în tot timpul la înălțimea greutăților, ce trebuiaŭ învinse. D. I. Brătianu face parte din acea fericită generațiune, care numaĭ în curs de 30 anĭ a putut să realiseze *unirea*, *dinastia*, *constituțiunea*, *independența* și *regatul*, într'un cuvênt *națiunea*, în puterile și viitorul căreia ea tot-d'auna a credut, tot-d'auna a sperat, reconstituind, reorganisând și întărind statul român, sub direcțiunea luminată a unuĭ rege înțelept și mărinimos. Este o fericire a constata că Suveranul nostru aprețuesce cu căldură și cu merit serviciile aduse țĕriĭ de Primul-Ministru al sĕŭ, când cu ocasiunea odiosuluĭ atentat

asupra vieţeĭ luĭ I. C. Brătianu (2 decembre 1880) 1880
scrie ast-fel acestuia: „Regina şi Eŭ dorim a'ţĭ arăta cât inimile nóstre împărtăşesc veselia şi iubirea generală care te încongĭură, şi cît de ferbinte unim urările nóstre ca Providenţa să vegheze asupra înţeleptuluĭ patriot, să dea putere ageruluĭ bărbat de Stat, stimatuluĭ şi iubituluĭ român care, împreună cu tovarăşiĭ sĕĭ de lupte şi de silinţe, vede astă-ḑĭ încununată marea operă naţională, la care şi eŭ sunt mîndru şi fericit că am putut conlucra."

In a. 1869 Carol I. punênd temelia Castelu- 1869
luĭ sĕŭ Peleş din Sinaia, a ḑis: „Să se ridice acest castel şi să fie într'o ḑi légănul dinastieĭ nóstre şi a ţĕriĭ!" După 14 anĭ, când măréţa
clădire s'a sfîrşit şi inaugurat, (25 Sept. 1883), 1883
acelaş suveran rostesce, ca primul rege al Românieĭ: „Am clădit acest castel ca un semn traĭnic că dinastia, alésă liber de naţiune, este adînc înrădĕcinată în acéstă frumósă Ţéră şi că rĕsplătim dragostea poporuluĭ nostru cu încrederea nemărginită care avem în viitorul scumpeĭ nóstre patriĭ."

Fie ca acéstă încredere să nu o desminţă generaţiunile presente şi viitóre; ci, pĕtrunse de sentimentul datorieĭ, înflăcărate de un amor luminat de patrie, ele să ţină sus şi neatins drapelul, pe care stă scris: *Carol* şi *România*, *dinastia Hohenzollern* şi *Constituţiunea*. Ele să nu uĭte că rolul naţiuneĭ române în cestiunea Orientuluĭ încă nu e sfîrşit, că misiunea eĭ istorică în noua cale, ce i s'a deschis, este abĭa la început, că ḑile de încercărĭ şi maĭ marĭ o aştéptă, şi atîrnă numaĭ de la munca, înţelepcĭunea şi energia lor, de la chipul cum vor sci să-şi reculégă şi să-şĭ conducă puterile morale şi materiale, ca regatul Romă-

nieĭ să fie pururea stăvilarul tare al civilisațiuneĭ europene la Dunăre. In fine ele nu numaĭ să păstreze moștenirea prețiósă a părinților, dar să o transmiță întărită și înbogățită urmașilor, și orĭ-cât de puternic ar fi vîrtejul patimilor și luptelor ḑilnice, orĭ-cât de înfricoșată primejdia, ele să privéscă cu încredere la regele Carol și să-ĭ ḑică, împreună cu marele cetățén C. A. Rosetti: *„Căpitane și domn constituțional, din vitejia ta aĭ făcut scut hotarelor și neatîrnăriĭ țěriĭ, ĭar din virtuțile têle, temelia neclintită a legilor!“*

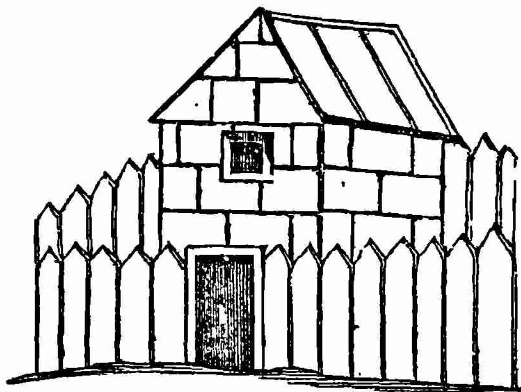
FINE.

Tab. I.

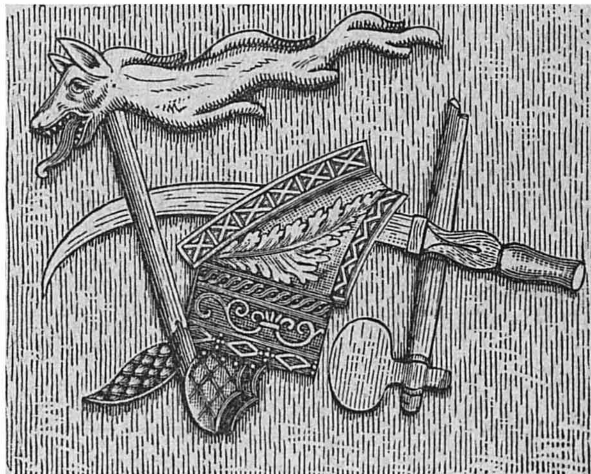
Luptătorul

Dac

Casă dacă.

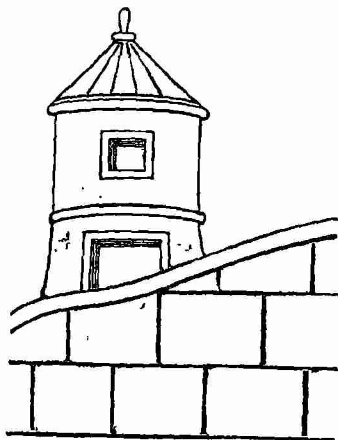

Stégul și armele dace.

Tab. II.

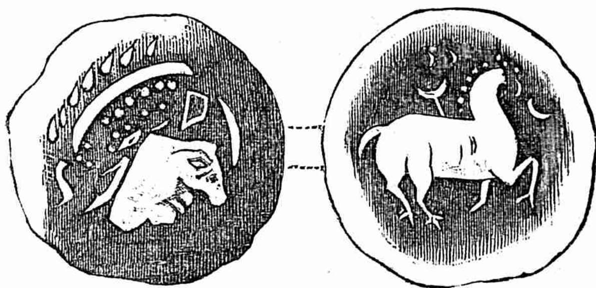
Femeile dace ard de viuĭ pe romaniĭ căḑuţĭ robĭ.

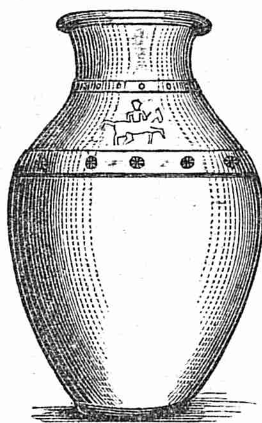
Turn de cetăţue dacă.

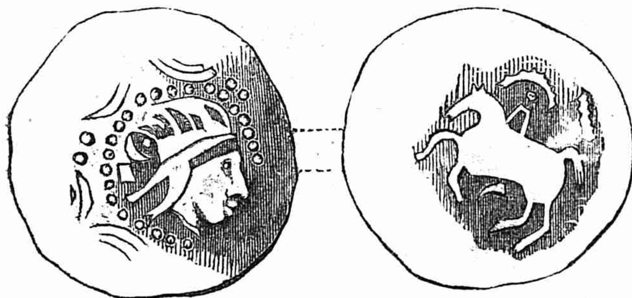
Daciĭ atacă cu berbecele tabăra Romanilor.

Banĭ dacĭ de argint.

Vas dac găsit la Zimnicea.

Banĭ dacĭ de argint.

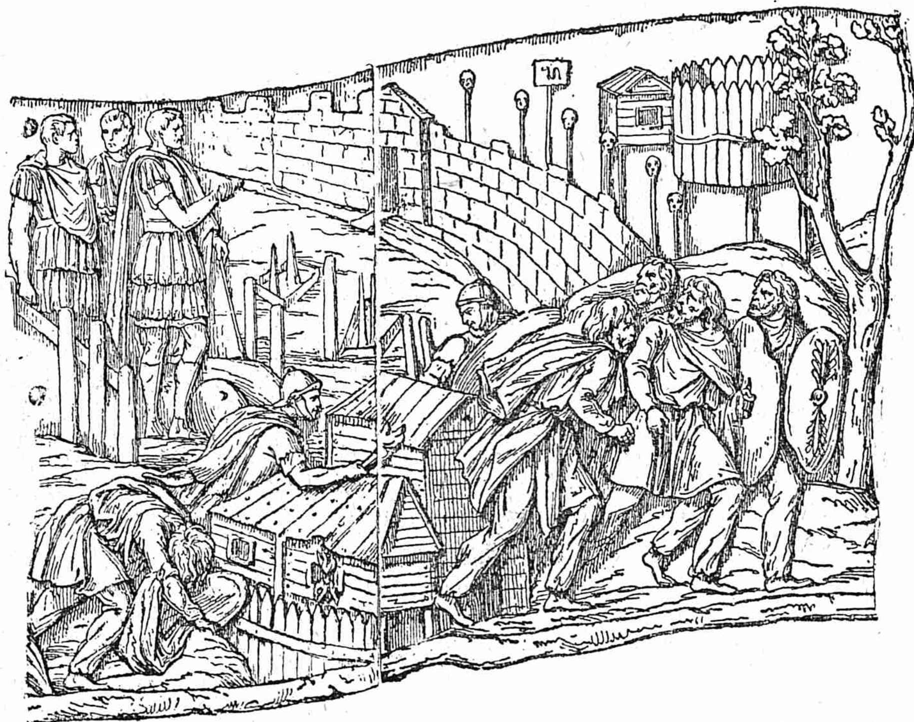

DECEBAL
Regele Dacilor.

TRAIAN
Impěratul Romanilor.

Tab. VI.

Traian d'inaintea uneĭ tabere dace. — Romaniĭ ard un sat dac.

Lupta între Romanĭ și Dacĭ aprópe de Tape.

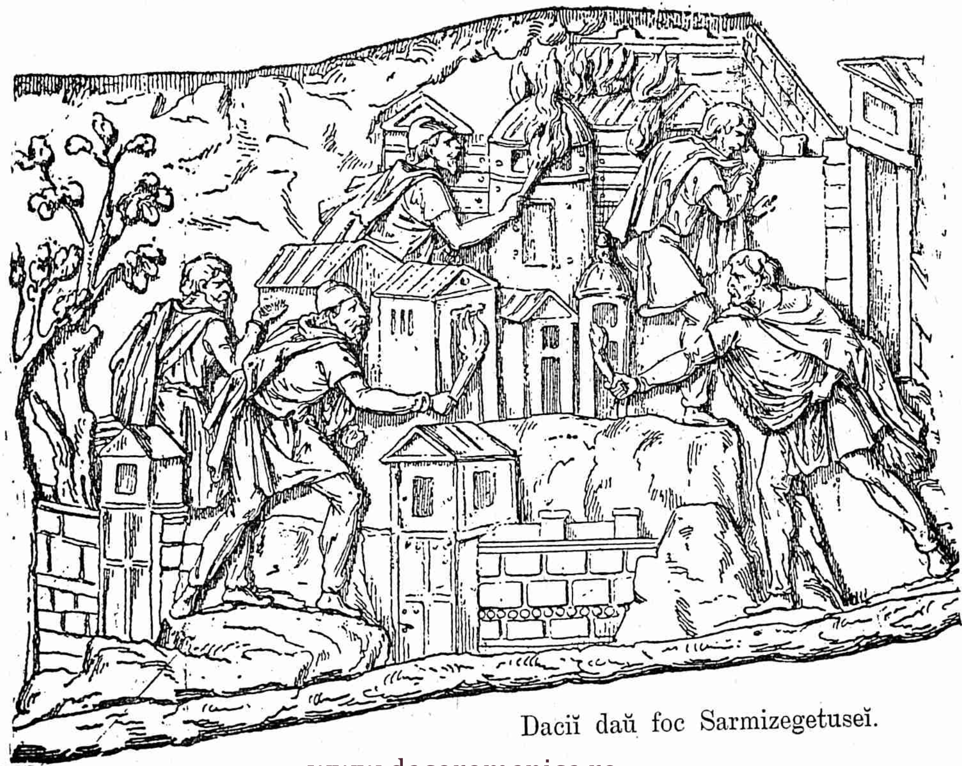
Tab. VII.

Tab. VIII.

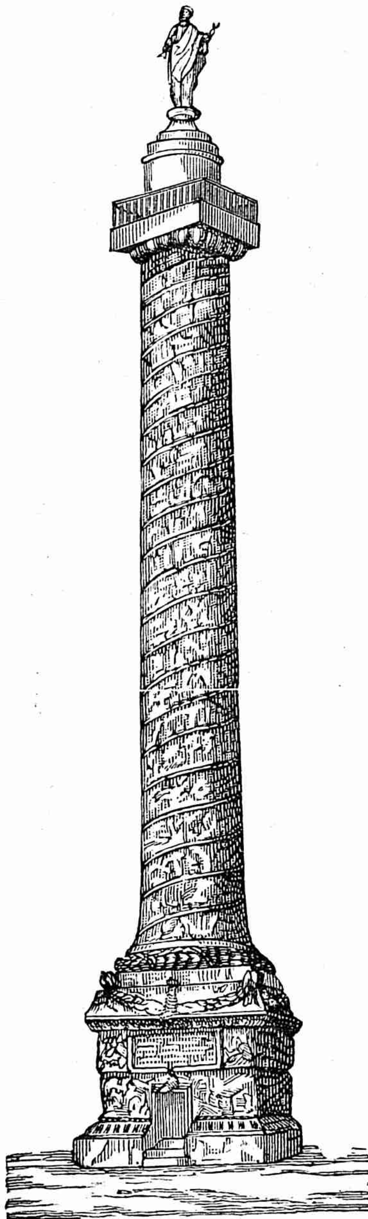

O bătălie între Romanĭ și Dacĭ.

Tab. IX.

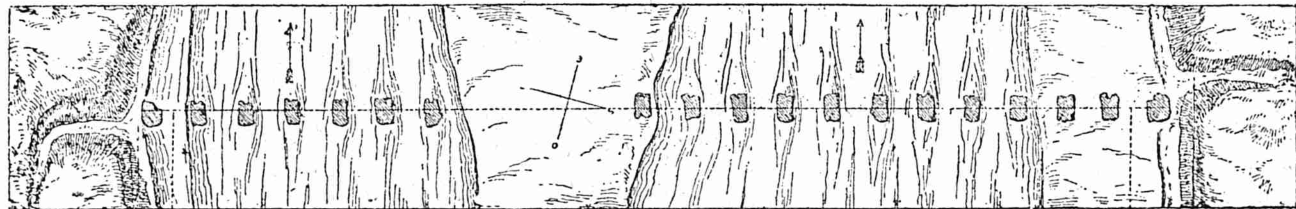
Daciĭ daŭ foc Sarmizegetuseĭ.

Columna luĭ Traian la Roma.

Tab. XI.

Cum era în fiinţă podul luĭ Traian de la Turnu-Severin.

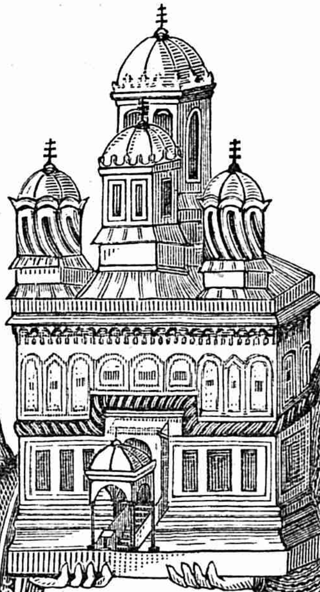

Stâlpiĭ poduluĭ luĭ Traian de la Turnul-Severin, cum se vĕd astăḑi în apă.

Mircea cel Bĕtrân și fiul sĕŭ Mihail, ținênd biserica monastireĭ Cozia.

ION NEAGOE VOEVOD
DÓMNA DESPINA
ION THEODOSIE VV.
STANA
ROXANDA
ION PETRV VV.
ANGHELINA
ION VOEVOD

Pecetia domnéscă a luĭ Stefan cel Mare.

Infrîngerea luĭ Carol Robert în Munţiĭ Gorjuluĭ.

Pecetia Ţĕriĭ-Românescĭ

Radu de la Afumaţĭ şi domniţa Roxandra, fiica luĭ Négoe Basarab.

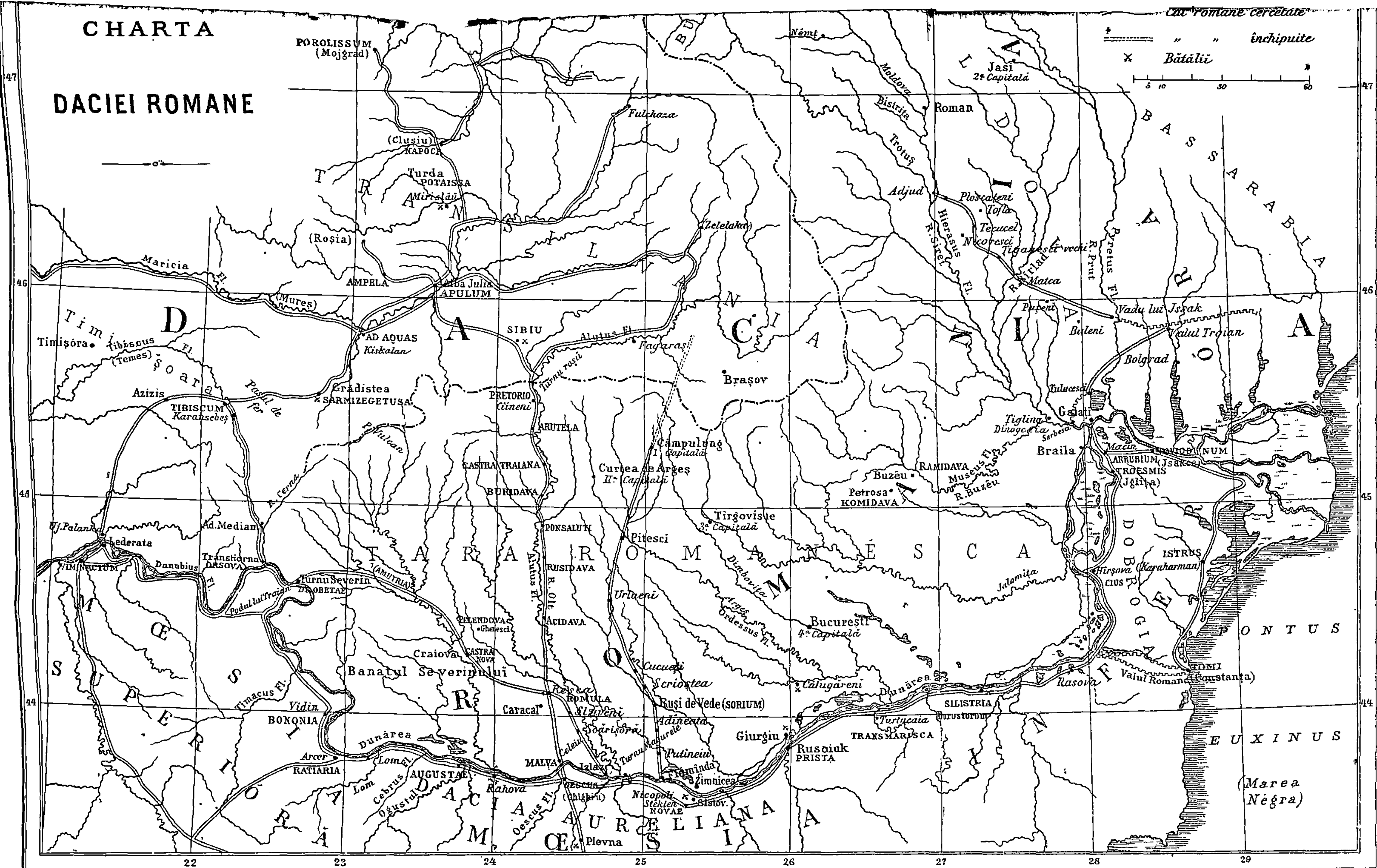
Tab. XVI.

Stefan cel Mare

Vlad Țepeș.

ISTORIA ROMÂNĂ DE GR. G. TOCILESCU.

Lith. G. Voneberg, Bucuresci